

શબ્દના શબ્દ

લેખક: ચાતકચઘ્ઠ નાગર કિવેદી

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૫૮૦૪ કિંમત ૩-૦-૦

ગ્રંથનામ માયાના મંથન

વર્ગિક ૮ : ૩

શ્રી નગદધર્મ પુસ્તકમાળા-ગ્રંથ-૨

માયાનાં મન્યન

લેખક

જેઠાલાલ નાથાલાલ દવે

(ચાતકચન્દ્ર નાગર દિવેદી)

વિસનગર (ઉ. ગુજરાત)

હાલ કલોલ (ઉ. ગુજરાત)

પ્રથમાવૃત્તિ

સંવત ૨૦૦૨

પ્રત ૫૦૦

સને ૧૯૪૬

મૂલ્ય રૂા. ૩-૦-૦

(ગ્રંથસ્થામિત્વના સર્વ હક્ક લેખકને સ્વાધિન છે.)

મુદ્રક અને પ્રકાશક :
'સંદેશ લિમિટેડ' વતી
નંદલાલ ચુનીલાલ
ખોડીવાળા

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાત પ્રતીરાઈટ-સંગઠ
૨૫૯૦૪

કિંમત
રૂ. ૩-૦-૦
ત્રણ રૂપિયા

મુદ્રણસ્થાન :
શ્રી ગુજરાત પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ,
આલુઆઈ કોલોની,
અમદાવાદ.

નગદ્ધર્મ પુસ્તકમાળા, ગ્રંથ. ૨.

માયાનાં મન્યન

— અ ગુ ક મ ભિ ડા —

કાવ્યકૃતિ નામ	પૃષ્ઠ	છંદ, રાગ અથવા લય
(૧) કોરી કિતાબ	૧	ભૈરવી
(૨) સાચો સાથી	૭	મન્દાકાન્તા છંદ
(૩) કાળચક્ર	૮	ગઝલ-ભૈરવીલય
(૪) પ્રેરણા	૯	,,
(૫) ભાવનામૂર્તિ	૧૦	મરાઠી સાખી
(૬) વ્યાકૂળતા	૧૧	,,
(૭) ક્યાં છે ?	૧૩	સવૈયા
(૮) ગોરખધંધો	૧૪	મરાઠી સાખી
(૯) ભારણુ	૧૫	હરિગીત
(૧૦) અવળીગતિ	૧૬	ગઝલ-ભૈરવીલય
(૧૧) મેં સળગાવી આગ !	૧૭	ભૈરવી
(૧૨) દોડીને દૂર જાઓ !	૧૮	પૃથ્વીપતિ છંદ
(૧૩) પ્રિયજનને	૨૦	ભૈરવીલય
(૧૪) માયાની ચિનગારી	૨૧	ભૈરવી
(૧૫) સાચા ગુરૂદેવને !	૨૩	આત્મવૈભવ
(૧૬) માફ ગીત	૨૪	ભૈરવી
(૧૭) એકલો ! (૧)	૨૬	હરિગીત
(૧૮) એકલો ! (૨)	૨૭	,,
(૧૯) ત્યાગની મઝા	૨૯	ગઝલ
(૨૦) ભ્રમિત મુસાફરને	૩૦	,,
(૨૧) નિરાશા	૩૩	હરિગીત
(૨૨) દેવીને !	૩૪	ગઝલ

(૨૩) મુશ્કીલ !	૩૬	"
(૨૪) અવળો રાહ	૪૦	"
(૨૫) વિશ્વાસ	૪૩	"
(૨૬) આત્મનાદ-પ્રાર્થના	૪૪	ભૈરવી
(૨૭) નવો ધા	૪૫	ગઝલ
(૨૮) પામરતા	૪૬	"
(૨૯) સીધો પ્રજા	૪૭	ભુજંગી
(૩૦) એકરાર	૪૮	ગઝલ-ભૈરવીલય
(૩૧) એક પ્રસંગ	૫૦	ગઝલ
(૩૨) ક્યાં છે ?	૫૨	"
(૩૩) મૂંઝવણ	૫૩	હરિગીત
(૩૪) હેલી થાપ	૫૫	ગઝલ
(૩૫) અમિત દીલને	૫૬	"
(૩૬) નીચલા થરનાં માનવી	૫૭	કવિદયારામની ગરબીને
(૩૭) મનોવ્યથા	૫૮	આત્મભૈરવ
(૩૮) વિરમૃતિ	૫૯	ભુજંગી
(૩૯) એકદરને	૬૧	ગઝલ
(૪૦) હાર્દિક પ્રાર્થના	૬૫	"
(૪૧) ફેલી સગ	૬૬	"
(૪૨) પ્રજો	૬૮	મન્દાકાન્તાલય
(૪૩) પરિવર્તન	૬૯	"
(૪૪) મારી કસોટી	૭૦	આત્મભૈરવી
(૪૫) આમંત્રણ	૭૧	આત્મભૈરવ
(૪૬) દુર્ભાગ્ય	૭૨	ગઝલ-ભૈરવીલય
(૪૭) મૂંઝા	૭૩	"
(૪૮) માયા નૃત્ય	૭૪	હરિગીત
(૪૯) અદ્વૈતપ્રેમ ભાવના	૭૭	"
(૫૦) સંસ્મરણ	૮૧	"
(૫૧) શ્રી કૃષ્ણભગવાનને	૮૨	ગઝલ

- (૫૨) વિયોગ સહિતા ૮૫
 (૫૩) કેમ ચાલશે ? ૧૦૧
 (૫૪) કર્મયોગ ૧૦૨
 (૫૫) ન મૈં હું કીસીકા ૧૦૪
 (૫૬) અદ્વૈત દર્શન ૧૦૫
 (૫૭) અખંડ ૧૦૬
 (૫૮) પ્રકીર્ણ ૧૦૭
 (૫૯) પ્રોત્સાહન ૧૦૮
 (૬૦) પ્રેમ પતિતાને ૧૦૯
 (૬૧) તને ૧૧૭
 (૬૨) જીવન રમત ૧૨૦
 (૬૩) અતૃપ્ત દીલ ૧૨૧
 (૬૪) જીવન પિતાને ૧૨૩
 (૬૫) તન્મયતા ૧૨૪
 (૬૬) જીવન્ત સ્મૃતિ ૧૨૫
 (૬૭) નિષ્કુર પ્રિયાને ૧૨૬
 (૬૮) કેટલાક પ્રશ્નો ૧૨૭
 (૬૯) સતત પ્રશંસા ૧૨૮
 (૭૦) જીવન્ત ઉદ્ધાર ૧૨૯
 (૭૧) નવીન રસાયણ ૧૩૦
 (૭૨) એક યાચના ૧૩૧
 (૭૩) તે ક્યાં ? ૧૩૨
 (૭૪) પ્રિયા દર્શન ૧૩૪
 (૭૫) પ્રેમ આરાત્રિક-
 પ્રકૃતિ પૂજન ૧૩૫
 (૭૬) આ શું ? ૧૩૭
 (૭૭) સરલ યાચના ૧૩૮
 (૭૮) આઝાદીનો (!)
 એકરાર ૧૩૯

- હરિગીત અને ગઝલ
 ,,
 રામકથાણી
 જુજંગીત
 મન્દાકાન્તાલય
 સવૈયા
 અખાના અલંગ
 મન્દાકાન્તાનો લય
 મન્દાકાન્તા અને હરિગીત
 હરિગીત-ગઝલલય
 ગઝલ-ભૈરવીલય
 ભૈરવીની જાણ
 હરિગીત છંદ
 ,,
 દોહરા
 હરિગીત છંદ
 આત્મભૈરવી
 ,,
 અલંગ અને દોહરા
 લાવણી
 હરિગીત
 આશાવરી લય
 જુજંગી છંદ
 ભૈરવજાયા
 અલંગ ગીત
 હરિગીત છંદ
 આઝાદ છંદ

- (૭૯) કલિયુગના પ્રતિનિધિ
આલપ્રચારક ૧૪૦
- (૮૦) આલપ્રચારકનો
ભાષ્યકાર ૧૪૨
- (૮૧) રવછંદી
ભાષ્યકાર ૧૪૩
- (૮૨) વૈશ્યોની વાણી ૧૪૪
- (૮૩) પ્રકીર્ણ-ગુચ્છ
(નં. ૧) (૧થી ૧૬
કાવ્ય) ૧૪૭
- (૮૪) પ્રકાશનો ભ્રમ ૧૫૩
- (૮૫) હું ૧૫૪
- (૮૬) પ્રભૂને નિવેદન ૧૫૫
- (૮૭) કવિની ઇચ્છા ૧૫૬
- (૮૮) નવી પ્રાર્થના ૧૫૭
- (૮૯) નિરાશ્વરી ૧૫૮
- (૯૦) મારો ક્યો ૧૫૯
- (૯૧) દૃઢ વિશ્વાસ ૧૬૦
- (૯૨) મોહનો અન્ત ૧૬૧
- (૯૩) દિવ્ય મસ્તી ૧૬૨
- (૯૪) ઇશકનો ઇન્સાફ ૧૬૩
- (૯૫) પ્રકીર્ણ-ગુચ્છ (નં. ૨)
(૧થી ૧૨ કાવ્ય) ૧૬૪
- (૯૬) ખીલે તો ખીલ,
પૂરું ખીલ ! ૧૬૮
- (૯૭) અદ્રશ્ય પ્રિયાને ૧૬૯
- (૯૮) રીસામણાં ૧૭૦
- (૯૯) “ અગ્રહા બસ
ઝોજ રાક્ષસી ” ૧૭૧

સવૈયા

”

”
ભુજંગી છંદ

હરિગીત-ગઝલ કંત્યાદિ

પૃથ્વી

હરિગીત

”

”

”

”

”

નારાય ગીત

હરિગીત

”

ગઝલ

બૂદ્ધા બૂદ્ધા છંદ

ગઝલ

ભુજંગી છંદ

હરિગીત

રામલહરી

(૧૨૭) શો પ્રિય તે વિશ્વાસ

જશે કે ? ૨૦૭

બ્રહ્મણ્ય

(૧૨૮) આશા અમી એમ

જવાડશે કે ? ૨૦૮

મરાઠી સાખી અને
ભુજંગી

(૧૨૯) રમતી પ્રકૃતિને ૨૦૯

ભૈરવ છાયા

(૧૩૦) પ્રેમનાં દર્શન ૨૧૧

ભુજંગી

(૧૩૧) ક્ષમાનો આર્તનાદ ૨૧૪

દોહરા અને ભુજંગી

(૧૩૨) રમેલીની શોધમાં ૨૧૬

”

(૧૩૩) ચંદાને ! ૨૧૭

રામલહરી

(૧૩૪) મારા રામ ! ૨૧૮

રામભૈરવી

(૧૩૫) પ્રભુ ! હું પરમ જીવનને

પામ્યો ! ૨૨૦

રામલહરી

(૧૩૬) અનંત સત્તા ૨૨૧

”

(૧૩૭) સ્વાત્માર્પણ ૨૨૨

ભુજંગી

(૧૩૮) ડાલતો પ્રશ્ન ૨૨૪

મરાઠી સાખી

(૧૩૯) ના ૨૨૫

હરિગીત

(૧૪૦) નિર્ભયતા ૨૨૬

ગઝલ

(૧૪૧) ‘એને’ ૨૨૭

હરિગીત

(૧૪૨) ‘રમેલસમાધિ’ ૨૨૮

ગઝલ

(૧૪૩) વિષયની આગ ૨૨૯

અભંગ ગીત

(૧૪૪) રોનારને ૨૩૦

ગઝલ

(૧૪૫) જીવનનો જુગાર ૨૩૧

ભૈરવી

(૧૪૬) આવે તો આવજો ! ૨૩૨

નારાયણ ગીત

(૧૪૭) જીવનારને મરનારની ૨૩૩

હરિગીત

(૧૪૮) હજુયે પ્રાણ પૂરાતા ૨૩૪

ગઝલ

(૧૪૯) મિથ્યાસ્મરણ ૨૩૫

”

(૧૫૦) અંતિમ પરીક્ષા ૨૩૬

પૃથ્વીપતિ અને
હરિગીત

(૧૫૧) તારે નહિ માગું અજવાળું !	૨૪૦	ભૈરવી
(૧૫૨) જય ભારત ! જય હિન્દ !	૨૪૨	આઝાદ લય
(૧૫૩) પર્યાપ્તિ	૨૪૫	અભંગીત
(૧૫૪) પ્રકટમન્થન	૨૪૬	ગઝલ
(૧૫૫) ધૃતિ	૨૪૭	„
(૧૫૬) મૈત્રન્ય વીણા	૨૪૮	હરિગીત
(૧૫૭) વિષયોતણી આવી ગુલામી એકદમ ભારે પડે	૨૫૮	હરિગીત
(૧૫૮) લગ્નભાવના	૨૬૦	હરિગીત
(૧૫૯) અતી જા હૃદય તણે રખવાળ !	૨૬૨	રામભૈરવી
(૧૬૦) તું અને હું	૨૬૫	હરિગીત
(૧૬૧) આ ભૂતાવળ ક્યાંથી જાગી ?	૨૬૯	આઝાદલય
(૧૬૨) થતી પ્રિયાને !	૨૭૧	માલિની
(૧૬૩) નિરાશાના સૂર	૨૭૨	ગઝલ
(૧૬૪) સેવાનું સ્વરૂપ	૨૭૩	હરિગીત છંદ
(૧૬૫) નિર્ભેળ સ્થિતિ	૨૭૪	હરિગીત છંદ
(૧૬૬) ગોરખવાણી	૨૭૬	ભૂજંગી છંદ
(૧૬૭) સાચા સંકલ્પ	૨૭૮	હરિગીત છંદ
(૧૬૮) તારી ફરજ	૨૭૯	„
(૧૬૯) વિષયની વિષમતા	૨૮૧	„
(૧૭૦) વિયોગિનીના ઉદ્ગાર	૨૮૨	„
(૧૭૧) મૃત પ્રિયાનું પ્રેમશ્રાદ્ધ	૨૮૩	„

પ્રત્યેક કાવ્યનાં છંદ, રાગ કે લયનું નામ આપવામાં આવ્યું છે, છતાં પ્રત્યેક કાવ્ય, સરલ અને ગેય હોવાથી વાચકે યથાર્થ રાગ, લય કે ધ્વનિમાં વાંચશે અથવા ગાશે તોયે વાંચે આવવાનો સંભવ નથી. છંદ ને ધ્વનિ બતાવે છે તે ધ્વનિ કાષ્ઠ પણ લયમાં મીઠું સંગીત સરળવી શકશે.

લેખક.

શુદ્ધિપત્રક

અનિવાર્ય સંયોગોમાં જોડણી તેમજ મુદ્રણના ઘણા દોષ રહી જવા પામ્યા છે. મુખ્ય મુખ્ય અશુદ્ધિઓ આ નીચે આપી છે, તેને સુધારીને વાંચવા વાંચકોને નમ્રવિનંતિ કરવામાં આવે છે.

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૩	૨૧	જુહું	જુહું
૧૪	૧૦	ત્યાં,	ત્યાં,
૧૫	૧૩	જિન્દગી	જિન્દગી
૧૫	૧૬	છે	છે.
૧૬	૪	જિન્દગી	જિન્દગી
૨૧	૧૫	ચિનગારી	ચિનગારી
૨૨	૧	પ્રિયજનને દૂટે	પ્રિયજનને તે દૂટે
૨૨	૧૬	માયની	માયાની
૨૪	૧	સૂણું	સૂણું
૨૫	૨	વહે	વહે
૨૫	૬	સૂણું, સૂણું	સૂણું, સૂણું
૨૬	૧૩	અંતરમહીયે	અંતરમહીયે
૨૭	૧	કોઈ	કોઈ
૨૮	૧૧	હયું	હૈયું
૨૮	૧૫	ગૃમાવવા	ગૃમાવવા
૩૦	૨૦	હૈયા	હૈયા
૩૬	૧૪	‘હેલું’	હેલું
૩૬	૧૬	મુશ્કોલ	મુશ્કોલ !
૩૮	૨૩	મહિં	મહીં
૩૮	૨૬	મુશ્કોલ	મુશ્કોલ ! ૩૭.
૪૨	૫	મહિં	મહીં
૪૩	૧૬	મીલન	મિલન

૪૫	૧૨	પામી'તી	પામી'તી !
૪૬	૬	હંદ	હંદ
૪૬	૩૦	અમો એ	અમોએ
૪૮	૮	માન્યું શબ્દ બરોબર છપાયો નથી)	માન્યું
૫૩	૧૦	મહિં	મહીં
૫૩	૧૬	લુસો	લુસો
૫૩	૨૪	કંઈ	કંઈ
૫૬	૫	બુલાવે	બુલાવે
૫૬	૧૩	વિપથગામી	વિપથગામી
૫૮	૧	મહિં	મહીં
૫૮	૭	પુરાણું	પુરાણું
૬૧	૨૧	મહિં	મહીં
૬૨	૭	જિંદગીમાં	જિન્દગીમાં
૬૪	૯	ખુમારી	ખૂમાની
૬૫	૧	ગૂન્દાઓ	ગૂન્દાઓ
૬૬	૯	પૂછે છે	પૂછે છે
૬૮	મથાળે (હેડીંગ)	પ્રશ્ના	પ્રશ્નો
૬૯	૭	ત્યાં ત્ય	ત્યાં ત્યાં
૭૦	૨૨	ઝુકાવવા	ઝૂકાવવા
૭૩	૪	જુદું	જૂદું
૭૩	૧૨	ન્યતા	ન્યૂનતા
૭૩	૧૫	શું કહું ?	હું શું કહું ?
૭૪	૧૩	બણુ	બણું
૭૭	૧	જુદો	જૂદો
૭૮	૪	નસ્તેજ	નિસ્તેજ
૭૯	૧	વું હવું	કેવું હવું
૭૯	૭	જુ'સવા	જૂ'સવા

૮૩	૧૯	હતા	હતાં
૮૫	૧૬	આનું	આવું
૮૬	૩	રહું	રહું,
૮૯	૧૬	આપધી	ઓપધી
૯૪	૨૫	આદર્શ	આદર્શ
૯૫	૨૪	બન્યો	બન્યો
૧૦૧	૯	હુંટાય	હુંટાય
૧૦૪	૮	અખી	અખી ?
૧૦૪	૧૨	ચૂરાયા	ચૂરાયા ?
૧૧૦	૧૨	ખારા	ખારા. ૯
૧૧૨	૧૭	કરીતી	કરી'તી
૧૧૪	૩	ઓપધો	ઓપધો
૧૧૪	૨૪	આ જે	આજે
૧૧૫	૮	રહો	રે'
૧૧૬	૧૪	રહેશે	રહેશે
૧૧૮	૨૮	ભેદશા	ભેદ શા
૧૧૯	૧૨	ઉભયને	ઉભયને. ૧૬
૧૨૨	૧૨	ખામી	ખાધી
૧૨૩	૧૪	નહિ	નહિ
૧૩૩	૪	અદ્વત	અદ્વત
૧૩૪	૫	જગત	જગત
૧૩૪	૧૨	સોંદર્ય	સોંદર્ય
૧૩૯	૨	આખાદી	આખાદી
૧૩૯	૯	હયાં	હૈયાં
૧૪૦	૨	આવકાશ	અવકાશ
૧૪૦	૨૦	અકસ્માતથી	અકસ્માતથી
૧૪૧	૧૮	કથા છે.	કથા છે,
૧૪૫	૭	“આભણો આભણો”	આભણો, આભણો
૧૪૫	૨૨	કંઈ	કંઈ

૧૪૬	૨	તે	તે
૧૬૫	૧૪	સર્વ	સર્વ
૧૭૩	૬	સિદ્ધ	સિદ્ધિ
૧૭૭	૧૦	કદી	કરી
૧૮૪	૧	ઐકલે	ઐકલે
૧૮૫	૫	મોહમાયામ	મોહમાયામાં
૧૮૫	૧૭	ભાન!	ભાન!
૧૯૯	૧૫	કર્ષો.	કર્ષો,
૨૦૭	૧૪	કર્મા	કર્મા જ્ઞ
૨૧૭	૮	જગતું	જગતું
૨૨૬	૨	કેવો	કેવી
૨૨૬	૮	પરંતુ	પરંતુ
૨૨૬	૨૧	કેદખાનામાં	કેદખાનામાં
૨૨૬	૨૭	વિચારો	વિચારો
૨૨૭	૯	ગુન્હો	ગુન્હો
૨૨૭	૧૨	ગુન્હો	ગુન્હો
૨૨૭	૧૩	ગુન્હો	ગુન્હો
૨૨૮	૪	પરંતુ	પરંતુ
૨૨૮	૯	થ	થશે
૨૩૦	૨	હાર્યનાં	હાર્યનાં
૨૩૫	હેડીંગ	મથ્યા સ્મરણ	મિથ્યા સ્મરણ
૨૩૬	હેડીંગ	આતમ	આતમ
૨૩૭	૨૨	ચાલત	ચાલતા
૨૩૭	૨૪	સમો	સમો.
૨૪૦	૭	અજવાળું	અજવાળું
૨૪૯	૯	ખતો	દેખતો
૨૪૯	૧૨	સૃષ્ટિ	સૃષ્ટિ
૨૫૦	૨૭	દહીં	દહીં

૨૫૧	૧૩	જીવના	જીવનના
૨૫૨	૬	વ્યાધીઓ	વ્યાધિઓ
૨૫૨	૧૨	દુનયા	દુનિયા
૨૫૩	૧૩	સંદર્ભની	સૌંદર્યની
૨૫૫	૨	ગૂમાવત!	ગૂમાવતા
૨૫૬	૧૫	વ્યાપાર	વ્યવહાર
૨૫૭	૧	ચિતા	ચિંતા
૨૫૭	૬	અશ્ચર્ય	ઐશ્ચર્ય
૨૬૦	૮	“અકય	ઐકય
૨૬૨	૬	હયે	હૈયે
૨૬૩	૧૬	વણાય	વણાટ
૨૬૪	૧	હયું	હૈયું
૨૬૫	૨૪	મહાં	મહીં
૨૬૬	૧૦	ધ્રજે	ધ્રૂજે
૨૭૦	૧૯	માન વા	માનવતા

“જિન્દગી” ને અહલે “જીંદગી” કે “જિંદગી”
 છપાયું હોય ત્યાં તે સુધારીને વાંચવા વિનંતિ છે, કારણ કે એ
 અશુદ્ધિનો સમાવેશ, આ શુદ્ધિપત્રકમાં કર્યો નથી. “તૂજ” ને
 અહલે “તુજ” તેમજ દીર્ઘ “જી”ને અહલે હ્રસ્વ “ઉ” અથવા
 હ્રસ્વ “ઉ” ને અહલે દીર્ઘ “જી”નો દ્રષ્ટિદોષથી ઉપયોગ થયો હોય
 તે તમામ શુદ્ધ સ્વરૂપે વાંચવા પ્રાર્થના છે.

ચાતકચન્દ્ર નાગર દ્વિવેદી

કલોલ તા. ૧૬-૪-૪૬

સ મર્પણ

- જેણે સળગાવી છે આગ, જેણે કીધું સમળું આખ, જેની આજે ઉડે રાખ, એનું તર્પણ કરવું આજ. ૧
- જે જીવીને જીવતા રહ્યા, મરતા મરતા આગળ ચલા, જે સંદેશ દેતા જાય, એનું તર્પણ કરવું આજ. ૨
- જે આંખોના જે ચમકાર, પ્રસરાવે પ્રિય જનના પ્યાર, દે દીલકાંને દે વિચાર, એનું તર્પણ કરવું આજ. ૩
- જે આંખો ચમકીને ગઈ, જેની યાદી આજે રહી, જેણે શોધ્યો આ સંસાર, એનું તર્પણ કરવું આજ. ૪
- જ્યાંથી આવ્યું જે જ્યાં જાય, તેની પાછળ પ્રેમ તણાય, એ જીવન જ્યાં રહી અંકાય, એનું તર્પણ કરવું આજ. ૫
- શબ્દે શબ્દે જેનું તેજ, ધરી આકૃતિ બહેતું રહેજ, જેના બેદ—અબેદ અપાર, એનું તર્પણ કરવું આજ. ૬
- કવિતા કરતાં કવિતા થયો, દેહ વિસરી દીલકું વર્યો, જેણે જગન્યા જગ વિસ્તાર, એનું તર્પણ કરવું આજ. ૭
- જે માયામાં મીઠું મર્યો, જે માયાને મીઠો વર્યો, જેણે સરભ્યો સાચો ભાર, એનું તર્પણ કરવું આજ. ૮
- બોલી શબ્દો ઝુંગી રહી, બોલી બોલી આગળ ગઈ, જેના જગે છે ભણકાર, એનું તર્પણ કરવું આજ. ૯
- દુનિયાને જે જોતી જાય, જોતી જોતી રોતી જાય, રડતાં રડતાં રહી ગિમાર, એનું તર્પણ કરવું આજ. ૧૦

જેની લક્ષ્મી પ્રભુને વરી, જોણે પ્રભુનાં દર્શન કરી,
ઝીંઘ્યા જગના આશિર્વાદ, એનું તર્પણ કરવું આજ. ૧૧

જોણે હૈયે ખેંચ્યાં હીર, વરસાવ્યાં દીલડાનાં નીર,
સોંપ્યું સવળું પ્રભુની પાસ, એનું તર્પણ કરવું આજ. ૧૨

જોણે રનેહ ક્યોં ન વિસાર્યો, જોણે ફાંલ નથી વિસ્તાર્યો,
તે જોયો તેવો દેખાય, એનું તર્પણ કરવું આજ. ૧૩

જેની પાસે નહોતું કંઈ, એવું દુનિયા કહેતી રહી,
તોયે અદળક આપે આજ, એનું તર્પણ કરવું આજ. ૧૪

ધર તોડી ગંગાપર ગયો, નહાહો ધોખને ચોકખો થયો,
ધર પર ગંગા લાગ્યો આજ, એનું તર્પણ કરવું આજ. ૧૫

રાતાં રાતાં હરિનું નામ, લેતો, કરતો આવ્યાં હામ,
જેને દીલકું, જેને હામ, એનું તર્પણ કરવું આજ. ૧૬

પૂરે પ્રજો, પ્રેરે પ્યાર, સ્વર્ગ ખને સવળો સંસાર,
ખત સમર્પણ કરતી ખય, એનું તર્પણ કરવું આજ. ૧૭

જેને હૈયે હરિનો પ્રેમ, જોણે ત્યાગ્યાં ખોટાં વહેમ.
દુનિયા જેનો દિગ્ધ પ્રહાર, એનું તર્પણ કરવું આજ. ૧૮

જેને હૈયે જીવતા જોગ, તે સમજે છે સાચા ભોગ,
યોગ ભોગનો જે અવતાર, એનું તર્પણ કરવું આજ. ૧૯

મન-માયાનો નથી ગુલામ, દેહ વાસના સમજે ન હામ
આપે તેમજ લે વિરામ, એનું તર્પણ કરવું આજ. ૨૦

લાખો લશ્કર ભેગાં થાય, તોયે ન કંપે જેની કાય,
પ્રેમ લાવના પૂર્ણવિરામ, એનું તર્પણ કરવું આજ. ૨૧

પાસે આવી પૂજે પાય, મીઠાં ગાન મધુરાં ગાય,
જેના દીલમાં દીલ સમાય, એનું તર્પણ કરવું આજ. ૨૨

જાતે સળગે, જાતે નહાય, નહાતાં નહાતાં નમતો જાય,
જ્યાં ઉઠે પ્રભુ પ્રેમ પૂકાર, એનું તર્પણ કરવું આજ. ૨૩

મન તન જેનાં સુંદર બન્યાં, મીઠી વાણી મીઠા વેગ,
દીલ નિખાલસ, હૈયે પ્યાર, એનું તર્પણ કરવું આજ. ૨૪

આપે તોયે માગે નહિ, આપી આપી હરખે અહીં,
ખૂટે નહિ એના બ્યવહાર, એનું તર્પણ કરવું આજ. ૨૫

પુલકિત દીલડાં, મીઠાં હાસ્ય, જગ આખામાં જ્યાં વેરાય,
જેની પાછળ દુનિયા જાય, એનું તર્પણ કરવું આજ. ૨૬

જેને હૈયે હરદમ કાડ, જગ સેવાના સાચા જોશ,
દેહ પડે પણ દર્દ ન થાય, એનું તર્પણ કરવું આજ. ૨૭

લક્ષ્મીથી જે ના લલચાય, પ્રાપ્ત લક્ષ્મીથી ના ફૂલાય,
દીલની અમીરી કદી ન ત્યાગે, એનું તર્પણ કરવું આજ. ૨૮

જે કંઈ છે તે પ્રભુના ખેલ, પ્રભુમાં દુનિયા રેલ'હેલ,
બેદલાવ જેણે ના શોધ્યા, એનું તર્પણ કરવું આજ. ૨૯

આવી આવી ચાલી ગઇ, જાતાં જાતાં રોતો રડી,
એ આંસુ હૈયાની ધાર, એનું તર્પણ કરવું આજ. ૩૦

ચાતકચન્દ્ર નાગર દિવેદી.

ભૂમિકા

“માયાનાં મન્થન” માં વિષ અને અમૃત બંને રહેલાં છે—છતાં માયાનાં મન્થન અનિવાર્ય હોય, સમાજની પ્રત્યેક વ્યક્તિને તે ધર્મસ્વરૂપ છે. પ્રત્યેક વ્યક્તિના જીવનમાં જન્મથી માંડીને મૃત્યુ સુધી, માયાનાં મન્થનની પ્રવૃત્તિ ચાલુ રહે છે અને તે દ્વારા પ્રાપ્ત થતાં વિષ અથવા અમૃતનો ઉપયોગ અને ઉપભોગ અને કરવો પડે છે. જેમ અમૃતનો અતિરેક વિષમય છે, તેમ વિષનો અતિરેક પણ અમૃતમય બને છે. પ્રકૃતિ અથવા માયાના મન્થનમાંથી જીવન ઉત્પન્ન થાય છે. પ્રકૃતિમાં સમાય રહેલા સત્ત્વ, રજસ્ અને તમસ્ એ ત્રણે ગુણોનો સમન્વય, મન્થન દરમ્યાન સચવાય તો વ્યક્તિગત જીવનમાં વિષ અથવા અમૃતનો અતિરેક થતો નથી અને આવું જ જીવન, તે વ્યક્તિને તેમ જ સમષ્ટિને ઉપકારક બને છે. શારીરિક, માનસિક કે આધ્યાત્મિક આરોગ્ય અથવા પ્રગતિ, પ્રકૃતિના આ ત્રણે ગુણોના સમન્વય દ્વારા પ્રાપ્ત થાય છે. એક પણ ગુણની અધિકતા વા ન્યૂનતા અથવા વધારે પડતા મન્થનથી ઉત્પન્ન થતી ગુણોની વિષમતા, વ્યક્તિગત જીવનના સર્વ પ્રદેશોમાં ભયંકર હાનિ પહોંચાડે છે. પરિણામે, વ્યક્તિગત જીવન અને તે દ્વારા સમષ્ટિગત જીવન, નિર્બળ, પામર, નિરૂપયોગી અથવા ભયાવહ નિવડે છે.

માયા અથવા પ્રકૃતિના આ મન્થનને આગળ ધપાવવાની શક્તિ “બ્રહ્મા” દ્વારા મળે છે. આપણા શાસ્ત્રકારોએ “બ્રહ્મા” અને “માયા” ના સમન્વયમાંથી આ સમસ્ત વિશ્વ ઉત્પન્ન થાય છે, એમાં જીવે છે અને એમાં લય પામે છે, એમ પ્રતિપાદન કરેલું છે. સાથે સાથે એમણે “બ્રહ્મા” તત્ત્વને સત્ય અને નિત્ય, બ્યારે “માયા” તત્ત્વને અસત્ય અને અનિત્ય વસ્તુ એમ કહ્યું.

નાખ્યું છે. આપણું જગત “માયા” થી ઉત્પન્ન થયું છે અને “માયા” ઉપરના આપણા મમત્વથી જીવન્ત રહેલું છે. આજે “માયા” એ પ્રત્યક્ષ અથવા સત્ય છે, એમ માની આપણે “બ્રહ્મ” તત્ત્વનો બહુ વિચાર કરતા નથી, અથવા કહો કે એને સર્વથા ભૂલી ગયા છીએ. તેમ છતાં કુદરતની વ્યવસ્થા અને તેનાં કાર્ય, તો આપણે માનીએ અથવા ન માનીએ, સ્મરણમાં રાખીએ અથવા ન રાખીએ, તેણે જેમ હતાં તેમ છે, અને તેમ રહેશે.

આપણા સમાજને, આપણા તત્ત્વવેત્તાઓના કથનમાં જ્યાં સુધી સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રહ્યો, ત્યાં સુધી તેમણે એમના એ કથનમાં રહેલા સત્યનાં દર્શન કર્યાં કર્યાં એટલું જ નહિ, પણ એ સત્યનો ઉપયોગ અને ઉપભોગ, એમના જીવન દરમિયાન કર્યો-પરિણામ એ આવ્યું કે એમના જીવનમાં કાયમને માટે સત્ય, પ્રેમ અને આનંદની ભરતી રહ્યા કરી-પણ દેશના દુર્ભાગ્યે એ યુગ બહી ગયો. આજે આપણે એ યુગમાં જીવી રહ્યા છીએ કે જેમાં “માયા” સત્ય અને નિત્ય, જ્યારે “બ્રહ્મ” અસત્ય અને અનિત્ય એમ મનાઈ રહ્યાં છે. વળી આ પરિસ્થિતિ આટલેથી અટકી નથી. બીજા તરત “બ્રહ્મ”નો ધીમે ધીમે લોપ થતો ગયો અને સમસ્ત વિશ્વ, માયામય મનાવા લાગ્યું. બ્રહ્મના મન્થન અટકી પડ્યાં અને કેવળ માયાનાં મન્થન શરૂ થયાં. આ લેખકે, પણ સમાજના બહેતા પ્રવાહને અનુસરી, માયાનું જે મન્થન અનુભવ્યું, તેમાંથી પ્રાપ્ત થયેલાં કાવ્યો, સમાજ સમક્ષ જેમાંથી એ ઉત્પન્ન થયાં છે, એ જ નામે (અર્થાત્ માયાનાં મન્થન) રજૂ કર્યાં છે. અગાઉ જણાવ્યું એમ, માયાનાં મન્થનમાં વિષ તેમ જ અમૃત બંને સાથે સાથે હોય, તે પ્રમાણે એમાં રહેલા ગુણદોષની પરીક્ષા સમાજ કરી શકશે. વાંચકની દૃષ્ટિ નિર્મળ હશે અને ભાવના શુદ્ધ હશે તો એને વિષના દેહમાં છુપાઈ રહેલા અમૃતનો પતો લાગ્યા સિવાય રહેશે નહિ. વાંચકાને, વિષ પણ અમૃતમય નિવડે, એવી ભાવના અત્રે અસ્થાને નહિ ગણાય.

આ કાવ્યગ્રંથનો આરંભ, 'કોરી કિતાબ' નામના પ્રથમ કાવ્યથી થયેલો છે. એટલે આમાં રજૂ થયેલાં કાવ્યો, જે રસ વિહોળાં હશે તો મારો આ કાવ્ય ગ્રંથ “કોરી કિતાબ” જ ગણાશે. “કોરી કિતાબ” ના આ જમાનામાં, મારું આ પુસ્તક પણ જે “કોરું” જ રહેશે તો તેની ચિંતા મારે કે સમાજને કરવાની નથી. જેમાં આત્માનાં ગીત નથી, હૃદયની સાચી સંવેદના નથી, એવાં કાવ્યો “કોરાં” જ ગણાય, છતાં આજે કાવ્યનું સ્વરૂપ પલટાવવાનો પ્રયત્ન થઈ રહ્યો છે; કાવ્યની વ્યાખ્યા ભિન્ન ભિન્ન રીતે થવા માંડી છે, એ યુગમાં મારાં કાવ્યો એ વ્યાખ્યા અને પલટાવે અનુરૂપ નથી એમ કહેવાશે એટલે એમાં રસ હશે, આત્માનું સંગીત હશે તોયે ભય છે કે કદાચ, જેઓ આજે સાહિત્યના વાડા બાંધી બેઠેલા છે, એવા સાહિત્યસેવકોને એની ગણના નહિ રહે, એની કિંમત તેઓ નહિ કરે, છતાં મને એ વાતનો સંતોષ છે કે મારાં કાવ્યો, એમને માટે નહિ, પરંતુ સમાજ-વિરાટને માટે છે. તે સમાજવિરાટ એમાં રસ લેશે-એમને એ દ્વારા સંતોષ મળશે, તો માયાનાં મન્યન અનુસાર અવતરેલાં આ કાવ્યના લખનાર નિમિત્તે લીધેલો મારો શ્રમ સાર્થક થશે.

અત્રે રજૂ થયેલાં કાવ્યોનો મોટો ભાગ (લગભગ સો એક જેટલાં) મારી વીસથી પચીસ વર્ષની યુવાન વય દરમિયાન લખાયેલાં છે. ત્યાર બાદ અત્યાર સુધીના ગાળામાં (આજે મારી પચાસ વર્ષની વય દરમિયાન) લખાયેલાં કાવ્યો પેઢી સાઠ પાંસઠ જેટલાં એમાં ઉમેરેલાં છે, અને તે સાથે મારાં કાવ્યોનું આ પુસ્તક આજે મારી આ ઉંમરે પ્રકટ થાય છે. બાકી રહેતાં, લગભગ આશરે ચારસો કાવ્યોનો ગ્રંથ પરમાત્માની ઇચ્છા હશે તો “આત્માનાં ગીત” એ નામે અનુક્રમતાયે નજદિકના ભવિષ્યમાં પ્રકટ થશે.

છેક નાની ઉંમરથી અત્યાર સુધી કાવ્યદેવીના ગૂંજનનો અવિરત પ્રવાહ ચાલુ હોવા છતાં મારું કોઈ કાવ્ય મેં કોઈપણ સામાયિક ચત્રમાં પ્રકટ કરવા મોકલવાની ઇચ્છા કરી નથી, કે કદી મોકલ્યાં

નથી કે સ્વતંત્ર કાવ્યગ્રંથ તરીકે પ્રકટ થવા દીધાં નથી. કારણકે મારી કવિતાએ મને કદી સંતોષ આપ્યો નથી, તેમ તેની કિંમત મેં હંમેશાં ઓછી બાંધી છે. મનની આ અતૃપ્તિએ મારી કાવ્યપ્રવૃત્તિને કંઈક અંશે શિથિલ બનાવી દીધી, અને એનું પ્રરિણામ એ આવ્યું કે કવિતાદેવીની કેટલીયે પ્રેરણાઓને મેં ઝીલ્યા સિવાય જવા દીધી છે. મારા ઉપર મમત્વ રાખતા કેટલાક મિત્રો, જેમણે મારાં કેટલાંક કાવ્યો વાંચેલાં, તેમણે “ જે કંઈ સર્જન થયું છે, તેનો તમને સંતોષ હોય કે ન હોય, તેની કંઈ કિંમત તમે આંકતા હો કે ન હો, પણ તેને સમાજ સમક્ષ રજૂ કરવાની તમારી ફરજ તમારે બજાવવી જોઈએ. મનની કે કુદરતની પ્રેરણા અનુસાર જે વસ્તુ અવતરી ચૂકી છે, તે કેવળ અંધકારમાં પડી રહે, તે ઇચ્છનિય નથી. પ્રત્યેક કલાકાર કે સાહિત્યકાર, એના જીવનનો હેતુ (mission) લઈને જન્મે છે એટલે એના જીવનના હેતુ પ્રમાણે જે કંઈ સર્જન થાય એ સમાજ માટે આવશ્યક છે, એમ માની એના પ્રકાશન માટે બેદરકાર રહેવું જોઈએ નહિ. ” એ શબ્દો દ્વારા આગ્રહ કર્યો. એ શબ્દોમાં રહેલા સત્યને સ્વીકારી લેતાં, સમાજ સમક્ષ, એક અપરિચિત કાવ્યકાર અને તેનાં કાવ્યનો પરિચય કરવાનો પ્રસંગ આ પ્રકાશન દ્વારા, આવી પડે છે. સાહિત્યકારોએ કે સમાજે જેનું નામ કદી સાંભળ્યું નથી. જે સાહિત્યકારોના કોઈપણ વાકામાં નથી, તેમ જ આધુનિક ગુજરાતના કોઈપણ સાહિત્યકાર સાથે જેને ચર્ચિયિત પણ સંબંધ નથી, એવા અપરિચિત અને અજાત કાવ્યકારનો આ ગ્રંથ છે, એ વાત લક્ષમાં રાખી, સુઝ-વાંચકવર્ગ એમાં સમાયેલા કાવ્યના ગુણદોષની સમાલોચના કરે એવી માગણી છે.

કવિતા, એ આત્માનો અવાજ છે - હૃદયની સંવેદના છે. એ સંવેદના દ્વારા ચતા જીવનદર્શનનો એ પ્રતિબિંબ છે. જીવનદર્શન સાચું હોય તો, કાવ્યનો રસ કુદરતી પ્રવાહ ધારણ

કરે છે અને જડદ્રષ્ટિએ ન જણાતાં અજોયર સત્યો પ્રકટાવી દે છે. સત્યનું દર્શન કરવું અને કરાવવું એ કાવ્યનો પ્રધાન હેતુ છે.

વ્યક્તિગત સંવેદના, ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની હોષ શકે, તેમ છતાં સમષ્ટિમત વિરાટ સંવેદનાનો એક ભાગ હોઈ, સત્ય અને જીવનદર્શનમાં એકધાર્યો વહે છે. જગત ઉપરના તમામ મહાકવિઓ, સાહિત્યકારો કે તત્ત્વવેતાઓને નિર્મળ સત્યનાં દર્શન એક જ સ્વરૂપે થયાં છે, તે તેમની કૃતિઓ વાંચતાં જણાઈ આવે છે.

ગુજરાતનું સાહિત્ય આજે ઘણે અંશે સમૃદ્ધ થયું છે. પશ્ચિમની સંસ્કૃતિની જાયા નીચે શરૂ થયેલા “માયામન્થન” અનેક કાવ્યકારોને હસ્તકે વિપુલ કાવ્યસાહિત્ય સરજાવ્યું છે, તેમ જ તેમનો તે પ્રવાહ અવિરતપણે ચાલુ છે. વર્તમાન યુગનાં “જીવનદર્શન” એમાં પ્રતિબિંબિત થતા લાગ્યાં છે અને સમાજ તેમાં રસ લઈ રહ્યો છે. કોઈ પણ પ્રાણનું સાહિત્ય, એના સમાજજીવન ઉપર અસર ઉપજાવે છે. અથવા સમાજના જીવન પ્રમાણે તેનું સર્જન થાય છે. સાહિત્ય અને પ્રાજીવન, આવી રીતે પરસ્પર સંકળાયેલાં હોઈ, જે તે પ્રાજના સાહિત્ય ઉપરથી જે તે પ્રાજજીવનનો ક્યાસ નીકળી શકે છે. આવજાતકવિ, નરસિંહ મહેતાના યુગની શરૂ થયેલું “બ્રહ્મમન્થન” જે સમય સુધી ચાલ્યું, ત્યાં સુધી “સમાજજીવન” માં માત્ર પરમાત્મા, ધર્મ અને નીતિના સૂર હતા અને સમાજજીવન પણ તેવું હતું. “બ્રહ્મમન્થન” ઓસરી જતાં “માયામન્થન” આપેલા સાહિત્યમાં કેવા પ્રકારના સૂર નીકળી રહ્યા છે, તે આપણે આધુનિક સાહિત્ય વાંચતાં અનુભવી શકીએ છીએ. માયાના મન્થનમાં “બ્રહ્મ” ભૂલાઈ જવાય તો તેમાં સાહિત્યકારો દોષિત નથી. સમાજ આજો જ્યારે “માયા” નો પૂર્ણરી બન્યો છે, તે સમાજના સંસ્કારમાં ઉત્પન્ન થયેલા સાહિત્યકારો એની અસરમાંથી મુક્ત રહી શકે નહિ. સમાજને

માયાનાં મન્યન જોઈએ, તો સાહિત્યકારો “બ્રહ્માનાં મન્યન” આપી શકે નહિ અને આપવા જાય તો સમાજ એની અવગણના કર્યા સિવાય રહે નહિ, તેમ છતાં જોએ આજે ભક્તિનો અને તત્ત્વચિંતનનો દાવો કરે છે, તેમની કવિતા કેવળ “ભજન-કિર્તન” માં ખપે છે અને માયામન્યનના અનુયાયી રૂઢ સાહિત્યકારો એની કંઈ કિંમત આંકતા નથી. “માયામન્યને” સત્ય, નીતિ, ધર્મ અને પરમાત્માનાનું ઉદ્દોષધન કરતી કવિતાને, કવિતા માનવાની સાફ ના પાડી છે. જડતાની કળામય પૂજાને કવિતા માનવા-મનાવવાનો ભારે પ્રયત્ન થઈ રહ્યો છે. ‘મગજને કર્યા સિવાય સરસ્વતાથી સમજી શકાય’ ઉદ્દોષધન કરતી ઉપદેશાત્મક હોય અથવા અર્થધનતાના ધ્યેય ઉપર સ્ફૂરી હોય તેવી કવિતાને કવિતા માનવા આજે કોઈ તૈયાર નથી. સીધો ઉપદેશ કરતી હોય તેવી કવિતા, કવિતા નહિ પણ “ટાયલાં” છે, અથવા શબ્દોની હિતાવળી ગતિ છે, એમ સાહિત્યના ઇતરુદાર થઈ બેઠેલા કેટલાક સાહિત્યકારો હિંમતપૂર્વક કહી શકે છે. “બ્રહ્મા” ઉપર માયાનાં પડળ ઢાળી દેવાની આ મનોદશા ચાલુ છે, ત્યાં સુધી સમાજને “માયા” સિવાય અન્ય કોઈ વસ્તુનું દર્શન કદી થવાનું નથી. છતાં સમાજ, મૂખ નથી. માયા મન્યન દ્વારા એમની સમક્ષ રજૂ થયેલાં “ત્રિષ” પ્રત્યેક પગલે અને પ્રત્યેક પગે પી લઈ ઉન્મત રહેવાની, તેમની તૈયારી નથી. માયા મન્યનના આ પ્રચલકારી યુગમાં આત્માને સાચી શાન્તિ અને નિરામય આનંદની કેટલીક ક્ષણો જોઈએ છે અને તેની શોધમાં તે નીકળી પડે છે અને શોધી લે છે. “ભજન-કિર્તન”નાં પુસ્તકો જોટલાં વંચાય છે, તેટલાં પુસ્તકો પ્રતિષ્ઠિત સાહિત્યકારોની કાવ્યકૃતિઓનાં વંચાતાં નથી, તે ખતાવી આપે છે કે કવિતા એ આત્માનાં ગીત છે. માયાનાં નહિ. માયાના થઈ રહેલા સતત હ્રમલામાંથી બચવા માટે સમાજ, અવારનવાર “બ્રહ્મા” ની શોધમાં રહ્યા કરે છે. ધાર્મિક કાવ્ય સાહિત્યમાં એને એનું ઝાંખું ઝાંખું દર્શન થાય છે,

તેથી એની આન્તરિક મનોવૃત્તિ ધાર્મિક કાવ્ય સાહિત્ય વસાવવા અને વાંચવા એને પ્રેર્યા કરે છે. પ્રતિષ્ઠિત સાહિત્યકારોની કાવ્ય-કૃતિઓ માત્ર વાંચવાની ખાતર વંચાય છે. આત્માની તૃપ્તિ માટે નહિ.

આત્માનાં ગીત હોય તો જ આત્મા તૃપ્ત થાય. મહાકવિ ન્હાનાલાલે, માયાના મન્યનથી પર રહીને “ **બ્રહ્મમન્યન** ” પ્રતિ પ્રયાણ કર્યું, ત્યારે જ તેમનાં કાવ્યોમાં “ **બ્રહ્મદર્શન** ” થતાં, સમાજે એ કાવ્યોની કિંમત આંકી છે. સમાજનો આત્મા, એમાં બ્રહ્મની સંવેદના અનુભવી શકે છે, એ જ પ્રમાણે જે જે કવિની કવિતામાં આવી બ્રહ્મસંવેદના જાગી છે, ત્યાં ત્યાં સમાજના આત્માને આન્તરિક આનંદ અને મીઠી શાન્તિ અનુભવવા મળ્યાં છે. માયાના દેવળ જડદેહમાં રહેલી કળા, સમાજને કે સમાજની કોઈ પણ વ્યક્તિને આનંદ કે ઉદ્દ્યોધન આપી શકે એમ નથી. આન્તરિક સાચી સંવેદના અને હેતુ સિવાય, શબ્દો ઉપર શબ્દો ખડકીને ગહન બનાવી દીધેલી કવિતા, સમાજને જરાયે ઉપકારક થતી નથી, તેમ તે દ્વારા કવિનું, પણ કંઈ કદ્યાણ થતું નથી. આત્મા ગૂમાવીને બનાવેલી કવિતા, કવિતા નહિ, પણ “ **કવિતાનાં કલેવર** ” છે. ગમે તેવું આત્મિક સંબંધી પણ નિષ્પ્રાણ થતાં, એના મૃત દેહને કોઈ સંધરી રાખતું નથી, તેમ આવાં “ **કવિતાનાં કલેવર** ” પણ સમાજ થોડા સમયમાં દૂર ફેંકી દેશે. કવિતા હશે તે જ જીવન્ત રહેશે, કવિતાનાં કલેવરો નહિ. જીવન્દર્શન, જૂજ પ્રમાણમાં કરાવવાનું હોય, તેને માટે સ્વછંદી તેમજ જડતા ભરેલી કલ્પના દોડાવતી અને વિપુલ પ્રમાણમાં કઠિન અને જડખાંતોડ શબ્દોનો ઢગ ખડકવો, એનો કંઈ જ અર્થ નથી. સમાજને અલ્પ સમય માટે કદાચ એ દ્વારા આંજ શકાશે, છતાં તે તરત જ સાચી વસ્તુસ્થિતિ સમજી જશે અને એવાં કાવ્યોથી દૂર રહેશે. પરિણામ એ આવશે કે થોડા સમયમાં આ કાવ્યો જૂનકાળની વસ્તુ બની જશે, અર્થાત્ અન્ધકારમાં

વિલય પામશે. “ કવિતાનાં કલેવર ”ના બાહ્ય દેખાવ સુંદર લાગશે. એમાં વીણી વીણીને (પ્રેરણાને એક બાજુએ રાખી, કેવળ શુદ્ધિમત્તા ઉપર મદાર રાખીને ગોઠવેલા શબ્દો) બરેલા શબ્દોનું લાક્ષિત્ય થોડો સમય વાંચનારને મુગ્ધ બનાવશે, પણ જ્યારે વાંચક, કવિના સંદેશ તરફ દ્રષ્ટિ કરવા પ્રયત્ન કરશે, ત્યારે તેમાં આત્માનું યત્કિંચિત્ દર્શન ન થતાં તે નિરાશ થશે. આજે “અદ્ભુતદર્શન” કરાવનારા ગુજરાતના પ્રાચીન કવિઓએ એમનાં કાવ્યો દ્વારા આપેલો જીવન સંદેશ, સમાજ જેટલો ઝીલ્લો રહ્યો છે, તેટલો આધુનિક કવિઓની કહેવાતી સાચી કવિતાદ્વારા ઝીલાયો નથી અને એમની કવિતાએ સમાજના આત્માને સત્ય તેમ જ નિરામય આનંદનાં દર્શન કરાવ્યાં નથી, તે આ સત્યનો સંગીન પૂરાવો છે.

આવાં કાવ્યો, આજે જેટલા વેગથી વંચાય છે, તેટલા જ વેગથી તે જૂલાઇ જવાય છે. સારામાં સારા કહેવાતા કવિઓની કૃતિઓમાંથી વીણી લીધેલા જીવનસંદેશના પ્રતિધ્વનિ સમાજમાં પડતા બાજ્યે જ અનુભવવામાં આવશે. સામાન્ય સમાજ ઉપર, જે કવિતા અસર ઉપજાવી શકતી નથી, તે કવિતા, કવિતા હશે તોયે સમાજનું કંઈ હિત સાધવાની નથી. જે કે સાહિત્યકારો અસ્પર્શ અહોરૂપ. **અહોધ્વનિ:** ॥ એ ન્યાયે એમનાં કાવ્યોની કંડિકાઓનાં અવતરણ કરી, પ્રશંસા કરે છે અને સામાન્ય સમાજ સમક્ષ એમની કાવ્યકૃતિઓના ચમત્કારનું પ્રદર્શન કરાવવા મથે છે, તેમ છતાં સામાન્ય સમાજને એમનાં આ કાવ્યોમાં જીવનદર્શનનો આનંદ મળ્યો હોય તેવું જણાતું નથી. ગુજરાતની પ્રજાને સાહિત્યની કિંમત નથી-કદર નથી; ચૈસા ખચી સાહિત્યનાં પુસ્તકો વસાવવાની મનોવૃત્તિ નથી, એવો આક્ષેપ આજે કરવામાં આવે છે, તે આક્ષેપ ઘણે અંશે ખરો છે, અને તેમણે ખાસ કરીને કાવ્યનાં પુસ્તકો તરફની તેની મનોવૃત્તિ એને સર્વાંશ ખરો પાડે છે. કાવ્ય સિવાયનું ઇતર સાહિત્ય,

પ્રમાણમાં હીક ખપે છે, ત્યારે કાવ્યનાં પુસ્તકોનું આમ કેમ ? પ્રત્યુત્તર સરજ છે. ન્યાયની દ્રષ્ટિએ વિચાર કરીએ તો સમાજને જે પ્રકારની કવિતાની જરૂર છે, તે પ્રકારની કવિતા તેને મળતી નથી, તેથી તે કાવ્યનાં પુસ્તકો તરફ ઉદ્ઘાસિનવૃત્તિ ફેળવતો થઈ ગયો છે. સાહિત્યના ઇતિહાસમાં, સાચી સાહિત્ય કૃતિ નહિ, એમ માની જેની કંઈ કિંમત ગણેલી નહિ, એવાં કાવ્ય પુસ્તકોની આઠ દશ આવૃત્તિઓ થઈ ગયાનું સાંભળ્યું છે. જ્યારે “સાચી કવિતા” અને “સાચું સાહિત્ય સર્જન” એ છાપ નીચે બહાર પડેલાં કાવ્યપુસ્તકોની ખીજ આવૃત્તિ બાજ્યે જ થાય છે, કારણ કે પહેલી આવૃત્તિની ગણતરીની પ્રતો પણ બાજ્યે જ ખપી હોય છે. આમાં સમાજનો દોષ પણ હશે, છતાં એક વસ્તુ તો નિર્વિવાદ છે કે સમાજને “સાચી કવિતા” અને “સાચું સાહિત્ય સર્જન” એ સિદ્ધા નીચે બહાર પડેલી કવિતામાં કવિતાનાં સાચાં દર્શન થતાં નથી, તેથી તે એનાથી પર રહે છે. સામાન્ય સમાજને આકર્ષી શકે, તે જ સાચી કવિતા હશે, એવી વ્યાખ્યા નજદિકના જીવિજનમાં ચલણી થાય તો તેમાં આશ્ચર્ય પામીયું નહિ. પરિણામે યુગને ઓળખી લઈ, યુગના સર્વસામાન્ય વર્ગને ઉપકારક થઈ શકે, એવી કવિતા તરફ જ્ઞાન રાખવાની, યુગના સાહિત્યકારોની કપરી ફરજ થઈ પડશે.

આજની કવિતાનો સુંદર, વ્યવસ્થિત અને ધાટીલો દેહ હોવા છતાં તેમાં અનેક દોષ છે (૧) આત્મા અને બ્રહ્મસંવેદનાની શૂન્યતા, (૨) ગંડનતા (૩) અગેયતા અને (૪) કંઠંગી કક્ષપના.

આત્મા અને બ્રહ્મસંવેદનાની ગેરહાજરી બદલ અમાકે કહેવાઈ ગયું છે એટલે તત્સંબંધે પિણ્ડપેણ્ણી જરૂર નથી. ગંડનતા માટે નિર્દેશ કરાયો છે, છતાં એને માટે કંઈક વધુ સ્પષ્ટિકરણની આવશ્યકતા છે. જે કંઈ સાચું અને સાચું હોય છે, તે હંમેશાં સરજ અને બુદ્ધિગમ્ય ભાષામાં આવતરી પડે છે. એ કવિતાનો નિયમ છે, છતાં એને મારી મચડીને કઠિન અને જડખાંતોડ શબ્દોમાં

લાળવાનો પ્રયત્ન કેમ કરવામાં આવે છે, તે મારાથી સમજી શકાતું નથી. સાચી સંવેદનામાં હંમેશાં સરલતા હોય છે, તો પછી આ ગહનતા આવે છે ક્યાંથી ? એથી કવિના કયા મનોરથની સિદ્ધિ થાય છે ? સમાજને શો લાભ થવાનો છે ? વાંચનની સાથે સમજી શકાય અને હૃદય ઉપર અસર ઉપજાવે, એવી કવિતા, એ જ સાચી કવિના ગણાય. કવિતા સમજવા માટે શબ્દકોષો ઉઘડાવવા પડે કે ટિપ્પણીઓની આવશ્યકતા રહે, એવી કવિતા, સમાજને કંઈ આનંદ આપી શકતી નથી. કાવ્યકારનો જીવન સંદેશ જેટલો અધૂરો અથવા સંવેદના વિનાનો હોય છે, તેટલી જ કાવ્યમાં કઠિનતા અથવા ગહનતા આવે છે, એવું મારું નમ્ર મંતવ્ય છે. સાચી વાતો હંમેશાં સરલ શબ્દો ધારણ કરે છે, જ્યારે કૃત્રિમ પ્રયોગો, કઠિનતા અને ગહનતાને વરે છે. ભાષા, શબ્દોથી શણગારાતી નથી, પણ વિચારો અને સંવેદના વડે સાચી શણગારાય છે. કઠિનતા અને ગહનતાને લીધે વાચકનો રસ ઊડી જાય છે અને તેવી કવિતાને શબ્દોમાં વાંચી લઈ, શબ્દો સાથે જૂઠી જાય છે. આવી કવિતાની કોઈ કંડિકાઓ કે તેનો સંદેશ વાંચકના ચીરસ્મરણમાં રહેતાં હશે કે કેમ તે વસ્તુ શંકાસ્પદ છે. સંવેદના વિના, કવિ થવાના કોડ હોય છે, તેવા સાહિત્યકારોમાં આ દોષ મોટા પ્રમાણમાં જોવામાં આવે છે. સુસ્ત વાંચકને સાચી અને કૃત્રિમ કવિતાનું સ્વરૂપ, એને વાંચતાં વેંત જણાયા સિવાય રહેતું નથી.

“રસમય વાક્ય તે કાવ્ય” એને દ્રષ્ટિમાં રાખી, મહા-કવિ ન્હાનાલાલે, ગદ્યસ્વરૂપની કંડિકાઓને પદનું સ્વરૂપ આપ્યું અને કવિતા તરીકે જાહેર કરી. ત્યારે સમાજમાં કેવા પ્રકારનો ઉઠાપોહ થયો હતો તે વસ્તુ આજે સર્વેને વિદિત છે. ગદ્યસ્વરૂપની આ કંડિકાઓમાં ગેયતા નહિ હોવાથી, એનો રસાસ્વાદ સમાજ જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં લઈ શક્યો નથી, તેમ જતાં એની કિંમત ઓછી થઈ નથી, તેનું કારણ એ છે કે એમાં

એમના આત્માની સાચી સંવેદના પ્રકટેલી હતી અને તે માયાનું નહિ પણ “બ્રહ્માનું” મન્થન” હતું. એમની આ ડોલન શૈલીમાં એમનો આત્મા ડોલી રહ્યો છે અને સાથે સાથે વિરાટ બ્રહ્મ પણ ડોલી રહ્યાની પ્રતીતિ થાય છે, તેમ છતાં એમનાં ગેય કાવ્યો-દ્વારા જે આનંદ મળે છે, તે આ પ્રયોગથી મળતો નથી, એમ તો ના દ્રષ્ટકે કહેવું પડશે. જેને કવિતા કહેવાય, એ ગેય જ હોવી જોઈએ, એ ત્રિકાલાઆધિત સત્ય છે. કવિતા એટલે આત્માનું ગીત, ગીત એટલે સંગીત. આત્માના તાર ઝણઝણા સિવાય, આત્માની તીણા વાગતી નથી અને જ્યારે સંવેદના દ્વારા, એ તાર ઝણઝણે છે, ત્યારે તે “કવિતા” સ્વરૂપે જ બહાર આવે છે અને તે હંમેશાં ગેય જ હોય છે. કવિતા, અજેય રહે તો તે “કવિતા” નહિ, પણ શબ્દોની ગૂંથણી અથવા પરંપરામયુ” “કવિતા કલેવર” જ ગણાય.

કવિવર ન્હાનાલાલના આત્માની ડોલતી શૈલીનું ખૂબ ખૂબ અનુકરણ થયું, પરંતુ તેમના પછી કોઈ કાવ્યકારને એમાં સફલતા વરી હોય તેમ જણાતું નથી, કારણ કે “માયાના મન્થન” માં રચ્યાપરચ્યા રહેલા કાવ્યકારોને કવિતાના બન્ધન સિવાયના આ પ્રયોગો અનુકૂળ લાગે, પણ તેમાં એમનો આત્મા સાચી સંવેદના નહિ હોવાથી કદી ડોલી શક્યો નથી અને ડોલન શૈલી નિષ્ફળ ગઈ છે. કવિતા, એ ગાવાની વસ્તુ છે. જે ગવાય તે ચવાય, એ ન્યાયે જે ગવાતું નથી તે કદી ચવાતું નથી અને વાંચકને કવિતાની કોઈ કંડિકા સ્મરણમાં રહેતી નથી. જીવનનો બધો વ્યવહાર, સ્મૃતિ ઉપર આધાર રાખે છે. કોઈપણ કવિનો જીવન સંદેશ, સ્મરણમાં ના ટકે તો કોઈપણ વ્યક્તિના જીવનમાં તે ઉતરી શકતો નથી. આથી કવિતા ગેય હોય તોજ સમાજને ઉપકારક થાય છે, એ વસ્તુ સિદ્ધ થાય છે.

આત્માને અને મનને સ્પર્શનારી વસ્તુ, કવિતાનો દેહ નહિ પણ એનો આત્મા છે. શબ્દો અથવા વાણી આત્માનાં પ્રતિક

છે, પરંતુ સંવેદના ભરેલા શબ્દો અથવા વાણીમાં આત્મા રહેતો છે. આત્માની આ ચીનગારી, વિરાટ જગતના આત્માને સળગાવી શકે, ત્યારે જ કવિતાની સાર્થકતા થાય છે. જગતના મહાન કવિઓની સફળતામાં આ જ સત્ય રહેલું છે. કવિતા જે ક્ષેત્રમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, તે ક્ષેત્રના ક્ષેત્રતના બળ ઉપર એનું બળ રહેલું છે. વાસ્તવિક જીવનના વાસ્તવિક ઉચ્ચ પ્રદેશો પ્રતિ દોરી જતાર કલ્પના એ જ સાચી કલ્પના છે. એમાં રસ, સરલતા અને નિર્દોષતા રહેલાં છે. એ ગગનગામી હોય છે, છતાં એનો રાહ સીધો હોય છે. બહુ જાણે ચડે તોયે તે વિપથગામી બનતી નથી. આત્માના જાંડાણમાં ઊતરે છે, છતાં માથે વાતાવરણમાં ગૂંચવાઈ જતી નથી. એની ગતિ તીવ્ર હોવા છતાં વ્યક્તિગત જીવનમાં મન, બુદ્ધિ અને આત્માના સમન્વયમાં આધારપ નિવડતી નથી. સાચી ગગનગામી કલ્પના, તે આત્માનાં અવિરત ઉડ્યનો છે. માયાના મન્યનની મર્યાદા પૂરી થતાં, બ્રહ્મમન્યન શરૂ થાય છે, ત્યારે જ કલ્પનાશક્તિનું આવું સ્વરૂપ ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્યારે જ અવતરેલી સાચી કવિતા સમાજને ઉપકારક નીવડે છે અને કવિનો શ્રમ સાર્થક થાય છે.

કવિતા, કેવળ ક્ષણિક મનોરંજનનું સાધન છે, એમ માની શકાય નહિ. કેવળ એ દ્રષ્ટિએ રચાયેલાં કાવ્યો, વાચકોના હૃદય ઉપર કાયમની કાંઈ અસર ઉપજાવી શકશે નહિ, એટલું જ નહિ પણ અલ્પ સમયમાં ભૂલાઈ જશે. મનોરંજન સાથે, અર્થધનતા અને સત્યના ઉદ્દ્યોધન ભરેલી સંવેદના આવશ્યક છે. સત્ય વસ્તુના દર્શન સિવાય, સાચું મનોરંજન પણ અશક્ય છે. કેવળ બુદ્ધિના ચમકારાથી થતું મનોરંજન ક્ષણિક નીવડે છે. એ બુદ્ધિના ચમકારા પાછળ આત્માની સંવેદનાનું ઉદ્દ્યોધન, કવિતાને પ્રાણ-દાયક બનાવે છે. મનને આનંદ અને પ્રમોદ આપનારી વસ્તુ, કેવળ સાચા જીવનનું દર્શન કરાવી શકે, એ સ્થિતિ હોઈ શકે. સંવેદના નથી ત્યાં કવિ હૃદય નથી અને સાચા કવિ હૃદય સિવાય, સાચા કાવ્યનો આવિર્ભાવ નથી. આ સંવેદના, પ્રેમ,

સેવા, મન્યન, જગત્ દર્શન, જીવનદર્શન ઇત્યાદિ લાગણીઓથી ઉત્પન્ન થાય છે. અને કવિની કવિતામાં સમાય છે.

આવા પ્રકારની સંવેદના, એનું નામ જ પ્રેરણા. પ્રેરણા દ્વારા ઉત્પન્ન થયેલી કવિતા, એ જ માનવજીવનની મહામૂલી સંપત્તિ છે. કવિ, કલાકાર છે અને જગત્ ઉપર અન્ય કળાકારોની માફક પ્રભુનો એક પ્રતિનિધિ છે. કવિ કલાકાર રહે છે, ત્યાં સુધી સમાજને સાચી કવિતા આપી શકે છે અને જ્યારે કલાધર બને છે, ત્યારે તેની કવિતા સાચી કવિતા નહિ રહેતાં ક્ષણિક મનોરંજનનું સાધન બને છે.

આજે મૂળભૂત પ્રેરણાને મારી મચડી, એના પ્રવાહને શબ્દપ્રયોગ કે વાક્યપ્રયોગ તરફ વાળવામાં આવે છે. કવિતા સાગરનાં મુક્ત અને ઉછળતા સ્વતંત્ર પાણી ઉપર એના એવા ખડક સરજવામાં આવે છે કે એનાં ઉછળતાં, ધૂધવતાં અને મુક્ત પાણી બંધનમાં મૂકાઈ જાય છે અને તે પણ એટલા સુધી કે એનાં પાણી પણ દેખાતાં બંધ થઈ જાય છે. વહેતા કાબ્ય પ્રવાહને અટકાવી, જૂદી જૂદી જાતના પ્રયોગો કરી શબ્દ ચમત્કૃતિ બતાવવાના આજે જે પ્રયાસો થઈ રહ્યા છે, તે ક્ષણિક મનોરંજનનું કારણ કદાચ થઈ શકે, પણ તેની ચીરસ્થાયી અસર સમાજ ઉપર રહેવાની નથી. સાચી કવિતા, સમાજમાં ચલણી રૂપ ધારણ કરે છે અને સમાજના દરેક અંગમાં એનો ઉપયોગ અને ઉપભોગ થાય છે. જે ગવાય છે, તે ચવાય છે, તે પ્રમાણે સાચી કવિતા હોય છે એ જ ગવાય છે. જે કવિતા અગેય છે, તેમાં કવિતા નહિ હોવાથી જ તે અગેય રહે છે. કવિતા, કેવળ વાંચવાની અને માથાકૂટ કરી સમજવાની વસ્તુ રહે તો તેને કવિતા ગણી શકાય જ નહિ એવું મારું નમ્ર મતભવ છે.

કવિતા, કેવળ યુગપ્રધાન હોઈ શકે, એ માન્યતા પણ સાચી નથી. માનવજીવનની સંવેદના, ભૂત, વર્તમાન અને ભાવિ, એ ત્રણ કાળમાં એક સરખી હોય છે. સંવેદનાનાં સાધનો અથવા સામગ્રી બિન્ન બિન્ન હોઈ શકે, પરંતુ તેથી મૂળભૂત સંવેદનામાં તફાવત પડવાનો નથી. ભૂતકાળની સામગ્રીમાંથી

વર્તમાનનો આવિર્ભાવ છે અને વર્તમાનની સામગ્રીમાંથી ભૂત-કાળનો આવિર્ભાવ થશે, પરંતુ માનવજીવનની સાચી સંવેદના તો એમાં એક સરખી વલ્લા કરશે અને એક સરખી જન્મ્યા કરશે.

કવિતા સંબંધેના મારા આ વિચારો, મારી કવિતા સર્વાંગે અંપૂર્ણ છે, એવી દ્રષ્ટિથી રજૂ કર્યા તથી. મારી કવિતામાં રહેલા અણુદોષની મને પૂરી માહિતી છે. મારી કવિતાએ મને સંતોષ આપ્યો નથી તેમ તેની કિંમત મેં મોટી આંકી નથી, એવું મેં જે અગાઉ જાહેર કરેલું છે, તે વિવેકની ખાતર નહિ, પણ મને લાગેલી મારી મનોવૃત્તિનો નિષ્પાલસ એકરાર છે. સમાજને તે કેવી લાગશે તે હું કહી શકતો નથી, છતાં તેમાં સરલતા અને હૃદયની સંવેદના ભરી છે, એટલું તો સમાજ અવશ્ય માનશે એની ખાત્રી છે. મારી કવિતા આત્મલક્ષી છે—પરલક્ષી નથી. કુદરતના વિરાટ સ્વરૂપની પૂજામાં, એની જુદી જુદી લીલાઓનાં ભિન્નભિન્ન દર્શન હું કરી શક્યો નથી કે વર્ણવી શક્યો નથી. મારાં કાવ્યોને પ્રધાન સૂર પ્રકૃતિપૂજનો છે. પ્રકૃતિમાં હમેશાં, પ્રેમ અને પ્રિયતમાનાં દર્શન થયા કર્યાં છે, અને એ જ દર્શન કાવ્યદેહે અવતર્યા છે. પ્રકૃતિ, એ માયા છે એટલે મારાં કાવ્યોને “માયાનાં મન્યન” એ નામે પ્રકટ થવા દીધાં છે. આત્માને પૂજનારાઓને આત્મલક્ષી કાવ્યોમાં જે રસાસ્વાદ મળે છે, તે પરલક્ષી કાવ્યોમાં મળતો નથી, તેવી જ રીતે માયાના પૂજનારાઓને પરલક્ષી કાવ્યોમાં મળે છે, એવો આત્મલક્ષી કાવ્યોમાં મળતો નથી. માયાનું મન્યન હોવા છતાં મારાં કાવ્યો પરલક્ષી નથી, આથી આજના સાહિત્યમાં પરલક્ષી કાવ્યો તરફ સાહિત્યકારો તેમ જ સમાજનું વલણ હોવાથી મારાં આત્મલક્ષી કાવ્યોની કેવી કિંમત અંકાશે તેની મને પૂરેપૂરી ખબર છે. તેમ છતાં સમાજમાં આત્માને પૂજનારાઓની સંખ્યા પણ કંઈ ઓછી હોતી નથી, તેવાઓને મારાં કાવ્યોથી કંઈ આનંદ અને પ્રેરણા મળશે તો મારા શ્રમને સાર્થક માનીશ.

કાવ્યો રજૂ થાય તો કવિતા સંબંધેના અંગત વિચારો પણ રજૂ થવા જોઈએ, એ દ્રષ્ટિથી મારા એ વિચારો રજૂ કરતાં આ

ભૂમિકાને વિસ્તાર વધ્યો છે છતાં તે નિર્ગર્થક નથી. કાવ્યોની જે મતિ થશે, તે ભૂમિકાની થશે. એમાં વિંતા કંવા જેવું કશું નથી. પ્રત્યેક વ્યક્તિત્વ એનાં અંતર મંતવ્ય રજૂ કરવાની કુદરતી કૌશલ્ય છે, અને એમાંથી એણે ચૂન થવું જોઈએ નહિ.

સાહિત્યસર્જનનાં સાચાં મૂલ્યાંકન કરી શકે એવા નિષ્પક્ષ-પાત્રી વિવેચકાની, આજે ગુજરાતમાં મેંટી ઉછાપ છે, તેવા સંયોગોમાં, કોઈ પણ કૃતિ, દાર્દ્રિક પ્રેમભાવથી વાંચવામાં આવે તો, વિવેચકના અભિપ્રાય કે દો-વણી સિવાય પણ પ્રત્યેક વાંચક કોઈ પણ સર્જનના ગુણદોષ સરલતાથી સમજી શકે છે. સાચો વાંચકજ સાચો વિવેચક અને છે. આજે વિવેચનાનું કોઈ ધોરણ નથી. સાહિત્યની એક જ કૃતિની વિવેચનામાં આજે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના અભિપ્રાય રજૂ થાય છે. 'કપાલે કાંતે જુદી મતિ' એ ઉક્તિ અનુસાર, પ્રત્યેક વિવેચકને જે તે કૃતિના ગુણદોષ ભિન્ન ભિન્ન લગે તે સ્વાભાવિક હોય તેમાં વિવેચકને દેષ દમ શકાય નહિ, પરંતુ સાહિત્યકારોએ આધેડા જુદા જુદા પ્રકારના વાડા-ઓને લીધે, લેખક કયા વાડાને છે! અથવા તો વાડા બહારનો છે કે કેમ? એટલું જાણી લીધા પછી, એની કૃતિને ઉપર ટપકે જોઈ લઈ એની કૃતિ માટે ખરે ખોટા અભિપ્રાય જાહેર કરી દેવા તે નરી ધૃષ્ટતા હોય, વિવેચકાની કર્તવ્યમૂળતાનું સિદ્ધ કરે છે. વિવેચન, આજે કળા નથી, પણ સત્તા છે. પત્રકાર, એમના ઉપ આવતી સાહિત્યકૃતિઓની સમાલોચના માટે, એમના વાડાના વિવેચકને રોકી લે છે. આવેલા કૃતિઓ એમની પાસે રજૂ થાય છે. લેખક કાણ છે એટલું જાણી લીધા પછી, એને માટે કેવો અભિપ્રાય હોય શકે તે નક્કો થઈ જાય છે. વિવેચકને સમય હોય તો કૃતિ પૂરી વાંચી લે, નહિતર મુખ્ય મુખ્ય વસ્તુ લક્ષમાં રાખી નક્કો કરેલા ધોરણે સમાલોચના, પત્રનાં પ્રકટ કરાગી દે છે. ગુજરાતી સાહિત્યમાં સમાલોચનાની વિધિ આથી અધિક થતી હોય તેનું જોવામાં આવતું નથી. એકાદ એ સાચા નિષ્પક્ષપાત્રી વિવેચકાયે દશે, પરંતુ તેમના હાથ ઉપર સત્તા નહિ હોવાથી, ગુજરાતના તમામ સાહિત્યકારોને ન્યાય મળી શકતો નથી. આજે તો સાહિત્યવિવેચના, પત્રકારોએ પાળી

પંપાળેલા દીપડાઓ જેવા વિવેચકોના હાથમાં જઈ પડી છે, પરિણામ એ આવ્યું છે કે આવા ખરાખોટા પ્રચાર કાર્યને લીધે કંઈ પણ સત્ત્વ વગરની સાહિત્યકૃતિઓ મોટી સંખ્યામાં ખપી જાય છે, જ્યારે સત્ત્વ ભરેલી કૃતિઓની સામે કાંઈ જોતું પણ નથી. (આ કથા ઉપરથી કાંઈ એવું માનવાને બૂઝ ન કરે કે સમાજ, વિવેચકોનો અભિપ્રાય જાણી લીધા બાદ, જે તે કૃતિની ખરીદી કરવા નીકળે છે! કેટલોક વખત તો ઊંડાં, કાઠી કૃતિ કાઠી પણ રચે જિવેચના માટે મોકલી હોતી નથી તોયે તેના ઉડાવ સારો હોય છે, પણ તેનાં કારણો જૂદાં હોય છે. તેની ચર્ચામાં અત્રે કિતરવાની જરૂર નથી લાગતી) વાંચકો પોતે જ્યારે, વિવેચક બનશે અને પ્રત્યેક સર્જનના ગુણદોષ જોના થશે, ત્યારે જ સાહિત્યમાં ચલી રહેલી વિવેચનની આવી અરાજકતાનો અંત આવશે. ગુજરાતમાં સર્વે સાહિત્યકૃતિઓની કેવળ નિષ્પક્ષપાતી વિવેચના માટે એક સ્વતંત્ર સાપ્તાહિક, પાક્ષિક કે માસિક પત્રની ખાસ આવશ્યકતા છે. તે કાંઈ પણ પત્રકાર કે એમના વિવેચકોનું વાજીત્ર ન હોય પણ ગુજરાતના નિષ્પક્ષપાતી વિવેચકો એના સંચાલક બને અને પ્રત્યેક સાહિત્યકૃતિની નિષ્પક્ષપાત વિવેચના કરી એના ગુણદોષનું, મિત્રભાવે, દર્શન કરાવે તો ગુજરાતી સાહિત્યની અમૂલ્ય સેવા થશે અને દિન પ્રતિદિન એનો વિકાસ સંધારશે. સાચી કૃતિઓનાં મૂલ્યાંકન થશે અને માત્ર પ્રચારકાર્ય અને વિવેચકોની કતબ્યબ્રષ્ટતાને લીધે થોકમંથ પ્રકટ થતું, સમાજજીવનને નષ્ટ કરનારું, નિરુપયોગી સાહિત્ય પ્રચાર પામતું અટકી જશે.

સુત્ર વાંચકો, આ પુસ્તકમાં રજૂ થયેલાં કાવ્યોના ગુણદોષના વિવેચક પોતાની જાતે બને અને એની કદર એ પ્રમાણે કરે તે આવના સાથે વિગ્રમું છું.

કલોલ
તા. ૧૬-૪-૪૬

}

ચાતકચન્દ્ર નાગર દ્વિવેદી

भायानां मन्थन

શ્રી નગદ્ધર્મ પુસ્તકમાળા-ગ્રંથ-૨

માયાનાં મન્યન

(૧)

કોરી કિતાબ !

- કોરી રહી કિતાબ, મારી કોરી રહી કિતાબ
લખી લખીને થાક્યો તોયે, કોરી રહી કિતાબ
મારી કોરી રહી કિતાબ ૧
- લખ્યું ઘણું મેં પાને પાને, પણ કોરું થઇ જાય
અક્ષર સઘળા ઉડી જઈ શું કાગળ મહીં સમાય ?
મારી કોરી રહી કિતાબ ૨
- આજ લખ્યું, તે કાલ જૂંસાતું, કાલ ફરીજે લખાય
લઈ વાંચવા એસું ત્યારે, દબ્ય કંઈ નવ થાય
મારી કોરી રહી કિતાબ ૩
- દિવસોની-વર્ષોની મહેનત, માથે પડતી જાય
મન માને કે ઘણું લખ્યું, પણ દીલકું ના રંગાય
મારી કોરી રહી કિતાબ ૪
- સ્નેહી સંબંધી કિતાબ માગે, ગાવા માગે ગીત ?
શ્રી રીતે હું સોંપું એને ? ક્યાં શબ્દો ? ક્યાં ગીત ?
મારી કોરી રહી કિતાબ ૫
- ફરી ફરીયા પ્રિયજન આવે, ફરી ફરી એ વાત
“કેમ કવિવર ! મોંઘા જનતા ? કેમ છૂપાવો જાત ?
મારી કોરી રહી કિતાબ ૬
- લખ્યું ઘણું તો થોડું વાંચું, થોડાં ગાઉં ગીત
કાવ્ય-કવિતા સ્નેહીજનનું જની રહે સંગીત
મારી કોરી રહી કિતાબ ૭

વાંચી વિચારી, ગીતડાં ગાઈ, પાંછી ફાડી કિતાબ
સ્નેહીજનને શીદ તલસાવો ? ક્યાં છે એ કિતાબ ?

મારી કોરી રહી કિતાબ ૮

ફરી ફરીથી આવી રીતે, માગે એ કિતાબ
પણ હું મૂઢ રહ્યો, શું બોલું ? શી સમજાવું વાત ?

મારી કોરી રહી કિતાબ ૯

અંતે અધીરું સ્નેહી બોલ્યું, “રાખો ના વિશ્વાસ
બેસી અહીંયાં વાંચી લઉં હું, આપ કવિવર પાસ

મારી કોરી રહી કિતાબ ૧૦

પ્રેમભાવના, તન, મન, સોંપ્યાં, સોંપી ના કિતાબ
માનસ તે સમજી ન શકાવું, અજ્ઞાન આપની વાત !”

મારી કોરી રહી કિતાબ ૧૧

નિરાશ હૃદયે, અધીરું સ્નેહી, ખિન્ન બની મૂંઝાય
એ બેઠીને, હું પણ ધાક્યો, કેમ છૂપાવું વાત ?

મારી કોરી રહી કિતાબ ૧૨

પ્રિયજનને મેં પુસ્તક સોંપ્યું, કોરી એક કિતાબ
ખૂબ ખૂશ થઈ હશે બેઠી, પામી પ્રેમપ્રસાદ

મારી કોરી રહી કિતાબ ૧૩

પાન પછી પાનાં ફેરવતાં કોઈ સર્વ જણાય
એ બેઠીને એ મૂંઝાતી, અધીરી પાંછી આવ

મારી કોરી રહી કિતાબ ૧૪

‘કવિવર! આમાં ક્યાં છે કવિતા? કવિવર! ક્યાં છે ગીત?
વર્ષો સુધી લખી લખીને ક્યાં છૂપાવ્યાં ગીત ?

મારી કોરી રહી કિતાબ ૧૫

વારે વારે વાંચી તોયે આપી કોરી કિતાબ
શું વાંચું હું કે શું ગાઉં ? કોરી એક કિતાબ

મારી કોરી રહી કિતાબ ૧૬

- લખ્યું લખ્યું તો થણું લખ્યું ને ગાળ્યાં દિવસ રાત
શબ્દોની ભરતી સરખતી, વહા ભાવ પમરાટ
મારી કોરી રહી કિતાબ ૧૭
- આશા મારી એવી હૈયે, પૂર્ણ થતાં એ કિતાબ
ગીત ગાઉં-જગને ગવડાવું, પણ થઈ રહી નિરાશ
મારી કોરી રહી કિતાબ ૧૮
- કહું તમે કે “પ્રેમ-પ્રેરણા, કાવ્ય-કવિતા ગીત
તું તન-મન-આતમ સોંપે તો, સરખવું સંગીત”
મારી કોરી રહી કિતાબ ૧૯
- મેં વિશ્વાસે સઘળું સોંપ્યું, મન-તન-આતમ પ્રાણ
સ્નેહ સમર્પણથી ને કવિવર દહ દે જીવન દહાણ
મારી કોરી રહી કિતાબ ૨૦
- ક્યાં ગઈ કવિવર! મીઠી કવિતા? અંધ પડ્યાં ક્યાં ગીત?
તમને પ્રેમ હતો અખવાનો, મારે ગાવા ગીત
મારી કોરી રહી કિતાબ ૨૧
- હું સમજું કે મારી કવિતા, કવિવર લખતા બન્ય
રાત દિવસ મુજ પ્રેમભાવના, કવિવર ઝીલ્યે બન્ય
મારી કોરી રહી કિતાબ ૨૨
- મારી કવિતા મારે મુખે, લઈ વીણા હું ગાઉં
કવિવર રીઝે, હું પણ રીઝું, આખું જગત રીઝાવું
મારી કોરી રહી કિતાબ ૨૩
- કંઈ તો બોલો કવિવર! કોરી કેમ રહી કિતાબ?
લખી લખીને યાદ્યા તોયે, કોઈ કેમ જણાય?
મારી કોરી રહી કિતાબ ૨૪
- લખ્યું થણું મેં લખ્યું નિરંતર, કાવ્ય મધુરાં ગીત
ઉચ્ચ ભાવના, રસમય શબ્દો, સ્નેહસભર સંગીત
મારી કોરી રહી કિતાબ ૨૫

કાવ્યગીત, શબ્દો, સંકલના, એમાં નારા પ્રાણ
પ્રેમપ્રતિમા હૈયે સ્થાપી, લેવા લાઓ શ્લાણ
મારી કોરી રહી કિતાબ ૨૬

દ્વૈતભાવના દીક્ષમાં ન્હોતી, ન્હોતું કંઈ અભિમાન
એક પ્રેમરસની ભરતીમાં, જનમ્યાં મધુરાં ગાન
મારી કોરી રહી કિતાબ ૨૭

લખ્યું બધું મેં તુજ પ્રેરણા પર રહીને મસ્તાન
હું સાધન, તું સાધક, તારી સાધનાનું સ્થાન
મારી કોરી રહી કિતાબ ૨૮

દીલ-હંથાની ભરતી ચાલી, શબ્દો સરતા જાય
પ્રેમ તણા એ પ્રકટ પ્રવાહે, કાવ્ય હૃદયર સુગમય
મારી કોરી રહી કિતાબ ૨૯

એક હતા ત્યાં અનેક જગ્યાં, જુદાં જુદાં ગીત
લખી લખીને વાંચું ત્યારે જણાય એક જ ગીત
મારી કોરી રહી કિતાબ ૩૦

એક ભાવના, એક વાસના, જુદાં શાનાં ગાન ?
ધીમે ધીમે સરવા લાગ્યું, મુજ જીવનનું બ્યાન
મારી કોરી રહી કિતાબ ૩૧

પ્રિયજનની પૂજા માટે મેં ધર્યો દટલો વેગ ?
કેવી મધુરી કવિતા સરજી ? દેવો મારો પ્રેમ ?
મારી કોરી રહી કિતાબ ૩૨

તું પ્રિયજન, હું પ્રિયજન તોયે, હું કવિરાજ મહાન
તેં જે આપ્યું, એથી અધિકું, મારું છે આ દાન
મારી કોરી રહી કિતાબ ૩૩

તું ક્યાં ? હું ક્યાં ? તારા કરતાં, મુજ જીવન મહાન
ને એ રીતે મારી પ્રીતિ, કેમ નહિ બળવાન ?
મારી કોરી રહી કિતાબ ૩૪

તેં શું સોંપ્યું ? મેં તો સોંપ્યો, મુજ હૈયાનો નાદ
દીલ વસોવી, દીલ નીચોવી, પોકાર્યો જયનાદ
મારી કોરી રહી કિતાબ ૩૫

તેં તે કવિતા શાની સરજી ? તુજ પ્રેરણા શાની ?
કવિ હતો તો કવિતા આવી, લહાણી મુજ હૈયાની
મારી કોરી રહી કિતાબ ૩૬

એક છવનને માટે આટલાં ગીતો કેમ ગવાય ?
વ્યર્થ લીધી મેં મ્હેનત આવી, દીલકું બહુ મૂંઝાય
મારી કોરી રહી કિતાબ ૩૭

બધી કવિતા પ્રિયજનની છે, એવું કેમ ગણાય ?
એમાં ભાગ દુનિયાભરનો છે, દુનિયા રાજ થાય
મારી કોરી રહી કિતાબ ૩૮

પ્રેમ ભાવ પલટાયા પ્રિયજન ! જગ્યું ત્યાં અભિમાન
દીલ મહીં દુનિયા સળગી ત્યાં ભૂલ્યો મારું ભાન
મારી કોરી રહી કિતાબ ૩૯

દીલ ઓસર્યું, દર્દ ઓસર્યો, બંધ પડ્યાં મુજ ગાન,
અવ્ય કવિતા બધું ઓસર્યું, મારાં શાં સન્માન ?
મારી કોરી રહી કિતાબ ૪૦

નવું થયું નહિ, જૂનું ભુંસાયું, અક્ષર ઉડી જાય,
લખી કવિતા સમાધ ગદ્ય ક્યાં ? મુજથી ના સમજાય
મારી કોરી રહી કિતાબ ૪૧

પ્રિયજન ! આવી રીતે મારી કોરી થઇ કિતાબ
નથી કવિ કે કવિવર આજે, કોરી પડી કિતાબ
મારી કોરી રહી કિતાબ ૪૨

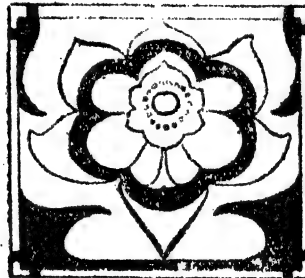
ભલે ! કવિતા ગદ્ય ભુંસાઇ, કોરી રહી કિતાબ
પ્રેમ હતો મુજ હૈયે એવો, ફરીથી તું પ્રકટાવ
મારી કોરી રહી કિતાબ ૪૩

ફરી તને ના ભૂલું, ફરીથી પ્રકટે ના અભિમાન
પ્રેમભાવ અદ્વૈત અનુપમ, સીંચ સીંચ મુજ પ્રાણ
મારી કારી રહી કિતાબ ૪૪

ફેંક ફેંક તું દૂર ફેંકી દે, કાગળની કિતાબ
આવ આવને વાંચ જીવનમાં મીઠી કવિતા ગાન
મારી કારી રહી કિતાબ ૪૫

હું ગાઉં તે તું પણ ગાજે, હું દઉં તે તું દઈ દે
કાગળની કિતાબો છોડી, દીલનાં ગીત વાંચી લે
મારી કારી રહી કિતાબ ૪૬

કિતાબ કારી ભલે રહી, તું જીવન્ત કિતાબ રહેજે
એક ગીત એક જ વોણ પર ગાવા તન્મય રહેજે
મારી કારી રહી કિતાબ ૪૭

(૨)

સાચો સાથી

જ્ઞાને માટે, સુખ મહી રચે, દુઃખની કલ્પનાઓ ?
 જ્ઞાને માટે, રસ મહી પૂરે, પાપની વાસનાઓ ?
 સાથી માન્યું ? સુખ બધું રહ્યું, સાથીઓ શોધવામાં,
 સાથી નાણ્યું ? સ્થિર થઈ રહે, પ્રેમ સંસારના આ ? ૧
 શું છે એવું ? સરલ થઈ પડે, યાતનાઓ સમાપ્ત ?
 ઊંચે રાખી, અવનત થતી, ભાવનાને જગાવે ?
 બહેતાં બહેતાં, વિમલ થઈ જતું, બહેણુ અટકાવતું કાં ?
 જોતાં જોતાં, તન્મય થવા, ક્રમ વ્યાકુળ હું ના ? ૨
 સાચો સાથી, સુખ મહી નથી, દુઃખ સરજવનારો,
 સાચો સાથી, દુઃખ મહી નથી, દર્દ પ્રકટાવનારો
 સાચો સાથી, મનતન તણી, સાધનાને સ્વીકારે,
 પોષે પ્રેમે, પ્રિયજન, નહિ, વાસનાના વિકારે. ૩
 વેગે આવે, વિકલ મન તણો, વેગ અટકાવવાને,
 દોરે રોહું, સકલ પદ ગણી, કંટકોને નિવારે
 દષ્ટિ એની, દૂર દૂર જતી, વાંચતી ભવ્ય ભાવિ.
 જોને ઊડી, અતિશય રહી, જિન્દગી જાણવાની. ૪
 અંધારું છે, અધિકતર ભલે, દષ્ટિ રૂંધાઈ જાયે,
 હોમાયાં છે, ખડું જન ગયાં, કાળની કાળી રાતે
 ત્યાંથી આજે, જનમી પડતી, ભારે ભૂતાવળો પણ,
 મારો આત્મા, અવિરત રસે, શોધતો રે ઉપાને. ૫
 મારે માટે, જગતમહી સદા, ખીલશે દિવ્ય કિષા,
 મારે માટે, ફરી ફરી સદા, જનમશે રમ્ય ગંધ્યા
 અંધારું છે, નદપિ નહિ રહે, આત્મા અંધ મારો,
 કે ના જ્યોતિ, ઝળહળી રહી, રોકશે માર્ગ મારો. ૬
 સાચો સાથી, પ્રિયજન બન્યો, હાથમાં સાથ રાખે,
 રસ્તો મારો, નિર્ભય બન્યો, ધ્યેય અંતે સધારો
 જ્ઞાને માટે, ફરી ફરી કરે, ભૂલ હું ભૂલવાની ?
 જ્ઞાને માટે, સુખ મહી રચું, દુઃખની જિન્દગાની ? ૭

(૩)

કાળયુગ

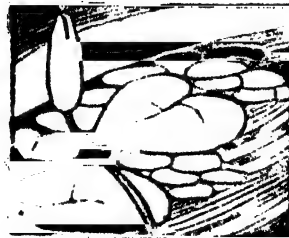
- સુવાસ લે કે ના લે, પુષ્પો ખીલ્યે જવાનાં,
તું શ્વાસ લે કે ના લે, વાયુ વલ્લે જવાના ! ૧
- આગળ રહે કે પાછળ, સાથે રહે કે છોડે,
કે સ્થિર થઇ બિભો રે', દુનિયા તો ફૂચ કરશે ! ૨
- ના રાહ કોઈ જોતું, પાછું વળીને જો તું,
પન્થે ચઢ્યા પરાક્રમ, કરતા વહી જવાના ! ૩
- રાખે ઉઘાડી આંખો કે મીંચવા મથે તું,
દુનિયા તણા તમાસા ઉડી નથી જવાના ! ૪
- માની રહે, ન માને, પણ સત્ય, સત્ય, રહેશે,
જીવનાર જ્યાં ઉભા છે, જીવન ખીલી જવાનાં ! ૫
- દંભે ભલે તું દોડે, દેખાવ રાખ મોટો,
હૈયે હશે બિંડાણે, એ રંગ લાગવાના ! ૬
- સત્કાર શ્રી હરિનો કે સત્યનો ન થાયે,
કુદરત તણા જે કાનૂન પલટાઇ ના જવાના ! ૭
- સૌંચાઇ રે' જીવનમાં, મીઠું અમી પગેપગ,
એમાં તું વિષ રેડે, અમી નથી જવાનાં ! ૮
- સાચું હતું ત્યાં જોડું, જોડું હતું ત્યાં સાચું,
લઇ લેખિની લખ્યું તે, સત્યો નથી જવાનાં ! ૯
- પાસે રહે કે આંધે, પણ સ્નેહમાં ન અંતરૂ,
સાચાં સંબંધી એકજ તારે તરી જવાનાં ! ૧૦

(૪)

પ્રેરણા

- એણે કહ્યું આખો ઉઘાડી જિન્દગી જોવી;
દુનિયાની શી દરકાર ? જ્યારે જિન્દગી જોવી ! ૧
- જે જિન્દગીમાં શ્રીપ્રભુના પ્રેમની છોજો;
ઊછળી રહી, એ જિન્દગીને જીવતી જોવી ! ૨
- પરમાત્માનો પ્રેમ જ્યાં, ત્યાં ભેદ છે શાના ?
જ્યાં જ્યાં પ્રકટતી જ્યોત, તે દિગ્મૂલ થઈ જોવી. ૩
- સંસારનાં સો ચક્ર જેના બંસરી સૂરે;
ચાલી રહ્યાં-ડાલી રહ્યાં, એની ગતિ જોવી. ૪
- જ્યાં દૃષ્ય કે અદૃષ્ય તત્ત્વો એકતા પામે;
માયા અને તે અલ્પની જોડી બની જોવી. ૫
- વિલાસને ઉદ્વાસ પણ ના આત્મા દારે;
એવી પ્રભુના સાધવા, એ જિન્દગી જોવી. ૬
- એણે કહ્યું આખો ઉઘાડી જિન્દગી જોવી;
દુનિયાની શી દરકાર ? જ્યારે જિન્દગી જોવી ! ૭

(૫)

ભાવનામૂર્તિ

- શબ્દોથી જે નથી સરગતી, તે હૈયે ઉભરાતી;
જે જોવાથી નથી દેખાતી, વલ્લભાગી વહી જતી. ૧
- પાસે તોયે પ્રકટ નથી ને દૂર છતાં દોરાતી;
ખોલે તોયે ન પડ્યા પાડે, મૌન રહી મૂંઝાતી. ૨
- એકલવાયી આવી ગતિના, શેષ-શેષ કેમ થાશે ?
દોડી દોડી પાછું પડશે કે, આગળ વહી જશે ? ૩
- દષ્ટિથી જો દૂર થશે તો, ક્યાં સૃષ્ટિમાં પડશે ?
કે પાસે રહી ક્યાં ઉતરશે ? ક્યાં જમ્મ જૂંજન કરશે ? ૪
- એણે જ્યારે આંખ ઉઘાડી, અંધ થઈ દેખાતી;
મીઝેલી આંખોમાં એની, મુંદર છબી સરગતી. ૫
- દુનિયા જ્યારે મૌન રહે તે માહું મધુરં ખોલે;
દુનિયા ગરજે તે મુંગી રહી, જડવત્ જીવન ડોલે. ૬
- જે સર્જનથી તે સરગતી, તે સર્જનથી જાતી;
તે સર્જનથી તેની વિજ્ઞાતિ, વિશ્વ મહીં વેરાતી. ૭
- પુણ્ય મહીં જે, પરાગ રૂપે, રહી સુવાસ વધારે;
એની રીતે મુજ અંતરૂમાં એ જ્યોતિષળ ધારે. ૮
- જ્યારે છે તો કેમ ન જાણું ? કેમ ન પૂણું પગલાં ?
એને માટે હૈયું આપું, એને દહ દહિં દીલડાં. ૯
- એને માટે આશા રથાપું, એને માટે જ્યોતિષ;
એને માટે દોહું-રતંબું, એનું જીવન શોધી. ૧૦
- એના ખાલી અંતરૂ પટ પર, કેમ ન પગલાં માંડું ?
કેમ ન એમાં સમાઈ રહું હું ? કેમ ન એક બનું હું ? ૧૧
- શોધી શોધી એને શોધું, શોધી શોધી બાંધું;
બાંધી બાંધી એને છોડું, છોડી છોડી સાંધું. ૧૨
- અંતરૂ આકાશે કૌમુદી, પ્રેમચંદ્રની થઈ રે' !
શાન્તિ તેમ જ સ્થિતલતા, ત્યાં જીવન ભરતી વહી રે' ! ૧૩

(૬)

વ્યાકૂળતા

આંખે આંખુ બહુ દિન પાડ્યાં, બહુ દિન નાંખ્યા નિસાસા
 હૈયે હરદમ આશા રાખી, મળશે શ્રીહરિ સાચા. ૧

આંખે ફાટી ઊભીઊભી, રાહ હરિની જોતી
 “આવ્યા છે” “આવે છે” એવું દુનિયા જ્યારે કહેતી. ૨

આંગણીયે મેં પુષ્પ પાચ્યાં, વળી સાથીયા પૂર્યા
 ક્યારે આવી પગલાં પાડે-માંડે પ્રેમ ભરેલા. ૩

સદેશા મેં રોહે કહાવ્યા, “નાથ !” હવે તો આવો,
 દાસી. નારા દોઢની પ્યારી પ્રેમ પ્યાસ છીપાવો ” ૪

આશા આવી રાખી જોઈ, જોઈ રાહ પણ ઝાઝી
 અંતરમાંથી નિરાશાની, ચઢતી રહી ત્યાં આંધી. ૫

વેરેલાં પુષ્પો કરમાયાં, ગયા સાથીયા ભાગી
 મારી કળા ધૂળમાં મળી ગઈને હું ઠરી રહી દુર્ભાગી. ૬

ના, નથી એક ક્ષણ, એક દિવસની, આ આવી નિરાશા
 દિવસો, મહિના, વર્ષો વીત્યાં, એટલી જટિલ નિરાશા. ૭

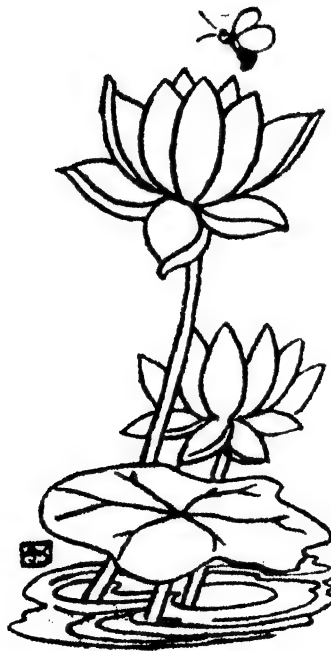
ક્યાં છે, ક્યાં છે તારી સ્વારી ? આવે પણ ના આવે
 એવું શું ખૂટ્યું છે મુજમાં કે મુજને તલસાવે ? ૮

મીઠી તારી માયા રાખું, મીઠાં સ્મરણોમાં મન નાંખું,
 વ્યાકૂલ વિરહે, સહું વેદના, પ્રેમભાવના પ્રકટ પ્રકાશું. ૯

તું માગે તે આપી દઉં હું, મારી પાસે ના કંઈ રાખું,
 રાતદિવસ હું તપ કરતી રહું, જપ કરતી રહું, ઝંખુંઝંખું. ૧૦

તું ક્યાં છે ? તે કહે એટલું, તું ના'વે તો હું આવું,
 સામે દર જણાતી દુનિયા, ક્ષિતિજ છોડી આગળ આવું. ૧૧

વર્ષોની આ વિરહી સ્થિતિ, તે શું લાગે એછી ?
 આજસુધી હૈયે રાખેલી, પ્રીતિ ઝાગી જાયી ? ૧૨
 કે શું તપવ્રત મારાં મિથ્યા ? આજ સુધીનાં લાગ્યાં ?
 કે કર્ણો પર નથી અથડાયા, આર્તનાદના પડ્યા ? ૧૩
 કે પથર સમ હૈયું તારું, સનું તારું રતેહું ?
 યાદ કરે એને સંતાપે, “ત્રાસ” “ત્રાસ” તું દઈ રે ! ૧૪
 જગ, જગ, ઓ જીવનસાથી ! દયાદષ્ટિથી અમી લે છાંટી,
 હવે વધારે નહિ રહેવાશે, કામળા હૈયું પડશે ફાટી ! ૧૫
 આવ, આવ, ઓ જીવનસાથી ! નાથ ! હવે ના રાખો આવી,
 ફરી ફરી હું રાહ બેઠો છું, એકરૂપ થવા છો આખી ! ૧૬

(૭)

ક્યાં છે ?

ક્યાં છે ? ક્યાં છે ? એવી કવિતા, જેમાં કવિનો આતમ ચમકે ?
 ક્યાં છે ? ક્યાં છે ? એવી કળાઓ, જેમાં દીક્ષનાં દીક્ષાં ટપકે ? ૧
 ક્યાં છે ? ક્યાં છે ? એ સુંદરતા, જે નિર્દોષ હૃદય પર ધબકે ?
 ક્યાં છે ? ક્યાં છે ? એ જીવનનયણ, જે જીવન દર્શદર્શન પ્રકટે ? ૨
 ક્યાં છે ? ક્યાં છે ? આત્મત્યાગ કે વીરતા વીરની ક્યાં છે ?
 ક્યાં છે ? સંયમ ? સાચી વાણી, દીક્ષની અમીરી ક્યાં છે ? ૩
 ક્યાં છે ? વૈભવ ? ક્યાં છે સાધન ? સાચાં કૌવલ ક્યાં છે ?
 ક્યાં છે ? ક્યાં છે ? સાચું જીવન, ધર્મભાવના ક્યાં છે ? ૪
 ક્યાં છે ? ક્યાં છે ? ચેતન ઓજસ, વિમળ વિચારો ક્યાં છે ?
 ક્યાં છે ? ક્યાં છે ? નીતિ નિયમો ? ફરજતણી ગમ ક્યાં છે ? ૫
 મનની પાછળ તન ના દોરે, તનનાં તપ પણ ક્યાં છે ?
 સ્વાર્થ સપાટે આતમ દૂખ્યો, પરમ પદારથ ક્યાં છે ? ૬
 ક્યાં છે ? ક્યાં છે ? બ્રાતૃભાવના, અંતરનાં અમી ક્યાં છે ?
 ક્યાં છે ? ક્યાં છે ? ભાઈ, ભાઈનો, બહેન, બહેનની ક્યાં છે ? ૭
 ક્યાં છે માતા ? ક્યાં છે પિતા ? ક્યાં છે પત્ની કે પતિ ક્યાં છે ?
 ક્યાં છે શુરુ કે ક્યાં છે ચેત્તા ? ક્યાં ભક્તો ? ભગવાન જ ક્યાં છે ? ૮
 ક્યાં છે ? ક્યાં છે ? સાચી સેવા, પ્રેમપ્રભૂતા ક્યાં છે ?
 ક્યાં છે ? ક્યાં છે ? સાચી પૂજન, સાચાં સ્મરણો ક્યાં છે ? ૯
 ક્યાં છે મારું હૈયું કે હું ? ક્યાં તું ? તારું કે તે ક્યાં છે ?
 શું દેખાતું ? શું સરગતું ? શું વહી જતું ? તે ગમ ક્યાં છે ? ૧૦
 આ સાચું, આ જીવું, મારું જીવું, ભેદ જ ક્યાં છે ?
 જોયું જાણ્યું જન્મી જન્મી, તોયે સમજણ ક્યાં છે ? ૧૧
 પાસે રાખ્યું કદી ના ત્યાગ્યું, પાપતણું ભારણ, તે ક્યાં છે ?
 એકે મુસાફર એવો અહીં હું, ભટકી ભટકી ચાક્યો તે છે ! ૧૨

(૮)

ગોરખ ધંધો

દરદી હેયું કેવું રાખ્યું? એવું રાખ્યું, કોઈ ન સાચી
 દીલડાં દઈ દઈને હું થાક્યો, માયાની મમતા ના ત્યાગી. ૧
 “પ્રેમ” “પ્રેમ”ના પૂકાર શાના? “પ્રેમ” “પ્રેમ”નાં કેમ પ્રદર્શન?
 પ્રેમ, પ્રકટતો નથી જનમતો રસ, ત્યાં આખો દોણ મુરખજન? ૨
 એવું કેવું મનહું કીધું, જેમાં જનમે લાખ તરંગ?
 પળેપળે પલટાતાં એવા જીવનમાં તે શાના રંગ? ૩
 દોડીદોડી થાક્યો કારણ, દોડ્યો પણ ના રાખ્યાં વારણ
 ખ્યેય વિના ધરણી ધૂળવી, એ ધનકારા જીવનમારણ. ૪
 આતું જ્યાં ત્યાં વિરામ શાના? વિકાર ત્યાં તો રહે વેદના
 વિકલ રહે મન વિષયો મહી ત્યાં. પ્રેમ-પ્રેરણા, સ્પંદન શાનાં? ૫
 જે વસ્તુ જ્યાં રહી જડાઈ, તે વસ્તુને બીજે શોધી
 કેમ કરી તે પ્રાપ્ત થવાની? મહેનત કીધી માથે પડતી. ૬
 ગમે નીચે આંખો માંડે, ઉન્મત્ત થઈને નર કો ગાંઠો
 સ્થિર નથી મન, સાવધ ક્યાંથી? શું તે જોશે? શું ગણવાના? ૭
 મનથી માન્યું મળવા લાગ્યું, પાસે પહોંચ્યા પગલાં પાડી
 પણ આંખો ઉઘાડી જોયું, નથી મળ્યું કંઈ, મહુ મહુ દોડી. ૮
 દીલ દીધું પણ દીધું નહોતું, તેથી દીલ દુનિયાનું પથર
 પ્રેમ ખરો જ્યાં દોષ વિતાનો, પામરતા શું ટકશે પગલર? ૯
 નિજ વિશ્વાસ રહ્યો ડગમગતો, જનમ્યાં હૈયે ગાંઠાં ઝેર
 કંઈ કહેતાં, કંઈ કરતાં એમાં, આખર ઉપજ્યા ઊંડા ઝંઘ. ૧૦
 જે વાતો જે જેવી નહોતી, તેવી તેને માની લીધી
 જે કરવાનું નહોતું તેવું કરવા લાગ્યો, માની નીતિ. ૧૧
 જુઠાં એવાં સત્યો માન્યાં, એવાં સત્યો પડતાવાનાં
 પાપે જ્યારે પગલાં માંડ્યાં, એ જીવનમાં જીવન શાનાં? ૧૨
 જીવન જ્યારે ટપકી જતું, ઓસરતું અંતરનું અમી ત્યાં
 પાપ, શ્રાપ, દુઃખ ચિંતા જનમે, વિપથ વેગ પર વિરામ શાના? ૧૩
 ફરી કંઈ જાગું, ફરી કંઈ શોધું, ફરી પકડી લઉં સાચી વાત
 અક્ષણ ગયેલું ફરી અવતરશે, જીવનમાં કરતું ચમકાર. ૧૪
 દીલ હશે તો દીલ દેવાશે, પ્રેમ હશે તો મળશે પ્રેમી
 સત્ય હશે તો સાચા સાથી, આવી મળશે, ચિંતા શેની? ૧૫

(૯)

ભારણ

અજ્ઞાન, આશિર્વાદ ત્યાં શીદ જાણવા મથવું ?
ભૂલી જવામાં સાર છે, ત્યાં યાદ કરવું શું ?
પાસે રથું, પાછું પડે જે દૂર છે તે કામનું,
દેખાય નહિ ત્યાં દોડવું, પણ પામવાનું શું ? ૧

જાણ્યું બહુ જાણ્યું અને જોળે કયો માથે,
જેની જરૂર નહોતી કદી, જોડાયું બધું હાથે:
માન્યું પછી, બહુ મેળવ્યું, મન મસ્ત થઈ પુલ્યું
જાણ્યું નહિ, શું શું ગયું ? કે શું રહ્યું સાચું ? ૨

જ્યારે બહેલું હતું ભૂલું કે સાંભળેલું વિસરું
જોળે બધો જોડો કરું, મન-દીલ તણો જે હતું,
તો જ્ઞાન સાચું, જ્ઞાન સાચું, થાય જીવનનું
થાંભી રહે, મન, તન અને અરકે કરીથી જનમવું. ૩

જ્યાં જ્યાં સ્મૃતિ, ત્યાં ત્યાં ગતિ, જ્યાં જ્યાં ગતિ, ત્યાં નિર્દગી,
સર્જન, જીવન, અવસાન, એ સ્થિતિ, બધી એણે રચી
જોડો કરે અવતાર તો, સમજ લે બેડો પાર છે
જીવન મહીં જન્મે તરંગો, તો બધું ઉધાર છે ૪

અજ્ઞાન આશિર્વાદ, ત્યાં શીદ જાણવા મથવું ?
ભૂલી જવામાં સાર છે, ત્યાં યાદ કરવું શું ?
પાસે રથું, પાછું પડે, જે દૂર છે તે કામનું
દેખાય નહિ ત્યાં દોડવું, પણ પામવાનું શું ? ૫

(૧૦)

અવળી ગતિ

- શબ્દોને શણગાર્યા ત્યારે ભાવના ગઈ
 દેહને શણગાર્યો ત્યારે આત્મા ડૂબ્યો
 વિકારને વિચાર્યા ત્યારે પ્રેમ ઓસર્યો
 સ્વાર્થના શણગારે આખી જિંદગી ડૂબ્યો. ૧
- લીધું હરિનું નામ જ્યાં સુધી રહી ખૂણે
 પરમાત્માના પ્રેમને પમરાટ મેં બ્રીક્ષ્યે!
 પણ બહારની દુનિયા મહીં મેં વેપ બક્તિને
 ધારણ કર્યો—કિર્તન કર્યો, ત્યારે હરિ બૂલ્યો. ૨
- ખોરાકને શણગારતાં, લુધા મરી ગઈ,
 ખાધું પીધું, પણ ના પચ્યું ને દેહથી ડૂબ્યો,
 દીલને દબાવી દઈલીધો મેં આશ્ચર્ય બુદ્ધિ તણો,
 એ બુદ્ધિને શણગારતાં હું સર્વથા ડૂબ્યો. ૩
- રે! આંગણું શણગારતાં મહેમાન તો ચાલ્યા ગયા,
 પાછું ફરીને જોઉં તો હું એકલો તે એકલો,
 જ્યાં પ્રેમને શણગારતાં પ્રેમીજનો પાછાં પડે,
 સાચાં સંબંધી ના રહ્યાં, હું વેગમાં ડૂબ્યો. ૪
- ને કાવ્યને શણગારતાં સાચી કવિતા ગઈ,
 નવનીત લાગ્યું હાથ ના, હું છાશથી ડૂબ્યો,
 મુજ આત્માનાં ગીત ગાવા દીલ તલસ્યું ત્યાં,
 એ ગીત માયાં નિત્યનાં ને આત્મા ડૂબ્યો. ૫
- મીઠાશ હૈયાની ત્યજી, વાણી મહીં ભરી,
 આખા જગતને ખૂશ કરવા સ્નેહ વિસર્યો,
 સ્નેહી ગયાં, તેમ જ થયું ન ખૂશ કંઈ આખું જગત,
 મારો પ્રપંચ મને નડ્યો, હું એકલો ડૂબ્યો. ૬
- પાસે રહેલાં દૂર રાખ્યાં, દૂરનાં ઝંખી,
 ને દૂરનાં તો દૂર દોડ્યાં હું બધું બૂલ્યો,
 આંખો મહીં ચમકી રહેલી પ્રેમની ન્યોતિ,
 મેં ખૂઝવી હાથે કરીને દિવ્યતા ડૂબ્યો. ૭

(૧૧)

મેં સળગાવી આગ !

- મેં સળગાવી આગ, જીવનમાં મેં સળગાવી આગ;
હવે તો બધું થવાનું ખાખ, જીવનમાં મેં સળગાવી આગ. ૧
- પ્રભુપ્રેમનો સાચો અગ્નિ, હૈયું કારી ખાખ,
શરીર સળગે, જીવન સળગે, ત્યાં શું મારું જાય ?
જીવનમાં મેં સળગાવી આગ. ૨
- સાચાં રતેહી કાટે વળગ્યાં, જૂડાં નહાસી જાય,
આણું અણુની એ આતશમાં, પ્રભૂનાં દર્શન થાય;
જીવનમાં મેં સળગાવી આગ. ૩
- જડ માયાની મમતા સરતી, ચેતન ચમકી જાય,
અંતરમાંથી આંસુ બહતાં, કરીને અમીભર થાય;
જીવનમાં મેં સળગાવી આગ. ૪
- જેને ખૂબ સંભાળી રાખ્યું, તે તો છેદું જાય,
પણ જેને કંખુંછું તેની કાંખી આખર થાય;
જીવનમાં મેં સળગાવી આગ. ૫
- પાપ દુઃખને ભય સળગે છે, જડતા સળગી જાય,
પ્રભુપ્રેમની સાચી ભરતી, જીવતું મરતું થાય;
જીવનમાં મેં સળગાવી આગ. ૬
- સળગ્યા વિના શુદ્ધ થયું છે, આ દુનિયામાં કાણ ?
યાદી જેને પ્રભૂની હૈયે, તેને ત્યાગે કાણ ?
જીવનમાં મેં સળગાવી આગ. ૭
- આણું આણુંમાં વ્યાપી રહેલા, ચેતનના ચમકાર,
સળગે તોયે સાચા રહેશે, સર્જન નવલાં થાય;
જીવનમાં મેં સળગાવી આગ. ૮
- પ્રભુ ! પાપના પકલ તોડી, સાચા રાહ બતાવ,
જે માટે સળગું છું તેની, કાંખી નિત્ય કરાવ;
જીવનમાં મેં સળગાવી આગ. ૯
- બન્ધો ખઠાવરો વ્યાકૂળ હૃદયે, આશ્વાસન દે નાથ !
ભલે બધું સળગી રે', પ્રભુજી ! પકડી રાખો હાથ;
જીવનમાં મેં સળગાવી આગ. ૧૦

(૧૨)

દોડીને દૂર જાઓ !

- દોડીને દૂર જાઓ, છોડીને દૂર જાઓ,
 પોકળ ના પ્રેમ કા અતાવશો;
 જીવનમા રંગદંગ, નાંખી તરંગમાં,
 દીવડું ન કાઢનું દુભાવશો ! ૧
- પ્રેમનો પ્રકાશ જ્યારે, હૈયે છે આથમ્યો,
 “પ્રેમ” “પ્રેમ” કહી ના સતાવશો;
 દીલમાં ન દર્દ તોયે, આંસુડાં આંખમાં,
 લાવી ન દર્દી અતાવશો ! ૨
- હૈયે ન આર્તનાદ, વાણીમાં વેદના,
 ભરવાથી લાલ શો ? પામશો ?
 જીવી જીવાડવાના હૈયે છે હોંશ ના;
 જીવી ન મારવાને આવશો ! ૩
- ધીમું છે ધ્યાન તોયે, આંખો શીદ મીંચવી ?
 આવો ન દોંગ કા અજમાવશો;
 પાસે ન પ્રેમજળ, દીલમાં ન વાસના;
 ભોળાને કા ના ભમાવશો ! ૪
- જેનું ના સ્થાન જ્યાં, તેને ત્યાં માનવું,
 માની મનાવવા ન આવશો;
 યાદી ન યાદ રહી, સ્મરણો ભૂલાયાં,
 તેને શું તાગ કરાવશો ? ૫
- જ્ઞાને દેખાવ કરી, દીલડાં દુભાવવાં,
 વાણીના વેગ ના વધારશો;
 ભૂલ્યાં તો ભૂલવું, ભ્રમણા ન રાખવી,
 વાદળાં ન દંભનાં ફેલાવશો ! ૬

- જેને ન જાણીયે, તેને ન માનીયે,
માનવા ન મન્થનો જગાવશે;
માન્યાં તો માનવાં, છેટાં ન રાખવાં,
વિશ્વાસ આવો વધારશે ? ૭
- જાણ્યા ન ભેદ જ્યારે, સત્યને અસત્યના,
સાચું ત્યાં કાણુ ? કેમ માનશે ?
દીલમાં છે દર્દ કોને ? સાચું સંબંધી કાણુ ?
નિર્ણય કરવામાં કેમ ફાવશે ? ૮
- કોડે છે દીલ ક્યાંહી, પગલાં ક્યાં પાડવાં ?
જવું નથી ત્યાં જવા ન આવશે;
દિશા છે દૂર અને લક્ષ્યસ્થાન વેગળું,
પાસે ઉભાં શું એમ પામશે ? ૯
- વિષયની વાસનાની, વેદના સમાવવા,
લક્ષિતના રંગ ના લગાવશે;
ધર્મ અધર્મના બે ભેદ નથી પારખ્યા,
પ્રભુનું નામ ના પોકારશે ! ૧૦
- દુનિયાને આંજવાને બત શીદ છેતરે ?
દંતમાં ન આત્મા ગુમાવશે;
વિશ્વાસુ કાઠ એક ભોળું ભલે બૂલશે,
પણ પ્રકટેલ સત્ય ક્યાં છૂપાવશે ? ૧૧
- તોડ્યા છે તાર તમે, રૂંધ્યા છે માર્ગ ભલે;
પ્રેમી હૃદયના શું પામશે ?
જીવી જીવાડવાની વાત મૂકી વેગળી;
સાચું જીવન કેમ પામશે ? ૧૨
- કોડીને દૂર જાઓ, છોડીને દૂર જાઓ,
પોકળ ના પ્રેમ કો બતાવશે;
જીવનના રંગદંગ, નાંખી તરંગમાં,
દીલકું ન કાઢવું દુભાવશે ! ૧૩

(૧૩)

પ્રિયજનને

કડવા ઘૂંટડા કેમ ગળાશે ?
 પ્રિયજન ! ફરીથી કેમ મળાશે ?
 અંતરૂ પર આઘાત થયો પણ
 યાદી કેમ ભૂલાશે ?
 સરવર સકાં સ્નેહ તણાં ચું
 આવી રીતે થાશે ? કડવા ૦ ૧

ખાશે સાગર તોયે સરિતા
 તે લણી બહેતી જાશે,
 આકાશે ઉડેલું પંખી
 આખર માળે ધાશે. કડવા ૦ ૨

દીલની વાતો દીલડું જાણે
 મનડું ત્યાં મૂંઝાશે,
 પ્રેમ પદારથ બુદ્ધિ ન સમજે
 પ્રેમ પ્રેમને વ્હાશે. કડવા ૦ ૩

સ્નેહ મહીં જ્યાં શંકા જન્મે
 ભેદ હજાર વણાશે,
 ભેદભાવના દૂર થવાથી
 સાચો સ્નેહ સધાશે. કડવા ૦ ૪

(૧૪)

માયાની ચિનગારી

માયાની ચિનગારી નારી, માયાની ચિનગારી;

મેં તો ભળતી બ્રહ્મે ભાળી, નારી,
માયાની ચિનગારી.—માયાની૦ ૧

સળગે જાતે ને સળગાવે,
સળગી સળગી શુદ્ધ બનાવે;
સર્જન કરતી ભાળી, નારી,
માયાની ચિનગારી.—માયાની૦ ૨

બ્રહ્મ પદારથ શોધી શોધી,
જ્વલન્ત જ્યોતિ બનતી રહેતી;
કાયમ નિર્વિકારી, નારી,
માયાની ચિનગારી.—માયાની૦ ૩

માયાને બ્રહ્મ પાસે પાસે,
એક બીજને મળવા નાચે;
એની છે સરદારી, નારી,
માયાની ચિનગારી.—માયાની૦ ૪

એ અગાર પકડવા માટે
બ્રહ્મ “ચીપીએ” પાસે રાખે;
એને વશ રહેનારી, નારી,
માયાની ચિનગારી.—માયાની૦ ૫

જાતસમર્પણ રનેહે કરતી
નવલાં નવલાં રૂપો ધરતી;
અંતરૂમાં રમનારી, નારી,
માયાની ચિનગારી.—માયાની૦ ૬

“ પ્રભુ ! ” કહી પ્રિયજનને દૂટે,
તાર તત્વના સાંધે ઊંઠે;
સળંગ સરતી ભાળી, નારી,

માયાની ચિનગારી.—માયાની૦ ૭

એ સરજે તો સધળું જન્મે,
બ્રહ્મનાદ પણ એથી ગરજે;
ગંગા યમુના ભાળી, નારી,

માયાની ચિનગારી.—માયાની૦ ૮

એ આવે ત્યાં સધળું આવે,
એ આપે તે દુનિયા પામે;
એ રમતી રમનારી, નારી,

માયાની ચિનગારી.—માયાની૦ ૯

એ આંખોને એ પાંખો છે,
બ્રહ્મ વિવર્તે આઘ રૂપે છે;
હરતીને ઉડનારી, નારી,

માયાની ચિનગારી.—માયાની ૧૦

એ માયા કાયાને સરજે,
એ કાયામાં ધબકા ધબકે;
નાડી નભતી ભાળી, નારી,

માયાની ચિનગારી.—માયાની૦ ૧૧

ક્ષેત્ર વિના ક્ષેત્રજ ન કાઈ,
બ્રહ્મ રહે માયાને મોહી;
એની એ બલિહારી, નારી,

માયાની ચિનગારી.—માયાની૦ ૧૨

એણે આપ્યું બ્રહ્મે લીધું,
બ્રહ્મે બ્રહ્મ સ્વરૂપ જ કીધું;
એ જીવન રચનારી, નારી,

માયાની ચિનગારી.—માયાની૦ ૧૩

(૧૫)

સાચા ગુરુદેવને

સાચા સાથી એક તમે છો

એક તમે ગુરુદેવ !

પૂણ્યપ્રવાસી, જીવનપ્રવાસી,

એક તમે ગુરુદેવ !—સાચા ૧

આન્તર મનની અવિરત આશા

જ્ઞાન પ્રકાશ પરમપદ પાશા

દોરી દોરી દીલડાં દોરો, રક્ષક છો,

ગુરુદેવ !—સાચા ૨

ભવસાગરનાં ઊડાં પાણી

ફૂલ ફૂલ થઈ રહી જિન્દગાની

એ નોકાને પાર, ઉતારો એવા છો,

ગુરુદેવ !—સાચા ૩

અહંભાવ મુજ નિર્મળ કરતા

તન, મન, મારાં નિર્મળ કરતા

વેદ અને વેદાન્તવિચારક

જ્ઞાનદીપક ગુરુદેવ !—સાચા ૪

આંખો અંધ થઈ અટવાતી

ચારે દિશાએ આંધી આંધી

એમાં હાથ લાગને દોરો, પ્રેરક છો,

ગુરુદેવ !—સાચા ૫

પૂણ્ય પ્રભાવે ભેગાં મળતાં

આતમ દર્શન કરતાં કરતાં

હૈયાં મારાં કર્યા જગતાં, જીવન સમ,

ગુરુદેવ !—સાચા ૬

નિર્બળ તોયે હું વિશ્વાસુ

જીવન સોંપી હવે ઉદ્ધવાસુ

તારક, રક્ષક, દિવ્યપ્રવાસી,

સાથી છો, ગુરુદેવ ! સાચા ૭

(૧૬)

મારું ગીત

કાણે ગાયું ? કાણે સુણ્યું ? મુજ જીવનનું ગીત ?
 કાણે મુજ જીવનનું ગીત ? કાણે ખેંચ્યું એ નવનીત ?
 કાણે શોધ્યું એ નવનીત ? ૧

માય માય ફરી ગાય, ગાન એ
 ચ્હાય ચ્હાય ફરી ચ્હાય, ગાન એ
 પડધા પાડે ને પ્રકટાવે, મંજુલ મૃદુત્તર ગીત
 કાણે શોધ્યું એ નવનીત ? ૨

મુજ મન તનના તાર ઝલુઝલે
 વિશ્વ વિરાટે હૃદય સંચરે
 એ ધબકારા, જીવન દહરે, એ જીવનની છત
 કાણે શોધ્યું એ નવનીત ? ૩

ફર ફર બલે ગાન ગવાતું
 મુજ જીવનમાં એ વહી જાતું
 ધબકે, ચમકે, પ્રકટે પાછું, પાછું એ સંગીત
 કાણે શોધ્યું એ નવનીત ? ૪

જે સરગયું તે મેં જોયું
 જે જોયું તે મેં પછી ખોયું
 ખોતાં ખોતાં શેષ રહ્યું તે મુજ જીવનનું ગીત
 કાણે શોધ્યું એ નવનીત ? ૫

ફર હવું તે પાસે આવ્યું
 પાસે હવું તે મેં સળગાવ્યું
 એ અમિતી ભરમ ઉપર અંકિત થયું મુજ ગીત
 કાણે શોધ્યું એ નવનીત ? ૬

એક અણ્ણના એ રણકારે
વિશ્વ વિધાન વડે ચમકારે
મધુર શ્રંસરી અવિરત બજતી, સરગ્ગવે મુજ ગીત
કાણે શોધ્યું એ નવનીત ? ૭

ગાયું તો મેં હરદમ ગાયું
સુણ્યું તો મેં હરદમ સુણ્યું
શોધ્યું તો મેં હરદમ શોધ્યું, મુજ જીવનનું ગીત
કાણે શોધ્યું એ નવનીત ? ૮

શબ્દ નથી તોયે સરગ્ગયું
વાણી નથી તોયે તે ગવાયું
શ્રવણ નથી તોયે સંભળાયું, મુજ જીવનનું ગીત
કાણે શોધ્યું એ નવનીત ? ૯

(૧૭)

એકલો ! (૧)

હું એકલો, હું એકલો, હું જાઉં જ્યાં ત્યાં એકલો
ચારે દિશાએ એકલો, જીવન મહી હું એકલો
આકાશમાં એકલો, પાતાળમાં એકલો
નગી જીવું તો એકલો, ડૂબી મરું તો એકલો. ૧

કાયામહીએ એકલો, માયામહીએ એકલો
હેયા મહીએ એકલો, મુજ પ્રાણ પદ પર એકલો
આંખો ઉઘાડી હોય તો, દુનિયા હું દેખું એકલો
આંખો મીચાઈ રહે કદી, તો રવિને દેખું એકલો. ૨

કાયામહીં જાયા પડીને, દૈત ભાવ જણાય છે
પણ દૈતનો દ્રષ્ટા જગતમાં, ખેલતો હું એકલો
સંખ્યા સમીપ રહી નથી, વાણી બની છે જલાવરી
તોયે પ્રતિષ્ઠે રહી, હું વિશ્વ રચતો એકલો. ૩

આશામહીએ એકલો, અંતરમહીએ એકલો
છોટે ધણા દૂર એકલો, પાસે પડ્યો હું એકલો
સરળ ન્યાં સર્જન બધાં, મન્યન કરે જ્યાં માનવો
ત્યાં આઘ સામગ્રી રૂપે હું પ્રેરણા સમ એકલો. ૪

(૧૮)

એકલો (૨)

સાચું સંબંધી કાઈ પણ, આ વિશ્વમાં માફ નથી
તોયે બધાના પ્રેમનો રાખું ઇગરો એકલો
પોષાય નહિ તે પોષવા, શક્તિ નથી, સાધન નથી
તોયે કંઈ દાવો થવા રક્ષક બધાનો એકલો. ૧

સાચો સંબંધી વિશ્વમાં, હું કાઢતો કદી ના રહ્યો
તોયે નિરંતર ઇચ્છતો, લાખો સંબંધી એકલો
આવી મન્યાં એને ગણ્યાં નહિ, પ્રેમનાં પોષક બળો
તોયે હવ્વ જાળી રહ્યો, સ્નેહી નવાં હું એકલો. ૨

જાણ્યું નથી તે જાણવા, મહેનત બધી ચાલુ રહી
તોયે ગણી અજ્ઞાન દઉં, ઉપદેશ સૌને એકલો
પામ્યો નથી તે પામવા, મારા પ્રયત્નો ચાલતા
તોયે કંઈ હું દોંગ દેવા દાન સૌને એકલો. ૩

દર્દી બન્યું છે દીવ માફ, આંખ આંસુડાં બરે
તોયે દિવાસો અન્યને, દેવા મથું હું એકલો
રોતો રહ્યો છું એકલો, બળતો રહ્યો છું એકલો
તોયે મથું રોનારને, રંછત કરવા એકલો. ૪

ના સત્ય કે સેવા તણી, જન્મી જીવનમાં ભાવના
તોયે નિરંતર, જગતની સેવા હું જાંખું એકલો
જોયું નથી, જાણ્યું નથી, માન્યું નથી, એ વાતનો
દુનિયા સમક્ષ કરી રહ્યો, પોકાર પોકળ એકલો. ૫

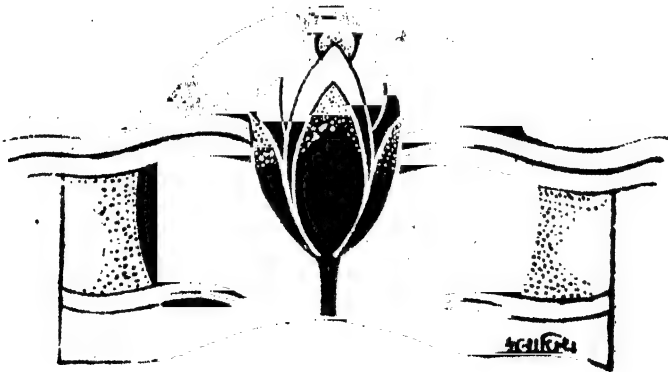
આંખો મીંચાઈ રહી બધી, મૂંઝાઈ પણ મનકું રહ્યું
તોયે કહ્યું મેં “આમ જોયું, રાહ આવો” એકલો
ના પ્રેમ સેવાના કદી, સંકલ્પ જગ્યા જીવનમાં
તોયે સમાજમહીં ઘૂમ્યો, સેવક બની હું એકલો. ૬

પરમાત્મ પર પ્રીતિ નથી, નીતિ ન હોયે ટપકતી
તોયે બની બેઠો ગુરુ એ નામ પર હું એકલો
નથી આત્મદર્શન કે નિમન્જન પ્રેરણા પામ્યો નથી
નિર્મૂળ નથી થઈ વાસના, વિકાર કે વિષયો તાણી. ૭

સિદ્ધાંત સાચા જીવનના જનમ્યા નથી, પચમ્યા નથી
પ્રારબ્ધનાં પૂર ઓસર્યા કે ભરમીમૃત થયાં નથી
“હું”, “તું”, અને “મારું” “તમારું” બેઠ બૂલાયા નથી;
સારું અને ખોટું કયું, વિવેક એ જાણ્યા નથી. ૮

ફૂળી રજો છું એકલો, તાકાત તરવાની નથી;
તોયે બન્યો હું “બ્રહ્મ” માનું, “બ્રહ્મ” આજે એકલો,
હયું ધબકતું હારતું, મુજ પાપના ખૂબ ભારથી;
તોયે જગતનાં પાપ હરવા, વેષ રાખું એકલો. ૯

તો કેમ તારું ? કેમ તરશે ? મૂર્ખા નર હું કેટલો ?
મુજ જીવન બ્રમણમાં પડ્યું, આખર રહું હું એકલો,
સજી સ્વાંમ સત્ય ગુમાવવા કે આત્માને હારવો;
એવા પ્રયત્નોમાં સતત પામર થતો હું એકલો. ૧૦

(૧૯)

ત્યાગની મઝા

- મઝા જે રાગમાં નહોતી, મઝા તે ત્યાગમાં આવી;
મિલનમાં જે મળ્યું નહોતું, વિયોગે તે મળ્યું આવી. ૧
- રહી સાથે ન જે સમજ્યાં, થતાં જૂદાં તે સમજ્યું;
હતું શું કે નહોતું શું? રહ્યું શું? શું નવું આવ્યું? ૨
- પરપર પ્રેમના મીઠા કરારો પ્રેમનાં બન્ધન;
સ્વીકાર્યોં ત્યાં સુધી સાચા હૃદયના પ્રેમનાં દર્શન. ૩
- થયાં ના કે થવાની બાવના ઠંડી પડી મઝ'તી;
વિયોગે વેદના વધતાં ખરી જ્યોતિ ઝગી રહી શી? ૪
- મઝા જે મોહમાં નહોતી, ઉદાસીનતા મહીં જાણી;
મઝા જે મૌનમાં દેખી, ન દેખી બોલતાં વાણી. ૫
- મઝા ના માન પામ્યું જે, હવે અપમાન અપનાવે;
હતો ના હર્ષ મળવામાં, સ્મરણ તે ખૂબ સરજાવે. ૬
- વિકારોથી વસોવાઇ, વિકારો પોષવા મારે;
મિચાઈ કાઠનું દર્દી, બનેલું દીલ છા દોડે. ૭
- મઝા જે માનવામાં છે, મઝા ના જાણવામાં છે;
પ્રણય કે પ્રેમના આનંદ, નિરંતર કલ્પનામાં છે. ૮
- ખરું જોડું નથી જાણ્યું, ખરું શું માની સ્વીકાર્યું?
ખરેખર પૂર ઓસરતાં, રહ્યું ત્યાં શું? ગયું ત્યાં શું? ૯
- મઝા રહી પ્રેમ કરવામાં, મઝા ના પામવામાં છે;
સુધાહર સ્નેહનો સ્તંભ, સ્નેહી પૂજવામાં છે. ૧૦
- નિરંતર કાર્યનો આનંદ, રહ્યો છે યત્ન કરવામાં;
પરિણામે પ્રકટ આવેશ કે આવેગ ઠરવાના. ૧૧
- મઝા જે રાગમાં નહોતી, મઝા તે ત્યાગમાં આવી;
મિલનમાં જે મળ્યું નહોતું, વિયોગે તે મળ્યું આવી. ૧૨

(૨૦)

ભમિત મુસાફરને !

હવે તો થોભ થોભી જા, મુસાફર ! મૂર્ખાં બનતો ના !
 બધા દિન રાહ છોડીને, રખડતો'તો હવે તો જા ! ૧

પકડ્યા રાહ, થોભી જા, ખરે રસ્તે હવે તો જા;
 મુસાફર ! મૂર્ખાં બનતો ના, હવે તો થોભ થોભી જા. ૨

છૂટેલાં બન્ધનોમાં તું, ફરી બંધાય શા માટે ?
 તૂટેલી સ્નેહ કંઝીરો, મહીં કંકડાય શા માટે ? ૩

નીકળવાનો હતો આશો, છતાં ગાફિલ રહ્યો તું કો ?
 હવે તો થોભ થોભી જા, મુસાફર ! મૂર્ખાં બનતો ના. ૪

ગણ્યું જે સ્નેહનું બન્ધન; વિષયની આગ છે ઝેરી;
 વૃથા શીઠ હોમવાં મન-તન ? મુસાફર ! રાહ બેતો જા. ૫

નથી ભોગે રહ્યો તૃપ્તિ, નિરંતર વાસના વધતી;
 વિષયની આગ દાવાનળ સમી સ્વાદા બધું કરતી. ૬

મથ્યા જેઓ વિષયને શાન્ત કરવા માર્ગ આ કહ્યો;
 કદી કાવ્યા નથી ને કાવશે નહિ જાત હોમીને. ૭

ભટકતું રે' નિરંતર મન, અટકતો આત્મા એનો;
 રહે હોમાઈ મન-તન ત્યાં, પછી ઉદ્ધાર ત્યાં કોનો ? ૮

હવે તો થોભ થોભી જા, મુસાફર ! મૂર્ખાં બનતો ના;
 જીવન આ રાહ પર જીવવા, બનાવ્યું ના, સમજતો થા ! ૯

મહામાયા તણાં નખરાં, નિરંતર દેખવા પામે;
 અને હૈયાં મહીં તારે, સળગતી આગ એની રે'. ૧૦

રહે ખેંચાઈને દોડે, વળી તું જોરથી દોડે;
 અને હોમાઈ રે' તોયે, તને ના ભાન એનું રે'. ૧૧

મહામાયા પ્રતિમા પ્રેમની એવું ગણી દોડે;
 પરંતુ પ્રેમની ધુંકળ, વિષયની આગ ના છોડે. ૧૨

મહામાયા હઝારો રૂપથી, સઘળે રહી વ્યાપી:
 ભલે પાત્રો જૂદાં જૂદાં, વિષયની આગ રહી સરખી. ૧૩

પછી તું આગ શી રીતે, જીવવાનો-શમવાનો ?
 પડે અમિમહર્ષી ઇન્ધન, પછી છે તાપ વધવાનો. ૧૪

ઉકળશે આત્મા એમાં, નહિ તારો રહે કાળુ;
 નહિ તુજ માન્ય લક્ષિથી, કદી રક્ષણ થશે તારું. ૧૫

વિષયની આગ જ્યાં સળગે, રહે શો ધર્મ ? શી લક્ષિ ?
 પ્રભૂનાં ગુણગાનો પણ તને શું દર્શ શકે શક્તિ ? ૧૬

મુસાફર ! રાહ જોતો જા, ફરી ના ભૂલ કરતો જા !
 હવે તો થોભ થોભી જા, મુસાફર ! મૂર્ખાં બનતો ના ! ૧૭

મહામાયા તણી માયા મહર્ષી ઝડપાય જે સઘળા;
 પછી હો સંત કે સાધુ, કદી હો મસ્ત કે સખળા. ૧૮

કદી હો જ્ઞાની અજ્ઞાની, કદી મ્હોટા કદી ન્હાના
 કદી હો મૂઠ કે સીધા, અધા સરખા રીઆવાના. ૧૯

અધા સરખા ફસાવાના, અધા બેહાલ બનવાના,
 ગુમાવી આત્મા, મન તન, અધા અતે જ રેવાના ૨૦

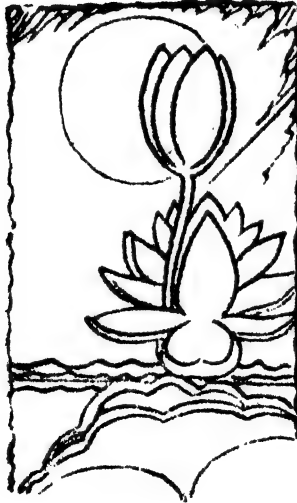
કદી કુદરત તણો કાનૂન, નહિ લે પણ કોઈના;
 કદી ફરતા નથી કાનૂન, નથી મ્હોટા ઇટકવાના. ૨૧

હજૂંયે શીદ રે' ગાફિલ ? હજૂંયે કેમ રે' ઉન્મત્ત ?
 મુસાફર ! રાહ જોતો જા, હવે તો થોભ થોભી જા ! ૨૨

જીવન એવું ઘડાયું છે, કદાચિત્ એક બે ભૂલો;
 ગમે તેવા કરે પણ તું, નિરંતર ભૂલ કરતો કાં ? ૨૩

કદાચિત્ એક બે ભૂલો તણો જો થાય પસ્તાવો;
 ખરેખર આર્તહિંચેથી, ક્ષમા, પરમાત્મા કરશે ! ૨૪

પરંતુ જે નિરંતર બૂલ પર બૂલો ક્યાં કરશે;
 જડી લઈ પાપ હૈયે તે, પ્રબૂનો ભક્ત શેં બનશે ? ૨૫
 પ્રબૂનો પ્રેમ ક્યાં જકશે ? પ્રબૂ કોપેથી શેં બચશે ?
 રૂબેલો કેમ તે તરશે ? ખરું પ્રસ્થાન ક્યાં કરશે ? ૨૬
 હવે તો થોભ થોભી જા, મુસાફર ! રાહ જોતો જા !
 મુસાફર ! મૂર્ખ બનતો ના, ફરીથી બૂલ કરતો ના ! ૨૭

[૨૧]

નિરાશા !

હૈયું વલોવ્યું, આત્મા ફેલાવ્યો અને મનને મથ્યું
તત્પર રહ્યું મુજ હૃદય હરદમ સ્મરણ કરવા સ્નેહનું
તૂટી ગયેલા તાર સાંધ્યા, વાઘ રાખ્યું વાગતું
તોયે પડ્યા ના પ્રેમના પડધા અને હૈયું રીઝ્યું. ૧

ઉત્સુક રહી આંખો સદા, દર્શન કરું પ્રિયજન તણું
આવે કદી મુજ આંગણે, સત્કાર સ્નેહેથી કરું !
ને દહિં દિલાસા પ્રેમથી વાતો કરી હૈયું ભરું
તોયે ન આવી તે કદી, અકળાઈને આજે રડું ! ૨

સોંપી દીધી મેં સર્વ વસ્તુ, પ્રેમ પ્રીતિ ભાવના
પાસે ન રાખ્યું મેં કંઈ, જ્યાં ભેદ સર્વ શમ્યા હતા
તોયે ન તે તેણે સ્વીકાર્યું, રહી અદુલી એકલી
આશ્રય છે કે પ્રેમરસના સીંચનેયે ના દ્રવી ! ૩

કેવું શરીર મૃદુ અને સુંદર જતાં નિષ્કુર દીલ !
પથર સમું ના પીગળ્યું પ્રત્યેક પળ રે' દૂર કૂર !
નિર્દોષ નયનોમાં જણાતી પ્રેમની છાયા જતાં
ખેંચાઈને પાસે જતાં મન, તન, ન કિંચિત્ હાલતાં ! ૪

જાણે નથી એને ને મારે કંઈ પરિચય કોણ પળ
કે કોણુ આવ્યું ? કેમ આવ્યું ? ચિંતવે ના એક ક્ષણ !
હું જાઉં તોયે શું હતું ? ના જાઉં તોયે શું થયું ?
એવી રીતે એ એકદર રહી પગવતી, શું માનવું ? ૫

તૂટી ગયું છે હૃદય પણ ના વાસના છૂટી શકે
દૂર દૂર તે દોડી રહી તોયે મને બાંધી રહે
નિશા ચઢેલો પ્રેમનો આંખો હજૂ ઘેરી રહ્યો !
ત્યાગી રહી-બાંધી રહી, નિર્ણય ન કાંઈ થઈ શક્યો ! ૬

(૨૨)

દેવીને !

જા'ડે જાંડાણે આત્મા સુષુપ્ત સ્થિતિમાં હતો
મૃતઃપ્રાય હૈયું થઈ ગયું'તું ઓસર્યું'તું તેજ બળ;
ઉત્સાહને ઉમંગનાં ઝગણાં સૂકાયેલાં હતાં,
તેવી પળે તહે દેવી ! દીધી આત્માને પ્રેરણા. ૧

ચમકી ચૂકયું ચેતન ફરી, જાગી જીવનની જાવના
સંકલ્પબળમાં તેજ સ્પર્ધા, કાર્યવેગે કલ્પના
ધપતી રહી છે ધરણી પરથી, ઉચ્ચ આકાશો બાણી
છે તે બધી તારી કરણા ! કેમ ભૂલું હું ? ૨

હું કોણ ? મારું કાર્ય શું ? મુજ ધર્મ શો ? મુજ મર્મ શો ?
એ પ્રશ્ન વિસારે પડ્યા'તા, આત્મા કકળ્યો હતો !
હર્ષી બન્યું'તું દીલ આપ્તું, આંખમાં આંસુ હતાં,
ગુંચવણુ ભરેલી જિંદગીમાં રે ! ન દિલાસા હતા. ૩

તહે વેગ આપ્યો તે જીવનને એ દયા ઓછી નહી,
કર્તવ્ય કર્મ તણી ફરી ઝાંખી થઈ તુજ પ્રેમથી;
મુજ ધર્મને મુજ મર્મના આદર્શ હિંદોળે ગદગા,
પ્રકટી વસંત, જીવનમહીં પરિતૃપ્ત કરશે આત્મા. ૪

તહે તો જાણતી આગને ફૂંકી ફૂંકી હૈયે ભરી,
ચારે દિશાએ તહે ચમકતી વિજળી વહેતી નદી;
નયનોમહીં જાગી ચમક, હૈયામહીં જાગી ઝમક;
આવેશમય મુજ આત્મામાં પ્રિયે ! કવિતા તહે જગી. ૫

નહોતો જરાયે રસ, હૃદયહીન, પ્રેમ કે પ્રારબ્ધ ના
ના રાગ કે અનુરાગના સંકલ્પો હૈયામાં હતા;
ના ખ્યેય, ના મમતા, ન મોહ, ના બાન્તિ કે શાન્તિ હતી
જહવત જીવનમાં એક પળનો પ્રિય ! આનંદ ક્યાં હતો ? ૬

જિન્દગીમાં જે પળે જે વસ્તુની ઉણપ હતી
 પ્રિય દેવી ! ત્હેં તે ભેટ આપી, જિન્દગી જીવતી કરી;
 ત્હેં શુદ્ધ હૃદયે સ્નેહના સંચારથી સાચા કર્યા;
 કર્તવ્યથી વિપથ થયેલી જિન્દગીને તારવા. ૭

આ જિન્દગી રહી જોટલી, ત્હેં રાખી મમતા ઝોટલી;
 ત્હેં પ્રેમ પૂર વહાવી મારી શુદ્ધિ કીધી ફેટલી !
 આજે જીવે છે આ જીવન ઓ દેવી ! તારા દાન પર;
 એમાં સ્ફૂરે આદર્શ કેવળ પ્રેમ ને કર્તવ્યના ! ૮

એવા અને સત્યે તારા અનુરાગ કાયમ થઈ રહો !
 વધીય દેરી ! નિત્ય આશિર્વાદ એવી ચાચના !
 હું હોઉં ત્યાં તુજ પ્રેમ હો ! તારી કરુણા, તુજ છગ્ગી !
 તુજ પ્રેમ ભરતીમાં મળેલી હૃદય દૂર થશે નહિ ! ૯

(૨૩)

મુશ્કીલ !

જનમવું છે ઘણું સહેલું, પરંતુ જીવવું મુશ્કીલ;
હૃદયને તોડવું સહેલું, પરંતુ જોડવું મુશ્કીલ ! ૧

ઉઘડતી આંખ મીંચાતી, મીંચાતી જોલવી મુશ્કીલ !
વચન દેવાં ઘણાં સહેલાં, પરંતુ પાળવાં મુશ્કીલ ! ૨

ઘણીયે વાત કહેવાશે, પરંતુ વર્તીને મુશ્કીલ;
ખરા દીવની ખરી વાતો, સમજવી છે ખરે મુશ્કીલ ! ૩

પ્રતિમા સ્થાપવી સહેલી, પરંતુ પૂજવી મુશ્કીલ;
ડૂબેલું ડૂબવા લાગે, પરંતુ તારવું મુશ્કીલ ! ૪

સજીને સ્વાંગ સાધુનો, પ્રદર્શન થાય સેવાનાં;
પરંતુ પ્રેમભરે સાચી નરી સેવા બહુ મુશ્કીલ ! ૫

મળી આવે ઘણી મહોબત, સંબંધી મિત્ર સ્નેહીની;
પરંતુ એક પણ સાચી, નીકળવી તે મઢી મુશ્કીલ ! ૬

જીવાની જાગવી સહેલી, પરંતુ રાખવી મુશ્કીલ;
હૃદય 'દેવું' ઘણું સહેલું, પરંતુ જાણવું મુશ્કીલ ! ૭

રડે હૈયાં ભરાતી આંખ, આંસુથી જગત ભરમાં
મહા વ્યાધિ ઉપાધિથી, ટપકતી રાખવી મુશ્કીલ ! ૮

દિલાસા તો ઘણા દેશે, કરીને તત્ત્વની ચર્ચા;
ચનારા, દુઃખના ભાગી, નીકળનારા ઘણા મુશ્કીલ ! ૯

ભરાતાં આંખમાં આંસુ, નિહાળી દલીલ યતનનારા
મળે પણ આંસુ લહોનારા, નીકળનારા બહુ મુશ્કીલ ! ૧૦

પ્રશંસા પ્રેમની કરશે, પ્રશૂનાં ગાન પણ ગાશે;
પરંતુ પ્રેમની ખાતર, જીવન જીવનાર છે મુશ્કીલ ! ૧૧

કવિતા કાવ્ય લખનારા, કદાચિદ્ હોય કે જગે
 પ્રભૂના પ્રેમમય ખોળે જીવન દેનાર છે મુશ્કીલ ! ૧૨
 ભક્ષા ! દુષણ અતે ખામો, જગતમાં શોધવી છે રહેલું;
 સતત સદ્ભાવને ગૂણની ગતિને પામવું મુશ્કીલ ! ૧૩
 ખીચના દોષનાં દર્શન, ખીચના કાર્યની નિંદા;
 મહા વ્યાપાર એ રહેલો, જીવનનો ધર્મ છે, મુશ્કીલ ! ૧૪
 અધિકારી નથી તોયે, ઘણું લેવું ઘણું રહેલું;
 નથી આપ્યું તો ના લેવું, કહેનારા મજે મુશ્કીલ ! ૧૫
 ખતી વિદ્યા અનુરાગી, ગુરુ પાસે જવું રહેલું;
 ગુરુનાં જ્ઞાનને વિદ્યા ગ્રહણ કરવાં બહુ મુશ્કીલ ! ૧૬
 અતિથિ કાઠિ આવે તો, અતિથિ માનવો રહેલો;
 પરંતુ પ્રેમથી સત્કારવો એને, બહુ મુશ્કીલ ! ૧૭
 મજે ના ત્યાં સુધી અટકાવવી છે લાલસા રહેલી;
 પરંતુ હાથ લાગેલું, ત્યજી દેવું બહુ મુશ્કીલ ! ૧૮
 જીવન જીવી મરી જવું, જગતના રોજના છે ખેલ
 છતાં જીવી મરી રહેલું, અમર, એ વાત બહુ મુશ્કીલ ! ૧૯
 શરીર સજગાવવું રહેલું, પરંતુ વાસના મુશ્કીલ;
 જગત જડ નિત્ય જોવાનું, પરંતુ, આત્મા મુશ્કીલ ! ૨૦
 કઠિન કલિકાળમાં હરિનું, સ્મરણ સંતાપ દરનારું;
 છતાં સાચું સ્મરણ કરવું, થવું એ છે, બહુ મુશ્કીલ ! ૨૧
 પ્રભૂને પ્રાપ્ત કરવાના, સરલ રસ્તા દર્ષ કંપી;
 પછી દે દોષ દુનિયાને, જીવન એ જાણવું મુશ્કીલ ! ૨૨
 કર્યાં પાપો, કર્યાં ગુન્હા, કદાચિત્ તે રહે જાનાં;
 પરંતુ પાપના આપો ઉતરતા ટાંગવા મુશ્કીલ ! ૨૩
 હવું પાસે ઘણું તોયે, જગતને કાંઈ ના દીધું;
 સમાલી ખૂબ રાખ્યું કે રખેને થાય ના ઝોલું. ૨૪

કર્યો ઉપભોગ, ના જડેતું કર્યું, એ વાત છે કંઈ સહેલ;
 પરંતુ કાળના ચક્રે જતું અટકાવતું મુશ્કીલ ! ૨૫
 દુલારી દીવની શોધી, કદાચિત્ દીવ દેવાશે;
 છતાં દીવમાં દુલારીને, દુલારી રાખતી મુશ્કીલ ! ૨૬
 ભલે હૈયું ધગકતું રે', ભલે રે' પ્રાણ પૂરેલા;
 પરંતુ આત્મના દર્શન વિના, સંયમ સદા મુશ્કીલ ! ૨૭
 ભલે આંખો ચમકતી રે', ભલે આંસુ ટપકતાં રે';
 પરંતુ પ્રેમનાં દર્શન વિના સંયમ સદા મુશ્કીલ ! ૨૮
 ભલે હો ભાવના ઉંચી, જનમતી જાગૃતિ મનની;
 પ્રભૂ ચરણે પડ્યા નહિ તો યશું મિથ્યા-અશું મુશ્કીલ ! ૨૯
 મદિરા મોહની પીને થવું ઉન્મત્ત ધણું સહેલું;
 જીવવા મોહના નિશા, રહી સાવધ, બહુ મુશ્કીલ ! ૩૦
 ભમે ભાવિ તણી બ્રમણા, જટકવાના નથી આરા;
 ઉઘડતી આંખથી જોઈ જવું નાસી બહુ મુશ્કીલ ! ૩૧
 ઉભી રહી 'લાથમાં હૈયું' અને હૈયામહી' આંસુ;
 રડે છે કે રડાવે છે સમજવું એ બહુ મુશ્કીલ ! ૩૨
 બહુ દિન પ્રાર્થના કીધી, પ્રભૂને પ્રેમથી રીઝવ્યા;
 પ્રભૂ આવ્યા ગયા તે વાતની સમજણ રહી મુશ્કીલ ! ૩૩
 હતા દૂર ત્યાં સુધી જેતી, નિરંતર રાહ જોઈતી
 સમીપે આવતાં એનું સ્મરણ ટકવું બહુ મુશ્કીલ ! ૩૪
 સતત વરસી રડે અમૃત, સમજવું એમ બહુ સહેલું;
 ખરી વૃષ્ટિ વખત હાજર રહીને પામવું મુશ્કીલ ! ૩૫
 જીવન જાળગ મોટી તે મહિં અટકાવ રહ્યું સહેલું;
 ગુથેલી જાળ તોડીને નીકળવું બહાર બહુ મુશ્કીલ ! ૩૬
 જગત્ સળગાવવું સહેલું, પરંતુ જાન છે મુશ્કીલ
 હિકળતી આશ્નાં ઝાકળ જીવનમાં ઝીલવાં મુશ્કીલ

પ્રકટતા પ્રેમનાં સાધન, હૃદયથી ટાળવાં મુશ્કીલ;
 નીકળતા જ્ઞાનની જ્યોતિ, ખરેખર જાણવી મુશ્કીલ ! ૩૮
 સમજવા સત્યના સિદ્ધાંત કે સમજાવવા રહેલા,
 પરંતુ સત્યને જીવનમહી વણવું બહુ મુશ્કીલ ! ૩૯
 અટકવું આત્મની વાટે, ભટકવું પાપને માટે;
 ભ્રમણ-ભ્રમણ બહુ રહેલાં, દમન-પ્રતીતિ બહુ મુશ્કીલ ! ૪૦
 પ્રકટ કરવી પ્રભુતા અર્થની કે દેહની રહેલી;
 પરંતુ તે પ્રભુતાને ટકાવી, રાખવી મુશ્કીલ ! ૪૧
 છવાતાં ઘોર અંધારું, ધવાતાં આત્મ, મન ને તન;
 નિરાશાનાં ચહે વાદળ, નીકળવું બહાર બહુ મુશ્કીલ ! ૪૨
 રહ્યો હું “બ્રહ્મ” આ દુનિયા, બધી છે “બ્રહ્મ” એ કહેવું;
 સરલ છે, બ્રહ્મમય જીવન, સમજવું-શોધવું મુશ્કીલ ! ૪૩
 પ્રતીતિ બ્રહ્મની એમાં રહે છે જ્યાં સુધી સાધન;
 અનુકૂળ વિશ્વનાં શ્વ રે, પ્રતિકૂળતા થતાં મુશ્કીલ ! ૪૪
 પ્રભુતા પ્રેમના કે સત્યના સિદ્ધાંતને તજવા;
 કરે છે લોક વાતો “બ્રહ્મ” ની ને ભ્રમમહી પડતા. ૪૫
 કદી ભ્રમણામહીથી બ્રહ્મનાં સત્યો નહિ ચમકે;
 દૂળ્યો ને આત્મા એમાં પછી ઉગારવો મુશ્કીલ ! ૪૬
 પ્રકટ પ્રારબ્ધને માટે થવું ગતિમાન બહુ રહેલું;
 પરંતુ શુભ બળગતિને ખીલવવી છે બહુ મુશ્કીલ ! ૪૭
 સરી રે’ સ્વાર્થ ત્યાં સુધી, સંબંધો રાખવા રહેલા;
 પરંતુ પ્રેમ ને સેવાભર્યા સંબંધ બહુ મુશ્કીલ ! ૪૮
 પ્રિયજનની પ્રશંસાના, પ્રયત્નો તો બહુ રહેલા;
 પ્રિયતમ ઇષ્ટને માટે, જીવન દેવું બહુ મુશ્કીલ ! ૪૯
 જનમવું છે બહુ રહેલું, પરંતુ જીવવું મુશ્કીલ !
 હૃદયને તોડવું રહેલું, પરંતુ જોડવું મુશ્કીલ ! ૫૦

[૨૪]

અવળો રાહ

- ઉભો હું એકલો આજે, બહુ દૂર, કૂર છે કિસ્મત !
 ગુમાવી ગોઢ માતાની, ચૂકાવું પાપની કિંમત ! ૧
- અટ્ટો હું, અટ્ટો હું, નહિ રનેહી ન કો સાથી
 હતાં જે હૂંફ ને રક્ષણ, વિના કારણ દીધાં ત્યાગી ! ૨
- જનમ જેણે મને આપ્યો, ઉછેર્યો પ્રેમથી પોષ્યો
 લગાવી લાડને સાધન તણે ભંડાર દષ દીધો. ૩
- છતાં જે જે મળેલું તે, બધું મેં વેડી દીધું
 પ્રિયતમ પ્રાણ માતાના નિયમનું ખૂન મેં કીધું. ૪
- હતું જે કાય માતાનું, ઉપાડી મેં શિરે લીધું
 પીવા પીરસાય જ્યાં અમૃત ત્યજીને ઝેર મેં પીધું. ૫
- બન્યું દીલ જહાવરં મારું, થઈ બેચેન હું ભટકું
 બતાવો માર્ગ માતાનો, મળું એને શરણ અટકું. ૬
- મળેલાં સાધનો ખૂટયાં, લુંટાયાં આત્મનાં ઓજસ
 પડ્યું અંતર બહુ મ્હોટું, કહાં માતા ? કહાં કિસ્મત ! ૭
- ગતિ મારી બધી અટકી, વૃત્તિ સુકાનથી છટકી
 સૂકાયાં સત્યનાં સ્ફૂરણો, બધી રહી પ્રેરણા અટકી. ૮
- હતું જેણે બધું આપ્યું, બધું એણેયે લઈ લીધું
 રહી ગઈ આકૃતિ કેવળ, બધું હીર-નૂર દષ દીધું. ૯
- હવે તો જન્મવા લાગ્યા, હજારો જાતના બ્યાધિ
 ઉપાધિ એમ વધતી રહી, નથી ક્ષણ એકની શાન્તિ. ૧૦
- અકાળે આંખની જ્યોતિ જતાં દેખાય ક્યાં દુનિયા
 પછી પ્રેમાળ માતાનાં કરૂં દર્શન અરેરે ! ક્યાં ? ૧૧
- મળ્યું તે જે મને તે તે હતું એને રીઝવવાને
 કયો ઉપયોગ મેં એવો, રીઝે નહિ પણ ખીજવવાને ! ૧૨

જીવનમાંથી જીવન ખૂટે, જીવન એવું ગુમયું મેં!
 હૃદયમાંથી હૃદય અટકે, હૃદય એવું બનાવ્યું મેં! ૧૩
 વિચારોના વધી રે' વેગ, પણ કર્તવ્ય ના સંજો;
 જરૂર જેની જરાયે નહિ, વધાર્યો બોજ મેં હૈરે. ૧૪
 સહ્યો રહેવાય નહિ આજે મૂંઝાઈને રહ્યું મરવું;
 જીવનનો મર્મ હું ચૂક્યો, પછી ક્યાં શાન્ત થઈ ઈશું? ૧૫
 શરીરના સ્વર્ગમાં મેં નર્કનાં ભૂતો ઉભાં કીધાં;
 રૂધિર પી તૃપ્ત થાતાં ત્યાં નવાં જન્મી પડે પાછાં. ૧૬
 ભૂતાવળ આ બધી હીર-નૂર ચૂસી નાચશે હૈયે;
 જીવનમાં એક ક્ષણની પણ પછી શાન્તિ પમાશે શે? ૧૭
 અરે! ઉલ્લાસને વિલાસના વિવેક ના સમજ્યો;
 શરીરની શાન્ત સ્થિતિનો મહાપ્રલય થઈ ચૂક્યો. ૧૮
 શરીર હાર્યું અને મનનાં હજારો રક્તપીંજેયે;
 પીધી લીધી સુધા મુજ આત્મની ને આત્મા ફૂલ્યો. ૧૯
 ધનકલું એકલું હૈયું, મહા ભ્રમણાના ધનકારે
 કઈ શું? થાય છે શું? જાન એનું આજ ક્યાં મારે? ૨૦
 અઢ્યો નિશો મને મારો, મને મારો ને માયાનો;
 મને મારો ને મારાં સાધનોનો તેમ સત્તાનો. ૨૧
 મને મારોને લક્ષ્મીનો, મને મારોને શુદ્ધિનો
 મને મારોને મારા દેહનોને મારી દુનિયાનો. ૨૨
 ચમકતી વિજળી એવી ગતિ થઈ મુજ જીવનની
 છતાં સમજ્યો કે મારી જિન્દગી બળવાન બનતી રહી. ૨૩
 જીવનમાં અલ્પતા આવી, મહત્તા માનવા લાગ્યો
 બન્યું દીલકું બધું પામર, અમીરી માનવા લાગ્યો. ૨૪
 ચમકતી વિજળી જતાં પ્રકટતું ઘોર અંધાર
 જીવનમાં અવતરી ચૂક્યું, છતાં સમજ્યો, છે અજવાળું. ૨૫

હતું દીલ ત્યાં મૂકી પત્થર, જગતને લૂંટવા લાગ્યો
હતું મન શાન્ત તેમ જ સ્થિર, તરંગો તાણવા લાગ્યો. ૨૬

હતી જ્યાં પ્રેમની વર્ષા, સતત ત્યાં દ્રેષ સળગાવ્યા
હતી જ્યાં સત્યની સૃષ્ટિ, અનર્થો લાખ સરગાવ્યા. ૨૭

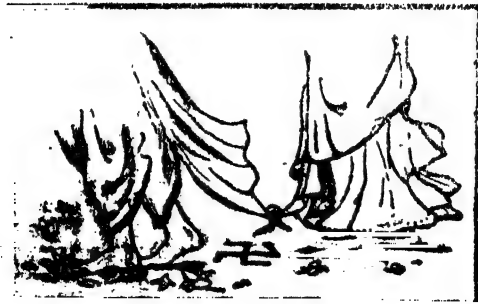
હતી જે દીલ મહિં કરુણા-દયા તે ઓસરી ચૂકી
હતી સેવાવૃત્તિ ત્યાં સ્વાર્થની આજી રચાઈ રહી. ૨૮

કદી માંડે હતું નહિ જે, કદી માંડે ન રહેવાનું;
જગત, હા ! એ જગત માટે જીવન હાર્યો બધું માંડે. ૨૯

રડો ! આંસુ હવે પાડો, જીવનની આ ખરાબી પર !
અગર ધિક્કાર વર્ષાવો, જીવનની ઘોર રાત્રિ પર ! ૩૦

જીવનમાંથી ધણું લીધું, જીવનને કાંઈ ના આપ્યું
જીવનને પોષવા કરતાં જીવનને શોષવા લાગ્યું. ૩૧

હવે પોકાર હેડે છે, પ્રિયતમ ! પ્રાણુ માતા તું
ફરી હઈ દે નવું જીવન, જીવન એવું, જીવન સાચું. ૩૨

(૨૫)

વિશ્વાસ

- ભલે! હો દૂર કે પાસે, તને હું યાદ કરવાનો.
ભલે! તું ચઢાય કે પળવે, તને તો નિત્ય ભજવાનો! ૧
- તને સોંપી દીધાં તન-મન, તને મેં આત્મા સોંપ્યો.
સ્વીકારે કે તિરસ્કારે, નથી દરકાર કરવાનો! ૨
- નથી મારી કને માઈ, ગણું માઈ, કશું એવું
રહ્યાં શાં ત્રાસ કે ભીતિ? બની નિર્ભય વિચરવાનો. ૩
- હતું તાઈ તને આપ્યું અને તેં સર્વ સ્વીકાર્યું
ડૂઆડે કે હવે તારે, જવાનું શું પછી માઈ? ૪
- ડૂઆડે તો હવે ડૂણું અને દેણું નહિ દૂનિયા
છતાં હું જ્યાં ડૂણું હું ત્યાં તને તો યાદ કરવાનો. ૫
- તરાવે તો તરું, માઈ હલેસાં પાર ઉતરવા
કિનારે જઈ પહોંચી પણ તને તો યાદ કરવાનો. ૬
- મને દોરી રહ્યો છે તું, બધી તું પ્રેરણા આપે
કઈ જે કંઈ બધું અર્પણ તને છે એમ ગણવાનો! ૭
- જીવન જે દે, જીવન તે છે, જીવન તે જીવતું રાખે
જીવનમાં અવતરી આવે, મધુર મીઠન સમજવાનો. ૮

[૨૬]

આર્તિનાદ-પ્રાર્થના

દોર દોર ફરી દોર, જીવનના જીવન્ત પગલે દોર
હૃદયના રસમય રાહે દોર, જીવનના જીવન્ત પગલે દોર-દોર૦ ૧

પાપશ્રાપથી બચવા આગ્યો, અવનિમાં અટવાતો
અમલ કરી અવળી બુદ્ધિ, પૂનિત પગલે દોર
જીવનના જીવન્ત પગલે દોર-દોર૦ ૨

એક નહિ પણ અનેક પગલે, મન તન મૂર્ખ બનાવ્યાં
ભય, દુઃખ, ત્રાસ વધારી મુક્યાં, સુખને સ્થાને દોર.
જીવનના જીવન્ત પગલે દોર-દોર૦ ૩

આકર્ષણુ તો અજળ પડ્યાં છે, માયા મુગ્ધ બનાવે
શું કરવું ? તે નથી સમજાવું, મુક્ત કરી મને દોર
જીવનના જીવન્ત પગલે દોર-દોર૦ ૪

ભયનું ભાવિ ક્ષય કરનારું, અમૃત ઉરનું પીતું
કેમ ધબકશે ? કેમ વિકસશે ? નિર્ભય પથ પર દોર
જીવનના જીવન્ત પગલે દોર-દોર૦ ૫

મારે માટે કેમ ખજનો તારો આપુ ! ખૂટે ?
તારી દયા, હું હરદમ યાચું, ઇચ્છિત પગલે દોર
જીવનના જીવન્ત પગલે દોર-દોર૦ ૬

વણુ અધિકારે માગું તોયે, તું દેવા અધિકારી
ખરી ખોટી પણ મુજ પ્રાર્થના, પિતા ! લે સ્વીકારી
જીવનના જીવન્ત પગલે દોર-દોર૦ ૭

ભલે ખરાબે ચઢ્યું નાવડું, પણ તું તેનો સુકાની
અચળ રહી દેયે એ આજ્ઞા, શાનો શોર બહાર ?
જીવનના જીવન્ત પગલે દોર-દોર૦ ૮

[૨૭]

નવો ધા !

હજારો ધા થયા'તા ને, હજારો ધા રૂઝાયા'તા
પરંતુ આ ધણો જીંડા, પડેતો ધા રૂઝાશે ના ! ૧

મળ્યાં સ્નેહી સંબંધી બહુ, બતાવ્યાં પ્રેમને માયા
છતાં બન્ધન કદી દીલ પર, નથી આવાયે બંધાયાં ! ૨

નયાવી હું રહ્યો' તો પ્રેમનાં કારણ અને પાત્રો
પરંતુ આજ હું નાચું, શિથિલ થઈ જાય છે ગાત્રો ! ૩

કદીયે પ્રેમમાં જોઈ, નહોતી આટલી આંધી
ઉપાધિ જન્મતી નહોતી, બ્યથા દીલમાં ન જગી'તી ! ૪

સદા સીધા હતા રસ્તા, દગલ્યાજી જરા નહોતી
પરમ પદ પ્રેમમાં વિશ્વાસની, છાયા છવાતી'તી ! ૫

હતાં હૈયાં સરલ સાચાં, જીંડાણો માપવાનાં ના
સદા સેવા તણી મુરબિ, જીવનમાં જન્મ પામી'તી ૬

હતું એવું ધણુયે જે, જીવનને જોર દેતું'તું !
પ્રકટ આવેશભર હૈયું, જીજાળા મારતું રહેતું ! ૭

પરંતુ પ્રેમ આ કેવો ? પ્રતીતિ થાય ના જેની
બ્યથા દીલમાં વધારી દે, કરે ધા કારમા એવી ! ૮

સહન કરવા નથી શક્તિ રહીને તૂટવા લાગ્યું
ખિચાઈ એકલું હૈયું, થવાનું શું ન સમજતું ! ૯

(૨૮)

પામરતા

- થવાની જે પળે તારી હતી, સાચી બધી કિમ્મત !
અરેરે ! એ પળે એવું ક્યું તહે શું ? ઘડી કિમ્મત ! ૧
- લઈ કર ચાળતે વરમાળ, એ લક્ષ્મી પધારી'તી
થયું'તું શું ? ગયો તો ક્યાં ? વૃથા એ તક ગુમાવી'તી ! ૨
- ઉભી રહી આંગણે તારે, તને જે પ્રેમથી પૂજે
બની રહી હુંક હૈયાની, છતાં તેને સતાવી'તી ! ૩
- ઊંડાણે આત્મા જાગ્યો, કરાવે સત્યનાં દર્શન !
છતાં શી ધૂન આવી કે ઉપર માયા જમાવી'તી ! ૪
- હતાં જે સ્નેહનાં સાથી, તિરસ્કાર્યા અને દોડ્યો
પીવા ઉન્મત બની મૃગજળ, ફજેતી કાં જમાવી'તી ? ૫
- હતી જ્યાં પ્રેમની આશા, નિરાશા પાપની સેવી
સનાતન સત્યને છોડી, અનીતિ તહે જમાવી'તી ! ૬
- બિચારું પ્રેમભર હૈયું, પડ્યું'તું આશ્રયે તારે
અકારણ બેઠ્ઠા એને, છૂરી કાતિલ ચલાવી'તી ! ૭
- હતી બહેતી પૂનિત ગંગા, ગટરમાં કેમ તહે વાળી ?
મૃદુ મીઠાં કુસુમોની, સુવાસો કેમ તહે ટાળી ? ૮
- જીવનમાં જન્મ પામેલાં, બધાંયે સ્વપ્ન ફળતાં ના !
છતાંયે પ્રેમભર સ્વપ્ને તણી વાતો દયાવી'તી ! ૯
- હતું પાસે ન કોઈ ત્યાં, થયાં જ્યાં નાથનાં પગલાં
છતાં તે વસ્ત્રની રાતે, ખરી પ્રીતિ દયાવી'તી ! ૧૦
- પડી'તી રાત અંધારી, અને આંખો મીંચાઈ'તી;
હતી તું જ્યોત્સ્ના તોયે, ચમકતી કેમ ના'વી'તી ? ૧૧
- બધું સળગી રહ્યું'તું ને બધી ભસ્મો જમાવી'તી;
છતાં તહે શ્યાં ક્યાં જાદુ ? થતી ભસ્મો ઊડાવી'તી ! ૧૨
- બધું સળગી રહ્યું'તું ને, કશું બાકી રહ્યું નહોતું
છતાં એવું ક્યું તહે શું ? બધી આગો કરાવી'તી ! ૧૩
- બધાં જે ત્યાગતાં આવે, પછી રે' કાણ જન સાથી ?
કહ્યું'તું “હું તમારી” એ પ્રતિજ્ઞા તહે વિસારી'તી ! ૧૪
- કબરમાં જે જઈ સુતા, બિચારા બોલવા લાગ્યા;
અમો એ આ કબર માટે, નવી દુનિયા બનાવી'તી ! ૧૫

(૨૯)

સીધો પ્રશ્ન

હું જ્યાં હતો, ત્યાં તું આવી નહિ તો;
તે પ્રેમ શાનો, કે સંવેદના શી ?
મેં જે કહ્યું, તે તું માની શકી ના;
તો પ્રેમ નિશ્વાસ, એમાં રહ્યો ક્યાં ? ૧

હું જ્યાં હતું, હાસ્ય તારું ન દેખ્યું
હું જ્યાં રહ્યો, ત્યાં તું રડી શકી ના
માયા તણી આંખ, મીઠાઈ જતાં
જમણામહીં મૂખ, બનવું રહ્યું કાં ? ૨

અહર્નિશ હોયે, રહી યાદ તારી
તોયે ન મારી, સ્મૃતિ તેં સ્વીકારી
હારી ચૂક્યો, પ્રેમના દાવ સધળા
તોયે મથે, શીદ બેહાલ કરવા ? ૩

[૩૦]

એકસાર !

વિચાર વાણી કાર્યની ના એકતા સાધી
 હેયા મહી ના પ્રેમની ઉમિં ખરી જગી
 મંકદપ, ના સેવા તણા સ્કૂયાં કે સંધાયા
 મિથ્યા પ્રયત્નો સૌ ગયાને માર્ગ રૂંધાયા ! ૧

જેવું હતું તેવું કદી ના સત્ય સ્વીકાર્યું
 મિથ્યા દલીલો મેં કરીને રાખ્યું અંધારું
 જ્યારે હતું જે જાણવાનું તે પળે ખાળ્યું
 માન્યું નથી મેં માનવાનું મૂર્ખ કેવો હતું ! ૨

વિચારના વેગો વધ્યા પણ જ્યેષ્ઠ ચૂકાયાં
 નિષ્પ્રાણ થઈ ગઈ ભાવના સંવેદના વિના
 દેખાય કે દોડી રહ્યો મેં મેળવ્યું માન્યું
 પરિણામ જ્યારે જોઉં તો ભૂલો પડ્યો તો હતું ! ૩

ઉંચે ચઢે શેં આત્મા ? જ્યાં પાપ પોષાતાં
 શ્રદ્ધા વિના શું રાહ સાચા કેઈ પણ પામ્યાં ?
 નિર્દોષ ના વ્યવહાર જો જીવન તણા રાખ્યા
 ક્યાંથી ઉપાધિ આવરણો દૂર થાય માયાનાં ? ૪

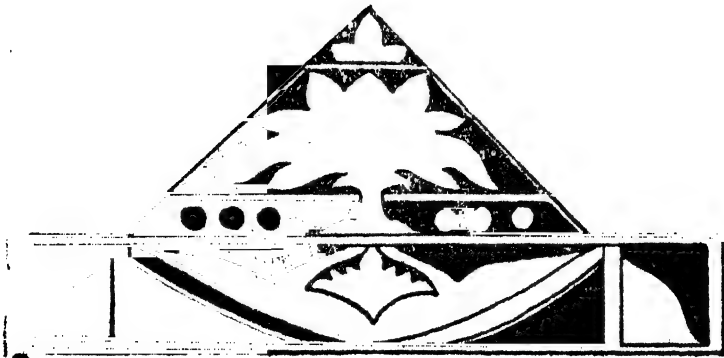
ક્યાંથી પ્રકાશે પ્રેમજ્યોતિ ? પ્રેમની વાણી ?
 સંવેદના માનવજીવનની જગી ના જાણી !
 દોરાય કે પ્રેરાય ના પરમાત્મની પ્રીતિ
 ક્યાંથી સનાતન સત્યની સ્થાયી બને નીતિ ? ૫

અજ્ઞાનને આડંબરે હતું આત્મા હાર્યો
 ભૂલ્યો તે ભૂલ્યો ખૂબ ભૂલ્યો અંત ના એને !
 હતું ક્યાં ગયો છું ? ક્યાં પડ્યો છું ? ભાન પણ એનું
 આજે નથી મુજને રહ્યું, ક્યારે થશે તેનું. ૬

નક્કી નથી સંકલ્પમાં, વિચાર વાણીમાં
પ્રેરે પ્રભૂ પરમાત્મા તો જ્ઞાન આવે આ
નહિંતર ખરાબે નાવ મારું જ્યાં ચલ્યું છે ત્યાં
તૂટી જશે-ડૂળી જશે નૌકા જીવનની ત્યાં ! ૭

ચારે દિશાએ પ્રેમનો સંદેશ પ્રેરાતો
સત્યને સદ્ભાવનો આદર્શ દેખાતો
નિઃસર્ગમાંથી નીતરી રહી કાર્યની નીતિ
તોયે ન દીડું સાંભળ્યું, ટાળી નહિ ભીતિ ! ૮

મનને મલિન કરી કરી એ પ્રજ્ઞને છોડ્યો
સદ્ભાવને સ્થાને સદા ધિક્કાર વર્ષાવ્યો
ધર્મ્યા અને કંઈ દ્રેષ્યથી દદીં કર્યું દીલને
નિઃસર્ગને તે ના નમ્યું તેથી રહે છે એ ! ૯

[૩૧]

એક પ્રસંગ

- “ નિરાંતે નાથ ! ઊઘો હું, તમારા પ્રેમની પ્યાસી
સતત સેવા કરી રહી છું, છતાંયે કેમ ઉદાસી ? ૧
- હજૂંયે કેમ અકળાતા ? નિસાસા નાંખતા જ્ઞાને ?
જરા તો આંખ મીચી થ્યો, તમારાં દર્દે ભૂતવાને ! ૨
- પ્રખળ છે પ્રેમનાં બન્ધન, સખળ છે સ્નેહની શક્તિ
બની રહી બહાવરી તોયે, રહો દુઃખી તમે જ્ઞાને ? ૩
- નિરાંતે નાથ ! ઊઘો હું, ત્યજી તમને નહિ જાઉં
અહીંયાં આપની પાસે રહું બેસીને રાજાવું ! ૪
- કહો તો પ્રેમથી ચૂમું, કહો તો ગાન હું ગાઉં
કહો તો અંકમાં લઈને, મૃદુ કર ફેરવું મારો ! ૫
- નિરાંતે નાથ ! ઊઘો હું, હવે તો હું તમારી છું
તમારા પ્રેમની દેવી અને દાસી તમારી છું ! ૬
- પ્રકટ થઈ પ્રેમની જ્યોતિ, ધવાયાં પ્રેમી બે હૈડાં
રહી સાથે રમણ કરશે, થયેલા ધા રૂઝવાને ! ૭
- તમારી હું અને સેવા તમારી હું કરું તોયે
તમારું દર્દ ના ઓછું થશે તો પ્રેમ આ જ્ઞાને ? ૮
- નિસાસા હોય ત્યાં જો ના, વહે આનંદની ધારા
નિરાશા હોય ત્યાં જો ના, જનમતી વેગભર આશા. ૯
- રહેવાંને હસાવે નહિ, મરેવાંને જીવાડે નહિ
તૂટેવાંને ન જે જોડે, પછી એ પ્રેમ તે જ્ઞાને ? ૧૦
- હિંચળું આપનું હૈયું, ન મારો પ્રેમ જો ધારે
સળગતા સ્નેહનાં સ્પન્દન, નસેનસમાં ન જો હાલે. ૧૧

જીવન જે ના બની રે' એક બીજનું અમોઘ્ય તો
 પ્રદર્શન પ્રેમનાં શાનાં? કરારે પ્રેમના શાને? ૧૨

નિરાંતે નાથ! જોધો હું, શિતળ વાયુ રહી દેણી
 તમારા ગાલ ચૂમ્યા મેં, ભરી મેં પ્રેમની ઝોળી! ૧૩

તમેને પ્રેમનાં આલિંગનો લઈ અંકમાં લીધા
 અટલ વિશ્વાસ હૈયે રાખશે ને જોંધશે જહાલા! ૧૪

નિડર છું નાથ! જ્યાં માથે તમારા પ્રેમની છાયા!
 જીવન-ભાવિ બધું તમને હવે સોંપ્યું પછી બચ શા? ૧૫

થવાનું જે હતું તે થઈ ચૂક્યું ત્યાં પ્રજ્ઞ શા કરવા?
 જવાનું જ્યાં હતું જે દીવ, ગયું ત્યાં કાયદા શાના? ૧૬

પ્રકટતા પ્રેમના અવરોધ કરવાથી અટકતા ના
 વહેતાં ઝહેળુ વારિનાં, સદાયે સાગરે મળતાં! ૧૭

નિરાંતે નાથ! જોધો હું, હવે જીવં નહિ પડ્યું
 તમારા સુખમાં માફે બધું સુખ જનમવાનું! ૧૮

[૩૨]

ક્યાં છે ?

- પ્રભૂતા પ્રેમની પ્રારબ્ધમાં, પૂરનાર, તે ક્યાં છે ?
 સ્વયંભૂ સત્યની સિદ્ધિ સમી, સંવેદના ક્યાં છે ? ૧
- જગાડી જિન્દગી આપી, વધાવ્યાં સ્નેહભર હૈયાં
 ઉધાડ્યો આત્મા પોખ્યો, સુધા એ સ્નેહની ક્યાં છે ? ૨
- હતું જ્યાં ઘેર અંધારું, અને ના રાહ દેખાતા
 ચમકતી વિજળી થઈને, રહી દોરી, હવે ક્યાં છે ? ૩
- દમાયું તું ઘણા બોળે, બિચારું એકલું હૈયું
 ઉપાડ્યા ભારને હળતું કીધું, કરનાર, તે ક્યાં છે ? ૪
- ધબકતી નાડીઓ ન્યારે, પડી'તી મંદ ને ગતિઓ
 બની રહી સ્થિર, ત્યાં આવેશ પૂર્યા, હાલ તે ક્યાં છે ? ૫
- ઘણાં દર્દો વધ્યાં વેગે, અને નહોતી દવા ક્યાંહી
 ચિકિત્સક જે થઈ આવી, સમાવ્યાં દર્દ, તે ક્યાં છે ? ૬
- કવિતા કાવ્યનાં ઝરણાં, સુકાઈને છૂપાયાં'તાં
 ફરી વહેતાં કર્યા જેણે, દુલારી દીલની ક્યાં છે ? ૭
- ગગનાં ગાન રોકાયાં અને નૃત્યોએ વિરામ્યાં
 ફરીથી ખૂબ રેલાવ્યાં, લલા ! દીલદાર, તે ક્યાં છે ? ૮
- નિસાસા નાંખીને રડતો, દિલાસો દઈને જવાડ્યો
 અમર મુજ આત્મા કીધો, મહા અમૃત, તે ક્યાં છે ? ૯
- સમાધિ સ્નેહની લાગી અને ભ્રમણા બધી લાગી
 ધર્યું જ્યાં જ્યાં ત્યાં દર્શન દીધાં દેવી થઈ, ક્યાં છે ? ૧૦
- પ્રભૂને પૂજતાં જેની પૂજા પળવારમાં થઈ ગઈ
 પ્રતિમા પ્રેમની હૈયે સ્થપાઈ, હાલ તે ક્યાં છે ? ૧૧
- નિરાશા ઘેરતી રહી'તી અને જીવન નિરસ લાગ્યું
 વહાણી પ્રેમરસધારા, ખીંચાવ્યો હાલ, તે ક્યાં છે ? ૧૨
- જીવનમાં જિન્દગી જેણે નવી રેડી અને સ્થાપ્યો,
 હૃદયમંદિર તણો સ્વામી, સ્વીકાર્યો નાથ, તે ક્યાં છે ? ૧૩
- “ જીવીશું ત્યાં સુધી સાથે રહીને નાથ ! જીવીશું.
 પછી જૂદું થવાનું ક્યાં ? ” કહેતી, હાલ તે ક્યાં છે ? ૧૪

(૩૩)

મુંઝવણ

તુજને ત્યજી હું જાઉં ક્યાં ? આરામનું છે સ્થાન ક્યાં ?
પ્રિયજન ગણી તુજને ચહું, તું ચહા મને તરછોડ વા,
તું સાથ દે, વા રચ દગો, શિર કાપ વા સંભાળ વા
તું તાર કે ડૂબાડ, એની દાદ કે ફરીયાદ ક્યાં ? ૧

“ તારા સ્મરણમાં જિન્દગી મારી બધી આ વહી જશે,”
સંકટપ સાચા જાગતા, એવા હવે મારે હૃદયે;
પળવાર પણ અજાગા થવાનું પ્રિયજન ! મુશ્કીલ બન્યું,
તુજને ત્યજી હું જાઉં ક્યાં ? હું શું કરું ? હું શું બનું ? ૨

કોને ખબર આ પ્રેમ આવો, એકદમ ક્યાંથી વહ્યો ?
સ્થિરચિત્ત મહિં સંકટપ આવા, મોહના ક્યાંથી થયા ?
મનને બહુ વાયું પ્રિયે ! વિચાર બહુ યે મેં કર્યા;
તોયે અરેરે ! પ્રેમનાં ઝરણો તો ઉભરાતાં રહ્યાં ! ૩

દીલ તો કહે છે ” દર્દી બનવાનો અખતરો આદર્યો;
જીવન તણું સાચું જીવન ગુમાવવા મથતો રહ્યો,
મૃગજળ સમી આ દોડમાં, હારી જશો, દુઃખ પામશો,
તોયે સખળ આકર્ષણે, વિચાર એ લુલો થયો. ૪

દિનરાત તારી ઝંખનામાં, પ્રેમ મોહ તણો નિશો,
ઉન્મત્ત બનાવે આર્દ્રહૃદયું, નામ તારું ઝંખતો,
ન્યાં જાઉં ત્યાં તારી છમી, દષ્ટિ સમક્ષ જ તરવરે,
ક્યાં ? કેમ હું આરામ પામું, પ્રિયત્તમ ! તારા વિના ? ૫

રે ! આંસુડાં છે આંખમાં, છે વેદના હૈયે ભરી,
ને વાણી તો મારી બની, કરૂણા ભરેલી પ્રાર્થના,
બેહાલને ખિમાર ચિત્તે, હું હવે ભટકાઉં છું,
કઈ શાન્તિ પામું તુજ સમીપે, શું વધારે વર્ણવું ? ૬

પુજને કદર છે પ્રેમની, તું ચ્હાય છે કે ચ્હાય ના ?
 એની ખબર મુજને નથી, તોયે ચે મન અચકાય ના,
 તારી સમીપે આવવા, તારા હૃદયને ઝંખવા,
 પુજ હૃદયને રીઝાવવા, પુજ પ્રેમબળને પામવા. ૭
 તું ગમે તે હોય સાચી, રનેહી જૂઠી કે કૂરા;
 પ્રેમાર્દ્ર કે પ્રેમાડંબર ધરનાર કો કુશળ રમા,
 એ પ્રશ્ન કરવાના નથી, વિચાર ધરવાના નથી,
 તું થઈ રહે મારી સદા, બસ, એ જ કેવળ ભાવના ! ૮

(૩૪)

છેલ્લી થાપ

અરેરે ! શોધતો'તો શું ? અને આવી મળ્યું ત્યાં શું ?
જવાનું ક્યાં હતું મારે, અને પહોંચ્યો જઈ ક્યાં હું ? ૧

ઊંડાણે આત્મા ગરજ્યો, અને હૈયે ચઢી હેલી,
છતાં એ ગર્જના-હેલી, સમાઈ ગઈ, મન્યું એ શું ? ૨

હતું હૈયું પિયારું, પ્રેમભર મૃદુ અને મીઠું,
વિકલ આજે બની રડતું, હસ્યું એ શું ? રડ્યું એ શું ? ૩

ઊંધો'તો ત્યાં જગાડ્યો ક્યાં ? જગાડીને ઊંધાડ્યો ક્યાં ?
રમાડી માર ક્યાં માર્યો ? હસાવીને રડાવ્યો ક્યાં ? ૪

નહોતું તે મને આપી, હતું તે ખુંચવી લીધું;
અને એ પ્રેમની ભેટો મહીયે ઝેર કાં દીધું ? ૫

નહોતું માનવા જેવું, મનાવી બહાવરો કીધો,
બતાવ્યું કંઈ, બનાવ્યું કંઈ, દ્રવ્યો દીક્ષદાર તેં દીધો ! ૬

હતો હું ત્યાં ન તું આવી, મને ત્યાં ઉલટો ખેંચ્યો.
કહ્યું “ દઉં પ્રેમનાં સીંચન ” મને તેં જીવતો વીંધ્યો

(૩૫)

ભ્રમિત દીલને

- ફરી પાછો પડ્યો જુલો, મુસાફર ! રાહ જોતો જા,
જવાનું જ્યાં નથી તારે, રખે દોરાઈ જતો ના ! ૧
- ધણાં આકર્ષણો ઊંડાં, તિમિર પડે છૂપાયાં છે,
વિનાસક છેલ્લાજનો, અધ્યા ! શિકાર ખનતો ના ! ૨
- “ કદી ભાવિ ન જીલાવે, કદી લલચાય ના આશા ”
અધા નિર્ણય નકામા શું, થયા આવા, ભલા ! તારા ? ૩
- અટૂલો એકલો આજે રહ્યો છે, મૂર્ખ ! ક્યાં દોડી ?
ન દેરે કોઈ, પ્રેરે કોઈ, તોયે કાં રહ્યો દોડી ? ૪
- અનુભવ યાદ કર જૂતકાળના, ભાવિ સમજવાને,
છવાયું ઘેર અંધારું, જરા તો થોભ અચવાને ! ૫
- મતિ છે તીવ્ર પણ જ્યારે, મતિ તારી મલિન થઈ છે,
ખરો એ રાહ નહિ જીવે, ફજેતી આખરે રહી છે ! ૬
- વૃથા શીઘ્ર હાકિતો દોડે ? વ્યવથાગામી અને શાને ?
મંળી રી ખાતરી તુજને, તને છે ઇષ્ટ મળવાને ? ૭
- હજારો આમ દોડ્યાંતા, જરા ના કોઈ થોભ્યાંતા,
ફર્યા પાછા ન કોઈ ઇષ્ટ પામી તાલ જોયાંતા ! ૮
- “ અમારું ઇષ્ટ આગળ છે અને પાછળ ભરું પગલાં. ”
કહી એવું ધણા દોડ્યા, છતાં આખર ફસાયાંતા ! ૯
- નથી જ્યાં સ્પષ્ટ રેખા કે નથી જ્યાં તેજનાં કિરણો,
નથી જ્યાં કાર્ય કે કારણ હજૂ નક્કી છતાં ચરણો ! ૧૦
- અધ્યા ! અવળી દિશામાં જાય છે, પળવાર થોભી જા !
જવા દે રાત થવા દે પ્રાતઃ પછી તું દોડ દોડી જા ! ૧૧
- જીવનના સર્વ આદર્શો, થવાના આમ તો નિષ્ફળ
સફળ કરવા, સમજવા રાહને, ધસવું, સમજતો જા ! ૧૨

(૩૬)

નીચલા થરનાં માનવી

નીચલા થરનાં માનવી તે ઉપર ક્યાંથી આવે ?
 સજ્જનનો તે સંગ કરે નહિ, દુર્જન મનથી લાવે...નીચલા ૧
 સૂર્ય પ્રકાશે બને બહાવરાં, જોઈ નિશા ખૂશ થાયે
 પ્રેમભાવ કે ખુશામતના, ભેદ ન ભેદી જાણે...નીચલા ૨
 સાચી વાતો મિથ્યા માને, મિથ્યા સાચી જાણે
 નિષ્કંટક જે રાહ રહ્યા તે, ગતિ અવળી લઈ જાડે...નીચલા ૩
 સત્ય પદારથ કદી ન સ્વીકારે, ભ્રમણામાં ભટકાયે
 અમૃત પીવા હાથ મળે તો, વિષમય માની ત્યાજે...નીચલા ૪
 મન તનમાં પામરતા ભરતાં, પામરતાને પૂજે
 જીવનના રસકસ સૂકવી દે, જગત્ વેગથી ધૂળે...નીચલા ૫
 ઝગમગતી જ્યોતિને જોઈ, આંખો મીચી દોડે
 પ્રકટ રહે ના પ્રેમપ્રદેશે, રસમય હૃદયો તોડે...નીચલા ૬
 મૌન રહે મીઠી વાતો પર, ક્ષણિક શબ્દ પર રીઝે
 જગત્ તણી કૂચ જોઈ શકે નહિ, મનમાં મનથી ખીજે...નીચલા ૭
 આંખ ઉઘાડી તોયે ન દેખે, દેખી દેખી ભૂલે
 જીવનતણે જે જીવન્ત આત્મા, એને આખર ડૂલે...નીચલા ૮

[૩૭]

મનોવ્યથા

આંસુ નથી આંખો મહિં, તોયે રહું છું હું
 દીલની વ્યથા દીલમાં શમે, તેથી મરું છું હું—આંસુ ૧
 વાણી ગઈ મૂંઝાઈ, મૂંઝાઈ લાવનાઓ
 દીલ દર્દ વ્યક્ત કરવા, શક્તિ નહિ રહી કે—આંસુ ૨
 શું દર્દ તે ન જાણું, જાણું ન શેં મૂંઝાઉં ?
 દીલ દર્દ કેમ જાણ્યાં ? તોફાન કાં મચાવ્યું ?—આંસુ ૩
 આવ્યું નથી નવું કંઈ, ખોયું નથી પુરાણું
 શોધ્યું નથી, મળે ના, એવું છતાં થયું શું ?—આંસુ ૪
 હૈયું નથી વિદ્યાર્થી, દીલ કાઢનું ન જાણ્યું
 ના પ્રેમ-પાપ બોધ્યાં, તોયે બની ગયું શું ?—આંસુ ૫
 આંખો બધી ઉઘાડી, દુનિયા રહ્યો વિચારી
 તોયે રહ્યો હું માની, એ ગડમથલ નકામી—આંસુ ૬
 સહુ સત્યને સ્વીકાર્યાં, અસત્ય છેક જાણ્યાં
 બનતું મધું જીવનથી, પાળ્યું છતાં થયું શું ?—આંસુ ૭
 જ્યાં ત્યાં નથી જતો હું, અલિપ્ત એકલો રહું
 માયા સંબંધ માટે, ગાંડો નથી છતાં શું ?—આંસુ ૮
 રડતું રહ્યું છે હૈયું, નિઃશ્વાસ નાંખતું એ
 જીવન અકારે લાગે, આવું બની ગયું શું ?—આંસુ ૯
 નથી મિત્ર કોઈ મારું, નથી દુશ્મનો બનાવ્યા
 નથી તાર કોઈ દીલના, તોડ્યા છતાં થયું શું ?—આંસુ ૧૦
 મન તન ક્ષિણ થાયે, મુજ આત્મા વિધાયે
 કારણ વિના બન્યો હું, શેં જહાવરે કરું શું ?—આંસુ ૧૧
 ક્યાં જઉં ? હું કરું શું ? આરામ ક્યાં હું પામું ?
 દીલને દિલાસો દેનાર, શોધ્યે મળ્યા શકે શું ?—આંસુ ૧૨
 દુનિયા ન દર્દ માને, પછી દર્દ તે હરે શેં ?
 પરમાત્મ નાથ ! થાક્યો, ઉદ્ધાર, હું મરું છું ?—આંસુ ૧૩.

(૩૮)

વિસ્મૃતિ

હું શું કરું? શું ન કરું? ન એનું
 સંવેદનામાં સ્મૃતિમાં રહું ના
 આન્યું હતું શું? ને જતું રહું શું?
 રે! ભાન એનું કશુંયે રહું ના! ૧

હું કાણુ? તે કાણુ? ક્યારે મળ્યાં'તાં?
 કે પ્રેમ સંવેદનામાં ડૂબ્યાં'તાં!
 એણે કહ્યું શું? કે મેં સાંભળ્યું શું?
 રે! ભાન એનું, કશુંયે રહું ના! ૨

આખો મળી'તી કે હૈયું મળ્યું'તું?
 ઝાંખી થઈ'તી કે સ્વપ્નું ફળ્યું'તું?
 દેવી હતી કે કૂર રાક્ષસી તે?
 એ તે હતો પ્રેમ કે કલ્પનાઓ? ૩

સંબંધમાં સ્નેહ સ્ફૂરતો હતો કે?
 માયા તણાં બન્ધનોમાં જતો તો?
 આદર્શ અવતાર જન્મી રહ્યો'તો,
 કે ડૂબી રહ્યો? ભાન એનું રહું ના! ૪

મેં શું કહ્યું? પ્રેમસંબંધ માની,
 મેં શું ગણ્યું? સ્નેહસંબંધ સાંધી,
 ઉત્પન કરી પ્રેમની જ્યોત-આંધી?
 આજે અરે! ભાન એનું રહું ના! ૫

વાણી મધુરી અધુરી રહી ગઈ
 સંવેદનામાં સ્ફૂરણા રહી ગઈ
 દષ્ટિ તણાં દષ્ટ સમાઈ ચૂક્યાં
 આંખો બિચારી રડીને રડી રહી! ૬

જાગ્યું હતું શું ? ને જાધી પડ્યું શું ?
 સાંધ્યું હતું શું ? ને છૂટી પડ્યું શું ?
 કાલે હતું ? આજ ઉડી મ્યું શું ?
 શું શું મળ્યું ? શું શું જતું રહ્યું ? ૭

કાલે હતો દેવ તે દેવ આજે
 દેવી તણી દણિમાં કાં જણાયો ?
 કાલે હતો પ્રેમનો પ્રેમી સાચો,
 પ્રેમી મટી કેમ દુસ્મન મનાયો ? ૮

આજ નથી સ્નેહ સત્કાર એના
 આજ નથી પ્રાણ પથરાઈ રહેતા
 આજ નથી આંખ હસતી જણાતી
 બદલાઈ ગઈ કેમ પ્રણયો પ્રહારી ? ૯

એણે સ્વીકાર્યું તે આપી ચૂક્યો હું
 એણે મનાવ્યું તે માની ચૂક્યો હું
 એણે કહ્યું તેમ કરી છૂટ્યો હું
 તોયે પ્રિયે ! કેમ ધૂત્કારતી થઈ ? ૧૦

જ્યારે મળ્યાં ભેદબુદ્ધિ જરાયે,
 કે કોઈ શંકા અવિશ્વાસ ત્યારે,
 નહોતાં વચન પ્રેમ સંવેદનામાં
 આઘ્યાં અરે ! કેમ આવી દશાયે ? ૧૧

જૂઠાં કરી આમ જુદાં થવાનું
 કેમેં લખ્યું કિસ્મતે શું ઘડેલું ?
 ઉભયના રહ્યા રાહ જૂદા હવે જો,
 જીવતું રહ્યું શું ? કે મરતું રહ્યું શું ? ૧૨

[૩૯]

બેકદરને !

રહી જ્યારે રહી'તી તું, રડ્યો હું આંસુકાં પાડી;
રહી આજે રહ્યો છું હું, તને દરકાર ના તેની ! ૧

નિસાસા નાંખતી ત્યારે, દિવાસા મેં તને દીધા;
નિસાસા હું રહ્યો નાંખી, તને તેની ન રહી ગણના ! ૨

હવું દહીં બનેલું દીધ, તારું બહાવરું ગાંડું;
પ્રયત્નો મેં કર્યા એને, નિરંતર શાન્ત કરવાને. ૩

બન્યો હું બહાવરો આજે, હજીયાં ઓજસો મારાં;
છતાં એને જરાયે શાન્ત કરવાના પ્રયત્નો કર્યા ? ૪

જીવન અટવાઈ રે' માંડે, ખીલે કે જાય છે હારી;
જરાયે ના વસી હૈયે, દયા તારે, ન દેખાડી ! ૫

ખરેખર ખૂબ જન્મ્યું'તું, જીવનમાં ઘોર અંધારું;
અને અટવાઈ રહી'તી તું, બૂલી'તી રાહ તારા તું. ૬

પ્રયત્નો મેં કર્યા બનતા, પ્રકાશો પાથરી-પ્રેરી;
જણાયો રાહ સાચો ને, દિશાઓ સૂઝવા લાગી. ૭

હજીયા અંધકારોને, ચમકવા જ્યોત્સ્ના લાગી;
ઉઘડતી આંખને નિશા, ગયા ભ્રમણા તણા લાગી. ૮

જીવન જન્મ્યું નવું તારું, અને આશા ભર્યું લાગ્યું;
અને તન મન તણા, તારો મહીં સંગીત પણ જન્મ્યું. ૯

મધુરાં ગાન ગાતી રહી, ગયેલું ભાન પણ આવ્યું;
ડૂબેલી ઉપરે આવી, જીવન તેં તારું ચંભાળ્યું. ૧૦

છતાં આજે રહ્યો છું હું, ડૂબી ભ્રમણા મહિં ભટકું
બન્યો છું બહાવરો, જાણું નહિ કે કર્યા જઈ અટકું ? ૧૧

- ચૂક્યો છું રાહ મારા હું, અને વ્યાધુ' છે અંધાઈ
જવું છે ક્યાં? જતો હું ક્યાં? કશું સમજી શકું ના હું! ૧૨
- અરેરે! એ પળે પણ તું, મને ના દોરવા આવે
અરેરે! એ પળે પણ તું, ખચર ના કાઢવા આવે. ૧૩
- અરેરે! એ પળે પણ જો, મને તું દે ન દિલાસા
પ્રિયતમ પ્રેમનાં અન્ધન, સંબંધો સ્નેહના શાના? ૧૪
- સડેલી જિંદગીમાં જે પળે દુર્ગંધ મનમી'તી
અને વાતાવરણ એવું, તને હરદમ રહ્યું ઘેરી. ૧૫
- હતો ના ભેદ જ્યાં સારા નકારાનો છતાં આજે
કહે તું “જો કંઈ દરકાર તો મુજ આપડે લાજે” ૧૬
- લલા! નિર્દોષ પ્રીતિમાં, જગતને પાપ ઓ ભાસે
અંઈ ખોટું ન સમજે તે લલેને કાંઈપણ બોલે. ૧૭
- અરેરે! સ્વાર્થ વિનાના, સંબંધો શુદ્ધ પ્રીતિના
જીવનનાં તે સમર્પણ છે, અને છે રાહ નીતિના. ૧૮
- પ્રભૂતા પ્રેમની આવા, વિરલ પગલે સમાધ છે
છતાં આજે તને દુનિયાતણો ભય એ નવાઈ છે! ૧૯
- લલા! નિર્દોષ પ્રીતિ ત્યાં, તને પણ લાગતી બીતિ!
મને સમજાય ના આજે, ભૂલ્યો હું કે ભૂલી તું ગઈ? ૨૦
- કરે જે સ્નેહમાં શંકા, ધરે દુનિયા તણો કર જ્યાં,
જીવનનો મર્મ ના જાણે, ન જાણે રાહ પ્રીતિના. ૨૧
- સંબંધો એકદર આવા, પ્રપંચો માત્ર દેગવાના,
જાંડણે આત્મજીવન પર, નિરંતર મેલ ભરવાના. ૨૨
- જીવનમાં સત્યની જ્યોતિ, ચમકતી હોય ત્યાં સુધી
અને નીતિ તણાં ઝરણાં, વહેતાં હોય ત્યાં સુધી. ૨૩
- પ્રકટતો પ્રેમ સાચો રે', અને બળ ધર્મનું પામે
જીવન તે દીપતું સાચું, સતત નિર્ભય ચમકે રે' ૨૪

નિરંતર રાહ જોતો હું, હવે તો આખરે થાક્યો,
 અને એ સત્ય સમજાયું, ખરેખર હું ઠગાયો'તો ! ૨૫
 ગણ્યું, 'તું' પ્રિયજન જોને, અને રાખી ધણી મમતા,
 સમર્પણ શુદ્ધ પ્રીતિનાં કર્યો, દરકાર એને ના. ૨૬
 સ્મરણ એને નથી માફ, નથી આકર્ષણ એને
 દયા દીલે ન દેખાતી, ન મારો મોહ છે એને. ૨૭
 ન મારો સ્નેહ સત્કારે, જીવન માફ ન સંભાળે,
 દિલાસા દઇ શકે છે ના, ન મીઠી વાત કરી જાણે. ૨૮
 દીલે આશા હતી કે તે જરૂર આવી મને મળશે,
 પ્રિયજન પ્રેમ નહિ ભૂલે અને વાદી ન વિસરશે. ૨૯
 પરંતુ આ બધી આશા, નિરાશામાં છે પવનમાં
 મળી તે ના મળી આખર, અને ચાલી ગઇ પાછી. ૩૦
 કરે ના યાદ કે હું કેટલું એને રહ્યો ચ્હાવ્યો ?
 કરે ના યાદ કે મેં કેટલી પ્રીતિ ધરી રાખી ? ૩૧
 વધારી પ્રેમભર મમતા, બન્યા તે ભોગ આપ્યા ને;
 છતાં એ સર્વનો પડ્યો, ખરો પાડી શકી નહિ. ૩૨
 કરે ના યાદ કે હું આવતો એની કને હાજર;
 નિરંતર જ્ઞાનસુધા પાછ, મેં પ્રેર્યો જીવન દર્શન ! ૩૩
 સતત ઉત્સુક હૈયું આ, રહ્યું એને જ મળવાનું;
 અને આંખોએ ખેંચાતી, પ્રિયજન મુખ જોવાનું ! ૩૪
 જરાયે એ પજો રાખી નહિ દરકાર દુનિયાનાં;
 અને ગાંઠો બનેલો હું સદા રાખી રહ્યો યાત્રી ! ૩૫
 બની મઠ'તી કદી દર્દી, સૂણ્યું કે દોડતો આખરે;
 કંઈ કંઈ સુશ્રુષા, આરામ પામે, ભાવના રાખી. ૩૬
 સ્મરણમાં તું, વિચારો પણ નિરંતર થઇ રહ્યા તારા;
 વિચારોના બધા વેગો સમા, આચાર પણ મારા. ૩૭

સંબંધી સ્નેહી મિત્રોમાં પ્રશંસા મેં કરી તારી;
 ગુણો તારા પ્રકાશ્યા મેં, પ્રતિમા પૂજતાં તારી. ૩૮
 કદી ના દોષ દેખ્યા મેં, કદી ના દોષ પણ સોખ્યા;
 હિવાડી ઉજળી બાળુ, છૂપાવી તુટિઓ તારી. ૩૯
 કશો મેં સ્વાર્થ ના સોખ્યો, કશી ના ઉણપો રાખી;
 બને તું કેમ કરી સુખી ? નિરંતર ભાવના પોષી. ૪૦
 બધું આવું કયું જે કંઈ, થયું તે હું કરી ચૂક્યો,
 પરમ નિઃસ્વાર્થ પ્રીતિનો, અરે ! આદર્શ ના ચૂક્યો. ૪૧
 રંગે રંગમાં રહી વ્યાપી, ખુમારી શુદ્ધ પ્રીતિની
 અને ચમકી રહી જ્યોતિ જીવનમાં શુદ્ધ નીતિની. ૪૨
 છતાં ના યાદી તેં રાખી, ધરી દરકાર ના હૈયે,
 બની ગઈ બહાવરી નિષ્કુર, તમન્ના તેં ત્યજી હૈયે ! ૪૩
 તને જે હીક લાગ્યું, તેં કયું, ફરીયાદ રહી શાની ?
 છતાં એ સત્ય શીખ્યો કે, જગતના પ્રેમ છે કાની ! ૪૪

(૪૦)

હાર્દિક પ્રાર્થના

શુન્હાઓ માફ કર મારા, પ્રભુ ! પાપો સમાવી દે,
મીંચાતી આંખ ઉધાડી, ખરી જ્યોતિ બતાવી દે ! ૧

ભૂલ્યો છું રાહ હું મારો અને ભ્રમણા મહીં ભ્રમતો,
ફરી ભૂલો પડું નહિ એટલી શક્તિ જમાવી દે ! ૨

રડી રે' આંખને હૈયું, ઊંડાણે આત્મા સળગે
પ્રભુ ! એ ત્રાસના તાપો તણા શ્રાપો સમાવી દે ! ૩

ખરૂં જોતું ન હું સમજ્યો, વધાર્યા લાખ ઝઘડા મેં,
અરેરે ! પ્રેમ કે સત્યો તણી સુધા ન ચાખી મેં ! ૪

જીવન બળવાન તોયે આજ, એ પામર બની ચૂક્યું
ગુમાવ્યું જ્ઞાનનું ગૌરવ અને ઓજસ્ વહી ચૂક્યું. ૫

હતો હું જે નથી આજે રહ્યો હાનિ શી ઓછી છે ?
નવું ના દે ભલે પણ તું પ્રભુ ! જૂનું બચાવી લે ! ૬

ડૂબે ના નાવ આ માફ, ફજેતી થાય ના એની
સુકાની તું થઈ મારો, પિતા ! તું પાર પાડી દે ! ૭

અટલ વિશ્વાસ રે' તારો, સતત સ્મરણો રહે હૈયે
કરું જે કંઈ પ્રભુ સધળું, સમર્પણ તુજ ચરણકમળે ! ૮

જીવનમાં ના ફરી જન્મો, કદીયે પાપની ભુદ્ધિ
જીવન જન્મો, ફરી જન્મો, ધરી રહી આત્મની શુદ્ધિ ! ૯

(૪૧)

ઁટલી સળ

- ભલે ! તું રાહ જોતી રે', હવે પાસે નહિ આવું
 ભલે ! દિવસો ગણી તું લે, છતાં પાસે નહિ આવું ! ૧
- ભલેને રાહ જોતી તું, રડે, હૈયું નહિ હાલે
 રડે, નિઃશ્વાસ નાંખે કે મરે, તોયે નહિ આવું ! ૨
- બની બિમાર તું સચ્ચા મહી', આજોટતી છો રે'
 ભલે ! સદેશ ફાલે કે "મજો" પણ હું નહિ આવું ! ૩
- નિરાશાથી તું ઘેરાતી, દુઃખે દેઈ રહી પડતી
 જીવનજ્યોતિ હણાતી રહી, છતાં હું ત્યાં નહિ આવું ! ૪
- હજુ ઉત્સુક છે નયનો, પ્રિયત્તમ પ્રેમીને જોવા
 ભલે ! નિસ્તેજ આંસુથી નીતરતાં રે', નહિ આવું ! ૫
- પૂછે છે તું સ્વજનને કે " નમેશ નાથ ના આવ્યા ?"
 હૃદય તૂટી ગયું છે, તું મરે છે, પણ નહિ આવું ! ૬
- વહી જતા જીવનમાં એટલી ઇચ્છા તને રહી છે
 મળું હું, ને મરે તું શાન્તિથી, પણ હું નહિ આવું ! ૭
- હતું મારું હૃદય કામળ, ઘણું પ્રેમી, ઘણું સાચું
 છતાં આજે બન્યું નિષ્ઠુર, તૂટે તોયે નહિ આવું ! ૮
- પથારીમાં પડી છે તું, અને છે ઝંખના મારી
 ચપળ નયનો ચમકતાં છે, રહી યાદી તને મારી ! ૯
- પળેપળ આંખ ઉઘાડી, પળેપળ મારતી ફાંફાં,
 પ્રિયત્તમ પાસ આવ્યા, કે નથી આવ્યા, તપાસી રહી ! ૧૦
- છતાં આશા નિરાશામાં, પરિણમશે, નહિ મળશે
 જીવન દીપક યુગ્મશે ને બધાં મન્યન વૃથા ઠરશે ! ૧૧
- રડે તો ખૂબ રોતી જ, સ્મરે તો માદ કરતી જ !
 તપે તો ખૂબ તપતી જ, મૂંઝાતી જ-મૂંઝાતી જ ! ૧૨

પડી છે તો પડેલી રે', ડૂબી છે તો ડૂબેલી રે'
 અકેલી તો અકેલી રે', પ્રિયતમ પ્રેમી વિનં તું રે' ! ૧૩
 વૃટ્તા છે તાર હૈયાના, છૂટ્યા છે શ્વાસ અંધ્યાના
 કરી રહી કૂચ આગળ તું, જવાની હોય ત્યાં તું જા ! ૧૪
 ગમે તેવી હવે તારી, સ્થિતિ થઈ રે' નહિ આવું
 પીગળશે ના હવે પથર સમું હૈયું બન્યું માંડે ! ૧૫
 નહિ આંસુ વહાવું હું, નહિ રાઉં, નહિ જોઉં
 નહિ યાદી જરા રાખું, નહિ બેઠાવ હું થાઉં ! ૧૬
 જીવનમાં આપણે જાણે, કદીયે કાષ્ટ દિન નહોતાં
 મળ્યાં - ભેગાં થયાં - ચલાતાં હતાં - સ્મરણે બધાં ભૂલું ! ૧૭
 કદી ચિંતા ન તું કરતી, હવે માંડે થવાનું શું ?
 જીદાં આગળ પડ્યાં'તાં, ત્યારથી એ પ્રશ્ન જ્યાં નહોતો ! ૧૮
 ભૂલ્યો છું તો હવે કાયમ સ્મરણ એ સ્નેહનું છૂટ્યું
 છૂટી તું ને છૂટ્યો પણ હું, બન્યું નિર્મિત શ્રી હરિનું ! ૧૯

(૪૨)

પ્રશ્ના

- પાસે આવી પ્રિયજન બનું, પ્રેમ સ્વીકારશો કે ?
 સાથે આવી સેવા આપું, સ્નેહ સ્વીકારશો કે ? ૧
- આંખોમાંથી આંસુ લૂછું, દીવ્યથી દીલ ચાપું
 હૈયે રાખું હરદમ સ્મૃતિ, યાદ કરશો મને કે ? ૨
- ન્યાં આવો ત્યાં ઝંખુ તમને, દીલ સ્વીકારશો કે ?
 ન્યાં બેસો ત્યાં પૂજું પગલાં, પૂજ્ય પ્રસરાવશો કે ? ૩
- ન્યાં બગો ત્યાં બનું ન્યોત્સના, ઉર હરખાવશો કે ?
 પાસે આવી પાથે લાગું નાથ ! ચ્હાશો મને કે ? ૪

(૪૩)

પરિવર્તન

આજે છે જે મીઠી આશા, કાલની તે નિરાશા,
 આજે છે જે તારૂં સ્નેહી, કાલ દુશ્મન થવાને. ૧
 આજે આવી પાસે ઊભું, કાલ તે દૂર થાશે
 આજે જોયું, આજે જાણ્યું, કાલ ભૂલી જવાને! ૨
 જ્યાં જ્યાં જીવન, ત્યાં ત્યાં મૃત્યુ, મોહ, ત્યાં ત્યાં મૂંઝાવું,
 જ્યાં જ્યાં સર્જન, ત્યાં ત્યાં કંદન, પ્રેમ, ત્યાં ત્યાં રીખાવું! ૩
 જ્યાં જ્યાં માયા, ત્યાં ત્યાં કાયા, કલ્પના, ત્યાં કથાઓ
 સ્થિર પદારથ, સત્ય જીવનચિત્ર, દેખવાનો રહ્યો શો? ૪
 આવેશે જે આવે તે તો, વેગથી વહી જવાનું
 જે બળ, જે પળ જન્મ્યું, જ્યાંથી ત્યાંનું ત્યાં રહી જવાનું. ૫
 જે જેનું તે તેનું, તેની એકધારી ગતિ રે
 મિથ્યા જ્ઞાને માયા રચી, યોગ્ય અધિકાર વિના? ૬

(૪૪)
મારી કસોટી

- ઊરનાં જિંડાણ, મારે માખવાં રહ્યાં
દીલનાં દબાણ, મારે ઝીલવાં રહ્યાં—ઊરનાં ૧
અધારી રાત અને જિન્દગી છે એકલી •
માથે છે ભાર, તોયે જીવવાં રહ્યાં—ઊરનાં ૨
આજનો આવેશ અને કાલની કથાઓ
બંનેને એક રૂપ, કરવાં રહ્યાં—ઊરનાં ૩
જાણ્યું શું ? જોયું શું ? જાણવું રહ્યું શું ?
પ્રજોથી પ્રજો, પ્રકટાવવા રહ્યાં—ઊરનાં ૪
સાથીના સાથ નહિ, સ્નેહીમાં સ્નેહ નહિ
સાથીને : સ્નેહી, સંભાળવાં રહ્યાં—ઊરનાં ૫
ચંચળ છે ચિત્ત અને ચમકે તરંગ લાખ
ભ્રમણાનાં પૂરને, શમાવવાં રહ્યાં—ઊરનાં ૬
વાંચું વિચારું કંઈ, વાણીનો વેષ કંઈ
વાણી વિચાર, એક કરવાં રહ્યાં—ઊરનાં ૭
વાણીમાં વેગ પણ કાર્યમાં છે શૂન્યતા
વાણીમાં કાર્યને, ઘટાવવાં રહ્યાં—ઊરનાં ૮
બેઠી રહી એક ધાર, જીવનના રંગની
જીવનમાં જીવન, સરખાવવાં રહ્યાં—ઊરનાં ૯
અંતરમાં આર્તનાદ, સત્યને સ્વીકારવા
સત્યનાં સ્વરૂપને, શોભાવવાં રહ્યાં—ઊરનાં ૧૦
બેઠી રહી એક ધાર, અંતરના નાદની
ઝીલીને જીવન, ઝુકાવવાં રહ્યાં—ઊરનાં ૧૧
ભેદાં ભેદાય નહિ, છેદાં છેદાય નહિ
માયાનાં આવરણો, વિદારવાં રહ્યાં—ઊરનાં ૧૨
શોખ્યાં શોધાય નહિ, ઝંખ્યાં ઝંખાય નહિ
એવાં સૌ સત્ત્વ-તત્ત્વ, પામવાં રહ્યાં—ઊરનાં ૧૩

(૪૫)

આમંત્રણ

- આવ, આવ, આવે તો હૈયું ધમકાવવા
આવ, આવ, આવે તો જીવન જમાડવા—આવ. ૧
- બિભો હું રાહ જોઈ, બિભો હું એકલો
નયનો આતુર થઈ જાય આ—આવ. ૨
- દેહોને દુઃખનાં જે જામ્યાં છે આવરણો
એ ને હઠાવવા — સમાવવા —આવ. ૩
- રાતી રહી છે આંખ, આંસુ ભરી ભરીને
આંસુ તે લૂછવાને આવ હા—આવ. ૪
- પ્રેમનો પ્રવાહ કેમ રોક્યો રોકાઈ રે ?
આ વે તો પ્રેમને ન જાવવા—આવ. ૫
- જીવનની જ્યોત્સ્ના ન નિષ્કુર જો થાય તો
દેહોને દુઃખડાં જણાય ક્યાં ?—આવ. ૬
- પ્રેમનો પ્રકાશ, સ્નેહ સ્વાગત સ્વીકારવા
ઉન્મત્ત-અધીરી કેમ થાય ના ?—આવ. ૭
- સાચા સંબંધ, સ્નેહ છોડી સકાય કેમ ?
દીલ જો મળ્યાં તો દીલ રાખવા—આવ. ૮
- જીવન અનંત, પ્રેમ અનંત આશ્રિત
એકધાર એના પ્રવાહ જ્યાં—આવ. ૯
- હેમાની હૂંફ કેમ છોડી શકાશે ?
જાને અવરોધ આમ આણુવા ?—આવ. ૧૦
- આવે તો આવ અને જીવનને જોમ દે
જીવનમાં જીવન સમાવવા—આવ. ૧૧

(૪૬)

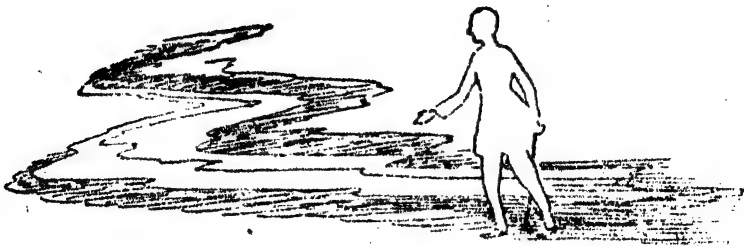
દુર્ભાગ્ય

આકાશ છે જિંચે છતાં, નીચાણ હૈયાનું
ચારે દિશાએ તેજ, પણ, મારે છે અંધારું
વહેતો રહ્યો વાયુ મીઠો, દે પ્રાણબળ સૌને
તોયે ન પામું, હું મૂંઝાઉં, દુર્ભાગ્ય કેવું છે? ૧

દષ્ટિ દબાઈ રહી નીચે, આકાશ ના બાળે
હરદમ પ્રકાશિત તેજ, ઓજસૂ ઓસર્યાં મારે
હું જ્યાં જાઓ, હું જાઉં જ્યાં, ત્યાં કેમ અંધારું?
શું તેજનાં પણ તેજ હરવા આ જીવન માટે? ૨

હું જન્મતાં કે જીવતાં, શું દુઃખ જન્મવાનું?
વહેતાં અને વધતાં અરેરે! કેમ રૂંધાવું?
શું શોધતાં ને દોડતાં છે સ્થિર થઈ રહેવું?
આવું જીવન કેવું બન્યું? જેને પડે રહેવું! ૩

રહેવા મહીંચે સ્નેહની મીઠાશ ના મારે
પ્રકટે ફૂવારા પ્રેમના, દુનિયા તે ધિક્કારે!
સેવા તણા સંકલ્પમાં પણ સ્વાર્થ સ્વીકારી
અવરોધ ઉપજાવી રહી, દુનિયાની બલીહારી! ૪

(૪૭)

મૂઢતા

સંભાળવાનું શું હતું, ને મેં શું સંભાળ્યું ?
વિચારવાનું શું હતું ને મેં શું વિચાર્યું ?
કહેવું હતું, દીલે કંઈ ને શું કહી નાંખ્યું ?
જોવું હતું, જીવન જુદું, ત્યાં જોઈ શું રાખ્યું ? ૧

પાસે હતાં જે પ્રેમનાં સાથી ન સંભાળ્યાં
જે ના કદી મારાં બન્યાં એવાં પંપાળ્યાં
દેખાય નહિ ત્યાં દોડતાં, દોડીને શું લાળ્યું ?
લેવું હતું જે લક્ષ્યમાં, છોડ્યું, શું સ્વીકાર્યું ? ૨

આશા હતી ઉરે છતાં, આનંદ ના સરજે
આવેશ અંતરૂના શમે, ત્યાં પ્રાણ ક્યાં ગરજે ?
વહેતી હતી વાણી મીઠી, મીઠાશને છોડી
કર્કશ બની, આખર શમી ગઈ, ન્યતા બમી. ૩

શું બોલવું કે શું નહિ ? તે કંઈ ન સમજતું
બોલું છતાં ના સાંભળે કાઈ, બન્યું આ શું ?
શું કહું ? તે શું કહે ? વિરોધ કાં બમો ?
વાણી ગઈ-મૂઢ થઈ રહ્યો, દરો વધ્યાં આજે. ૪

(૪૮)
માયાનૃત્ય

પ્રશ્નો હજારો પૂછવાના, એક પ્રત્યુત્તર નહિ,
વિચાર લાખો રાખવાના, એક સંગીન કાર્ય નહિ;
છે ખૂબ દોડદોડ, લાંબી કૂચ જાણે ચાલતી,
પગલાં પડે, ધરણી ધૂળે, પણ લક્ષ્યસ્થાન જણાય નહિ. ૧

વાણી વહી રહી વેગભર, પણ લાગણી દેખાય નહિ,
જીડે જીડાણે આત્માને, સ્પર્શનારે કોઈ નહિ;
યાદી તણો પોકાર, પણ યાદી નથી-સ્મરણો નથી,
મોહું પ્રદર્શન પ્રેમનું, પણ પ્રેમનું બિન્દુ નથી. ૨

પાસે રહે પણ દીલ એનું, દૂર હરદમ દોડતું,
સાથી છતાં છે શૂન્યતાના, આવરણે હૈયું ભર્યું;
વાતો કરે છે બહાલથી, પણ ખ્યાલ એના ખ્યાલ સમ,
આંખો ઉઘાડી રાખતી, તોયે ન દેખે પ્રિયજન. ૩

પૂછે ધણું, પણ સાંભળે થોડું અને ભૂલી જવું,
કામમ રહ્યો વ્યવહાર તેનો, માપ શાનું કાઢવું ?
મોલે ધણું પણ ખોલવાનો, અર્થ ના સમજી શકું,
જ્યાં પ્રેમમય હિમિ નથી, ત્યાં ખોલવામાં શું વળ્યું ? ૪

કારણ વિના રોતાં રહે, આંખો મહીં આંસુ ભરે,
હૈયું રડયું નહિ ત્યાં ખરેખર, સત્ય કાણુ રડી શકયું ?
હૈયું રડયું નહિ ત્યાં ખરેખર, પ્રેમ બહેણુ વધ્યું જ શું ?
હૈયું રડયું નહિ ત્યાં ખરેખર, શુદ્ધ કાણુ થઈ શકયું ? ૫

દેખાય તે સદ્રજે સ્થળે, તોયે બધું ખાલી હતું,
તે ત્યાં નથી, તે જ્યાં હતી, ભ્રમણા તણું દર્શન હતું;
દેખાવમાં દેવી સમી, પણ વર્તને રહી રાક્ષસી,
છે દેહ એને, દીલ નથી, હિમિ નથી, આતમ નથી. ૬

ના નૃત્ય જાણે, તાલ જાણે, તોયે મિથ્યા નાયતી,
નાચી રહી તે નચવવા, પણ નૃત્ય ઝીલાતું નથી;
આંખો મહીં આકર્ષણો, ખૂબ નિશો છે ચઢ્યો,
પણ યાદ એ આજે મને, એમાં અમીદર્શન નથી. ૭

નાચી છતાં નાચી શકી ના, નાયતાં થાકી ગઈ,
અટકી પડ્યાં આકર્ષણો, એ જોઈને નાસી ગઈ;
રહી ગઈ અધુરી યોજના, અટકી પડી આશા બધી,
દેખાય નહિ ત્યાં દોડવા લાગી અને દોડી ગઈ. ૮

સંગીત, મીઠા શબ્દ અમીભર, આત્માની બસરી,
એ પ્રેમભર આવેશની, સાચી અને સવળી ગતિ;
એ સત્ય સ્થિતિને પ્રતીતિ, જ્ઞાનની ગૌરવ ભરી,
વિશુદ્ધ કો હૈયા મહીં, સંગીતનો જાગે ધ્વનિ. ૯

તોયે કહ્યું એણે “જીવન મુજ, પ્રેમ સંગીતે ભર્યું,
હું જ્ઞાણ દઉં તમને અને પ્રેમી હૃદયને રીઝવું;
મુજ આત્માના તાર એથી ઝલુઝણેને બળ મળે,
એવું કહી સંગીત એણે વાદ્યમય ચાલુ કર્યું. ૧૦

પણ આત્મા હાર્યો હતો ને ભાવના લૂલી હતી,
નિર્બળ હતા આવેશ અંતરૂના અને હૈયે સુની;
પ્રેમાર્દ્ર હૈયે પ્રેમભર જાગ્યો ધ્વનિ ના, ગીત મહીં,
ગાયું ગવાયું શું ? સ્મૃતિ એની ન ત્યાં કોને રહી. ૧૧

એ ગીત કે એ વાદ્યનો સાચો સમન્વય ના થયો,
ના આત્મા હાલ્યો અને ના મસ્ત કો, ડોલી શક્યો;
એ શ્રદ્ધાનાદ સમું બધું સંગીત બ્રમણમય બન્યું,
ગાનાર કે ઝીલનારનું હૈયું ન હીલોળે ચઢ્યું. ૧૨

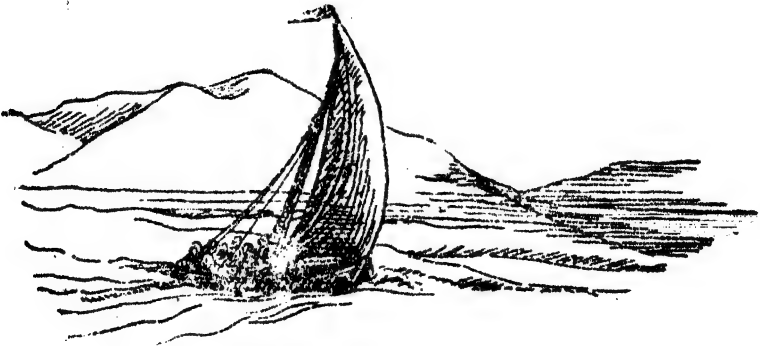
નીચે હતી તોયે કહે, “ઉંચે ચઢી રહી હું,
હું પ્રેમનાં દર્શન કરી, ઉન્નત થતી રહી હું;
જોયા નથી જે જે પ્રદેશો, આજ સુધી કાઠએ,
તે તે પ્રદેશોનાં ખરાં દર્શન કરી રહી હું. ૧૩

મુજ દીલમાં તો દેવગણની દિવ્યતા આવી વસી,
મુજ દીલ જેવો દેહ આજે દિવ્ય સવજો થઇ રહ્યો;
સુવાસને સૌરભ જીવનમાં પ્રેમની રેલાઇ રહી,
ઉન્નત થતી મારી સ્થિતિ, ઉન્નત થશે તારી ગતિ. ૧૪

પ્રદર્શન પ્રેમનાં એ શું, ખરેખર પ્રેમનાં દર્શન ?
વિચારો વેગવાળા શું ખરેખર કાર્યનાં દર્શન ?
પરિમિત વાસનાઓ-લાવનાઓ શું કરે ઉન્નત ?
જગત ક્રમમાં રહે જીવી, કરે ક્યાં સત્યનાં દર્શન ? ૧૫

અમીરી હોય ના હૈયે, વિચારો હોય ના નિર્મળ,
અને ના શુદ્ધ સેવાના, કદી નિર્ણય રહ્યા મક્કમ;
જીવન-જોખન બધું પરમાત્મને ના પ્રેમથી સોંપ્યું,
બધું પાસે ભરી રાખ્યું, જીવનનું અંગ શું પોષ્યું ? ૧૬

કશું પાસે ન રાખે તું, ગણીને આત્મનું સોંપે,
વહી રે' દેહમાં ને દીલમાં કંઈ દિવ્યતા ત્યારે;
વધે છે પ્રેમની સૌરભ, જીવનમાં એટલી ત્યારે,
અને ઉન્નત ગતિ તારી થતી ત્યારે તરે, તારે. ૧૭

(૪૯)

અદ્વૈત પ્રેમભાવના

- જુદો પડું ના જીવનથી, ભૂલું નહિ તારી રમ્પતિ
મેં દર્શ દીધાં મુજ, હૃદય, મન, તન, પાસ કંઈ રાખ્યું નહિ
અદ્વૈતપ્રીતિ આત્માની, માત્ર તુજ ચરણે વહે
સ્નેહી બની-સાથી બની જા, પ્રિયજન ! બળ પામવા. ૧
- નિસ્તેજ મારો આત્મા, તુજ તેજથી ચમકી રહો !
રસહીન મારા હૃદયમાં, તુજ પ્રેમની પ્રસૂતા વહો !
નિઃશ્વાસ નાંખીને રડેલી આંખમાં આંસુ ન હો !
દીલમાં નિરંતર તુજ પ્રણયની બંસરી બજતી રહો ! ૨
- અતૃપ્ત મારો આત્મા, તુજ પ્રેમ પામી તૃપ્ત હો !
સુકાનહીન મુજ જીવનની સાચી સુકાની થઈ રહો !
મારી કને, જે કંઈ હતું તે સર્વ હું સોંપું તને
હું નહિ ભૂલું મુજ જીવનના અંતિમ શ્વાસ સુધી તને. ૩
- હું પાત્ર છું તુજ પ્રેમ માટે કે ન, કરશે પ્રશ્ન તે
દીલ દર્શ દીધું, અધિકારની ત્યાં શી ગણતરી છે હવે ?
જે જે જવાનું જ્યાં હતું, તે જીવન તેને જઈ મળ્યું
જે જોણું જોવાનાં હતાં તે ત્યાં વહ્યાં, શું રોકવું ? ૪
- જે આંખ મળવાની હતી, જે દીલ મળવાનાં હતાં
કે જીવન જે જન્મ્યાં હતાં તે એકમેક બની રહ્યાં
દૂર દૂરનાં પરદેશી પંખી આજ સાથી થઈ ચૂક્યાં
ત્યાં ભેદ શા સંસારના કે પ્રશ્ન શા વ્યવહારના ? ૫
- દ્વિરાત દર્શ દીલ માફ, જે સદા બળતું હતું
રડતું હતું જે એકલું, તૂટી જતું એકલું
જ્યાં એસરી ચૂકીતી જીવનની બંધી રસભાવના
ત્યાં તું મળીને તે જગાડ્યો-ફૂલો તારો લલા. ૬

શેનરની સાથે રહી શેનાર કા મળતું નથી
 ડૂબનારને જાતે ડૂબીને તારનાર કા નથી
 સાચાં સંબંધી-સ્નેહીજન, જીવન મહીં દુર્લભ રહે
 નસ્તેજ નયનોમાં-પ્રતિભા પ્રેમની કા પળ વહે ! ૭

રોયો હતો હું ખૂબ ને આંસુ બહુ વહેતાં હતાં
 એહાલ હૈયા પર જખમ દુનિયા તણા લાખો હતા
 જીવન મહીં જીવન તણો રસ, શુષ્ક સર્વ થયો હતો
 શિથિલ મનતન થઇ ચૂક્યાંતાં, આત્મા ડૂબ્યો હતો. ૮

રોતો હતો હું એકલો, રસતૃપ્તિના સાધન વિના
 દુનિયા મહીં રહ્યો બહાવરે, ભમતો હતો સાથી વિના
 જીવન અકારે થઇ ચૂક્યુંતું, અંત એનો ઇચ્છતો
 સુકાનહીન મુજ જીવનનોકા જરૂર ડૂબવાની હતી. ૯

આશ્વાસનો અત્યાર સુધીનાં બધાં મિથ્યાં હતાં
 સ્નેહી સંબંધી મુજ હૃદયને નિત્ય છેતરતાં હતાં
 ના કોઈએ કદી મુજ હૃદયમાં, પ્રેમબળ સીંચ્યું હતું
 મિથ્યા પ્રજ્ઞાપ બધા હતા, ના કોઈપણુ રોતું હતું. ૧૦

દુનિયા ન જાણે દદ્દ દીલનું પ્રેમ-સેવા શું ધરે ?
 બ્યવહારની વાણી વડે, દદ્દો ન ઝોઝાં થાય છે
 લાખો સંબંધીમાં કદી સાચું સંબંધી એક પણ
 સદ્ભાગ્ય વિન સંસારમાં કો દદ્દીને મળતું નથી. ૧૧

જ્યાં સ્વાર્થ છે સંસારનો, પરમાર્થની પૂજા વિના
 જ્યાં મોહ મદિરા દેહની પીવાય છે પ્રણયો વિના
 જ્યાં દેહ શંભુગારાય છે, સૌન્દર્યનાં સાધન વિના
 મિથ્યા પ્રયત્નો આ બધા, મિથ્યા રહે છે સર્વથા. ૧૨

મન, તન હણાયાં, આત્મા ડૂબે, જીવનમાં શું રહે ?
 પળવારની પ્રીતિ ચમક, ના તેજ દેતી જીવનને
 જ્યાં સત્ય સ્થિર રહે નહિ, જગે ન સાચી ભાવના
 જ્યાં પ્રેમ નહિ, ત્યાં હોય ક્યાંથી વહેણુ સેવાનાં બલા ? ૧૩

તું હતું મારું જીવન ? હું ક્યાં હતો તેની મને
સાચી ખબર નહોતી કશી, જીવતો હતો હું શા પથે ?
શું શું કયું ? શું શું હતું ? શું શું રહ્યું ? શું શું ગયું ?
એ પ્રશ્ન કરવાને નથી, તૈયાર આજે શું કરું ? ૧૪

ભૂતકાળને ભૂલી જવાથી, શાન્ત રહેશે મુજ હૃદય
ભાવિ જીવન સુધારવા, કરે વર્તમાન પરમ જીવન
ભૂતકાળની મારી ક્યા, સ્મરણો મહીથી ભુંસવા
જાણે હું જન્મ્યો આજ, એવો ભાવ સેવું સર્વથા. ૧૫

પ્રતિકુળ સંયોગો મહોં, અજ્ઞાન સ્થિતિમાં થતી;
માનવ જીવનની ભૂલ સધળી ક્ષમ્ય કેમ ગણાય નહિ ?
જાણે-અજાણ્યે જીવનમાં આંધી ચઢે તો થાય શું ?
દુનિયા લઈ રહી ઠોકરે, એ જીવન કેમ ખચાવવું ? ૧૬

ચારે દિશાએ તિમિર ગાહું, વાદળાં જનમ્યાં હતાં
વરસી રહ્યાંતા ઉગ્ર પરિતાપો વળી નિસ્સિમ જ્યાં
હું ક્યાં હતો, હું ક્યાં જતો'તો, કોણ ક્યાં ખેંચી જતું ?
એનું રહ્યું'તું ભાન ના, ભૂતો પડ્યો ત્યાં શું કરું ? ૧૭

દોરી શક્યું'ના કોઈ પણ, ના દોરનાર કોઈ જ્યાં
એવી દશામાં કંઈ થયેલી ભૂલ કરશે માફ ત્યાં
હેયું થશે હજીવું અને મુજ આત્મા જાગી જશે
ને પાપ, પશ્ચાત્તાપથી ધોવાઈને છૂટું થશે. ૧૮

મારી ક્યા તમને કહી છે, કાંઈ છૂપાવ્યા વિના;
તોયે સ્વીકાર્યો છે મને પ્રિયતમ ગણીને સર્વથા.
જેવો સ્વીકાર્યો છે મને, તેવો સ્વીકારી રાખશો;
તમને લજીને નહિ જીવું, આ જીવનને સંભાળશો. ૧૯

જે જીવન પત્રટાપું બંધું ને જિન્દગી જાગી નવી
તૂટી ગયેલું હૃદય પણ સંધાઈ ચૂક્યું છે ફરી
તૂટેલ હૈયાના બધા તારો ફરીથી ઝળઝળે
જ્યાં થઈ સહેલી જિન્દગીને આજ તે તારી હવે. ૨૦

હું ચંદ્ર તો તું જ્યોત્સ્ના, તું પ્રેમ તો હું ભાવના;
 તું દેહ તો હું આત્મા, તું તેજ, ઓજસ સર્વથા.
 જ્યાં તું અને હું એમ એવા ભેદ રહેવાના નથી;
 અદૈત પ્રીતિમાં રહીશું એક રૂપ બની બની. ૨૧

નિઃશ્વાસ નાંખી ન ફરીથી રડાશે
 સ્નેહી મળ્યાં-રનેહ પથે શમાશે
 ઉત્તરેલી આંખો ન ફરી મીંચાશે
 જેનું બન્યું જે તે તેનું ગણાશે. ૨૨

(૫૦)

સંસ્મરણ

હું જ્યાં હતો ત્યાં તું હતી, હું જ્યાં જીવ્યો ત્યાં તું જીવી
આંખો મળી-હૈયાં મળ્યાં, પ્રણયો તણાં પ્રકટયાં અમી
આદર્શ, જીવનનો ચર્ષ, અદ્વૈત પ્રીતિ આત્મની
જાણે ન જીવન એક આવું સ્થિર રે' વર્ષો સુધી. ૧

સાથી બન્યાં-સ્નેહી બન્યાં, હૈયાં વલોવાયાં હતાં
પ્રણયો તણાં મધુગૂંજનોમાં નિત્ય નવનીત પામતાં
બુલાઈ ચૂકી'તી સ્મૃતિ, સંસારના બ્યવહારની
રંગાઈ ચૂક્યાં'તાં હૃદય ને પ્રેમ મસ્તી પ્રકટતી. ૨

સંચાર સ્નેહ તણા ચતાં, સંભારણાં રે' સ્નેહીનાં
જૂદું જગ ન પડાય-થાય વિયોગ વસમી વેદના
હૈયે અને હૃદયે વધે, સહવી સહી પણ જાય ના
દીલ જો મળ્યાં, દીલ ના છૂટે, પ્રણયો કદી ન છૂપાય હા! ૩

જ્યારે મળ્યાં'તાં આપણે, જ્યારે બન્યાં'તાં એકલાં
છોડયા હતા સંસારના ઝઘડા રહી ખૂબ વેગળાં
વિશ્વાસ તેં આપ્યો હતો, વિશ્વાસ તેં સ્થાપ્યો હતો
“હું તો તમારી નાથ! નિરંતર મને સ્વીકારશો.” ૪

(૫૧)

શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન્ને !

પ્રભુ ! તારી પ્રભૂતાને સ્વીકારી છે કે ક્યાં જાણી ?
જીવનવ્યવહારમાં તારી કળાને ના વણી જાણી ! ૧

મુખે લઈ નામ હું તારું, પરંતુ પ્રેમ ના પોષું
સમર્પણ સ્નેહનાં કરવાં, તને હું ના કદી શોધું ! ૨

નથી નિષ્પાપ મુજ હૈયું, નથી હું જહાવરો તારો
નથી મુજ આત્મા પર નાથ ! કદી પડ્યો પડ્યો તારો ! ૩

કહેલું ને કરેલું તેં જીવન દરમ્યાન, મેં એની
પ્રશંસા તો કરી જાહુ પણ જીવનમાં જ્યોત ના એની ! ૪

જરા એ જ્યોત જન્મી નહિ, જરાયે દીપતી ના રહી
સદાયે ધોર અંધારું રહ્યું, ભ્રમણાયે ભાગી નહિ ! ૫

મુખે તેં મોરલી રાખી, મહા સંગીત સરજ્યું
છતાં એ નાદ પણ નાન્યું નથી હૈયું કદી માટે ! ૬

ખનિ તેં ધર્મનીતિનો અને આદર્શ પ્રીતિનો
સદાયે ગર્જતો રાખ્યો, છતાં મેં ના કદી ઝીલ્યો ! ૭

છૂટ્યાં તુજ જન્મથી માતાપિતાનાં કારમાં જન્મન
અને દુનિયા તણા તાપો તણાયે વેગ વિરામ્યા ! ૮

પ્રભૂતા-પ્રેમની જ્યોતિ જુઝાયેલી ફરી ચેતી
છતાં હું તો રહ્યો રોતો, જીવન જડવત્ રહ્યું દેખી ! ૯

નથી મુજ આત્મા હાલ્યો, ન હોયે પ્રેમ પૂરાયા
બધિર મુજ કણ પડે, ઉપદેશ સહુ મિથ્યા ક્યાં તારા ! ૧૦

ઉધારી આંખ તેં મારી, છતાંયે સાવ મીઠાઈ
જીવન હાર્યું અને થાક્યું, છતાં પામ્યો નથી કાંઈ ! ૧૧

- બની જે મુગ્ધ તારી બંસરીના નાદ પર, નાચ્યાં
તને શાધી રહ્યાં દોડી અને આખર તને પામ્યાં. ૧૨
- જીવ્યો ગોપાલ તો તે ગોપીઓ આવી તને વળગી
સમર્પણુ તેં સ્વીકાર્યાં આત્માનાં, ના કરી અળગી ! ૧૩
- મધુર જે આત્માનાં ગૂંજનોથી આત્મા હાલે
પરમ આદર્શ સેવા-પ્રેમનો સંસારને તારે. ૧૪
- બન્યો ના બહાવરો ઘેલો, ક્યાં ના પ્રેમનાં ગૂંજન
હતો એવો રહ્યો હું તો, સુખ્યાં ના નવાં સર્જન ! ૧૫
- રચ્યા તેં રાસને બ્રહ્માંડના આવેશ ત્યાં પૂયાં
ખરેખરે ખૂબ નાચ્યો તું અને બ્રહ્માંડને નચવ્યાં ! ૧૬
- રસીલા નૃત્યમાં આનંદનો અવધિ રહ્યો નહોતો
અને સંસારસુધાનાં પ્રયજ્ઞ બહેણો વહેતા'તાં ! ૧૭
- હતા જે જગતા તેઓ પ્રમૂના પ્રેમમાં નાચ્યા
અને આનંદ અવિરત રાસના હૈયે ધરી રાખ્યા ! ૧૮
- ઝંડાણે આજ ગાજે છે, હજૂંયે એ ધ્વનિ મીઠો
છતાં દુર્ભાગ્ય માંડે કે પ્રમૂને મેં નથી દીડો ! ૧૯
- “ધરા ધૂણ રહી'તી પાપના ભારે અને લોહા
બૂદ્યા'તા ધર્મ પોતાના, વધ્યા'તા ક્ષીપ્ર સંતાપો. ૨૦
- હતા સાધુજનો-ગો, બ્રાહ્મણો ભયમાં પડ્યાં ત્યારે
જીવન સાચું જગાજું તેં, ધર્યો અવતાર તેં ત્યારે !” ૨૧
- કહી આવું, કંઈ, તારી પ્રશંસા, શું વળે માંડે ?
જીવનમાં નાથ ! જે તાંડે કંઈ ના તેજ અપનાવું ? ૨૨
- કયી એવી કળાને તેં જીવનથી દૂર છે રાખી ?
કયી એવી જીવનજ્યોતિ, જીવનમાં તેં ન પ્રકટાવી ? ૨૩
- કયો છે ધર્મ, મીઠો મર્મ, તેં અમને ન સમજાવ્યો ?
ખરેખર ખૂણ પુરુષોત્તમ રૂપે તું સર્વને ભાગ્યો ! ૨૪

જીવનવ્યવહારમાં મીઠાશને સૌરભ ભરી દીધી
 ખતાવી મન અને તનના બધા ઐશ્વર્યની સિદ્ધિ ! ૨૫
 અહીં સંગીતને નૃત્યો અને કંઈ વાદ્ય ચમકારા
 વળી નિર્દોષ મસ્તી બાળકોની તેં સુખવી આ ! ૨૬
 ખરી તેં પ્રેરણા પ્રેરી, જીવનમાં જ્યોત્સ્ના જગવી
 મહા ઉત્સાહને બલની અને સ્વાતંત્ર્ય સંધ્યાની ! ૨૭
 ગુલામી માનસો સામે ધર્યાં આદર્શ જીવવાના
 અને તેં પાપને જીત્યો પ્રતિ પોકાર ઉઠાવ્યા ! ૨૮
 જગાડ્યા જગતા બળવા, ભગાડ્યા પાપનાં પૂરો
 રમાડ્યાં રાચતાં હેયાં, પૂરીને સ્નેહના સુરો ! ૨૯
 મઝા રહી ગ્રામ્ય જીવનમાં, કરો ગાયો તણી સેવા
 કરો તો લાભ લાખો છે, ખતાવી જીવવા પ્રેર્યાં. ૩૦
 હશે જ્યાં ગો, રહે ગોપાળ ત્યાં ને ગોપીઓ ત્યાં છે
 મળે જ્યાં સર્વ આ સાથે, જૂમિ તે સ્વર્ગસમ થઈ રે ! ૩૧

(૫૨)

વિયોગસંહિતા

આવે ન તું જો જીવનમાં તો કેમ સુધાકર જશે ?
પ્રિયને સજી વિકળ હૃદય શું એ જગતમાં જન્મશે ?
કે જે જગતમાં પ્રિય ! તારી સંગતિ વિના મને
આ જિન્દગીને જીવવાનો માર્ગ ના આવી મળે ! ૧

મારું હૃદય જો અહીં રહી, પ્રીતિ ધરે તુજ નામની
તો હૃદય વિના દેહ પેલો જડ ન થઈ રે' કાં સખી ?
કદી જાય શક્તિ એકલી, આવેશ અંતરૂના લઈ
ના, હૃદય વિન શક્તિ ખિચારી કાર્ય કંઈ કરશે નહિ. ૨

તોયે પ્રિયે ! તુજ આરા એવી થતાં હું જાઉં તો
શું તુજ હૃદયને શાન્તિ મળશે, ત્યાગતાં પ્રિયજન ! તને ?
શું મેં ગુમાવ્યું મુજ હૃદયનું નૂર જૂડા હૃદય પર ?
કે જે હૃદય પ્રિયતમ વિના ના તૂટશે—ના પીગળશે ! ૩

ભાગ્યેજ થોડે દૂર હું એ જગત પ્રતિ આગળ ધસું
ત્યાં જરૂર આમંત્રણ મને આવી મળે પ્રિયજનતણું
“પાછા વળો પ્રિયતમ ! મને મૂકી હવે ક્યાં જાઓ છો ?”
દુઃખ ધાય ના આનું તને, એ કારણે હું જાઉં ના ! ૪

વળી દેવી જેવી સુંદરી ! તું સ્વર્ગની દેવી બની
તે દિવ્યતાને દેખવા શું હૃદય મુજ લલચાય નહિ ?
ને દિવ્યતાના આશ્રયે આવી જવું એ તિમિરમાં
એ ઈષ્ટ લાગે કેમ મુજને ? કંઈ વિચાર કરે પ્રિયા ! ૫

વળી એકલી મૂકી તને, જો એકલો હું જગતમાં
જવા મથું કે જાઉં તો હું કૂર કેમ ગણાઉં ના ?
પ્રિયતમ ! પ્રિયાને ત્યાગવાની જગતમાં પણ છે મના
તો કેમ તેને તે વળી છોડાય આવા સ્વર્ગમાં ? ૬

પ્રિયત્તમ ! પ્રિયાને ત્યાગવાની સ્વર્ગમાં પણ છે મના
એ કાયદા જે પ્રેમ-પ્રીતિના કદી તોડાય ના
જ્યાં તું રહે ત્યાં હું રહું એ કર્મની કડીઓ બની
તોયે કહે “ ત્યાગી જવા ” જે વાત બનવાની નથી. ૭

વળી શોધવા બહાલી ! તને, ત્યાગી જગત્ હું આવતો
શું પ્રિયજનના પ્રેમ માટે શ્રમ લીધો ઓછો ગણ્યો ?
કે તું પળવતી પ્રેમ પ્રીતિ આશ્રયે વિનોદમાં ?
વિનોદ પણ આવા પ્રિયે ! દીલ દર્દનું કારણ થતા. ૮

આ સ્વર્ગમાં આવી વસેલો સુંદરીગણ આ બધો
દેખાય છે સેના મને નિષ્કુર ભાર્યાઓ તણી
કે અહીં વસ્યાં આવી બધાં, ત્યાગી જગત્માં પ્રિયજન
રેતાં બધાંને રાખવાં, એ કાર્ય પાપ ગણાય ના ? ૯

પ્રિયત્તમ પ્રાણ સહે જીવન નિભાવવા જેવી મઝા
પૂછી જુએ તું એમને તો અહીં જણાતી હોય ના
વિભક્ત ભવજીતિ પ્રેમની આરામ ના આપી શકે
એ કારણે એ સુંદરીઓનાં હૃદય દુઃખી હશે. ૧૦

રે ! તે જગત્માં એમની પ્રીતિ ધરીને મહાલતા
એ એમના પ્રીતિ ભરેલા સ્નેહીઓ જ્યાં ઝંખતા
પ્રિયત્તમ પ્રિયાનું નામ લેને રાહ પણ જોતા રહ્યા
પાછી ફરી એ દેવીઓ બાકી રહેલું શીખતાં. ૧૧

અધુરા રહેલા પ્રેમના જે પાઠ, પૂરા ત્યાં કરે
ત્યારે જ સાચું સુખ, સાચા સ્વર્ગનું જાણી શકે
જાણી શકે, માણી શકે, પોષી શકે, પ્રેરી શકે
દોડી ભલે આવે બધાં, પણ કોક સ્થિર અહીં ટકે. ૧૨

આ કારણે આ સ્વર્ગમાં રહેનાર સંખ્યા જૂજ છે
ને જે રહે છે તે બધાં જડ કે કદી નિષ્કુર છે
તું તો હતી એતન ચમકતી વિજળી પ્રેમાર્દ્રતા
તો કેમ તું અહીં રહી શકે ? જડ તેમ નિષ્કુર થઈ જવા ? ૧૩

સાચાં હૃદયનાં સ્નેહીઓને સ્વર્ગ એ તો દેહ છે
પ્રીતિ ભરેલાં પ્રણયપિપાસુ અહીંથી દૂર રે'
એમાં તને રહેવા થઈ ઇચ્છા, પ્રિયે એ શું હશે ?
શું એ સુધાકરના ઉપર પરમાત્મનો કાપ જ હશે ? ૧૪

પ્રિયત્તમ ! તારા પ્રણયબળમાં કલ્પના સ્ફૂરે ન જે
તારા હૃદયમાં આજ સ્ફૂરતી એ જ લાગે છે મને
તોયે ગણું એને હું તો વિનોદ, હે વિનોદિની !
ત્યજ એ બધું, ફરી થા ઋણુ, પ્રિય ! ત્યાગ કરતી ના ફરી. ૧૫

વિનોદિની તું ! પ્રમોદિની તું !
સંસારસાધન મંથંધિની તું !
આનંદદાતા, ઉર ન્યોત્સ્ના તું
ને પ્રેમ અમૃતની વલ્લરી તું. ૧૬

તું ચિત્તતું સ્વાસ્થ્ય સંભાળનારી !
તું પ્રેમતું સ્વત્વ સરળવનારી !
તું પ્રેમમાં પ્રેમ પ્રકટાવનારી !
તું દેહમાં દેહ સમાવનારી ! ૧૭

સૌંદર્યમાં પુજ્ય ઔદાર્ય દીપે !
ઔદાર્યમાં પ્રિય ! ગાંભીર્ય ઓપે
ગાંભીર્યમાં છે ગતિ પ્રિયતાની
દૂર રાખ ના, ઉર રાખી દુલારી ! ૧૮

ના લપસ, નિષ્કુર પાત્ર કે અહીંયા વસે તેની કદી,
પ્રિયત્તમ ચંદા ! કંઈ સદ્બાહ કે સૂચના નિષ્કુર થઈ
ત્યાગી મને વળી ડાંકવાને એકલો એ જમતમાં
કારણ થશે જે એમ તો ઉત્પન્ન થશે દુઃખો ધણાં. ૧૯

માને ન મન જે સ્થાનમાં, એ સ્થાનમાં હું જઈ નહિ
મૂકી તને હું એકલો, મટી દેવ, દાનવ થાઉં નાહ
તોયે પ્રિયે ! તું જગતમાં જીવતી રહે મારી કને
દેવો બધા છોને મને પણ દેવ થાવા જઈ નહિ. ૨૦

આ સ્વર્ગથી પણ અધિક ઉત્તમ સ્વર્ગ મારા જગત્માં
ઉત્પન્ન કરી જ શકાય પ્રિયત્તમ ! હોય જો તું સાથમાં
આકાશની આકાશગંગાથી ચે છે નિર્મળ વધુ
તારા હૃદયના પ્રેમની, અંદા ! સરિતા, શું કરું ? ૨૧

તો કેમ શોધું દૂર જઈ, આકાશગંગા એ વધા
પ્રીતિ વિનાનાં નીર એનાં છે સૂકાવાનાં બધાં
જ્યારે પ્રિયે ! તુજ પ્રેમની સરિતા સદંતર પૂર્ણ છે.
વપરાય તેમ વધી જતાં એવાં પ્રિયાનાં પૂર છે. ૨૨
વપરાય તેમ વધી જતાં એવાં પ્રિયાનાં પૂર છે;
ઝંખાય તેમ ઝળહળી રહે એવાં પ્રિયાનાં નર છે
શોધાય તેમ સ્ફૂરી રહે, એવાં પ્રિયાનાં ઉર છે;
સ્મરણે વિનોદ વધારનારા પ્રિયજનના મુર છે. ૨૩

ત્યજી તને જગત્માં નથી જવું,
એ જગત્ મહીં જઈ શું કરવું ?
પ્રેમ પ્રણયનાં શિક્ષણ લેવા (૨)
પ્રેમ વિનિમયથી વિહરવા (૨)
જન્મ મર્યો છે જગત્ મહીં પણ
પ્રિય વિન શું કરવું ?—ત્યજી ૨૪

જઈ, તું સાથે આવે સખીરી ! (૨)
દીલની દુલારી થઈને સખીરી ! (૨)
એકલવાયો મને લટકવા
દૂર નહિ કર, તું
સખીરી ! દૂર નહિ કર તું—ત્યજી ૨૫

તું હોય આવા સ્વર્ગમાને હું રહું એ જગત્માં
આવા વિરોધી સ્થાનમાં, શું સુખ શોધાશે પ્રિયા ?
આરામ એથી ના મને, આરામ એથી ના તને
એવા પ્રયોગો વ્યર્થ કરતાં લાલ શો છે ઉલયને ? ૨૬

તને જાણે અત્યારે આ, બધું આરામનું કારણ;
 પરંતુ પ્રિય કરશે દૂર તો, એ દુઃખનું કારણ ? ૨૭

નહિ આરામ સાચો પણ, કદીયે સ્વપ્ન નહિ પામે;
 હૃદય પ્રીતિ ભરેલું છે, નહિ સંતોષ અહીં પામે ! ૨૮

બધાં નિબુર આ તમને, અત્યારે દે સલાહ અવળી;
 પરંતુ આ સુધાકરને જતાં, દુઃખની દશા બમણી ! ૨૯

મને કરી યાદ ને રડશે, પ્રિયતમ ! બહુ જ પસ્તાશે
 હૃદયમાં પ્રેમ છે એવાં, તમે એ ત્રાસ નહિ જીરવો ! ૩૦

હૃદયમાં પ્રેમની સાચી ધગશ જોને રહી લાગી
 જીવે ના એક ક્ષણ એવું, થતાં વિયોગ પ્રિયજનથી. ૩૧

તમારો પ્રેમ એ કંઈ ના, ક્ષણિક આવેશ ઉપરના
 હૃદયના-આત્મના આવેશ, દયાશે ના તે ઉભરાતાં. ૩૨

વિયોગે તો વળી એ પ્રેમની કિંમત વધારે છે
 અને એમાં પ્રિયતમ ! આપને માટે વધારે છે. ૩૩

જતાં હું સ્વર્ગથી એ પ્રેમની પીડા વધી પડશે
 વધેલી એ પીડાને આપધી કો શાન્ત ના કરશે ! ૩૪

ભલેને સ્વર્ગના અમૃતથી મગરૂર છે દેવો
 પરંતુ એમનું અમૃત, તમારું દર્દ ના હરશે ! ૩૫

ભલેને રાત દિવસ દેવગણ અમૃત એ સીંચે
 ક્ષણે ક્ષણે ખૂબ સંભાળી, પરંતુ દુઃખ ના હડશે ! ૩૬

ફ જે તી દેવની ને દેવના અમૃતની એ માં
 થતાં એ દેવગણની મગરૂરીયે શાન્ત થઈ પડશે ! ૩૭

અને આ પ્રેમને કારણ ગણી દુઃખનું, થશે ડાહ્યાં
 સમજશે, સ્વર્ગ એ છે માત્ર, મન ભરમાવવા માયા ! ૩૮

તમારું દુઃખ ના હડતાં, તમારાં દર્દ લાંબાશે
 તમારાં દર્દ લાંબાતાં, તમારાં રૂદનો વધશે ! ૩૯

તમારું એ રૂઢન એ સ્થાનમાં ના કાઠ પણ ચ્હારી
અને પસ્તાઈને, તમને જગતમાં મોકલી દેશે ! ૪૦
સહી આવાં ધણાં કારણ વિના દુઃખો તમારે જ્યાં
ખરેખર ખૂબ થાકીને જગતમાં આવવાનું છે ! ૪૧
પછી શા કારણે ત્યાં રહી વિયોગે દુઃખ ભોગવવું ?
અને કારણ વિના એ દેવગણને દુઃખ દધ રહેવું ? ૪૨

*

અને મારી દશા તો એ જગતમાં થાય શી બહાલી ?
હૃદયમાં પ્રેમનું બળ છે, વિચારી દ્યો વિવેકી થઈ ! ૪૩
મને તો શૂન્ય ભાસે સ્થાન એ સંસારનું સમજી
પ્રિયજન હોય ના ત્યાં કાણું અસ્તિત્વ હું સમજું ? ૪૪
પ્રિયા ના હોય ત્યાં મારે સમજવું સત્યજીવન શું ?
હૃદય ના હોય ત્યાં મારે અનુભવવું હૃદયબળ શું ? ૪૫
પ્રિયા વિન આંખમાં નૂર શાં ? વિના નૂર દેખવાનું શું ?
પ્રિયા વિન શ્રોતશક્તિ શી ? વિના એ સૂણવાનું શું ? ૪૬
વળી છે કાણુ ગાનારું, પ્રિયા વિન પ્રેમની ચીજે
પ્રિયા ના ગાય તો મારે ભલા ! છે સૂણવાનું શું ? ૪૭
અને સંગીત પ્રિયાનું જો સૂણ્યું નહિ તો જીવાયું શું ?
અને એની પ્રતિમાને પૂજી નહિ તો પમાયું શું ? ૪૮
બનું બેહાલ એમાં હું, વિયોગે બહાવરો થઈને
રહે તું સ્વર્ગમાં, એવી રીતે ઉભયને ત્રાસ થઈ પડશે. ૪૯

*

દુઃખમય થતાં આવી દશા, પ્રિયતમ ! જગત પણ પંજવશે
કારણ વિના એ જગત મારું દુઃખ જોવા આવશે
જેશે જગત એ દુઃખ, કુતુહલ દ્રષ્ટિ રાખી કારમી
હસશે બધાં ગાંડા થઈ, પાગલ ગણી લઈ ત્યારથી. ૫૦

મુખના મનને કાઠ મનાવો
કર્મનો મર્મ હવે સમજાવો
આ નર પ્રેમ કરી પસ્તાયો
જીઓ દશા સૌ એની
પ્રિયતમ પત્નિ ગઈ એ કારણ
બની ગયો છે કાની—કર્મો

“પ્રેમ” “પ્રેમ” કરી બની રહ્યું છે

એનું ચિત્ત હરામી

કર્મયોગથી ચ્યૂત થયેલો

પકડે વાત નકામી—કર્મં

૫૨

જળ સ્થળમાં એ દેખે ચંદા

વાતો એની કરતો

રવિ શશીમાં પણ ચંદાનું

ખ્યાન નિરંતર ધરતો—કર્મં

૫૩

અહીંતહીં ભટકે કારણ વિના

કામ કરે ના કાંઈ

જીવન સઘળું બ્યર્થ વેડકે

ખ્યાલ ધરીને હવાઈ—કર્મં

૫

મરી ગયું તે મરી ગયું છે

પાછું ક્યાંથી આવે ?

નિશ્ચિત એવી વાત જતાંએ

શાને દુઃખ ઉપજવે ?—કર્મં

૫૫

પ્રેમ પ્રણયને માટે હોઆં મેં મન તન સૌ મારાં
તોયે પ્રિયે! તુજ વિયોગમાં એ દુઃખ રૂપ થાય, અમારાં
પ્રાણુ જતાં પણ પ્રીતિ ટકે તો પ્રાણુ તણી પરવા ના
તેમ જતાં પણ પ્રાપ્ત પ્રીતિના કોઈ વિયોગ સહું ના.

૫૬

ને એ પ્રીતિ માટે દુનિયા ભલે કરેને નિંદા
અસ્થિર પ્રીતિ એથી અટકે, સ્થિર તણી શી ચિંતા ?
તોયે વિરહે રડી રહેલા હૃદને વસમું લાગે
પ્રિયજન ત્યાગી જતું રહ્યું, તેથી શું દુનિયા ત્યાગે ?
તારા વિના દુનિયા બધી જૂલમી થઈને નિંદશે
દેવા દિલાસા દુઃખી જનને, વાત એ ભૂલી જશે
દહીં હૃદયનું દર્દ હરવા કોઈ ના ધરશે ક્યા
બનશે બધું આ, માત્ર તારી હાજરી વિના પ્રિયા !

૫૭

૫૮

જોઈ અકલો પ્રેમ-દર્દી-પ્રેમના સાધન વિના
તારા વળી રક્ષણ વિના-પ્રિયજન તણા પક્ષ જ વિના
ખેલાનને ખેલાલ જોઈ, હૃદયની ઝંજીર તણ
જૂલમી જગત ભેગું થઈ કરશે કળેતી પ્રિયતી. ૫૯
તારા સ્મરણને એ જૂલમમાં નામ મળશે “મૂર્ખતા”
ગાંડા લવારા ત્યાં ગણાશે, ગાન પ્રિયતમ પ્રેમનાં
ખેલાલ સ્થિતિને સમજશે થઈ કળેતી ઇવનની
આ પ્રિય સુધાકરતણી-શું દુઃખ આ ઓછું નથી? ૬૦

x

x

x

બને ખેલાલ એમાં તું, સુધાકર! દોષ શો મારો ?
પ્રણયના પાપમાં ફળી, ફસાતો વાંદ શો મારો ? ૬૧
મને રહાવા તને ચંદા, નથી આમંત્રણો દેતી
છતાં તું રહાય એને તો, બધો એ દોષ તારો છે. ૬૨
ભલા ! ગત જિન્દગીની ભૂલને આ સ્વર્ગમાં પણ શું ?
હજૂરે ચાલતી રાખી, ઉભયને દુઃખ ભોગવવું ? ૬૩
ત્યજ્યો એ દેહ જે રાગે અને ગુન્હે ભર્યો તો ન્યાં
છતાં એ રાગને ગુન્હા સુધાકર ! સ્વર્ગમાં શાના ? ૬૪
મને તો રાગ આવાને બનેલા પ્રેમના ગુન્હા
વિસારે પાડનારી મુક્ત મળી ગઈ, થઈ વિશુદ્ધ મમતા. ૬૫
તને એમાં હજૂ આસક્તિ આવી આટલી રહી જે
ખતાવે છે હૃદય તારું, નથી વિશુદ્ધ પ્રેમી એ. ૬૬
મને તો સ્વર્ગ આ સુંદર, વિશુદ્ધિ સિદ્ધિનું કાયક
જણાતું, પ્રેમની ભ્રમણા તણાં દૂર જ્યાં થયાં બન્ધન ! ૬૭
પિતાએ પ્રેમને જ્યાં પાપ માન્યું ને ક્યાં જુદાં
છતાં સાચો હતો તું સ્નેહભર તો કેમ છપાયો ? ૬૮
થયો ભયભીત ને લીર, ત્યજીને એકલી ચંદા
અકારણ ઇશ્ક અટકાવી, ગયો નાસી ભત્રા તું ક્યાં ? ૬૯
દીધો ના હોમ તેં દીલનો, રહી સ્થાયી હૃદયમગથી
દીધો ના ભોગ ઇવનનો, રહી સ્થાયી મનોબગથી. ૭૦
પિતા, એ પાપ માનીને ગમે તે કાંઈ પણ શિક્ષા
તને જે હોત કરવી તે કરત તેની તે શી ચિંતા ? ૭૧

તને તેણે બનીને ફૂર - ચીરીને હૃદય તારું
 ભલેને રક્ત પીધું હોત, એમાં શું જતે તારું? ૭૨
 જતાં તુજ દેહ તારા પ્રેમની સાચી થતે કિંમત !
 પરંતુ દેહ સંભાળી, ગયો દોડી, તું નાહિમ્મત ! ૭૩
 જતાં શું દેહ, સાચી પ્રીતિનો તે અસ્ત કદીયે છે ?
 તને તે વાત ના સમજાઇ, એમાં તારી કિંમત છે ! ૭૪
 હતી તારી પ્રીતિ સૌંદર્યની પોષક અને જૂઠી
 થયા જ્યાં દૂર સંયોગો કરી તે તેમ બહુ જૂઠી ! ૭૫
 માન્યું પિતાએ પાપ, પ્રીતિ ઉભયની, એ વાતને
 આપી અનુમતિ મૂર્ખ તેં, ઉત્પન્ન કર્યો ઉત્પાતને
 ના પાપ વિના, ભય કદી, ચિંતા કદી-કલેશો કદી
 પણ પ્રેમમાં ભયભીત થઇ, નારી ગયો એ રીત શી ? ૭
 ઉત્પન્ન થયો ભય જે તને, તે પાપનું કારણ બન્યું
 મારા પિતાની માન્યતાનું એ સમર્થન સમજવું
 સમજાય છે દીલ દુષ્ટ તારું-મૂર્ખ-શંકાથી ભયું
 ને પ્રેમ મારી સાથનો છે પાપ તેં એવું ગણ્યું ! ૭૭
 જે પ્રેમમાં કદી પાપની શંકા કંઈ ઉપજવીએ
 તે પ્રેમ એ વિશુદ્ધ ના કોઈ પ્રદેશે ભાળીએ
 તેં પ્રેમ ના પોષ્યો, પરંતુ પાપ પોષ્યું દીલમદ
 એ પાપની આખર તને શિક્ષા સુધાકર ! આ મળી. ૭૮

x

x

x

જ્યાં ભય, જ્યાં ચિંતા તે ત્યાં વળી પ્રીતિના સંચાર શા ?
 સાચા પ્રણય વિના ભલા ! આ જીવનમાં ચમકાર શા ?
 સાચા પ્રણય વિના સુધાકર ! હૃદયને આરામ શા ?
 આરામશૂન્ય હૃદય તણો પછી પ્રણયમાં સત્કાર શો ? ૭૯

x

x

x

શુદ્ધ પ્રણયનું શોધન કરવા, યોગ રચ્યો જ્યાં હરિએ
 તે સમયે તેં શૈર્ષ્ય છૂપાવ્યું-ધૈર્ય ડૂબાવ્યું આખર ને
 થઈ ફજેતી એમાં તારી, તુજ પ્રણયને, તુજ જીવનની
 એમ થતાં સમજ હું સાચું; તુજ પ્રીતિ છે પાપભરી. ૮૦

વળી ત્યાગી ગયો તું તો, મને તેં સર્વથા ત્યાગી
ફરી આવીને મળવાની, હૃદયમાં ના ધગશ રાખી ! ૮૧

*

શાન્ત હૃદયની સ્થિરતાનો તેં અંત અકારણ આપ્યો
વિષમય ! વરસી ઈશ્ક તણો તેં વિષમ મોહ વધાર્યો
ને બળબુદ્ધિ સત્ત્વ હરી લઈ, તેં પરવશ પણ કીધી
ભોગ લીધો, પછી યોગ ત્યજ્યો, તુજ પ્રેમ તણી એ નીતિ ! ૮૨
તેં જે કહ્યું, તે સત્ય ગણી મેં, કંઈજ કરી નહિ શક્યા
સરલ હૃદયથી સમભાવે મેં આફરી પ્રેમ તણી પૂજા
યોગ્ય વિધિ વડે, યોગ્ય હૃદયને, યોગ્ય ગણી અધિકારે
આજ મુઠી તુજ નામ તણાં રહી ગાતી ગાન વધારે. ૮૩

*

પણ એ પૂજા તુજ પ્રેમની, પીડા થઈ ગઈ પાપની
સુખ સ્વાસ્થ્યનું કારણ બની ના-ના મળ્યું એમાં અમા
તારા હૃદયના પ્રણયનું-તારા જીવનના સ્વર્ગનું
તારો દગો આવી નડ્યો, ત્યાં પ્રેમસર સૂકું થયું. ૮૪

*

તુજ પ્રેમ તણા પર્જન્ય વિના એ સર ક્યાંથી ઉભરાશે ?
પછી ભલે મુજ પ્રેમ તણું તો વહેણ વહે છે ગંગાણે
હું અંતરમાં ઉપજેલી પ્રીતિને જીવતી રાખું
તોય પ્રિયે ! તુજ પ્રેમ વિના એ ભાવ પરિમિત જાણું ! ૮૫

*

પ્રશંસા પ્રેમની તો તેં કરી છે બહુ-લખી છે બહુ
પરંતુ પ્રેમની સાચી કદર તારાથી ના થઈ છે ! ૮૬
પ્રિયાની સંગતિમાં તેં મુઠાકર ! સ્વર્ગ માન્યું છે
પરંતુ ના હજુ એ સ્વર્ગની ઝાંખી તને થઈ છે ! ૮૭
ભલે તેં પ્રેમને પોષ્યો, હૃદયને સાચવી જાણ્યું
પરંતુ એ હૃદયમાં પાપની શંકા રહી ગઈ છે ! ૮૮
રચ્યા તેં પ્રેમના આદર્શ, પઢાવ્યા પ્રિયને પણ એ;
પરંતુ સર્વ આદર્શો તણી નીતિ ફરી ગઈ છે ! ૮૯
ગઈ આદર્શની નીતિ, પછી શું સત્ત્વ એમાં છે ?
થયા જ્યાં દુષ્ટ સંકલ્પો, પ્રભૂતા દૂર ત્યાં થઈ છે ! ૯૦

કરી મારી કવિતા તેં, લલેને જ્ઞાન પશુ ગામાં;
પરંતુ એ કવિતાની ખરી ખૂબી ઉડી ગઈ છે ! ૯૧

કવિતામાં પ્રિયે ! તુજ પ્રેમનો જે આત્મ ચિરંજીવ
દીપે જેના વિહારે, વિભૂતિ એ, મંદ થઈ રહી છે ! ૯૨

થતાં તુજ પ્રેમમાં કંઈ પાપને કંઈ મોહનાં વિચિ;
ઉડી ગઈ ભાવનાને વાસનાની, વાત રહી ગઈ છે ! ૯૩

વધેલી વાસનાએ એ સુધાકર ! છેક બંધાયો;
છતાં એ બન્ધનોમાયે તને પ્રીતિ રહી ગઈ છે ! ૯૪

ત્યજ તેં પ્રિયને કારણુ વિના એ મૂર્ખ સુધાકર !
મને એ દિનથી તારી ખરી કિંમત થઈ ગઈ છે ! ૯૫

બન્યું બિમાર આ હૈયું, બની બેઠાલ ત્યાં ચંદા;
સુધાકર ! સ્નેહનાં તોયે ન તારાં બહેણુ ઉભરાયાં ! ૯૬

મને તો પ્રેમની સાચી ધગશમાં ડૂબવું ભારે;
પ્રિયે ! તારા વિયોગે થઈ પડ્યું આ શુષ્ક સંસારે ! ૯૭

હૃદયમાંથી હૃદયની ઉજ્જ્વલતાનો અંત આવ્યો ન્યાં;
વધારેને વધારે એ ધબકતું પ્રિયને જોવા ! ૯૮

બન્યું તૈયારને દોડ્યું, ત્યજને સંગ એ તનનો;
જતાં એ દેહની શક્તિ બધીયે મંદ થઈ ગઈ છે ! ૯૯

પ્રિયને શોધવા એણે ઉઠાળા તો બહુ માર્યા;
પરંતુ દેહમાં એણે સુધાકર સ્નેહ ના ભાળ્યા ! ૧૦૦

અને એ એમ તો ગાંડું વધારે ને વધારે થઈ;
ભટકવા પ્રેમના આન્તર પ્રદેશોમાં ગયું એ કંઈ ! ૧૦૧

ગયું ઊંડાણમાં તે ન્યાં ગઈ ઊંડાણમાં શક્તિ;
ભન્યો બેઠાલ ત્યાં એ દેહ, એવી વાત થઈ ગઈ છે ! ૧૦૨

જન્યું મેં નામ બહુ તારું, કરીને મેં કદર તારી;
પરંતુ તું ન દેખાયો, પ્રિયે એ રીત છે શાની ? ૧૦૩

તને શોધતાં બહાલા સુધાકર ! સ્નેહ શોધાયો બધે;
 દેખાય નહિ ત્યાં દોડતાં, તે પ્રેમ દેખાયો બધે.
 અંખી પ્રતિમા તુજ પ્રણયની અંઝવાના નીર શી;
 દેખી જતાં ત્યાં ભેટવા, પણ હાથ તું આવ્યો નહિ ! ૧૦૪

અદ્રશ્ય જાણે થાય જીવન, એમ તું ઉડી ગયો
 કાઢ્યો કહ્યું કે “પાપમય પાખંડ એ ચાલ્યો ગયો”
 એવી પરિમિત આકૃતિના મોહ ખોટાં બન્ધનો
 દોરી જતાં દુઃખમાં નિરંતર, મોહ એ ખોટા ત્યજો !” ૧૦૫

લાગી મને એ વાત સાચી, એમ હું છૂટી થઇ
 તારી પ્રતિમા પીગળતાં, મારી પ્રતિમા નિર્મળા
 ઓજસ્વિની, અંતર હૃદયથી પ્રકટતી દેખાય છે
 ને પ્રિય ! તારો મોહ મારો એમ ઉડી જાય છે ! ૧૦૬

વળી પ્રજ્ઞ ત્યાં એવો થયો કે “પ્રેમ વિના પૂણ્ય શાં ?”
 “કે બહેન ચંદા ! પ્રિય સુધાકર વિનાના પ્રેમ શા ?”
 “કે પ્રેમ વિના સ્વર્ગ શાં ? ને સ્વર્ગ વિના સુખ શાં ?”
 “મક્કમ હૃદયમાં પ્રેમ માટે આમ શંકા થાય કાં ?” ૧૦૭

જ્ઞાને ત્યજે છે સ્વર્ગ તારું ? સ્નેહ તારો ? સ્થિર થા
 ચ્હાતી હતી તે ચિત્તને હજીયે નિરંતર બહેન ! ચ્હા
 એ પ્રેમની ભક્તિ મહી, એ પ્રેમના યોગજ મહી
 તું દેવી જેવી દિવ્યતાને ધારનારી થા રમા ! ૧૦૮

આ પ્રજ્ઞ આવા ઉપજતાં વળી દીલ ચક્રોળે ચઢ્યું
 કે શું બનું નિષ્કુર હું ? બલે, દીલ નિષ્કુર પ્રિયનું
 છોને નહો એ હૃદયમાં શુદ્ધ પ્રેમ-નિર્મળ ભાવના
 હું કેમ ત્યજી દઉં, પ્રિયજનને દુષ્ટ ઠરવા જગતમાં ? ૧૦૯

ત્યાં કાઈ ખોલ્યું “કેમ નહિ ? એને ત્યજ્યામાં લાલ છે
 “સાચો કદી એ હોત તો શું પ્રેમ ના સંભાળતે ?
 બિમાર થઈ રહી આટલી-ગાંડી થઈ ગઇ આટલી
 તોયે તને એ “પ્રિય” કહેવાતો અહીં આવ્યો હજી ? ૧૧૦

એવા તને - સ્હાવા તને - સંભાળવા - લેવા તને
દરકાર વિનાના હૃદયના પ્રેમ શા? કહેશે મને ?
એના સ્મરણની વ્યર્થ, ઉપાધિ તને આ પળવતી
માટે ત્યજ દે મૂર્ખ મનનો સંગ, બનવાને સુખી” ૧૧૧

“જે પ્રેમમાં જ્યાં સ્વાર્થ છે-જ્યાં જગતના હિસાબ છે
જ્યાં થાય છે ખોટી ગણતરી, લાભને હાનિ તણી
જે પ્રેમમાં શંકા અને જે પ્રેમમાં લય ઉપજતો
એ પાત્ર ઉપર પ્રેમની મમતા પીડાઓ સમજવી. ૧૧૨

તું બહુ રડી એકાન્તમાં એના વિના-એને લીધે
તેં સર્વ મુશાબું-જીવન, બસ એ જ ભ્રમણામાં સખે!
તેં ભોગ લીધો જીવનનો-તેં ભોગ તારા હૃદયનો
અપ્રિય થઈ ગઈ પ્રિયજનને દુઃખ તેં એવાં ધણાં. ૧૧૩

બસ માત્ર એના પ્રેમ માટે-માત્ર એના નામ પર
મૃદુ છે છતાં તેં ભોગવ્યાં, તેં સહનશીલ થઈ ધૈર્યથી
જ્યારે ગયો તે ત્યાગીને તે પ્રેમની દરકારનો
સત્કાર પણ કરતો રહ્યો ના, જો સાવ તે દૂર જ રહ્યો. ૧૧૪

આંસુ સખી! એણે ન લૂછ્યાં-ના હૃદયને સાચવ્યું
ફૂળી જતા તારા જીવનને મૂર્ખ ના તારી શક્યો
આવી કને, એણે તને ના, ઔષધો આપ્યાં કંઈ
પ્રિયા પડી મૃત્યુ પથારીએ છતાં આવ્યો નહિ. ૧૧૫

સેવા કરી-ના સુશ્રુષા-ના દુઃખ પણ એણે ધર્યું
પ્રીતિ બતાવી માત્ર એણે સ્વાર્થની ઝળો ગુથી
સૌંદર્યનો શોષક હતો-ના પ્રેમનો પોષક હતો
ના સત્યનો શોષક હતો-પણ દુષ્ટ પાપાંડી હતો. ૧૧૬

એના ઉપરના મોહ શા? એના ઉપરના પ્રેમ શા ?
એનાં વળી તે સ્મરણ શાં? એના વળી સત્કાર શા ?
એનાં વળી તે ગાન શાં? એનાં વળી તે માન શાં ?
વિષથી જનોના હૃદય પર વિશ્વાસ શા ? નિઃશ્વાસ શા ? ૧૧૭

દીલદારનું દીલ ઉઠતું જોઈ હૃદય માફ રહ્યું
 મારે ગુન્હો જે થઈ ગયો એ આખરે આવી નડ્યો
 ત્યાગી-ત્યજી બહાલી પ્રિયા, હું કૂર થઈ, દૂર જઈ વસ્યો
 બેદીલ એમાં થાય એનું હૃદય એમાં પ્રશ્ન શો ? ૧૧૮
 પ્રીતિ તણા મીઠા કરારો પાળવાનાં પૂણ્ય ના
 પોષી શક્યો-શોષી શક્યો ના ભય હૃદયના, બ્યર્થ આ
 મજ્જમ રહ્યું ના હૃદય માફ, સ્નેહ સાચો શોધવા
 આજે બનું બેહાલ, એમાં દોષ શા બહાલી તણા ? ૧૧૯
 પ્રેમ સંબંધને અંગ કર્યું પ્રભૂ ! પાપ, પીડા પ્રકટાવી રહ્યું
 ફરી ફરી ફરવા દીલ લાગ્યું, તે દીલનું દુઃખ આજ વધ્યું
 શુશ્ક-વિશુશ્ક સંબંધ તણો પ્રભૂ ! સ્નેહ સરલ રહ્યો ન રહ્યો
 આજ કસોટી થઈ સમજી રહું, હું જ સુધાકર શત્રુ ઠર્યો. ૧૨૦
 હજો દીલદારને દેતાં ત્યજે દીલદાર એમાં શી ?
 કઈ ફરીયાદ હું કેને ? ગુન્હેગારી પ્રિયાની શી ? ૧૨૧
 અમાફ પાપ અમને દુઃખ દે એમાં બીજને શું ?
 અકારણ દોષ દેવાની ધરું હું ધૂર્તતા પણ શું ? ૧૨૨
 પ્રિયાએ તો ખરી પ્રીતિ, હૃદયમાં સાચવી રાખી
 વિયોગેયે હૃદયમાં ના જરાયે બેદીલી જાગી ! ૧૨૩
 અમારા નામની એણે કવિતા ગાઈ જાણી છે
 સદંતર સ્નેહ સ્મરણે એ બિમારીમાં રીયાણી છે ! ૧૨૪
 • રીયાઈ પણ હૃદયને સાચવી રહી છે સુધાકરનું
 અનેરો ઇશક જગવ્યો તો અનેરો ભોગ લઈ રહી છે ! ૧૨૫

*

*

*

અને આ મૂર્ખ ! ત્યારે તે બતાવ્યું પ્રેમનું બળ શું ?
 પ્રિયા રીઝે-વળે પાછી, બતાવ્યું સ્વત્વ એવું શું ? ૧૨૬
 સતત તે સ્વાર્થની જાણ બિઝાવીને બન્યો સાવધ
 રખેને ભોગ કંઈ દેવો પડે ના તે મહીં પાગલ ! ૧૨૭

કસોટી આવતાં પ્રીતિ તણાં બન્ધન થતાં શિથિલ
હૃદય એ માનવું કેવું? વશાદારી મહીં તલ્લીન? ૧૨૮
અરેરે! પ્રેમમાં યે તેં દગલખાજી નથી છોડી
હૃદય ના સાચવી જાણ્યું, પ્રિયાના પ્રેમને જોડી. ૧૨૯

x

x

x

સળગી ઉડ્યું મુજ હૃદયને સળગી ઉઠ્યો મુજ આત્મા
રે! પાપને પાખંડ વિના આ પ્રેમના આદર્શ શા ?
અંતરૂ હૃદયમાં કાઈ દિન મારે હતા-જન્મ્યા હતા
સેવ્યા હતા? સ્કુર્યા હતા? કે જિન્દગીમાં અવતર્યા? ૧૩૦

“વિશુદ્ધ પ્રેમી મુજ હૃદય” એવું કહી મેં જગતને
મુજ હૃદયને-મુજ આત્મને-મુજ જાતને, મેં છેતર્યો
અધિકાર આન્તરૂ જીવનના, મેં પાપથી ઓછા કર્યા
પ્રિયતમ! પ્રિયાને દષ્ટ દગો, પરિણામ આવાં આદર્યો. ૧૩૧

કાણે કરી કાની કદર? કાણે રચી, કાની પ્રિયા ?
કાણે બનાવ્યું હૃદય કાનું? વાત એ નિશ્ચિત ના
તોયે બન્યો હું મૂર્ખ, આગળ દોડતો પ્રેમી બની
દીવ્યમાં દગલખાજી હતી, તોયે જગતને છેતરી. ૧૩૨

સાચી રમત છે જેમની પગલાં ભરે સાવધ રહી
સ્થિરતા ધરી આગળ વધે, દોડે નહિ આંખો મીંચી
પણ એક જ પગલું ભર્યું, -કાયમ ભર્યું, હડશે નહિ
પ્રગતિ મહીં સાવધ રહે, પાછાં કદી પડશે નહિ. ૧૩૩

પણ પ્રેમ મુજ જૂઠો હતો, વિષયો મહીં રમતો હતો
દેખાવમાં તે દોડતો, જ્યારે ખરો હઠતો હતો
બહુ દોડતાં થાકી ગયું દીલ એમ એ જૂઠું હતું
પ્રિયતમ પ્રિયાના પ્રેમની આથી કદર ના થઈ શકી. ૧૩૪

દીલદારના દીલની તને પરવા કદી નો હોત તો
નાસી જવાનું આમ નાટક તેં બનાવ્યું હોત કે ?
દીલ નો મળે દીલ સાથ તો ત્યાં દૈતની શી ભાવના ?
આફત અનેક ભલે નડે, પ્રિયતમ પ્રિયા શું ત્યજ્ય આ ? ૧૩૫

x

x

x

અરેરે! પ્રેમભયે તેં દગલગાજી નથી છોડી
હૃદય ના સાચવી જણ્યું, પ્રિયાના પ્રેમને જોડી ? ૧૩૬

x

x

x

હૃદય આજે તને સોંપું, ફરી તો તે સ્વીકારી લે
થયેલી બૂલને ઝાલો ! ક્ષમાની દષ્ટિથી જોજો ! ૧૩૭

ગમે તેવો હું પાખંડી અને પાપી છતાં તારો
બન્યો છું પ્રેમપૂજારી પ્રિયા ! પ્રેમી ગણી લેજો ! ૧૩૮

હજારો લાખ અપરાધો ભલેને આમ થઈ ચૂક્યા
છતાં ઉદાર હૈયું રાખનારી ક્ષમ્ય કરતી જા ! ૧૩૯

(૫૩)

કેમ ચાલશે ?

- ચારે દિશાથી હો રહ્યાં, ઘેરાઈ ભયનાં વાદળાં
નિર્ભય થઈએ આવરણો, ભેલા વિના કેમ ચાલશે ? ૧
- અચાનકતા આડંબરે, જ્યોતિ ખરી ઝંખી બની
સાચું સ્વરૂપ બતાવવા, દોડયા વિના કેમ ચાલશે ? ૨
- પામર વિચાર કરી કરી, પામર બની મનની સ્થિતિ
દીલની ગુલામી ટાળવા, ચમકયા વિના કેમ ચાલશે ? ૩
- આજે બને તે આપણું, કાલે બને તે કાળનું
રે ! ઇષ્ટ પ્રાપ્ત થયા વિના, ઠંડુ થવું કેમ ચાલશે ? ૪
- આંખો મીંચાઈ રહી અને હુંડાય છે લાલિત્ય સૌ
પાપો પ્રહાર કરી રહ્યાં, પ્રકટયા વિના કેમ ચાલશે ? ૫
- ઊંડાણમાં ઉતરી પડી, આદર્શ સ્થિતિ આપણી
ભૂતકાળનું ગૌરવ બધું, પામ્યા વિના કેમ ચાલશે ? ૬
- રે ! આર્તનાદ થઈ રહ્યા, અંતર હૃદયને ભેદતા
દર્દી શરીર ડૂબી જતું, તાર્યા વિના કેમ ચાલશે ? ૭
- નીચી ગતિ જે આપણી થઈ, આપણી ભૂલો વડે
ઉન્નત થવા ભૂલો થતી, ત્યાગ્યા વિના કેમ ચાલશે ? ૮
- ભ્રમણા વડે મન-તન ભમે, દર્દી થઈ દીલકું દમે
પ્રકટાવવા પ્રારબ્ધ-બળ, સળગ્યા વિના કેમ ચાલશે ? ૯
- જેણે જગત જૂનું ગણ્યું, દ્રષ્ટિ નરી ના દાખવી
ભૂતકાળ ભાવ વધારવા, પ્રેર્યા વિના કેમ ચાલશે ? ૧૦
- જ્યાં આજ ઇષ્ટ અનિષ્ટના ભેદો ભૂલાઈ ગયા બધા
દુનિયાની સાથે દોડવા, જાગ્યા વિના કેમ ચાલશે ? ૧૧
- કરીએ ન ગણના પાપની, પણ પાપ પીડાઓ રચે
એ ત્રાસથી બચવા, પૂનિત બન્યા વિના કેમ ચાલશે ? ૧૨
- આન્તર હૃદયને ઠારવા, સાચું જગત ઉપગવવા
સેવક બની સેવા કર્યા વિના જગતની, ચાલશે ? ૧૩

(૫૪)

કર્મયોગ

કર્મ તણો અધિકાર, તારો કર્મ તણો અધિકાર
કેવળ કર્મ તણો અધિકાર, રાખે ફળનો કર્મ વિચાર ?—કેવળ. ૧

જન્મજીવનથી અંત સુધી તું, તારું સ્થાન સ્વીકાર
સ્થાનપરત્વે તારી ફરજો, પૂરેપૂરી તું પાળ—કેવળ. ૨

“અમુક મળે તો, અમુક કરું હું,” એવી સરત ન હોય
કરવાનું તું કરતો રહે તો, જીવન પામશે જોર—કેવળ. ૩

ફરજ ચૂકે તે જીવન ચૂકે છે, જવમાં ગોથાં ખાય
મળવાનું તો મળી રહે છે, હક રાખ્યે ન પમાય—કેવળ. ૪

કર્મધર્મ પર સ્થિર રહેવાથી, કદીયે કશી ન હાણી
દેહ દીપશે, જીવન ચમકશે, પૂરાશે નવ પ્રાણ—કેવળ. ૫

કર્મયોગ તો છે કાયાનો, માયાનો ઉપહાર
સુખ, સંપત્તિ, વૈભવ, બળ દષ્ટ દે, જીવનનો જયકાર—કેવળ. ૬

શુદ્ધ કરી સંકલ્પો તારા, મનની શુદ્ધિ આણી
મમતા પછી મન-તનની છોડી, કર્મધર્મ સંભાળ.—કેવળ. ૭

શ્રી હરિએ જે સાધન આપ્યાં, જે બુદ્ધિ, જે યોગ
જે જે કરવા મળી પ્રેરણા, તે તારા સંયોગ—કેવળ. ૮

જે જે કામ કરે તું તેમાં, તત્ક્ષીન હરદમ રહેજે
દુઃખ, સંકટ, પ્રતિકૂળતા મહીયે, કાર્યવેગને વહેજે—કેવળ. ૯

કર્મયોગ તો વર્તમાનનો વેગભર્યો વ્યવહાર
બૂત અને ભાવિની દ્રષ્ટિ, કર્મ મહી શમી જાય—કેવળ. ૧૦

રાગ નહિ કે દ્વેષ નહિ ત્યાં, નહિ લાલચ કે લોભ
સ્થિર સનાતન ફરજ સમજતાં, જીવનમાં શા ક્ષોભ ?—કેવળ. ૧૧

કર્મયોગમાં વિજય-પરાજય બંને સાથે હોય
પણ એથી હરખાવું-ડરવું, બ્રહ્મ કરે એ યોગ—કેવળ. ૧૨

“મેં જે કીધું, પ્રભુપ્રેરણા, તેમાં પ્રભુનો હાથ
જે કંઈ કીધું, એને માટે, એને સોંપું આજ” —કેવળ. ૧૩

કર્મયોગીના દીક્ષમાં આવી રહે ભાવના સાચી
પ્રભુ પ્રીત્યર્થે કર્મ કરે તો પ્રભુ એનો સંગાથી—કેવળ. ૧૪

તું સાધન ને પ્રભુ જ્યાં સાધક, ત્યાં શાનાં અભિમાન ?
શી ગ્લાનિ ? શી મમતા ? કે ભય ? શાં દુઃખો ? શી હાલુ ? —કેવળ. ૧૫

હૃદ, ઉઃ, ઉમો થા ફરીથી, કર્મધર્મ સંભાળ
પ્રિયત્તમ પ્રભુને હૈયે રાખી, જીવનનાવ હંકાર—કેવળ. ૧૬

(५५)
न मैं हुं कीसीका
[हिंदीभां]

- न मैं हुं कीसीका, नहिं कोछ मेरा
जवन आज समझु मैं मेरा अकेला—न मैं. १
- जवनमें भीलेथे तो साथी हजारे
भगर ना रहा, अन्त तक कोछ मेरा—न मैं. २
- परम प्रेमपद के न आदर्श पाया
कटूता भीली, दीव हुआ नमेरा—न मैं. ३
- भीलन जय हुआ, प्यार ज्यादा जताया
हुआ क्या अपनी छोड़ गये अकेला—न मैं. ४
- कहा शास्त्रमें प्रेम अनंत माया
जीरकाल है स्थान, उनका बनाया—न मैं. ५
- छूटे स्नेह कैसे? तूटे बन्ध कैसे?
कहां प्रेम विश्वास? कैसे बूराया—न मैं. ६
- संजंघी हुवे छोड़ कैसे चलेगे?
जये के भरे साथ, विश्वास था था—न मैं. ७
- भगर आज देखा न कोछ रहा है
छूटे हैं, छूटे हैं, संजंघी हमारा—न मैं. ८
- हसें या रडें आज ऐसी दशामें?
मुझे प्रश्न होता न उत्तर भीला था—न मैं. ९

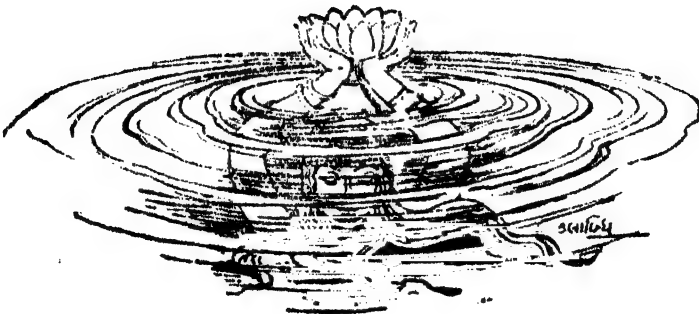
(૫૬)

અદ્વૈતદર્શન

મૃત્યુ પામ્યાં, મન-તન છતાં, જીવતો જાગતો છું
માયા જાતે, સરી પડી પછી, મૂળરૂપે રહી હું
સાચી શક્તિ, સખલ થઇ રહી, કાર્યનું કાર્ય શોધે
એણે એનું, પ્રખલ પદભર્યું, સત્યજીવન પ્રગોષે. ૧

“ આ મારું, એ, એનું ” એવી, ભાવના નાશ પામી
ન્યારે જીવે, જીવન સંધળું એક, ત્યાં દ્વૈત ક્યાંથી ?
મૃત્યુ જન્મ્યું, જીવન પથ પછી, મૃત્યુ તો જન્મગાની
બહેતી રેંતી, જીવનક્રમ મહિં, જન્મગી એક સાચી. ૨

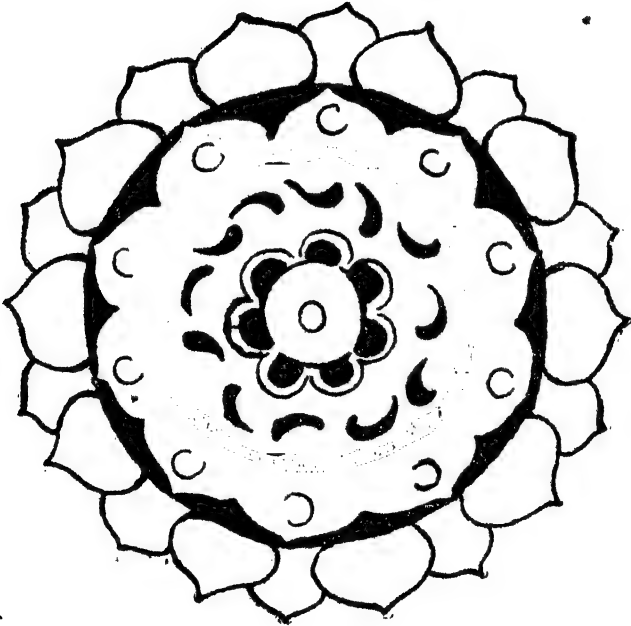
જૂઠાં જૂઠાં, રૂપ મહિં રહે, આત્મન્યોતિ નિરાળી
એણે પ્રેર્યા, અવિરતખજો, કાર્ય વણજાર ચાલી
ને ને જન્મે, ને ને જાગે, વેગ ને ને મળે છે
ને ને કંઈ, બની રહ્યું બધું, પ્રાણને પ્રેરણા છે. ૩

(૫૭)

અખંડ

એક અખંડિત જીવન જ્યાં છે, એક અખંડિત કામ વહું
 એક અખંડિત દીક્ષ મહીં પ્રભુ! એક અખંડિત તેજ રહું
 એક અખંડિત પ્રેમ પ્રતિભા, એક અખંડિત ત્યાં પ્રતિભા
 એક અખંડિત આતમ જ્યોતિ, એક અખંડિત વૈયં રહું:

(૫૮)

પ્રકીર્ણ

કોની ભક્તિ કોણે કરી ?
કોની માયા કોને વરી ?
શ્રી સાધન પર સજવો વેષ ?
કોણે ત્યાગ્યો કોનો દેશ ? ૧

આડંબર એ નવો અવતાર
મૂળ સ્વરૂપ પર નાંખે જળ
જીવતે પગલે મરતો જાય
મરતાં મરતાં રડતો થાય. ૨

પામર નર પામરતા ધરે
ગિચે ઉડી નીચે પડે
પડતાં પડતાં ગોથાં ખાય
એને ક્યારે કોની સહાય ? ૩

સાચી વાતો સમજે કોણ ?
સાચાં હૃદય શોધે કોણ ?
કોણે કીધો કોનો ત્યાગ ?
કોણે આપ્યો કોને ભાગ ? ૪

જે માયા મમતાને વરે
તે જીવનમાં શાને તરે ?
ભવસાગર ઉતરવા પાર
સાચાં સાધનનો સહકાર. ૫

(૫૯)

પ્રેતસાહન

જ્ઞાને માટે, સુખદુઃખ તણી, કલ્પનાઓ સમવે ?
 નહોતું એવું, માની લેવા, કેમ પ્રવૃત્ત થાયે ?
 તારે માટે, તુજ દીક્ષતણી, જ્યોત્સ્ના પૂરતી છે
 દેવે દીધું, પ્રભુમય જીવન, કેમ ઓછું કરે છે ? ૧

વીત્યાં જૂથો, યુગ પણ વીતે, જન્દગી એમ જાશે
 માયાના મન્યનમાં તારા પ્રાણ પૂરા ધવાશે
 નિરાળાં છે, જીવન ક્રમતણાં, પ્રાણ દેનાર તત્ત્વો
 બાસે જ્યારે, સાચાં પચવે, પામશે પ્રાણ સત્ત્વો. ૨

લક્ષ્યેસ્થાને, પળ પળ વહે, પ્રેમની પૂણ્ય સરિતા
 તારે હૈયે, તન્મય બની, પોષશે દિવ્ય સાંખ્યા
 હેતુ સાંખ્યો, જીવનક્રમ દીધ્યો, ઓસર્યાં દુઃખ દર્દો
 તારું તેં તો, મન તન તણું નાવ, ડૂબી જતામાં. ૩

જે જે કાળે, પ્રિયતમ પ્રભુ, પ્રેરણા નિત્ય પ્રેરે
 તે તે કાળે, તત્પર રહી, જન્દગી જે ગુજરે
 સાચાં સત્યો, ગ્રહણ કરી લઇ, પાપના પૂંજ ખાળે
 તે તે જીવ્યું, સરલ સાચી જન્દગી, ભ્રમ ખીજો. ૪

(૬૦)
પ્રેમ પતિતાને

(મન્દાકાન્તા છંદ)

શાને માટે, દુઃખમય બધી, જીન્દગી માનવાની ?
-હોતું એવું, ફરી ફરી મહી, બિણપો રાખવાની ?
તારે માટે, પ્રિયતમ પ્રભૂ, પ્રાણ આવેગ પૂરે
ફેવુંલેવું, કેમ થઈ રહ્યો, કુદરતે કેમ ચૂકે ? ૧

વર્ષો વીત્યાં, વિકલ થઈ રહી, શીદ કર્તવ્ય છોડે ?
જો તું જાગે, જીવન રસ મહી, ધર્મનો મર્મ રે'શે
-હોતું જ્યારે, બચતર કશું બાવિ, ત્યાં કેમ બૂલે ?
જીવી લે તું, સરલ સુખભરી, જીન્દગી પ્રેમપન્થે. ૨

બાવિ તારું, ઉજ્જવળ દિસે, ધર્મ અજવાળ્ય તારો
જોડાણે જે, હરદમ રહી, તીવ્ર ધમ્મજા, સ્વીકારી
શોધી લે તું, પ્રિયજન તણો પન્થને રંગ રાખી
તારી લે તું, દુઃખમય બની જીન્દગાની, ફરીથી. ૩

“ બાજી મારી, ઉલટ થઈ પડી, સુધરી તે શકે શું ? ”
રેતાં રેતાં, વચન વદવાં, લાભ એથી મળે શું ?
તરવે સરવે, સ્થિર થઈ જતાં, પ્રેરણા જે પમાશે
આશા એવી, અમીમય બધી, રાહ દર્શાવશે તે. ૪

નિરાશામાં, રડી રડી રહી, આંસુડાં પાડવાથી
શાની સિદ્ધિ ? બળ પણ કયું ? શાન્તિ પણ સાખ ક્યાંથી ?
હેયે આંધી, દુઃખભર ચઢે, દ્રષ્ટિ ઈધાઈ જાતી
આશા તારે, રસમય બન્થે, સ્થિર સૃષ્ટિ સધાતી. ૫

જાગે જ્યારે, સ્થિર ચિત્ત મહી, પ્રેમ સંકલ્પ પૂરા
ત્યારે તારી, મન-દીલ તણી, બાવનાઓ ફળે વા,
આંદર્શોનાં, અવિરત બધાં, બહેણ બહેતાં રહે ને,
ન્યાં છે આજે, દુઃખમય દશા, સુખ ત્યાં સંચરી રે ! ૬

જેને માટે, જીવન તવ બન્યું, ત્યાગ તેનો ઘટે ના
સ્વામી જેવો, પ્રિયજન નથી, સાથી સન્નારીને જ્યાં
ત્યાં તે તેની, સતત કરી રહે, પ્રેમભર લબ્ય પૂજા
તેને ત્યાગી, દૂરદૂર જતાં, દુઃખને ત્રાસ ધેરે— ૭

એની સ્થિતિ, અવનત થતી, ઠોકરામાં ચઢે તે
જ્યાં દોડે ત્યાં, પ્રકટ થઈ રહે, યાતનાઓ હજારો
રોતાં રોતાં, જીવન ક્રમતણો, મર્મ મેદાઈ જાયે.
જીવે તોયે, જીવન મહીં રહે, જન્દગી કે ન સાચી. ૮

સ્થાને શોભે, જગત મહીં બધાં, સ્થાન ચૂક્યે મરે છે
વેલી પેલી, પ્રિયજન સમા વૃક્ષનો આશરો લે
બેઠેતી બેઠેતી, પદ પદ વહે, જોઈ લે તું સરિતા
ક્યાં જન્મી, ક્યાં, સતત જઈ રહી? સાગરો છેક આરા.

શાને માટે, લયભિત બને? કેમ ક'પી રહી છે ?
ભૂલી જા, તું, ગત વૃત્ત બધાં, શીદ રોતી રહી છે ?
આંસુ પાડી, અવિરત રડે, નિત્ય કર્તવ્ય ચૂકે,
પાસે આવે, પ્રિયજન છતાં, ત્યાગ તેનો કરે તે. ૧૦

જ્યારે ત્યારે, જગત સધળું, પ્રેમનો પન્થ પૂજે,
ત્યારે તું તો, રડી રહી વૃથા, કેમ ભૂલી પડે છે ?
સાચી વાતો, સુખભર ગણી, પન્થ અજવાળ્ય તારો
જા, જા, બેઠેતી ! પતિગૃહ જઈ, શોધ સંસાર તારો. ૧૧

જે જે વાતો, ભૂતરૂપ સમી, ભૂતકાળે બની'તી
તે તે વાતો, દીલ્લમહિં ફરી, વ્યર્થ ઉપજાવવી શી ?
તેવી વાતો, સ્મરણ મહિં બધું, સ્વાસ્થ્ય સળગાવનારી
મ્હોટી હાનિ, લયપણુ વધે, વ્યર્થ બુદ્ધિ મૂંઝાતી. ૧૨

આવી રીતે, દરદ-દુઃખ ધરી, આત્મા હારવો કાં ?
પ્રીતિ નીતિ, પ્રકટ કરી રહે, ચેતના જગશે ત્યાં
સંસારે છે, સુખ દુઃખ તણું સ્વપ્ન, સંસાર જેતાં,
જેનો જેવો, જીવનક્રમ બન્યો, દેખશે સ્વપ્ન એવાં. ૧૩

હાવા લેવા, પ્રિયજન તણા, પ્રેમ, સંસારના જ્યાં
ત્યાં ત્યાં શાને ? પળ પળ હવે, જૂતકાળો છવાતા ?
જ્યારે આંખો, ફરી ફરી ખુલે, આત્મા હાલતો રે'
ત્યારે તારો, ભ્રમ પણ જશે, કેમ પાછી પડે છે ? ૧૪

ત્યાગ્યું છે તે, જગતમહીં બહા, નાથ વિના ખીજું શું ?
માયા કાયા, મન-દીલ મથે, મુક્ત ના રહી શકી તું
ડંખી રે'તું, તવ દીલ તને, બહાવરી તું બની છે
ક્યાં છે સાચી, ક્ષણભર તને, શાન્તિ, સત્કાર ક્યાં છે ? ૧૫

ક્યાં છે તારા, દીલ મહીં વસ્ત્યાં, ધર્મ, ઔદાર્ય, સેવા ?
ક્યાં છે તારી, પ્રિયજન પ્રતિ, પ્રેમમય કલ્પનાઓ ?
ક્યાં છે તારી, રસમય મૃદુ નિત્યની નિત્યવાણી
મિથ્યા વાતો, મદલર વધી, ઘેરતી તેજ તારે ! ૧૬

શાને માટે, પળ પળ ગ્રહે, પન્થ તું પામશેતો ?
શોધી લે તું, સ્થિર થઈ હવે, રાહ ડાહ્યા, જતોનો
જેથી જન્મે, સુખમય સ્થિતિ, દુઃખનો શ્વંસ થાયે
સાચી સિધ્ધિ, જીવનક્રમ તણી, જન્દગીમાં જણાયે. ૧૭

સાચું ત્યાગી, સકલ પદ ત્યજે, જન્દગીને જગાડે
માયા—કાયા, મદ પર બધે, નિત્ય કાણુ જમાવે
સાચું ખોટું, લજ દઈ બધું, દુનિયાથી ડરે ના
આજે ડાહ્યું, થઈ જતું પછી, મૂર્ખ એવું બને ના. ૧૮

એની આંખો, રડી રહી તદા, પ્રેમ વર્ષાવતી રે'
એનું હૈયું, રસહીન બને, તોય નિર્દોષ થઈ રે'
જાતે રહેવા, અતિશય દુઃખો, કાંઈ ફરીયાદ વિના
તૈયારી છે, હરદમ બને લાગશે, ત્યાગ સાચા. ૧૯

તે આપે ના વિનિમય પદે, પ્રાણ પણ પાથરી દે
એનું હૈયું, રડી રહે તદા, અન્યને આશરો દે
જાતે વેઠે, જગત દુઃખ બધાં, અન્યને ના રહાવે,
ખીજાં જ્યારે, સુખ રૂપ બને, તેમ આનંદ પામે. ૨૦

આમાંનું શું ? સિધ્ધ કરી શકી, ત્યાગ જ્ઞાનો ક્યો તે ?
ત્યાગી દોડી, પ્રિયતમ પતિ, ત્યાગ શું એટલો છે ?
આવા ત્યાગે, મનુજ મનની, મૂર્ખતાઓ સુજાતી
જ્યાં ત્યાં જન્મે, અતિશય કલહ, પ્રેમ-જ્યોતિ રૂંધાતી. ૨૧

પાપો, આપો, પદ પર વધે, જીન્દગી જાય એજ
સાચી વાતો, દૂર દૂર જતી, તૂટતા તાર તોડે,
આજ્ઞા જ્યારે, નિજ પદ ચૂકે, યાય ધેરી નિરાશા
આવી રીતે, જીવન રસતણાં, જ્યોત્સ્ના નષ્ટ થઇ રે'. ૨૨

ઉંડા ધા જે, દીલ પર પડયા, રૂઝવે છૂટકો છે
વર્ષો વીત્યાં, સ્મૃતિમહિં બધું, સાચવ્યે લાભ શો છે ?
જૂલ્યાં બને, જૂલ નથી કંઈ, એકની માનવાની
છૂટ્યાં બને, ભ્રમિત થઇ ભમ્યાં, ધર્મ જૂલી જવાથી. ૨૩

આવેશોમાં, ક્ષણભર ફૂલી, માનવો જૂલ ખાતાં
સાચી વાતો સમજ મહિં રફુરે, ખૂબ પસ્તાઇ રે'તાં
જો ધારે તો, ગત થઇ ગઈ જીન્દગીને સુધારે,
પાછું પામે, પ્રિયજન અને સુખ સંસાર પામે. ૨૪

એણે તો જ્યાં, દીલભર રડી, પ્રાર્થનાઓ કરીતી,
“ પાછાં આવો, ” પ્રિયતમ તમે, પત્ર એવા લખ્યા'તા
જૂલ્યાં લાંથી, ફરી થતી બધી, જૂલ અટકાવવાને
પ્રેમે પ્રાર્થે, પ્રિયજન છતાં, દીલ એ પીગળ્યું ના- ૨૫

એ જોઇ એ, દીલબર કને, દોડતો આવતો ને
સાથે રે'વા, પ્રિયજન બની, પ્રેમથી પ્રાર્થતો ને
સત્કારે છે, રસમય દીલે, જૂત જૂલી જવાને
તોથે તેં ના, દીલ મહિં ધરી, વાત એની જરાયે. ૨૬

તેં ના માન્યું, પતિગૃહ જવા, કલેશનો વેષ રાખ્યો,
દોષો તારા, તદ્દપિ ગણી રહી, દોષ તારા પતિના,
આથી તારો, જગતમહિં હવે, દોષ દેખાય ઝાઝો
જૂલી જૂલી, ફરી ફરી જૂલી, જૂલનો ક્યાં છે આશો? ૨૭

આવી રીતે, પ્રિયજન ત્યજી, ત્યાગનો સ્વામિ રાખે
દોષો તું તો, હઠ રહી હવે, આજ દુનિયા બધીને
જાતે ભૂલે, જગત ક્રમ ત્યજે, આંસુમાં પાડતી રે
તોયે તારા, દીલ મહિં નથી, “આહ” એની જરીયે. ૨૮

ત્યાગ્યું તેં તો, પતિગૃહ અને આજ અહીયાં રહીને
વર્ષો ગાળે, ફરી નથી જવું, નાથ સ્વીકારવાને
જાણે ના ત્યાં, જીવનરસ રહ્યો, ના ફરીથી મળીશું
એવો એમાં, સખલ થઈ રહ્યો, એક નિશ્ચય હવે શું ? ૨૯

જહાલી ખેંદેની ! દુઃખભય બધાં, ત્યારથી ઉપન્યાં છે
તારી સ્થિતિ, વિલય સમ બધી, ત્યારથી થઈ રહી છે
તારી આંખો, રડી રડી રહે, જીન્દગી ત્યારથી ગઈ
મૃત્યુ પામી, રસમય કયા, ભૂત-ભૂતાવળો રહી. ૩૦

અધારે છે, જીવનક્રમ મહીં, ઉલટો પન્થ લેતાં
ધેરાતું રે, સુખમય જીવન, સત્ય ભૂલી જવાથી
ઉંચે આવી, પતનમહિં જવું, ભાગ્યવિધાન ખોડું
દોડી દીધી, ફરી થઈ જવું, આમ નિસ્તેજ શાનું ? ૩૧

તારે માટે, તુજ પતિ હજૂ, પ્રેમ સંકલ્પ સેવે
તારે માટે, તુજ પતિ હજૂ, પ્રેમ સંદેશ ‘કા’વે,
માની જા તું, સુખ દુઃખ તણા, સ્વાર્થ સમજી શકે જો
તારી ભૂલો, તુજપતિ ગણે, ક્ષમ્ય ત્યાં શું રહે છે ? ૩૨

એવી રીતે, તું પણ ગણી લે, ક્ષમ્ય કંઈ દોષ એના
સાચાં સ્નેહી, ફરી જઈ જશે, સ્વર્ગ ઉપહાર ત્યાં ત્યાં
આંખોમાંથી, પ્રકટ થઈ રહે, પ્રેમ અમ્મ, પ્રભાતે
તૂટેલાં બે, હઠ ફરી થઈ એક સંધાઈ રહેશે. ૩૩

હરિગીત :—

પ્રસરાવ, પ્રિયતમ સહ જીવનમાં, સ્નેહની સુવાસ તું
કર્તવ્યને કર્મેતિણા, આદર્શ પણ ઉપજાવ તું
હર્ષ બમેલા દીલ મહી તું, ઓપધો સંચારી લે
ભૂતકાળને ભૂલી જવા, તું વર્તમાન વિચારી લે. ૩૪

પરણ્યા પછી, પ્રેમી બની, જે મસ્તીને ઉપજાવતાં
બંને બન્યાંતાં એકને, જ્યાં ભેદ જીવનના નંતા
સુખ-હર્ષને શુભ કલ્પનાઓ, સંચારી રહી હૃદયમાં
ચારે દિશાએ ચમકતી'તી, જીવન આશા, જીવનમાં. ૩૫

પણ વાર પણ છૂંદે થયું, કારણ થતું'તું દુઃખતું
તન્મય રહી, તપ આદ્યું'તું, પ્રેમના વ્યવહારતું
સકારતાં'તાં, સ્નેહને પ્રયત્નવતાં'તાં પ્રેમને
ઢેર્યા સતત હાલી રહ્યાં, ભૂલી ગયાં'તાં દેહને. ૩૬

એ પ્રેમ મસ્તી, પુનઃ પ્રકટો, જીવન ઐક્ય કરી બનેા
આશીષ મુજ અંતરુ તણી, તુજ જીવનને સુખમય કરો
સમજ શકે તું, ધર્મ તારો, સ્વાર્થ તારો ત્યાં પછી
દુનિયા મહી તુજ કાર્યને, અવરોધતી શક્તિ કયી ? ૩૭

મન્દાકાન્તા—

વિયોગે જે, વ્યતિત થઈ ગયાં, વર્ષ, સહી પાતનાઓ
રેતાં રેતાં, પ્રતિ ક્ષણ ગઈ, વાદ સધળું કરી લે
જોયું-જણ્યું, ભૂત મહી બધું, મૂલ્ય અંગાય આજે
સાચી સાચો, જીવન ભર તેણો, હર રે'તાં વીતે છે. ૩૮

મિથ્યાતારાં, વચન મહિ ભલે, દર્દ દેખાય ના કિ
તોયે તારી, સુખમય સ્થિતિ, કાણ કલ્પી શકે છે ?
મિથ્યાવાણી, ક્ષણ પણ ભૂલી, કાણ માની શકે છે ?
દેખાવાઓ, ભૂલ મહી પકે, મૂખ છે કાણ આ જે ? ૩૯

જ્યાં તું જન્મી, જીવન મહીં વધી, ઉંઘવું કેમ ત્યાં ત્યાં ?
વિધાતાએ, વિધિસર રચી એક વીણા વિધાને
એને એનાં, જીવનરસ ભર્યાં, ગીત ગાવા તું દેજે
તોડી દેના, મૃદુતર બધા તાર, મીઠી વીણાના. ૪૦

વીણાતારી, રસભર બધી, વાગતી રે' સદાની
તારા આત્મા, ફરી ફરી ગુંજે, ગીત એ સાંભળી લઇ
જગો તારું, જીવન રસભર્યું, આત્મા જગતો હો
એ સંજીતે, પ્રિયજન તણો, આત્મા તૃપ્ત થઇ રહો. ૪૧

શાને માટે ? પ્રિયજન છતાં, આમ બનતી બિચારી ?
શાને માટે ? સહન કરી રહી, લોક રીકા અકારી ?
શાને માટે ? ક્ષણ પણ સહે, ભાર ભૂંડાં જનોનો ?
શાને માટે ? દીલ મહોં વહે, વેદનાઓ ખીજની ? ૪૨

જેને માને, પ્રિયજન દીલે, માન કે તે ન તારાં
તારે માટે, કંઈ કરી જશે, આશ આવી નિરાશ
શાને માટે, નિજ બળ ભૂલી, નિજ વ્યક્તિત્વ ચૂકે ?
જ્યાં તૈયારી, જગત જન તણી, સ્વાર્થ સંભાળવાને ! ૪૩

ઊંઘી ઊંઘી, બહુ દિન ઊંઘી, ભૂલ ભારે કરી તેં
જીવાનીનાં, જીવન બળતણો, ધ્વંસ જોરી ચૂકી છે
પ્રીકાં ગાત્રો, વચન પણ પ્રીકાં, આત્માયે હણાયો
હેયું થાકયું, રસહીન બન્યું, પ્રાણ આવેગ નાકા. ૪૪

આંખોમાંથી, ટપકી પડતાં, આંસુડાં જોઈ જોઈ
જાતે રોષ, જગત પણ રજું, તેમ મુજ દીલ રોષ
રોતાં રોતાં, દુર્બલ બન્યો દેહ, હાડનાં હાડ દેખ્યાં
લાલો તારી, પરિવૃત થઇ, સત્ય આવેશ પણ ક્યાં ? ૪૫

ક્યાંથી પામે, વિશ્વવપદક્રમે, હર્ષ ઉન્માદ જહેની !
જો જાણે તો, હજી પણ બને, સુખમય જન્મગાની
જે હોમે છે, જીવન રસ ત્યજી દઈ અંધાર નીચે
જીએ ના'વે. કદી પણ ફરી, લુપ્ત થઇ નાશ પામે. ૪૬

જે રાખે છે, જીવન મહીં સદા, દેવની ભાવનાઓ
કે માને છે, મદ્ભર ખની, જાત ઉત્કર્ષ પામી
આડે રાહે, અવનત થતાં, લાલ ત્યાં શો મળે છે ?
સીધે સીધું, જગત્ દૂર ગણ્યું, અંધકારે જશે તે. ૪૭

ભૂલાવામાં, ભૂલ થઈ જતી, ભૂલમાં ફૂલ થાતાં
માયા જ્યારે, મન તન મથે, સત્ય શોધાય ત્યાં ક્યાં ?
નિરાશાની, ભડભડ ખળે, આગ ત્યાં વેદનાઓ
વેગે વહેતી, અતિશય વધે, શાન્તિ સમગ્ર ત્યાં ક્યાં ? ૪૮

દેખાવોથી, મન તન તણી, જ્યોત આંખી પડે છે
વિચારે ત્યાં, વિકલ થઈ રહે, દર્દ ખોટાં વધે છે
આચારમાં, અવનત થતી, સસની સાધનાઓ
જાંડણમાં, કદી નહિ જવે, પ્રેમની કલ્પનાઓ. ૪૯

દોડી દોડી, દુઃખ પ્રતિ જવું, કાણ એ માર્ગ લેશે ?
જાણી માની, રસહીન ખની, શુષ્કતા કાણ રહેશે ?
અંધારું છે, મન મહીં ગણી, તેજને કાણ લાગે ?
ઉપા આવી, દિન પડી થશે, વાત ના કાણ માને ? ૫૦

જ્યાં જે શોધે, જન જઈ કંઈ, પ્રાપ્ત તે થાય તેને
સાચી સિદ્ધિ, નિજમન તણી, સાધનાથી ફળે છે
જેને હૈયે, મન મહીં વસી, નિત્ય વિચાર વાણી
તે તેની છે, તન્મય થતી, સાધશે મૂર્ત સ્થિતિ. ૫૧

જે ત્યાગે છે, પ્રિયતમ પતિ, રાખશે સ્નેહ કોનો ?
એને હૈયે, વહન કરી શકે, કેમ પ્રભુ પ્રેમ ઝરણાં ?
વીત્યે કાળે, દીલ નહિ દ્રવ્યું, એક હૈયું નમ્યું ના
એ છે કાનું ? કદી પણ રહે, કોઈનું ક્યાં અરેરે ! ૫૨

જે ના પત્ની પદ પર રહી, પ્રેમ પોષી શકી ના
આવેશોને, વશ થઈ ચૂકી, ધર્મ સંસારના જ્યાં
દોષો જોવા, ઇતર જન તણા, જાતના ઠાંકવાને
દોડે લોકો, ખૂબ ખૂબ મથે, દોષ તો ના છપાશે. ૫૩

(૬૧)

તને

“પ્રિયા” કહું તો હું તને, “બહાલી” કહું “પ્રિયજન” તને
“ દીવદાર ” કહું, “ દેવી ” કહું, જો કહું “દુલારી” તો તને
આશા ગણું, આશ્વાસનોનું અંત્ય અમૃત તો તને
જીવન ગણું, જીવન તણો આદર્શ માનું તો તને. ૧

જો દીલ દઉં તો હું તને, જો પ્રેમ દઉં તો હું તને
પાસે રહું કે દૂર રહું, તો યાદ કરવાને તને
પૂજું, પૂજાવું તો તને, હેતે હસાવું તો તને
જો કંઈ બને, સેવા કરું, તે શોધવા સઘળે તને. ૨

સંસારનાં સાધન લુંટું, હું સર્વ તે દેવા તને
સંસારમાં જીવતો રહું તો જીવન દેવાને તને
જીવન મહીં જીવન સ્વીકારું, જીવનયોગ જગાડવા
સંબંધ સાધન જ્યોત્સ્ના, વિકસાવતો જોવા તને. ૩

મુજ ગીત કે સંગીત સરગતાં રહ્યાં તારી કને
આવેશમાં આવી કદી હું ગાઉં તો ગાવા તને
મુજ મંત્ર મુગ્ધ હૃદય મહીં, વાગી રહી તુજ બંસરી
એ બંસરીના નાદ પર નાચું અને રીઝવું તને. ૪

જગી રહેલા જગતના વ્યવહારની તું વાસના
દોડી રહેલા દીલ મહીં, છે સ્થિર તારી ભાવના
એ વાસના, એ ભાવના, સોંપી રહ્યો છું હું તને
જીવન તણું કર્તવ્ય કે આદર્શ માનું તો તને. ૫

જોયે ચહે આકાશમાં મુજ કલ્પનાઓ દૂર દૂર
એ કલ્પનાના તાર પર દોરી શકું તો હું તને
ઝંઝાણ એ આકાશનાં, વિજ્ઞાનતા એ વિશ્વની
માપી શકાય નહિ છતાં, દેખી રહ્યો હું ત્યાં તને. ૬

ત્યાં જે વિકસતાં તેજ, તેમાં પ્રેમનાં દર્શન કરે
પ્રિયજન તણાં ત્યાં રમણ દેખી દીલકું હર્ષે ભરે
પડવા પડે છે ત્યાં પ્રિયાના, વૈખરી વાણી અને
આન્દોલનો મુજ આત્માનાં, દોડતાં તારી કને. ૭

છે શબ્દ ધીમા સરળ પણ પડવા પડે છે ગર્જતા
પ્રિયજન તણી વાણી તણે મહિમા કંઈ વર્ણાય ના
ચારે દિશાએ ચંદ્ર તેમજ તારકો ચમકી રહ્યા
એમાં જણાતી એક તારી દિવ્યમૂર્તિ સર્વથા. ૮
ઉંચે ચઢેલી દષ્ટિને આ જગત પામર લાગતું
નીચે રહ્યું છે તિમિર ત્યારે તેજ તો ઉપર ભર્યું
દુઃખ, ત્રાસને ભયની બધી આંધી અહીં અટવાઈ રહી
પ્રિયજન પ્રેમ પ્રદેશમાં રહી શાન્ત સ્થિતિ જીવનની. ૯

તું એક તોયે રૂપ નવલાં ધારી ધારી આવતી
અવરોધ આજે જગતનો નડતો નથી જોવા તને
શું દર ? શું પાસે રહ્યું ? જ્યાં એક જીવન તું બની
તોયે સતત હું દોડતો; સંભાળવા દેવી ! તને. ૧૦

ઊંડાણ એ આકાશનું, નિર્જન અને નિરવ સમું
પરિમિતને પ્રિયતમ બન્યું, સંગીત મીઠું સર્જતું
જન્મી રહી મીઠી કવિતા, તેજપૂંજ વહી રહ્યાં
એ સર્વ પ્રેમપ્રદેશ મેં, સોંપી દીધો પ્રિયજન ! તને. ૧૧

આનંદના ઉજળી રહે, ધોધો બધા તારી કને
દોડી રહે એ જીવનનાં આકર્ષણો મળવા તને
ઘટેલી રહે અવિરત પ્રીતિ ભક્તિ તારા ચરણ પર
મીઠાઓ કે જનમૃત રહે દષ્ટિ બધી જોવા તને. ૧૨

કવિતા બની ત્યાં ગીત છે, જ્યાં ગીત ત્યાં સંગીત છે
જ્યાં પ્રિયજન ત્યાં પ્રણયનો પોદાર તેમજ પ્રીત છે
જ્યાં સ્નેહ સંગીતના ધ્વનિથી આત્મા ડોલી રહે
ત્યાં ભેદશા કે ખેદ શા ? અદૈત દર્શન નિત્ય છે. ૧૩

દીલદાર ત્યાં દીલડું ટકે, પ્રિયતમ પ્રિયા ત્યાં પ્રેમ રે' કવિરાજ, ત્યાં કવિતા વસે, ગાનાર ત્યાં સંગીત છે મંસાર ત્યાં સંચાર છે, ન્યાં વાસના ત્યાં વેદના દુનિયા મહી દુનિયા રમે, ત્યાં દદેના સંકેત છે. ૧૪

પરિમિત પ્રેમ પ્રદેશનો જૂઠો મુસાફર હું નથી પરિમિત પ્રેમ પ્રદેશની, માયા સમી પ્રિયે ! તું નથી ઉંચે ચઢ્યો તુજ આત્મા, નહિ સ્પર્શશે દુનિયા ફરી મુજ દીલ પણ એ દિવ્યતાને સ્પર્શતું ધરશે અમી. ૧૫

તું હોય ત્યાં હું હોઉં ને, હું ન્યાં પ્રિયતમ ત્યાં પ્રિયા કાયા અને જાયા તણાં એ દંદ સાથે ચાલતાં માયા અને કાયા તણાં જે મન્થનો પ્રતિપણ વહે ૧૬

અદ્વૈતદર્શન કાર્યનાં ઘેરી રહ્યાં છે ઉભયને. ન્યાં સ્થિર સત્ય પદાર્થની, સાચી પ્રતીતિ થઈ રહી એ પ્રેમજ્યોતિ જીવનની, ના દ્વૈતદર્શન દે કદી વિરામ પામ્યો છે વિષય ઉન્માદ, બળ સાચું મળ્યું ને એક તારે આજ આખું જગત્ તો હાલી રહ્યું. ૧૭

જે એક રણકારે જગત્ની આંખ આજે ચમકતી સ્તંભી જતા અસ્થિર વ્યવહારો બધા આ જગત્ના દૂર દૂરનાં દર્શન જતાં, ક્ષિતિજ જ્યોતિથી બધું ઉપા અને સંખ્યા તણું એધાણ એમાં ના રહ્યું. ૧૮

મેદાન વિશ્વ વિજ્ઞાનને લાખો જણાં ભેગાં થયાં જોવા જગત્માં પ્રેમીઓની કૂચ, પ્રિયને આંગણે આગળ વધે છે એકલાં, તે જ્યોતમાં જ્યોતિ થતાં પાછળ રહે છે જગત્ને દિગ્મુદ, જોઈ, બની રહે. ૧૯

આ દિવ્યદર્શનનું સ્મરણ જો હોય તો પ્રિયજન તને આ દિવ્યદર્શન સફળ કરવા શક્તિ તેં દીધી મને “હું અને તું” એમ આતમ ભાવના તો તે તને આ દિવ્ય વિશ્વ વિજ્ઞાનનું ક્ષિતિજ મારું તું મને. ૨૦

(૬૨)

જીવન રમત

બાજી બધી રહી હાથ તોયે દાવ ગુમાવી
 ઈચ્છા રહી'તી જીતવા તોયે બધું હારી
 પાસે ન રાખ્યું કંઈ જે આપ્યું હતું હરિએ
 જન્મ્યો જીવ્યો કે માનવી ક્યાંથી ટકી રહે? ૧

બાજી અરેરે! જીતીતી છે નહિ સાદી
 રાહે રહી માણી રહે તો નિત્ય આબાદી
 માયા તણાં મન્થન વડે ના આત્મા હાલે
 દાવે જીતે દુર્લભ પદારથ સર્વ કંઈ પામે. ૨

સત્યો તણી સુધા પી પીને પ્રાણ પૂરાતા
 ભાવિ ખીસે જમવાન સાથે તાર સંઘાતા
 ઈચ્છિત આવે હાથ સાથી થઈ રહે સુધા
 જણો જીવન સુધરી ગયું સામર્થ્ય જીવનનાં! ૩

રોડું નથી જીવન ગુમાવી-સત્ય ગુમાવી
 તન્મય થવું છે શ્રીહરિથી સત્યને પામી
 માયા વિઘાતક ના અને એવી રીતે જીવું
 દે તું પ્રભૂ! સામર્થ્ય આવું નિત્યમંતરુનું! ૪

(૬૩)

અતૃપ્ત દીલ

જીવનમાં જન્મ્યો નહિ સંતોષ

જીવનની સફળ થઈ ના શોધ—જીવનમાં ૧

જે જીવનમાં ભરતી નહોતી, તે જીવનમાં આવ્યો ઓટ

કેશી કમાણી કરી નહિ ને મુડીમાં પણ ખાધી ખોટ

જીવનમાં જન્મ્યો નહિ સંતોષ

જીવનની સફળ થઈ ના શોધ—જીવનમાં ૨

હૃદય રસિક ના બની શક્યું, ના વહ્લા પ્રેમના ધોધ

હડી શક્યા નહિ મળ, મન તનના, થઈ રહ્યો અવરોધ

જીવનમાં જન્મ્યો નહિ સંતોષ

જીવનની સફળ થઈ ના શોધ—જીવનમાં ૩

આન્તર મનમાં આતમ બળતો પૂર્ણ ન જાગ્યો યોગ

મદભર માયામાં મન ભટક્યું, નિત્ય શોધતું ભોગ

જીવનમાં જન્મ્યો નહિ સંતોષ

જીવનની સફળ થઈ ના શોધ—જીવનમાં ૪

પ્રેમ તણી ભરતી ના આવી, સેવાનું ક્યાં સ્થાન ?

દઈ શકું દિલાસા કોને ? ક્યાંથી આપું જ્ઞાન ?

જીવનમાં જન્મ્યો નહિ સંતોષ

જીવનની સફળ થઈ ના શોધ—જીવનમાં ૫

મળવાનું જે હતું મળ્યું નહિ, ગયું ગાંઠનું દૂર

સફળ સમપર્ણ થઈ શક્યાં નહિ, સખલ થયા ના સૂર

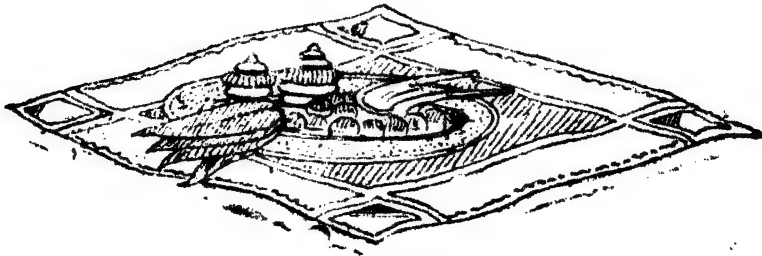
જીવનમાં જન્મ્યો નહિ સંતોષ

જીવનની સફળ થઈ ના શોધ—જીવનમાં ૬

જરા ના વહાં પ્રેમનાં પૂર
જરા ના ચમક્યાં જીવન નૂર
જીવનમાં જન્મ્યો નહિ સંતોષ
જીવનની સફલ થઈ ના શોધ—જીવનમાં ૭

રડીને રડીને હવે થાક્યું, કરતાં પશ્ચાતાપ
ગણી ગણ્યું, ના, ખરું ગણાયું, તેના આત્મા શ્રાપ
નિવારણ કરે પ્રભુ તો માફ
નહિતર રહ્યું સહ્યું પણ સાફ
જીવનમાં જન્મ્યો નહિ સંતોષ
જીવનની સફલ થઈ ના શોધ—જીવનમાં ૮

જે જીવનમાં ભરતી નહોતી, તે જીવનમાં આવ્યો ઓટ
કશી કમાણી કરી નહિ ને મુડીમાં પણ ખાવી ખોટ
જીવનમાં જન્મ્યો નહિ સંતોષ
જીવનની સફલ થઈ ના શોધ—જીવનમાં ૯

(૬૪)

જીવનપિતાને !

જે આંખ આંધુથી ભરાઈને રહે છે સર્વદા
તે આંખનાં આંસુ પિતાજી ! લૂછવાના કે નહિ ?

જે હૃદય જપે નામ તારું-સ્થાન તારું પામવા
રે ! તે હૃદયમાં શાન્તિ મીઠી સ્થાપવાના કે નહિ ? ૧.

આશા ધરી જીવન ટકે કે આપ છો ઉદ્ધારવા
કદી બ્રજ સમયે થાય તો ઉદ્ધારવાના કે નહિ ?
મારી કળામાં કાવ્ય મીઠું, ગાઉં જે કદી આપનું
તો ગાન તે વ્હાલા પિતા ! કંઈ સૂણવાના કે નહિ ? ૨

યાચું તમારી હું દયા-મારા ગૂંઘા માટે ક્ષમા
ઉભય-દયા-અંતર ક્ષમા, તે આપવાના કે નહિ ?
હું વ્હાલથી-વિવેકથી મારું હૃદય સોંપી રહ્યો
તો જે હૃદય દીન-પ્રેમમય સ્વીકારવાના કે નહિ ? ૩

દુનિયા બધી ભેગી કરી હું ગુણ તારા ગાઉં તો
મારા પ્રયત્નોની કદર તે થાય કે થાનાર નહિ ?
આલેખું હું તારી છાત્રી, વિધવિધ રંગે હર્ષથી
તો તે છાત્રીમાં ચેતનારૂં પ્રકટશે કે નહિ ? ૪

આદર્શની હું શોધમાં, ભટકી મરું-ભૂલો પડું
તો આ હૃદયને ઠારવા, આદર્શ બનશો કે નહિ ?
મારાથી બનતું એટલું હું દાન દીનને દેઉં તો
ખૂટે ખમતો જે પિતા ! તેને ફરી ભરશો કે નહિ ? ૫

સમાજને સુધારવા, સાચાં સ્વરૂપો પામવા
હું ભોગ દઉં જીવન તણો તો જીવન રક્ષો કે નહિ ?
કદી થઈ કવિ, કવિતા કહે હું માત્ર તારા નામની
તો કાવ્ય તે ગાવા, ગવૈયા થઈ પધારો કે નહિ ? ૬

મુજ આંખ આ મીંચાય ને, દુનિયા બધી દેખાય નહિ
તો સ્વપ્ન-જીવનમાં જગતના ખેલ રચશો કે નહિ ?
કે જિન્દગી પૂરી થતાં હું આવું તારે આંગણે
તો દીન સેવકને તમારી સમીપ રાખો કે નહિ ? ૭

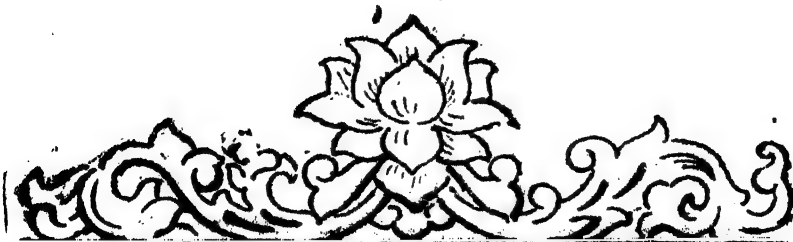
(૬૫)

તન્મયતા

જડમાં તું જગવે પ્રિય ! ચેતન, ચેતનમાં તું અજ્ઞ ચેતના
સુંદર પુષ્પ સતત ખીલે પણ, પરિમલ તારી વાસના
તુજ પ્રવેશ પ્રકાશ ભર્યો પ્રિય ! તિમિર હરદમ દે હણી
ઉઘા તું ઉજ્જવળ એમ છે, જગમાં બધાં જીવનો તણી. ૧

વેરાન વિશ્વ વિશ્વાળ આ, પણ રમ્ય તુજ વડે રહે
એ રમ્યતાનું હૃદય તું, સૌંદર્યનું સાધન બની
જડ હાડમાં તું જીવન તારું. નિત્ય સૌંચે પ્રેમથી
થઈ હાડ પુષ્ટ વહે વળી, ઝોજસૂ-પ્રતિભા-પ્રકટતી. ૨

દીપ્ત્યાં કદી એ હાડ ફૂળળાં, કોણ દીપ્તું ? તો પ્રિયે
નિષ્ક્રિય હૈયાં હાલવા લાગ્યાં ભલા કોના વડે ?
સુષુપ્ત હૃદયે શ્વાસ લીધો, પ્રાણ ત્યાં કોણે પૂર્યા ?
રે ! તે બધા આશ્ચર્યદો તે જ વર્ણવ્યા પ્રિયા ! ૩

(૬૬)

જીવન્ત સ્મૃતિ

એકે એક અણુમાં પ્રીતિ, એકે એક વિચાર
એ પ્રીતિથી રંગાયેલો, એ તારો ઉપકાર—૧

ને એ અણુનાં આકર્ષણમાં ગુંજે તારાં ગાન
પળે પળે દે પૂણ્ય પ્રમોદ જ, એ તારો ઉપકાર—૨

એ જોડાણે સત્ત્વ સાધના, શોધે તારું સ્થાન
બળબુદ્ધિ પણ એમ વિકાસે, એ તારાં છે દાન—૩

તુજ પ્રીતિ એ તુજ પ્રકૃતિ, તારો મૂળ સ્વભાવ
નિજ વ્યક્તિત્વ સતત સાચવી, દે ધતરને પ્રાણ—૪

સ્નેહ એ જ સહલાગ્ય ચેતના, એ જ એક્ય, એ માન
તું એ સિદ્ધાંતોની સ્થાપક, કરજે આત્મકથ્યાણ—૫

(૬૭)

નિષ્કુર પ્રિયાને !

જો તું બની નિષ્કુર તો, અમને અમારું હૃદય દે
પાછું પ્રિયે ! ભૂતકાળમાં જે હૃદય ચોર્યું તું સખે !
જેવું હતું તેવું હૃદયને, જ્યાં હતું ત્યાં સ્થાપજે
પ્રિય ! જો કરી દે આટલું, તો તું પછી જીવી થજે ! ૧

પાછું મજે પરવશ થયેલું હૃદય તો પરવા નથી
તારા જીવનના પ્રેમની-તારા હૃદય કે દેહની
ના યાત્રીએ તારી દયા-તારી કૃપા ના શોધીએ
તુજ પ્રેમ-પ્રીતિ પામવા-અમને અમારું હૃદય દે ! ૨

અમને અમારું હૃદય દે !

અમને અમારો પ્રેમ દે !

અમને અમારું સ્થાન દે !

દષ આટલું જીવી થજે !.....૩

તારે થવું છે જીવું તો હવે જરાયે

પ્રીતિ ન આવી પોવાશે પરાણે.....૪

x

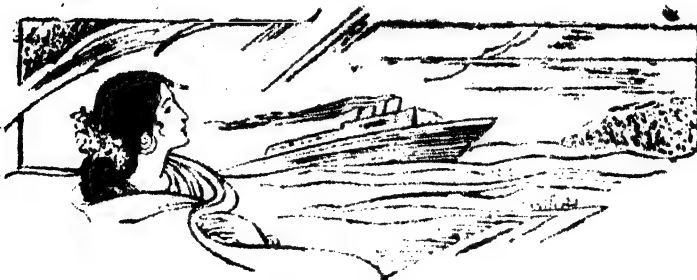
x

x

x

ઝીઝી ગયેલા હૃદયને શાને અમારે રોકવું ?

જે હૃદયમાં પ્રીતિ નથી, તે હૃદય શું નીચોવવું ?...૫

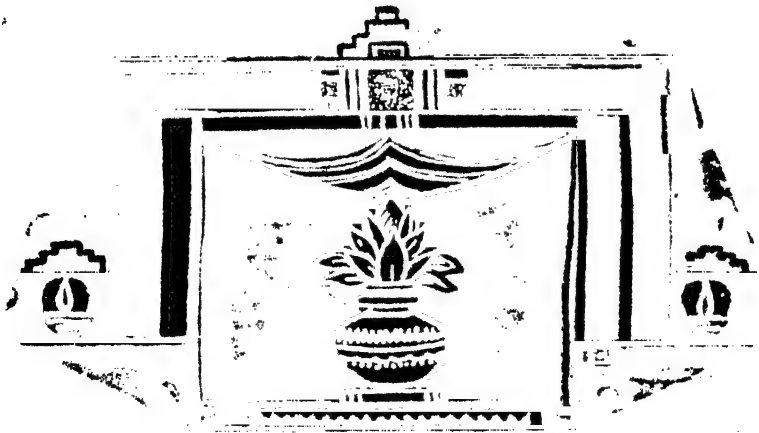
(૬૮)

કેટલાક પ્રશ્નો

અવાય કેમ તારાં ? મધુર ગાન ગાવાં
જોવાય કેમ તારાં ? અનુપ રૂપ જોવાં
જણાય કેમ તારૂં ? જીવન ઓ દુહારી
પમાય કેમ તારો ? અદ્વિત પ્રેમ વ્હાલી ! (૧)

સ્થપાય કેમ તારૂં ? હૃદય-રાજ્ય પ્રિયા !
અમારા જીવનમાં જણાવ તું લલિતા !
રચાય કેમ પ્રીતિ ? સ્થપાય કેમ નીતિ ?
ઉભયના અમલની સલુણી ! ઉભયની ! (૨)

જીતી શકું તને હું, જીતી શકે મને તું
એવા અમૂલ્ય યોગો શાને મળે પૂછું હું ? (૩)

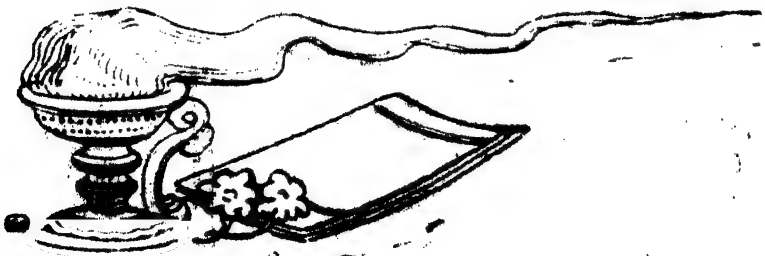
(૬૬)

સતત પ્રશંસા

ખિમાર દીલની ખિમારીને હઠાવતી
પ્રિયા, થયેલ, જડ હૃદયને જગાવતી
વિચારના વિકારને સતત સમાવતી
પરમ પુણ્ય પ્રેમનાં, પ્રિયા સ્થપાવતી. ૧

આંસુ ભરેલી આંખનાં તું આંસુ લૂછતી
દીલદાર દીલને દિલાસો દઇ રમાડતી
પ્રભૂત્ય પ્રેમનાં પ્રકાશતી પ્રિયે સદા
ઉપાધિ એમ તું, અનેક દૂર રાખતી. ૨

જીવાય જિન્દગી અમોલી તુજ પ્રસાદથી
કૃતાર્થ થાય તેમ તે પ્રિયા પ્રભાવથી
વિચાર વિશ્વમાં સદા પ્રિયા તણો રહે
જશર સ્વર્ગ પૂર્ણ થાય, જીવન આ ખરે. ૩

(૭૦)

અવન્ત ઉદ્દગાર

પ્રિયા જેમ પ્રિય પ્રિય અર્થ જાય
હૃદયના તેમ રંગ ઉભરાય
હૃદયમાં રસની રેલો થાય
આત્મા એમાં ડૂબી જાય. ૧

ડૂબી ગયેલો આત્મા
ડૂબી ગયેલા હૃદયને
પ્રિયતમ તણી પ્રતીતિ વિના
તે ભાન બીજું શું રહે ? ૨

x

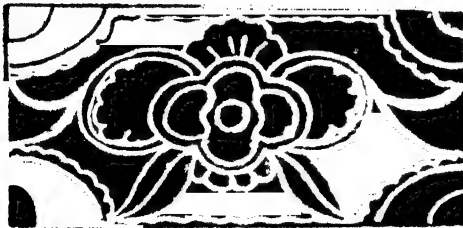
x

x

જે પ્રીતિ પર પ્રાણુ ઝંખ્યા, તે પ્રીતિ થઈ ફર
જે આશાપર ઉર ખેંચાયું, તે આશા થઈ ફર. ૩

આ મન પંખીની એ પ્રીતિએ, પાંખો પણ કાપી
ગમન ગગનમાં કરવાની ગતિ એણે આખર આંધી. ૪

તે જે નિત્ય પ્રમોદ કરી વિહરી રે', હરદમ બ્યોમ વિશાળે
આજ અંધ થઈ અહીં અટવાતું, જગત્તુઃખમય ભાળે ! ૫

(૭૧)

નવીન રસાયન !

છે હઠયા હૃદયના પ્રાણ, છતાં હું જીવું
મેં કહ્યું જગતને આમ, સાંભળી આવું
દુનિયાને લાગી વાત, અજ્ઞયજ્ઞ જેવી
તોયે હું આજે વાત, કરે કરી એવી. ૧

ભલે હઠયા હૃદયના, પ્રાણ છતાં પ્રીતિનું
ચેતન દે શ્વાસોચ્છવાસ, સતત જીવવાનું
પ્રીતિ એ પ્રાણ સ્વરૂપ, અધિક અળ આપે
એવું છે જન્મ્યું કેણું ? વલણ એ માપે ? ૨

એના જીવનની અજ્ઞય યોગ્યતા શક્તિ
પ્રીતિ-પરવાનો, અજ્ઞય યોગ્યતા શક્તિ
એ દે છે જીવન સુક્ષ્મ, છતાં પણ સંગીન
એ પોષે પ્રિયતમ પ્રાણ, જીવવા મહુ દિન ! ૩

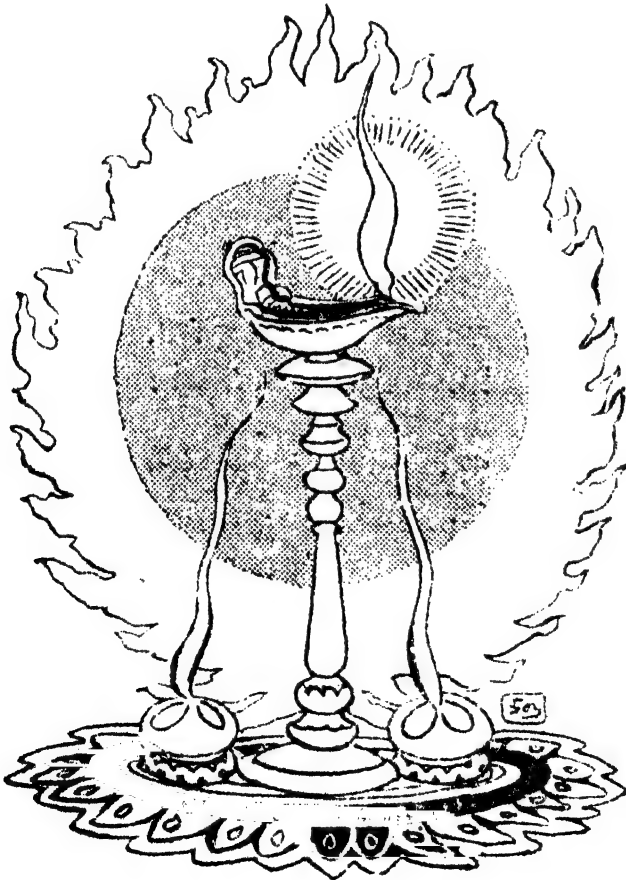
એ એક રસાયન, અજ્ઞય અમલ કરનાર
એણે સ્થાપેલું રથાન, નહિ હઠનાર
એણે આપેલું જીવન, યુગેયુગ જીવે
તો કેમ જગત આ વાત, માની ના રે'શે ? ૪

(૭૨)

એક યાચના

મારી ઉધડતી આંખ પણ, દેખે હવે તારી છબી
મારૂં વિવસતું હૃદય પણ, ધ્રુવગી રહ્યું તારૂં અમી
મારી પ્રકટતી ભાવના પણ, માત્ર ઇચ્છે છે તને
તો તું દયાળુ થઈ હવે શું, હૃદય ના મંભાળશે ? ૧

(૭૩)

તે ક્યાં ?

દીન હૃદયનું દુઃખ હરનારી,
સરસ હૃદયમાં સુખ કરનારી,
પ્રાણ તણી પ્રભૂતા ધરનારી,
હર તણી ઊર્મિ વધી થઈ ક્યાં ? ૧

પ્રણય માર્ગનો પાઠ શીખવતી,
રસિક હૃદયનું જીવન રચતી,
મોહક મનનું મન્થન કરતી,
મોહ મદિરા એ ગઈ ક્યાં ? ૨

જે સૌંદર્ય સ્વરૂપ બતાવે
ઉન્મત્ત આશક કરી ભ્રમાવે
રક્ત સત્તવને હૃદયે ખેંચી,
પ્રેમ અર્પતી તે ગઈ ક્યાં ? ૩

વળી આશા આપતે ઠારે,
દર્દી હૃદયનાં દર્દ વિદારે,
પ્રેમ તણાં ઔષધ દષ્ટ દષ્ટ જે,
એ ચિકિત્સક પણ ગઈ ક્યાં ? ૪

ખોણી મીઠા ખોણ રીઝાવે,
ગાઈ ગાન મન મુગ્ધ બનાવે,
એજ સ્મરણમાં હરદમ રાખે,
એ વીણા ગાતી ગઈ ક્યાં ? ૫

જેને જોતાં ચિત્ર સ્ફુરતું,
હૃદય મહીં પછી બહાર પ્રકટતું,
એવો એ આદર્શ ચિત્રનો,
એ આદર્શ પ્રતિમા ગઇ ક્યાં? ૬

વળી જે હરદય કવિતામય રહી,
કાવ્ય અમીભર સતત અર્પતી,
હાવભાવમય કાવ્ય-કળા તે
કવિતા દેવી તે ગઇ ક્યાં? ૭

હૃદયરાસી, હૃદય ચાંપતી,
પ્રેમ પ્રાણને જીગર અર્પતી,
સુખ સ્વર્ગનું દેનારી જે,
સ્વર્ગ સુંદરી તે ગઇ ક્યાં? ૮

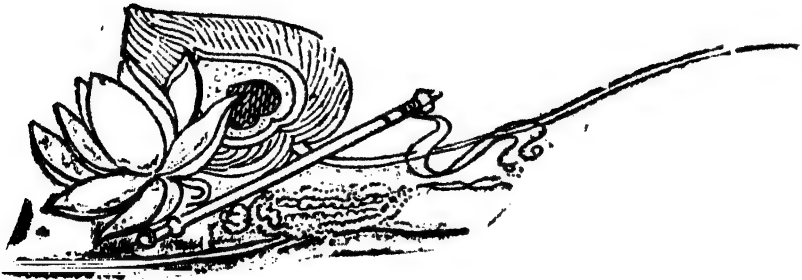
(૭૪)

પ્રિયાદર્શન !

જો શાન્ત એકાન્તમાં હું હજીયે
વ્યવહારના આવરણો દૂર રાખી
જૂતકાળના લાનમાં જગતો રહું
હું પ્રિયનો પ્રેમ અર્પત દેખું. ૧

તિમિરથી વ્યાપ્ત ભલે જગત હો
દેખાય હો ના દુનિયા સકલ એ
કે આંખ મીંચાઈ રહે ભલે સ્થૂલ
તોયે પ્રિયા દર્શન દિવ્ય દેશે. ૨

એ રમ્ય દેવી રસિકા દુલારી
એ જ્યોત્સ્ના જિન્દગીની રસાલી
તે સર્વ સૌંદર્યનો એ ખગનો
સૌંદર્ય શોભાવતી પ્રાણુ મારો. ૩

(૭૫)

પ્રેમ આરાત્રિક-પ્રકૃતિ પૂજન

- તું ઉષા, તું સંધ્યા, સલુણી ! તું ઉષા, તું સંધ્યા,
સલુણી ! તું ઉષા, તું સંધ્યા,
તું લલિતા, તું લલ્લતા, સલુણી ! તું ઉષા, તું સંધ્યા—તું ૧
તું પ્રિય જીવન, તું પ્રિય પ્રાણ જ (૨)
તું પ્રિયતમની પ્રભૂતા, સલુણી ! તું ઉષા, તું સંધ્યા—તું ૨
તું રસિકા, રસમય હૃદય ધરતી (૨)
તું ઉરની અનુકૂળતા, સલુણી ! તું ઉષા, તું સંધ્યા—તું ૩
તું સુંદર સૌંદર્ય સુધાકર (૨)
તું પ્રિયજનની પ્રિયતા, સલુણી ! તું ઉષા, તું સંધ્યા—તું ૪
તું સુખ કારણ, સુખ સ્વભાવ જ (૨)
તું શુચિરૂપ સરલતા, સલુણી ! તું ઉષા, તું સંધ્યા—તું ૫
પ્રેમ પદાર્થ, વિવેક વિચારક (૨)
તું જ વિચારસરિતા, સલુણી ! તું ઉષા, તું સંધ્યા—તું ૬
તું અંતરનું પ્રેરકચળ છે (૨)
તું વળી ભાવ ગહનતા, સલુણી ! તું ઉષા, તું સંધ્યા—તું ૭

+ + + +

અનેક નામ તારાં

અનેક સ્થાન તારાં

અનેક ગુણ તારા, ગવાતાં ગવાય ના—

અનેક રૂપ તારાં

અનેક માન તારાં

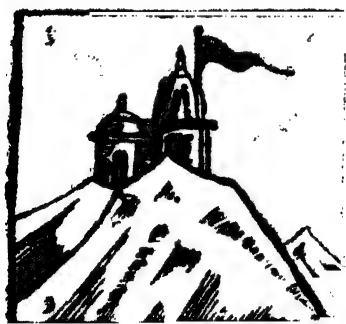
અગમ્ય તુજ જીવનના ભેદો ભેદાય ના—

x

x

x

તું ઉષા, તું સંધ્યા, તેવી તું ગંગા, તું યમુના,
 તું ચંદ્રા, તું સવિતા, તેવી તું માયા, તું મમતા,
 તું પ્રીતિ, તું નીતિ, તેવું તું જીવન, તું જ્યોતિ,
 તું આશ્વા, તું ઇચ્છા, તેવી તું ઋણાં, તું સરિતા,
 તું સાગર, તું મેધ જ, તેવી તું કવિતા, તું ગાન જ,
 તું યોગિની, તું ભોગિની, તેવું તું સૌનું ધ્યાન જ.
 તું હૃદયે, તું જીવને, સહુણી ! તું સધળે સંસારે
 એક જતાં, તું જ રૂપ અનેક જ, વ્યાપી રહ્યાં વ્યવહારે
 સહુણી ! તું ઉષા, તું સંધ્યા
 તું ઉષા, તું સંધ્યા, સહુણી ! તું ઉષા, તું સંધ્યા-તું

(૭૬)

આ શું ?

જેને ન હું દેખી શકું
તેને ન હું પામી શકું
તોયે મને તે તેડતી
આમંત્રણો દઇ એ શું અધુ ? ૧

જેને ન હું આંધી શકું
છૂટયા પછી સાંધી શકું
તૂટયા પછી તોડી શકું
એ શું હતું ? આ શું હતું ? ૨

જેને ન હું જાણી શકું
જેને ન હું માની શકું
પાસે રહી પાછળ પડે
એ શું હતું ? આ શું હતું ? ૩

ઉત્કર્ષ અંતરૂનો હતો
અવતાર જીવનનો હતો
સ્મરણે ચઢી, સળગે સતત
એ શું હતું ? આ શું હતું ? ૪

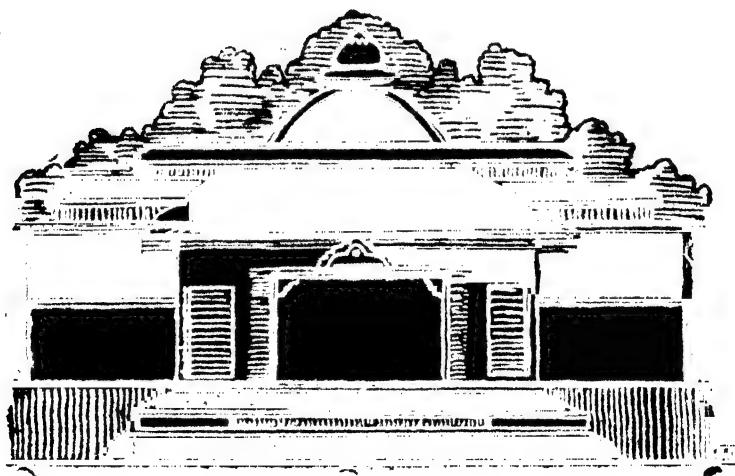

(૭૭)

સરલ યાચના

મારી ઉઘડતી આંખ, યસ દેખે હવે તારી છબી
મારા વિકસતા હૃદયમાં, ઉભરાય છે તારું અમી !
તારા હૃદયના પ્રેમનું તારા જીવનના ઝરણું
સ્થાપું કરી હૃદયે હવે, પ્રિય ! રાત્રી-પ્રિયતમ ગણું. ૧

આંખો હવે ઘેરાય છે, આકર્ષણો વર્ષાવ ના
દિગ્મુદ્ધ દીક્ષને ભ્રમિત કરવાના પ્રયત્નો ત્યાગ આ
જોઈ ચૂક્યો, તારું જીવન આન્તરૂ અનુભવ થઈ રહ્યો
વધુ હોય શું વહાલી ? હવે, મને માન તું તારો બધો. ૨

(૭૮)

આઝાદી (!) નો એકરાર

‘આઝાદી,’ ‘આઝાદી’ મારા ભારતની આઝાદી
એ શબ્દો પોકારી કરવી ધરની આઝાદી

આઝાદી૦

સ્વતંત્ર ભારતના સ્વપ્નેનો ચીતરું હું ચિતાર
પણ સ્વાતંત્ર્ય જરા ના ચમકે જીવનમાં પલવાર

આઝાદી૦

મીઠા મોટા શબ્દો બોલું, લોકો ગાંડા થાય
પણ શી વરણ? શાને માટે? મુજથી ના સમજાય

આઝાદી૦

આઝાદી છઠ્ઠું છું તોયે મનકું છે ગુલામ
કર્મધર્મમાં પાપની છાયા, ક્યાં છે હૈરે રામ ?

આઝાદી૦

સ્વાસ્થ્ય સમાજે મન તનનાં ક્યાં? ક્યાં હયાં? ક્યાં હેત?
બ્રાતૃભાવના બૂલાઈ ગઈ છે, સ્વાર્થતણા સંકેત

આઝાદી૦

ગરીબ પ્રગ્નનાં ઘર મેં લૂટ્યાં, દયા કરણા દૂર
ભૂખે મરતા એથી લાખો શીદ ચઢાવું શૂર ?

આઝાદી૦

અવળી બુદ્ધિ, અવળી ગતિ લે, સાચું ન સમજાય
પગ ધસડાતા, રીંઈ ઉકળે ? આંખો ચમકી જાય

આઝાદી૦

આઝાદીનો બૂવો ચઢને ધૂણું ધરની માંભ
તોયે માઈ શ્રીફળ ઉછળી પડે દૂર જઈ કાંય

આઝાદી૦

(૭૯)

કલિયુગના પ્રતિનિધિ

(૧) આઘ પ્રચારક :—

જવાય ત્યાં સુધી જીવી લે, જીવે ત્યાં સુધી ઉત્સાહ
કેમ જીવવું ? કે ક્યાં જીવવું ? એ પ્રશ્નોને ક્યાં આવકાશ ? ૧

જીવે, જીવે તો ફરી જીવી લે, જીવન ત્યાં સુધી જીવનાર
મરણ પછી માયાની સૃષ્ટિ, માયામાં રહેનાર ૨

જીવતા માટે બન્ધન શાનાં ? મરવા માટે શા નિઃશ્વાસ ?
જીવન જીવ્યા તે જીવન કયા છે, જીવન ગયું ત્યાં સર્વેનાશ. ૩

જીવન જીવે તો જગતા ખર્ચે, જગમાંથી મળનાર
હાથ કરી લે હિંમત રાખી, જીવનના શણગાર. ૪

કેમ, નિસાસા નાંખે ? નિર્જળ થઇને ક્યાં મુંઝાય ?
જે બળવાન હશે તે જીવશે, પામર માર્યા જાય. ૫

જીવન જીવે તે સુખરૂપ જીવે, લે તતની સંભાળ
મરણ પછી નહિ કંઈ મળવાનું, શીદ કરે પોકાર ? ૬

જે જીવનમાં વિલાસ નહિ કે નહિ વૈભવનું સ્થાન
ધર્મિજીત વસ્તુ હાથ ન લાગે, ત્યાં શાના ભગવાન ? ૭

તારો દુનિયા તારે માટે, શોધી લે તુજ સ્થાન
નિજ પુરુષાર્થ-કળા-હિંમતમાં જીવનનાં મેદાન. ૮

આખી દુનિયા આજે લુટે, જે લાગે છે હાથ
પાછળ રહેશે તે પરતાશે, તું બન તારો નાથ. ૯

માયાના આ મહાસાગરમાં તારું બુદ્ધિરૂપ રૂપ
અકસ્માતથી એમાં જન્મે, પામર તેમ જ ભૂપ. ૧૦

જન્મ્યા ત્યાંથી જીવન જન્મ્યું, મરણ પછી છે શૂન્ય
જન્મ અને મૃત્યુ વચ્ચેનું અંતર, માનવ મૂલ્ય. ૧૧

- પૂણ્ય અને પાપોની વાતો કરતાં થાકી જાય
જૂત અને બાવિની ચિંતા કરનારા મૂંઝાય. ૧૨
- જીવન જીવનની રીતિ દષ્ટિ, જીવનના ઉપહાર
હાથ કરી લે તારી સૃષ્ટિ, આ એનો સરદાર. ૧૩
- તારાં મન, તન વ્યથિત અને કે જમણામાં મૂંઝાય
ત્યારે તારી દુનિયામાં દુખ વ્યાધિ સૌ ઉભરાય. ૧૪
- શરીર સૂકાશે, મન મૂંઝાશે, સધળું તારું જાય
ભોગ ભોગવ્યા વિના તારી સૃષ્ટિ ડૂબી જાય. ૧૫
- શરીર સ્વાસ્થ્ય તારું સચવાયું, સમજી લે એ પૂણ્ય
ને વ્યાધિગ્રસ્ત થઈ રીંખાયો, પ્રકટયાં પાપ સ્વરૂપ ૧૬
- જીવન ટકે ત્યાં સુધી માયા, મરણ પામવું એ છે મોક્ષ.
જનમ થકી મૃત્યુ સુધીનું જીવન એ છે 'આતમ' લોક. ૧૭
- મન, તન તારાં રહે આનંદે, એ સમજી લે સ્વર્ગ સમીપ
આ દુનિયામાં દોડી શકે ત્યાં સુધી તારી જીત. ૧૮
- મૃત્યુ પછી મન તન નહિ રહેશે, નહિ આતમ-સંસાર
જીવન જીવ્યો એ 'કથા'જ રહેશે, દુનિયાનો શણગાર. ૧૯
- જૂત હવું તો બાવિ પ્રકટયું, એ વાતો ના માન
જીવન, જીવન એ એક કથા છે. માત્રજ વર્તમાન. ૨૦

(૮૦)

(૨) આઘ પ્રચારકનો ભાષ્યકાર:-

આ બ્રાહ્મણ છે, આ ક્ષત્રી છે, આ છે વૈશ્ય અને આ શુદ્ર
માનવજીવનમાં આ ભેદો બ્રમણાઓ પ્રગટાવે ખૂબ. ૨૧

જ્યાં સઘળા જીવે એક રીતે, જીવનનો છે એક જ રંગ
શરીર તણા ધર્મો જ્યાં સરખા, મન, તન, સાધન એક સ્વરૂપ. ૨૨

આ ઊંચો, આ નીચો, એવી વાત જરા ન સ્વીકાર,
સૌ સૌનાં સાધન પર ખીલે, “તે” “તું” એક સમાન. ૨૩

જેને જે વસ્તુ મળી ગઈ તે, વસ્તુ તેની જાણ,
સાધનનાં મૂલ્યાંકન કરતાં, વધતી તાણાતાણ ૨૪

એનાં થોથાં પોથાં એને રહેા મુખારક બાધ !
તેથી શું તલવાર તમારી આમ રહે લજવાધ ? ૨૫

આ તલવાર સમીપ, ત્રાજવું વૈશ્ય તણું નહિ જાય,
ખેતી કરનારા એની આગળ નહિ ઝાંખા થાય. ૨૬

શુદ્ર કરી રે’ સેવા-મજૂરી એથી ન નીચ ગણાય
“માનવજીવન”માં વર્ણો શી ? માનવજાત હણાય. ૨૭

બ્રાહ્મણમાં પણ ક્ષત્રી વસે છે, ક્ષત્રીમાં પણ વૈશ્ય,
વૈશ્ય મહિ શુદ્રો જઈ વસતા, એવી માનવ રીત. ૨૮

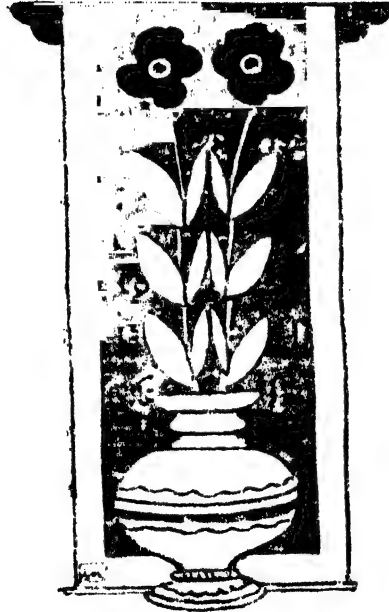
જેની પાસે જેવી શક્તિ, તેના તેના ખેત્ર,
ધીનું કામ કરે ધી ત્યારે, તુચ્છ ઠરે નહિ તેત્ર. ૨૯

(૮૧)

(૩) સ્વછંદી ભાષ્યકાર

સંયમ શાના? ધર્મ કાર્યની મમતા રાખી ફરે ના
જે સમયે જે કાર્ય બને તે કાર્ય કરી દ્યો ડરે ના. ૩૦
વર્ણ ભેદ પર ધર્મ રચીને બાહ્ય બ્રમમાં નાંખે
સુખભર જીવન જતાં જીવવા તેઓ પાછા રાખે. ૩૧

(૮૨)

વૈશ્યોની વાણી

- (૪) બહે, વેદ પુરાણ કે શાસ્ત્ર વાંચો
 બહે ને તમે ગ્રંથ ગ્રંથી દ્યો હજારો
 બહે ને કરો તત્ત્વની ચિતનાઓ
 નથી લક્ષ્મી કદીયે વસી એ કળામાં. ૧
- બહે ને તમે નિત્ય સંખ્યા પૂજમાં
 પ્રભૂનું ધરો ધ્યાન, કરી પ્રાર્થનાઓ
 બહે ને તમે અલ્લની શોધ કરી દ્યો
 નથી રોટલા કાંઈ એમાં વણાતા— ૨
- તમે જ્ઞાન વિજ્ઞાનનો આશરો દ્યો
 બહે ને તમે માળ-ત્રિપુણ ધારો,
 બહે ને કરી ભક્તિ જગતે નચાવો,
 મળે ના કદી વૈભવો કે વિલાસો. ૩
- બહે ને તમે મંદિરોમાં મથો જઈ
 પ્રતિમા પૂજો કે પ્રતિષ્ઠા વધારો
 બહે યજ્ઞ કે કર્મકાણ્ડો યતાવો
 નથી લક્ષ્મી વરતી કદી અલ્લણોને. ૪
- સદાયે તમારી રહે ઝોળી ખાલી
 બણેલું તમારું ન દે ભાખરી કંઈ
 તમે તો તમારા જીવનના ભિખારી
 સદાયે રહો છો, જીવન જગ્યો હારી. ૫
- બહે ને તમે ભાવનાઓ ખીલાવો
 અને વેદ વેદાન્ત અહિં તહિં ગમવો
 નથી એ નગદ કામ, શું પામવાના ?
 તમે કોઈ ચોથાં મહિં રહી જવાના— ૬

તમારી બલે પોથીઓ છે પૂરાણી
છતાં આ યુગે એ નકામી જવાની
કરો નોકરી યા કરો કાંઈ કંઈ
મળે લક્ષ્મી સહેજે જીવન જીવવાને. ૭

બને વૈશ્ય કે શુદ્ધ જો બ્રાહ્મણો તો
જીવન એ સુખેથી જીવે યુગ એવો
બધે “બ્રાહ્મણો બ્રાહ્મણો” જો થઈ રે’
દીપે યુગનો ધર્મ સંસાર માટે. ૮

તમે દાનને દક્ષિણા દોડતા હ્યો
ખરો રફોટ જીવન તણો ત્યાં વણુશે
તમે જઈ ધૂમો વૈશ્યની પેઠીઓ પર
તમેને જીવનમાં જીવન કંઈ જણાશે. ૯

કરો ચિંતવનો આજ બ્યાપાર માટે
બને તો બનો ખ્હાવરા લક્ષ્મી માટે
તમારી બધી પોથીઓ આંધી દધને
મૂકી છો જાંચે, ના ફરી વાંચવાને. ૧૦

વાંચ્યું વિચાર્યું ધણું, ના મળ્યું કંઈ
પ્રતીતિ થઈ નહિ, જીવન સાધનોની
કંઈકથ શ્લોકો મવાતાં ઢીલા ગાત્ર
સૂરો થઈ સૂર ફૂળી જવાના. ૧૧

તમે જે ક્રિયાઓ કરાવો જનમની
લગનની-મરણની કે એવી બીજી કેઈ
બધી એ બતાવો તમે સ્વાર્થ માટે
મળે કૈંક પૈસા જીવન જીવવાને. ૧૨

નથી એ ક્રિયાથી જીવન કૈં સુધરતાં
ન અટકે જનમ કે લગન એ વિનાનાં
છતાં દુખ રાખી દયાથી નભાવે
બધા વૈશ્ય આજે તમે બ્રાહ્મણોને. ૧૩

છતાં એ દયાથી તમારૂં જીવન તો
મહા દુઃખી બનતું જશે આખરે તે
અતિ વેદનાપૂર્ણ ભાવિ ધડાશે
બધા બ્રાહ્મણો ભૂખ દુઃખે રીબાશે. ૧૪

અમે તો તમારા વિના જે અમારૂં
જીવન કાર્ય ઉભું થશે તે કરોશું
અમે ચોજીશું લગ્નપ્રકાર એવા
મળ્યાં વરને કન્યા થયાં લગ્ન સાચાં. ૧૫

સંબંધી જનોનો હશે સાથ કે ના
મળ્યાં દીલ એ લગ્ન ત્યાં થઈ જવાનાં
પછી ત્યાં રહી શી જરૂર બ્રાહ્મણોની?
નથી જ્યાં ગણાતી ઉણપ રનેહીઓની? ૧૬

મર્યું તે મર્યું ને ગયું તે ગયું ત્યાં
તૃથા શી ક્રિયાઓ રહી ત્યાં પછીની?
જીવ્યા ત્યાં સુધી છે જીવનના સંબંધો
ભલા મૃત્યુ પાછળ અમારે રહ્યું શું? ૧૭

(૮૩)

પ્રકીર્ણ-ગુચ્છ (નં. ૧)

(૧) પ્રેમધ્વનિ

તારા હૃદયમાં જે ધ્વનિ, તે જાગતો જ્યારે મને
આકર્ષતો ત્યાં ગુંજવા, કાં ગુંજવું નહિ હે પ્રિયે ?
એ ગુંજનોથી જે ગતિ, મારા હૃદયમાં પ્રકટતી
દે જીવનમાં જીવન નવું, શોભાવવા શક્તિ બધી. ૧

(૨) પ્રેમ વિનિમય

એને મળ્યું એનું હૃદય, ત્યાં પ્રાણ પ્રીતિથી વધ્યા
પ્રકટી રહ્યું ત્યાં પ્રણય ઓજસ, એમ આશા આપવા
હૃદયે વિલાસે વિલસતી, વિમુગ્ધ કરતી હૃદયને
તે જાય છે તુજ જીવનમાં, અદ્ભૂત યોગ થયો બધે. ૧

હું એમ પ્રીતિ દઉં બધી, મારું હૃદય, મમતા બધી
હું જાઉં ભૂલી તેમ મારા સ્થુલ સૌ વ્યવહાર આ
પ્રિય ! ત્યાં પછી હું ના રહી, રે ! હું જતાં ત્યાં શું રહે ?
અદ્વૈત એ અંતિમ સિદ્ધિ એમ પ્રેમીને મળે. ૨

(૩) મુગ્ધ સ્થિતિ

જોડાઈ ચૂક્યા છે સંબંધો, જોડવાના શા ફરી ?
સોંપાઈ ચૂક્યું છે હૃદય, ત્યાં સોંપવાનું શું ફરી ?
જ્યાં થઈ ચૂકી છે એક મમતા-એક ક્રિયા હૃદયની
પ્રિયજન ! રહ્યા શા સંશયો ? ફરીયાદ કે શંકા ફરી ?

(૪) ઉપાલમ્બ

દીલ હોય તો દીલદાર ! દીલની વાત આજે જાણવા
દીલને કડક કરશે નહિ, મગફરીમાં મરશે નહિ !
જે સમય થોડો સ્નેહની વાતો કંઈ કરવા પ્રિયે !
આવી મળ્યો એ યોગને હાથે કરી ખોશો નહિ ! ૧

ક્ષણ એક પણ જે જાય છે, તે માનશો કિંમતી બધી
સાચા સંબંધોમાં ક્ષણોનો વ્યર્થ વ્યય કરશો નહિ!
જેવાં તમે તેવોજ હું, મગરૂર છું બહાલી પ્રિયે!
મગરૂરને હંકારવા, મગરૂરી આ ધરશો નહિ. ૨

આવી મજેલો યોગ જતાં, આપ પરતાશો પછી
કારણ હતો હું તે તણું, એ વાત પણ, કહેશો પછી
આવું બને નહિ આખરે તે કારણે હું કહું ફરી
દીલને કડક કરશો નહિ, મગરૂરીમાં મરશો નહિ. ૩

(૫) આવેગ

કારણ વિના કાં થઇ પતંગ, સમજ્યા વિના હોમાય છે?
આ વિષય અગ્નિમાં બધાં, આ પ્રેમ શો કહેવાય છે?
શું પ્રેમ એ પીડા નથી? વ્યાધિ નથી? ભ્રમણા નથી?
શું એ વૃત્તિ ગાનવજ્રવનને ત્રાસનું કારણ નથી? ૧

(૬) શુદ્ધ પ્રીતિ

પ્રશંસા પ્રિયજનની શી? કે શાં સન્માન કરવાનાં?
સંબંધી હોય જે સાચાં, તે શી ભેટે રીઝવવાનાં?
નથી જ્યાં સ્નેહ સાચો ત્યાં, મથે દુનિયા બધી કરવા
અરેરે! બાલ દેખાવો અને દીલ એમ છેતરવા. ૧

હૃદયમાંની ખરી ઉણપ, છૂપાવે આમ આ દુનિયા
જગતની ભેગ-સોગાદો બધા વ્યવહાર ઈશવાના
ખરી પ્રીતિ ન યાચે, આ બધા આડંબરો, બહાલી!
જગતને સોંપી એ સદ્ગુણ, પ્રિયે! તું ચોજ આ નીતિ! ૨

(૭) જીલમનું પરિણામ

કે જીલમથી ઉધાડેલી આંખો ફરી મીંચાય છે
કે જીલમથી સંભારેલું ફરી ભૂલી જવાય છે
કે જીલમથી જાણેલું તે સ્મૃતિ નહિ સાચવે
કે જીલમથી આરંભેલાં કામો બધાં જાય છે! ૧

(૮) નવા પ્રશ્નો

તું સાચી કે પ્રીતિ સાચી? આ શી મમતા-માયા?
તેં બમણા આ સરલ હૃદયમાં શેં ઉપજાવી આ આ?
આમ અરે! મન મુગ્ધ કરી તું, ક્યાં ક્યાં ખેંચી જાશે?
આ આકર્ષણમાં અટવાતાં, શો છે લાલ ઉભયને? ૧

(૯) આતુરતા

આ સ્નેહનો સત્કાર કરવા કેમ ઉત્સુક ના રહે?
કાં ઠીક આવી થાય છે, કારણ વિના બહાલી પ્રિયે!
ઉભરાય થું નહિ સરલ હૈયું, સ્નેહ સાચો શોધવા?
આવી પ્રિયા! પ્રીતિ ભરી મુંદર પગો, સુમાવ ના! ૧

(૧૦) પ્રેમનાં આન્દોલન

પ્રિયે! આ પ્રિયતા તે શી? પ્રિયા! આ પ્રેમ આશા શી?
જીવે જીવન ત્રિમય પંથે, નવી આ વાત જામી શી? ૧
પ્રભૂ એ આ મૃદુ હૈયું, બનાવ્યું બહાવર કેવું?
પ્રિયા તે આ, પ્રિય તે આ, નિયમ આવા મનાવ્યા કાં? ૨
તને જોતાં હૃદય મારું, ધક્કતું એ જ્વનિ જ્ઞાનો?
મને જોતાં તું મગ્નકાતી, લગ્ના એ રિમત જ્ઞાનાં છે? ૩
કહે છે પ્રેમ શુદ્ધિ છે, હૃદયના આત્મજીવનની
પછી બ્યવહાર મૂકી કેમ તે વિહ્વલ થઇ મરતો? ૪
નથી જ્યાં તું, નથી જ્યાં હું, પડે ત્યાં પ્રેમની જાયા
જતાં તેના ઉપર સાથે રહી, ભગ્નાર્થ ચિત્ર ઉપજાવ્યાં? ૫

(૧૧) સ્નેહસૂચન

માનવ પ્રીતિમાં આ મન, જેવું જીવન ધરીને રે' છે
તેમ તેના સ્થુલ વૈભવમાં, રસિક હૃદય મરે છે
પ્રીતિની પોષક કળા, એ રસિકતા છે ઉજળી
પણ હું કહું, તું જો જો, એની ગતિ વળે ના અવળી. ૧

(૧૨) બહેનની ભાવના

આ ભાષને આ ભાભીની, પ્રીતિ કાયમ રહેજો
પ્રેમ ભર્યા એ પૂનિત હૈયાં, હરદમ સુખમાં વહેજો
એકજ હૈયું જાણે જીવે, એવી નાડ ધમકજો
આ તો તે છે, આ તો હું છું, એવો ભેદ ભૂલવજો. ૧

(૧૩) પ્રેમ સ્ફૂર્તિ

હૃદીં હૈયાનાં તેં હૃદીં, પ્રિયજન! શેં હર્યોરે?
માયલ જીગરના તેં ધા તો કેમજ રૂઝવ્યા રે?—હૃદીં ૧

નિત્ય ઝિમાર રહી રડનારે [૨]

કેમ સતેજ થયું દીલ માંરે? [૨]

આપ્યાં તેં તે કેવાં ઔષધ ઉત્તમ પ્રાણનાં રે?—હૃદીં ૨

જે ભયભિત રહી ભમનારે [૨]

નિર્ભય કેમ થયું ચિત્ત માંરે? [૨]

જાથી સ્ફૂર્તી એમાં એતન આવાં અવનવાં રે?—હૃદીં ૩

બ્રષ્ટ થતાં રસ શુષ્ક થયેલું [૨]

ભાન જતાં અતિ મૂઢ થયેલું [૨]

આવી એની બુદ્ધિ શી રીતે નિજ સ્થાનમાં રે?—હૃદીં ૪

(૧૪) હૃદયની પ્રાર્થના

બહાલા પ્રભૂ! વિરહી હૃદયને કોઈ રીતે ઠારવા
તે પ્રિયનું જીવન પ્રભૂ! યુગે યુગે સંભાળવા
પ્રિયત્તમ પ્રિયાને રાખવા, જીવન દયા દર્શાવશે
જેને જતાં મુજ જીવન નિરસ થાય, તેને રક્ષજો. ૧

જેના ઉપર મમતા થઈ માંરે હૃદય જેને ચહે
અસ્તિત્વ એનું ભય મહીં આવી પડે તો શું રહે?
કે શું રહેમુજ જીવન મહીં, જીવન તણી સારી ખૂબી
બહાલા પ્રભૂ! શું દીન સેવક ઉપર આ પીડા બધી? ૨

યાચી રહ્યો છું આપને, આ આફતોથી રક્ષવા
તું દીનદયાળુ સાબળીં લે દાદ કે ફરીયાદ આ
ઈન્સાફ કર મારા હૃદયનો, મુજ જીવનનો હે પ્રભુ!
ખીજું કંઈ માશું નહિ, જીવાડ મારું હૃદય તું! ૩

(૧૫) નિરાશાનો સૂર

આવો જગાવી પ્રેમ તું, જ્ઞાતી અકાળે જાય કાં!
નિભાવવી ના આ અંત સુધી, પ્રેમ પ્રીતિ, ન્યાય શા?
રે! રે! અકાળે આમ જીવું થઈ જવું ધટતું નથી
સંબંધ જો સાંધ્યો પ્રિયે! સુખ સાધવાનાં છે હજી. ૧

પ્રિયા! તારી ખિમારીએ, કર્યું ખિમાર આ હૈયું
ખતી બેહાલ તે રડતું, પ્રિયે! આ દુઃખ શું જોતું? ૧
તને આવી અચેતન જોઈ, હું બેભાન થઈ રડતો,
પ્રિયે! આ પ્રેમના આદર્શની પાછળ ત્રાસજ શો? ૨

(૧૬) રડતું હૃદય

હતું દીલ ત્યાગવાનું તો, સંબંધો સ્નેહના જોડી
મદિરા પ્રેમની પાછ કર્યો ઉન્મત્ત અકારણ કાં? ૧
પ્રિયે! એ પ્રેમ લાલચ મહીં, ચૂક્યો મારાં વ્રતો હું તો
કરારો તેં કરેલા તે, કરે છે ભંગ જ્ઞાતી! કાં? ૨
સંબંધો સ્નેહના સાચા ગણી હું સાવ ભરમાયો
ભલા! બોળા હૃદયને, આમ ભ્રમણામાં રડાવે કાં? ૩
પ્રિયે! તેં મુક્ત કંઈ શી, પ્રશંસા પ્રેમની કીધી?
છતાં એ પ્રેમની ઉર્મિ, અકાળે તેં દયાવી કાં? ૪
છૂપાયો પ્રેમ તેં જગબો, જગાવીને જમાવ્યો તેં
જમાવટ જમાં થઈ ત્યાં, તોડવાની વાત લાવી કાં? ૫

- મદિરા પ્રેમની જે પાય, તેણે તે મદિરાને
અકારણ ધરકે તોડીને બધા ! જેરી બનાવી કાં ? ૬
- મને જે મોહમાં તું નાચતો રાખી અને નાચે
નહિ તો નૃત્ય એ મારું, ઠરે નહિ મૂર્ખતા એ કાં ? ૭
- બનાવ્યું દીલ તેં દીલબર, થયો નિશો નથી પૂરો
મદિરા પ્રેમની ખેંચી લઇ નિર્જળ બનાવે કાં ? ૮
- અરેરે ! આમ કરવું તું, પ્રિયે ! એ પ્રેમ કાં પાયો ?
વિના કારણ વિશ્વાસુ હૃદયને તું દબાવે કાં ? ૯
- સંબંધોનાં ખરાં સુત્રો, હજૂ તો ભોગવ્યાં પણ ના
અકાળે આપ આ મીઠી, પ્રિયો તું જાય છે રે ! ક્યાં ? ૧૦
- છતાં શું જ્યોત્સ્ના એ ચંદ્રમાં કાંઈ પ્રતિભા છે ?
અમીવૃષ્ટિ નથી તો ઉત્પતિ એ વાત સાચી ક્યાં ? ૧૧
- પ્રિયે ! એવી રીતે પ્રિયે નથી તો પ્રેમ શાનો છે ?
અને તું પ્રેમ ત્યાગે તો પછી પ્રિયે રહી પણ ક્યાં ? ૧૨

(૮૪)

પ્રકાશનો ભ્રમ

દૂર દૂર છે જણાય, દૂરનો પ્રકાશ એ
હજૂ નથી પ્રકાશ એ પ્રભાતને પ્રસારતો
હજૂ નથી પ્રકાશ એ પ્રકાશ સત્ય ભાસતો
હજૂ નથી તિમિરનાં એ આવરણો વિદારતો. ૧

બલે ક્ષિતિજમાં રમી રહી પ્રકાશની ગતિ
બલે વધી રહી ગતિ, બલે રે' જ્યોતિ ઝળહળી
છતાં નથી એ શાન્ત તેજ જીવનને જગાડતું
જણાય છે પ્રકાશ, પણ પડળ છે પ્રકાશનાં. ૨

પ્રકાશના એ ભ્રમ મહીં, પ્રકાશ તુજ જાતનો
રખે ગુમાવી દે ન તું, રખે બને ન બહાવરો
રખે ન દોડી જાય દૂર, રખે ન અંધ તું બને
થવા દે પૂર્ણ તેજ ત્યાં પછી રહેજો દોડતો. ૩

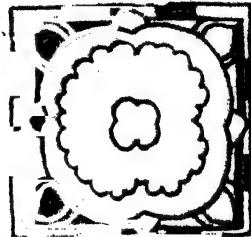
(૮૫)

હું

મેં મિત્ર માનીને તને, કદ્યાણુ તારું ના કર્યું
રિપુ ગણી તારું હૃદય મેં, ચીરવા ઇચ્છ્યું નથી
કે દુષ્ટ માનીને તને, ધિક્કાર વર્ષાળ્યો નથી
કે દેવ જાણીને તને મેં પ્રેમથી પૂજ્યો નથી. ૧

ગુરુ ગણી ઉપદેશ મેં, ના સાંભળ્યો તારો કહી
કે શિષ્ય સમજી મેં નથી, ઉપદેશ પણ દીધો કહી
પ્રિયજન ગણી માંડું હૃદય મેં પ્રેમથી સોંપ્યું નથી
આશ્રય બની એ હૃદય મેં સ્વીકારવા ઇચ્છ્યું નથી. ૨

કે ના ગણી માલિક મેં છે, નોકરી તારી કરી
ગુલામ જાણીને નથી મેં આજ્ઞા તુજને કરી
તું હોય તેવો હોય મેં દરકાર એની ના કરી
હું શુન્યવાદી ઇષ્ટ કે અનિષ્ટ ક્રિયામાં નથી. ૩

(૮૬)

પ્રભૂને નિવેદન

- અસ્થિર ચિત્તને સ્થિર કરવા, શક્તિ દે બહાલા પિતા !
નિરસ હૃદયમાં પ્રેમનું અમૃત હવે સિંચો પિતા !
બુદ્ધિ બની છે ભ્રષ્ટ, એને ઈષ્ટ સ્થાને લઈ જશે
માનવ છતાં માનવ સ્વરૂપે, ના રહ્યો, તો રાખશે. ૧
- હું કોણ ? શું કર્તવ્ય માફ ? તે મને સમજાવશે
ઉદ્દેશ ઉત્તમ જિન્દગીનો સર્વ કંઈ પ્રકટાવશે
ગાંડું બન્યું છે ચિત્ત ગાંડું, એકદમ ઉન્મત્ત થયું
એને પ્રભૂ ! તારી પ્રભૂતાનું સ્વરૂપ બતાવશે. ૨
- પાગલ બન્યો છું હું જગતનાં બન્ધનો સાચાં મણી
ઉન્મત્ત રહ્યો છું હું પ્રભૂ ! દુનિયા બંધી મારી મણી
ગાંડો થયો છું હું પ્રભૂ ! આ જીવન ભરના કલહમાં
ખાવા પીવાના ખ્યાલમાં ભૂલી ગયો તારી પ્રમા ! ૩
- હું જે કરું, એવું કરે ના કાઈ, એને મુખ્ય હું
માનું અને એની કરું નિંદા થઈ નિષ્કુર હું
આ દુઃખનોને, આ સંબંધી, ભેદ મેં એવા કયા
એ ભેદને સંભાળતાં, જીવન વીતે છે ત્રાસમાં. ૪
- નિર્જીવ વ્યાપારો જણાતા, બહુ મહત્વ ભર્યાં મને
સાચાં મહત્વભર્યાં વલણ, દેખાય છે જૂઠાં મને
સાચાં સરલ હૃદયે ઈશું છું, સ્વાર્થમાં હું અંધ થઈ
ને ત્રાસ આપે હૃદયને, એને નમું છું નમ્ર રહી. ૫
- ઠગનારને ઠગવા જતાં કદી હું ઠગાતો'તો મને
એવી ઠગાઈ જણાય છે નિર્જીવ માત્ર સમય પર
પણ ના ઠગે, એને કદી ઠગવા જતાં, હિલકું બને
ને હું ઠગાઉં તો હૃદયને ત્રાસ એ વધુ થઈ પડે. ૬
- આવી રીતે ભ્રમણા મહી, ભ્રમણા ધરી, ભ્રમણા વધી
સ્થિર ચિત્તમય સદ્ભાવનાની જ્યોત્સ્ના ઝાંખી પડી
મુંઝાય છે મન, તન બધાં પ્રિયતમ પ્રભૂ ! સ્થિર શાન્તિ દે
માનવજીવનનું સત્ય મૂલ્યાંકન કરું પ્રભૂ ! સામર્થ્ય દે. ૭

(૮૭)

કવિની ઇચ્છા

મારી કવિતાથી તમારા હૃદયમાં રસ જામશે
 ને પ્રાપ્ત પશુ છૂપી રહેલી રસિકતા ઉભી થશે
 સત્યો સદંતર ધર્મનાં-રસ મર્મનાં ને કર્મનાં
 અવગત થશે તો આ હૃદય ઠરશે અને કંઈ ઠારશે. ૧

ગૌરવ ભરેલું ગાન મારી જિન્દગીના કર્મનું
 ઓજસ ભરેલી આત્મવિભૂતિ વડે કંઈ દીપતું
 રસ મર્મનું-રસ કેન્દ્રનું-નીતિ ભર્યું-પ્રીતિ ભર્યું
 હૃદયે બેસે સુખરૂપ સદગુણ, એમ હું ઇચ્છી શકું. ૨

મારી કવિતાની પ્રશંસા આપ કરવાના નથી
 તોયે કવિતા એ હૃદયની આપ ભૂલવાના નથી
 છે આ કવિતા, હૃદયનાં રસ ગાન, ઉર્મિઓ બધી
 સમજાવવા સત્યો પ્રભુના દ્વારનાં પ્રીતિ થકી. ૩

(૮૮)

નવી પ્રાર્થના

દિવસો ગયા તોયે દયા મેં આપની દેખી નહિ
વિશ્વાસ આવો ગ્રખવામાં વીતશે શું જીંદગી ?
શું નાથ ! આપ તણા હૃદયમાં હૃદય મારું નહિ ઠરે ?
કે એ હૃદય આ હૃદયની દરકાર કદી પણ નહિ કરે ? ૧

ચૂર ગણી ઉપદેશ સાંભળવા નિરંતર હું રહ્યો
જીજ્ઞાસુ તોયે કાં પ્રભૂ ! ઉપદેશ ના દીધો ખરો ?
મેં મિત્ર માનીને તમારો પ્રેમ હૃદયે કળવ્યો
તોયે મને તે પ્રેમને બદલે ન આપ્યો પ્રેમ કાં ? ૨

ભૂખ્યો તમારા બાવનો-તમને નિરંતર શોધતો
તોયે તમે દર્શન મને દીધાં નહિ એ ન્યાય શો ?
બહાલા પ્રભૂ ! વિચારનું આચારમાં મૂક્યું બધું
તોયે કદર સેવા તણી કરતા નથી, એ નાથ ! શું ? ૩

મારા ગુન્હાઓ છે ધણા તોયે પ્રભૂ ! હું આપનો
એવું ગણી વિશ્વાસુને વિશ્વાસથી નિભાવશો !
ને તારશો-ઉદ્ધારશો કંઈ યોગ્ય માર્ગ બતાવશો
બહાલા પ્રભૂ ! આ દીન સેવકને હવે સંભાળશો ! ૪

(૮૯)

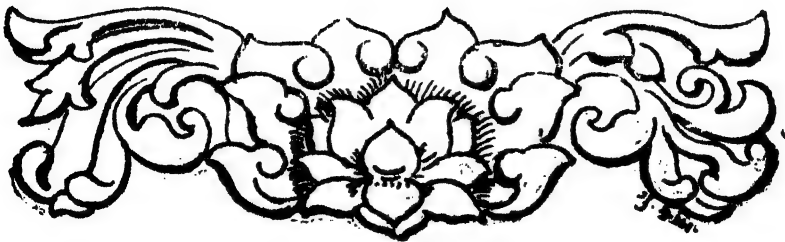
નિરાશ દીલ

મારી કવિતાથી મને, આનંદ મળવાનો નથી
મારું હૃદય, મારા હૃદયને, મુખનું કારણ નથી
મુજ દ્રવ્ય સાધન છે નહિ, મુખ પામવા સંસારનું
ના જ્ઞાન મારું તો થશે, સાધન મુજ ઉદ્ધારનું ૧

ના પત્ની મારી, મુજ હૃદયને જીવનનું કારણ થશે
ના બાળકો મારાં મને આનંદથી જે હસાવશે
ના મિત્ર મારા, ભેદ મારા, સર્વ છૂપા રાખશે
કે શાંતવન મારું કરી, મારા હૃદયને ઠારશે. ૨

ગુરુ, મને, મારા, નહિ દેખાડશે સાચી ખૂબી
પ્રભુપ્રેમની, એ દારની કે જીંદગીના સ્વત્વની
પિતા નહિ મારા હૃદયને જાણશે-નિભાવશે
માતા મને નહિ પ્રેમથી-સત્કારથી બોલાવશે. ૩

દુનિયા પ્રશંસા નહિ કરે, મુજ નામની ને કામની
સેવકજનો એ નહિ કદર કરશે જીવનની-દામની
મારા જીવનની સર્વ આશાઓ હવે પૂરી થશે
જીવ્યો બધા જે જીંદગી, તે જીંદગી ઉડી જશે. ૪

(૬૦)

મારો ઠર્યો

ન્યારે કર્યો સત્કાર મારો, તું હવે મારો ઠર્યો
ન્યારે મને સોંપ્યું હૃદય, સાચો ઠર્યો તું એકલો
મારા હૃદયનો પ્રેમ તેં પોષ્યો બહુજ ઉદાર થઇ
એ દેખીને હું મિત્ર માનું તો, તને એ ન્યાય કંઈ. ૧

તું આંખ, આ આંસુ ભરી, તે લૂછવા સાવધ રહે
એ પ્રેમ તારી દિવ્યતાનું તેજ તત્ત્વ વિશાળ છે
ને દુઃખનો મારા, મને, ન્યારે દુઃખવા આવતા
ત્યારે રહ્યો તૈયાર તું, એ દુઃખલા અટકાવવા. ૨

ન્યારે દગાથી એર તેણે મિત્રને આપ્યું હતું
તે એર તેં પીધું ભલા! પહેલું, મનેજ જવાડવા
ચોળાયું મારે કારણે તે બોરું, તેં ઉદાર થઇ
એ નોંધને આ હૃદય આકર્ષાય છે તારા પ્રતિ. ૩

(૯૧)

દૃઢ વિશ્વાસ

ન્યારે ત્યારે જિન્દગીમાં આપ આવશે
અનેરી આંખમાં અનેરો રંગ લાવશે—ન્યારે૦ (૧)

કંઈક આશથી-કંઈક ભાવથી હૃદે
જરૂર નિત્ય માનતો કે આપ આવશે—ન્યારે૦ (૨)

તમે સતેજ સ્થાય છો: તમે પરમ ઉપાસ્ય છો:
તે જીવન્ત જિન્દગીને આપ તારશે—ન્યારે૦ (૩)

વિભૂતિ-આપની કૃતિ પ્રભુ! વિશાળ છે
પ્રકાશ છે-વિશ્વાસ છે-વિકાસ સૌ સ્થળે
તમે અમારી જિન્દગીને જોમ આપશે
અનીતિમાંથી તારવાને આપ આવશે—ન્યારે૦ (૪)

ન્યારે ત્યારે જિન્દગીમાં આપ આવશે
અનેરી આંખમાં અનેરો રંગ લાવશે—ન્યારે૦ (૫)

(૬૨)

મોહનો અંત

ધ્રુષ્ટા નથી આ નયનને, અવલોકવા તારી જામી
પરવા નથી આ હૃદયને, પીવા હવે તારું અમી
ચિંતા નથી આ ચિત્તમાં, તારું સ્મરણ કરવા મને
રે! મોહને આકર્ષણે ઉડી ગયાં સધળાં હવે. ૧

“પ્રિયે!” કહીને હું હવે બોલાવવાનો પણ નથી
“બહાલી!” કહી રીઝાવવા દરકાર કંઈજ રહી નથી
કહ્યાણુકર તુજ ઐયનો રસ્તો હવે જોવો નથી
મારે હવે તુજ નામની ગુલામી કરવાની નથી. ૨

સોંપ્યું હતું જે સર્વ કંઈ, તે આજ હું ખેંચી રહ્યો
તારો હતો તે આજથી, તારો હવે શીટી ગયો
જે ભૂલવું તે ભૂલવું, જે ત્યાગવું તે ત્યાગવું
એમાં હવે શી શિથીલતા? મારે નથી તારું થવું. ૩

તારાં કવિતા-કાવ્ય જે કરતો હતો હું પ્રેમથી
તેવાં કવિતા-કાવ્ય હું એકેકે કરીશ નહિ કદી
ના જાન તારું ગાઈને આ હૃદયને રાજી કરું
ત્યાગ્યું હવે તે ત્યાગવું, તેને નહિ સંભારવું. ૪

(૯૩)

દિવ્ય મસ્તી

હું છું રવિ, હું છું શશી, હું વિભૂતિ આ વિશ્વની
 હું છું કવિ, આ વિશ્વનાં ગાનો વધારું હર્ષથી
 હું ઇન્દ્ર, મારી ચન્દ્રિકાના ગર્ભમાં હું જ્ઞાન છું
 જળ, સ્થળ અને જડ એતને, હું વ્યાપ્ત તે ભગવાન છું. ૧

સુખ શાન્તિમાં જે શક્તિ છે, રસજળ ભરી, તે હુંજ છું
 હું છું પ્રિયા, હું છું પતિ, હું છું પિતા, હું તનુજ છું
 હું ગાન, હું ગાનાર, હું આનંદને આરામ હું
 નિયમ, જીવન, સત્તા, કળા, સાચી મઝા, વળી કામ હું. ૨

જે કાયદાથી આ બધું જગ યોગ્યતામાં રહી શકે
 તે કાયદાના સત્ત્વ રસને યોજનારો હુંજ છું
 જે જ્ઞાનસત્તા, વિશ્વમાં વ્યાપક બધે દેખાય છે
 તે સર્વસત્તા હુંજ છું ને હુંજ થીજ મનાય છે. ૩

સાચું અને ખોટું બધું, રંગો બધા મારા કર્યા
 તે સર્વ રંગો હૃદયમાં, આદર્શ મારો થાય છે
 જે કંઈ બધું ચાહ્યું ગયું, જે કંઈ બધું અસ્તિત્વમાં
 જે કંઈ હશે ભાવિ મહી, તે સર્વ કંઈ મારા વડે. ૪

અજ્ઞાનને રસ જ્ઞાનની સમાનતા જે સર્વથા
 તે બેદના ભણનારનો ગુરૂ અને જ્ઞાતાજ હું
 છે સત્યને અસત્ય, નીતિને અનીતિ ઐક્યતા
 તે ઐક્યતાને યોજનારો-શોધનારો હુંજ છું. ૫

(૬૪)

ઈશ્કનો ઇન્સાફ

- અમારા ઇશ્કનો ઇન્સાફ, કરનારે નથી કોઈ
અમારી જિન્દગીના રંગમાં, રહેતું નથી કોઈ! ૧
- અમારો અન્ત જે સ્થાને, સ્વરૂપે અંગ ધાર્યો છે
હૃદયનાં ઐક્ય એ સ્થાને, રહી શકતું નથી કોઈ. ૨
- અમારા જે કરારો છે, ન જાણી તે શકે કોઈ
ભલે છે આખા આશ્રમને, પરંતુ દ્રષ્ટિ તો છે નહિ. ૩
- કબરમાં રાખવાથી બોલવાનું બંધ પડશે નહિ
અમારા ઇશ્કની ફરીયાદ, થતી ગાંડી ગણાશે નહિ! ૪
- નવું તે સૌ જીવું હરદમ, અદલશે રૂપ નહિ એનું
તમારી કલ્પનાથી છે સૌ જીવું, નવું કંઈ નહિ. ૫

(૬૫)

પ્રકીર્ણ-ગુચ્છ (નં. ૨)

[૧] અભાવ

હૃદય હતું તો જીવન હતું નહિ,
 જીવન હતું તો ધૈર્ય નથી કંઈ
 કર્મ હતું તો મર્મ નહોતો,
 મર્મ હતું કંઈ કૃત્ય થતું નહિ,
 આંખ હતી જહીં, દ્રષ્ટિ હતી નહિ,
 દ્રષ્ટિ મળ્યે ગછ આંખ મીંચાઈ
 ખ્યાલ હતા, તહીં ખ્યાલ હતાં બહુ,
 ખ્યાલ રહ્યાં, ગયા ખ્યાલ છૂપાઈ ૧

[૨] મારે મોહ પણ જાય છે

ધૃષ્ટા ન તારી હોય તો, મારે નથી મ્હાવું તને
 પ્રીતિ ન તારી હોય તો, મારે નથી જોવી તને
 ના હૃદય મારે આપવું, ના હૃદય મારે ચુંબવું
 જે તું વિરાગી થાય તો, મારે નથી રાગી થવું. ૧

[૩] હજૂ તારી દુષ્ટતાનો અન્ત આવ્યો નહિ.

રે! દુષ્ટ! તારી દુષ્ટતાનો અન્ત ના આવ્યો હજૂ
 ચીર્યાં હૃદય, તેને વધારે ચીરવા, મથતો હજૂ
 જે આંખ આંસુથી ભરાઈને, હજૂ રડતી રહી
 આંસુ વધારે પાડવા, એ આંખથી મથતો, હજૂ. ૧

જૂના કરેલાં ધા હજૂ પૂરા રૂઝાયાયે નથી
 ત્યાં તું નવા બીજા કરે કાંધા ? વૃથા નિષ્કુર થઈ ?
 ભૂંટી ચૂક્યો જેને, હજૂ તેને વધારે ભૂંટવા
 તું શામ-સામગ્રી ધરીને જાય ફરી, શી ફરતા ? ૨

[૪] નિષ્કૃણ્તા

જોયું અને જાણ્યું જતાં, જીવન મહીં પચ્યું નહિ
જોયું અને જાણ્યું બધું, જીવન મહીં મિથ્યા ગયું
જોયું અને લીધું જતાં, ના કાઢીને દીધું નહિ.
જોયું અને લીધું બધું, જીવન મહીં મિથ્યા ગયું. ૧

[૫] ત્યાગવૃત્તિ

દર્શન કરી દીલને દુભવવું
તે કરતાં દૂર રહેવું સારું
યાદ કરી હૈયું સળગાવું
તે કરતાં ભૂલવું બહુ સારું. ૧

[૬] ચિત્તશુદ્ધિ

ધરો બ્રહ્મ, વિચાર વડે જન જે
સુખ સ્વાસ્થ્ય, ન પામી શકે કદી એ
કદી થાય નહિ, હૃદયે રમતો
ભય ત્રાસ વડે, ભટકી મરતો. ૧

ચિત્ત શુદ્ધ થતાં, સુખ સર્વ મળે
દુઃખ ત્રાસ તણાં, બળ સવ ઘટે
રસથી રમતો, ચિત્ત ચેતન થઇ
ચિત્ત-શુદ્ધિ, સમું બળ એકેકે નથી. ૨

[૭] સુખ સાધન

સુખ સાધન, સુખ સમાન રહે
સુખ કારણથી, સુખ પ્રાપ્ત થશે
કદી દિવ્ય થવા મથશે જન જે
થઇ દિવ્ય, વિશ્વાસ બધે કરશે. ૧

તિમિરે થઇ અન્ધ, ત્યજે તનજે
મનથી, અતિમુગ્ધ થઇ મરણે
ગણશે મનથી, ગતિ જીતી થતી
પરિણામ મહી, ખસ “નીચી ગતિ.” ૨

સુખ સાધન, માર્ગ જ નીતિ તણો
કદી ખ્યાલ ન દીલે, અનીતિ તણો
પરમાર્થ પદે, હૃદયે ઝરણાં
વહતાં-સરતાં, સુખરૂપ થતાં. ૩

ચિત્ત ચેતનથી, ચીરકાળ ટકે
ચિત્ત-વિત્ત, પ્રભુ પ્રતિ નિત્ય રહે
ચિત્ત-સ્વાસ્થ્ય, પ્રભુ કૃતિથી પ્રકટે
સુખસાધન, સુખ સમાન રહે. ૪

[૮] અપરિમિત પ્રેમ

ઘડાવું અને સહજું સતત, જ્યાંસુધી ટકતી જિન્દગી
નહિ પ્રેમ, શુદ્ધ પ્રવીણ રસિક, પરિમિત ગણશે એ સ્થિતિ
ઘડાનાર ઘડાઇ રહે ચિત્તે, આવેશથી સુખ શોધવા
જો નિયમ-નિશ્ચય એક રે' તો છે ક્રિયાઓ સ્વર્ગદા. ૧

નીચ સ્વાર્થને નમતાં રહી, જે ઉચ્ચ કાર્ય હઠાવતા
તે અભણ-મૂર્ખ મનુષ્યની સ્થિતિ નિરંતર આપદા
પરિમિત પ્રેમ પદે નિરંતર પાપ જીભું થાય છે
તે પાપમાં ફૂલું બિચારું કોઈ માર્યું જાય છે. ૨

[૯] પ્રેરણાનું ગીત

જે કંઈ કરવું તે કર આજે, કાલે નહિ કંઈ થાશે
સમય થોડો તે કામ બહુ છે, આજસુઓ પરતાશે
તર્ક-વિતર્ક ક્યેં નહિ સિદ્ધિ, કામ ક્યેં રંગ આવે
મોટા થાવાને મથવું તો, કામ કરે પ્રભુ ભાવે. ૧

[૧૦] એક વિચિત્ર પ્રશ્ન

ઉપદેશના ઉપાયથી, બળ પ્રેમનું ટળતું નથી
નિશ્ચય કરે મન બહુ બહુ, પણ ત્યાં કંઈ વળતું નથી
સ્થાનાર પાત્ર મળી જતાં, નિશ્ચય કર્યો ટકતો નથી
સ્થાનાર હૃદને સ્થાઉં, ત્યાં શું પાપ? સમજાતું નથી. ૧

નિયમ નથી પ્રીતિ તણો કે એકને સ્થાપ રહું
છે પ્રેમ, નિત્ય અખંડ, આ વિશ્વાર્થ, એ સાચું ગણું
મન મૂર્ખ થઈ શોધે જીવન, છે જીવન એ રસ પ્રેમમાં
સ્થાનારને સ્થાતો રહું, ત્યાં પાપ નહિ, પણ છે મજા. ૨

[૧૧] વર્તનની મહત્તા

લખી લખીને લેખ બનાવે
બોલી બોલી બધું ગજવે
કહી કહી, કૈંના કાન પકાવે
વર્તન વિન કશું કામ ત આવે! ૧

[૧૨] “અમૃત તો વહેંચાય છે, વર્ષો મહીં એકજ થી”

પીધું નહિ તે પામવા, હૃદય હવે લલચાય છે
તોયે ન તે પામી શકે, જે પામવાનું તે હવે
કારણ ગયેલા યોગ ખેલાંના, ફરી મળતા નથી
અમૃત તો વહેંચાય છે, વર્ષો મહીં એકજ થી. ૧

(૯૬)

ખીલે તો ખીલ પૂરું ખીલ !

મને છે મોહ તારામાં, મને છે ર્નેહ તારામાં
મને છે સુખ તારામાં, ખીલે તો ખીલ પૂરું ખીલ ! ૧

તને છે આશ ખીલવાની, મને છે આશ મળવાની
રસિક ઇચ્છા એ ફળવાની, ખીલે તો ખીલ પૂરું ખીલ ! ૨

અખિલ જ્યોતિ નીકળશે તો, ભરાશે હોશીલું આ દીવ
મળી છે હૃદય છગરની, ખીલે તો ખીલ પૂરું ખીલ ! ૩

ભિલું છે આશમાં દેયું, મને છે આમ ગણવું દીવ
નથી નિરાશ થાવાનો, ખીલે તો ખીલ પૂરું ખીલ ! ૪

હૃદય ભરમાય આશમાં, વળે આશા નિરાશમાં
ધરે કાં ખીલતાં બદાનાં ? ખીલે તો ખીલ પૂરું ખીલ ! ૫

[૯૭]

અદ્રવ્ય પ્રિયાને !

- અદ્રવ્ય તું આમ શાને સંબુણી ?
હૃદયને સતાવે તથા કાં મધુરી ?
મને તે મધુર મુખ દે કંઈક જોવા
તનુ હસ્ત લાંબાવ આ અશ્રુ જોવા. ૧
- થતી દૂર ત્યાં અશ્રુ જોતાં વિશેષે
ગમે ના કંઈ જીવવું આ બને જે
નિરાશા અને ત્રાસમાં દિન વીતે
નહિ દ્રવ્ય તું એ હૃદય ખૂબ ચીરે. ૨
- મધુર મુખ શું દ્રષ્ટિથી દૂર થાવા ?
હૃદય રનેહ શું દૂર થઈ ને છૂપાવા ?
રસિકતા ત્યજી કરે થાવું ઘટે ના
પ્રિયે ! પ્રેમ દાતા ! ને આ યોગ્ય લીલા. ૩
- નથી યોગ્ય તે કાર્ય કરવું નકામું
હૃદય પ્રેમીઓ ના રચે યંત્ર આવું
“હૃદયમાં રહ્યો પ્રેમને દૂર થાવું”
નથી પ્રેમના શાસ્ત્રમાં સૂત્ર આવું. ૪
- કરે હાસ્ય કે શું કરે જે પરીક્ષા ?
તથાપિ મને ના સુઝે કોઈ શિક્ષા !
દગો આમ દેવા નથી પ્રેમ શિક્ષા !
ગુરૂ આ કયો આપતો જેહ-શિક્ષા ? ૫
- હૃદયને હૃદયનૂર તું જો સતાવે
પછી કોણ ઉપાય મુજને બચાવે ?
હૃદય શાન્તિનો અંશ આથી ન આવે
ગમે ના થતું આ હૃદય પણ ભરાયે. ૬
- “તુલિ” અંશથી જે હૃદય આ ઘડાયું
અને જીવતું તે વડે તે મનાયું !
રસિક એ પ્રતિમા હૃદયથી ન દૂરે
જતાં રચુલ જે દૂર એથીજ ગૂરે ! ૭

[૯૮]

રીસામણાં

તે કાવ્ય માંડે ગાય નહિ તો, હું કવિતા નહિ કરું
 નહિ રહાય જો તે આ હૃદયને, એ હૃદય હું નહિ ધરું
 બેસર ભારી બંસરીના સૂર સરખા નહિ કરું
 જો ગાન મારાં સૂણવા ના આવશે, વ્હાણા પ્રભૂ ! ૧

તે ના ધરે દરકાર ભારી તો, મને ગમશે નહિ
 વ્યવહાર કે વ્યાપાર આ જીવન તણા કે રીતથી
 ના નાથ રીઝે તો પ્રભૂતા જિન્દગીમાં શી રહો ?
 સામર્થ્ય શું જીવન મહી ? વ્હાલા ન મુઝ થયા કદી ૨

(૯૯)

“ અશ્રદ્ધા બસ એજ રાક્ષસી ”

અશ્રદ્ધા બસ એજ રાક્ષસી

માનવ-જીવન સદા ચૂસતી

રૂધિર હૃદયનું પી જઈ પ્રકટે

દુઃખ વ્યાધિમય વધુ કારમી—અશ્રદ્ધા ૦ ૧

જીવવા મળતું જીવન એને લીધે ઓછું થાય

સો વર્ષે સુવાની વાતો; ન્હાની વયે જણાય—અશ્રદ્ધા ૦ ૨

ક્ષુદ્ર બને મન-તનને ભુદ્ધિ

દરાઈ જાય, અતિ પૂણ્ય-પ્રશુદ્ધિ

કર્મ મહીથી ધર્મ ઘટે ને વધે વ્યાધિઓ કંઈ—અશ્રદ્ધા ૦ ૩

અશ્રદ્ધા બસ એજ ગુલામી

માનવ જીવનની બદનામી

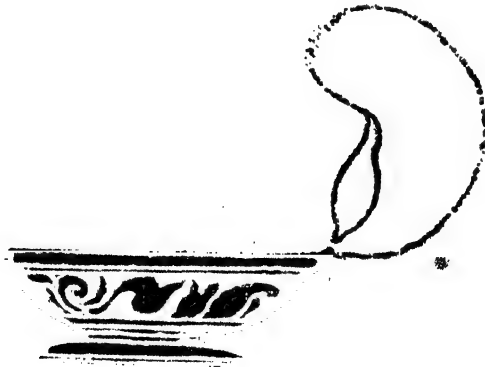
આ દુનિયા બસ એ કારણથી બ્રષ્ટ થઈ ભમતી—અશ્રદ્ધા ૦ ૪

(૧૦૦)

ચેતન સ્વામીને !

બની જડ જીંદગીને, આપનું ચેતન્ય મળશે નહિ
 પ્રભૂ! અસ ત્યાંસુધી તે શાન્ત થઈને હાલ કરશે નહિ! ૧
 અભાગી આંખમાંથી જ્યાં સુધી સૂકાય નહિ આંસુ
 પ્રભૂ! એ ત્યાંસુધી આનંદથી કંઈ નૃત્ય કરશે નહિ! ૨
 હૃદયની બ્યાધિઓનાં ઔષધો જો આપ દેશો નહિ
 નિરોગી ત્યાંસુધી મન-તન અમારાં કોઈ કરશે નહિ! ૩
 સ્ફૂરે છે શાન્ત જ્યાં સિધ્ધિ, પ્રભૂ! ત્યાં બન્ધ બંધાયા
 તમારી દ્રષ્ટિ વિના એ અમારા બન્ધ ટળશે નહિ ૪

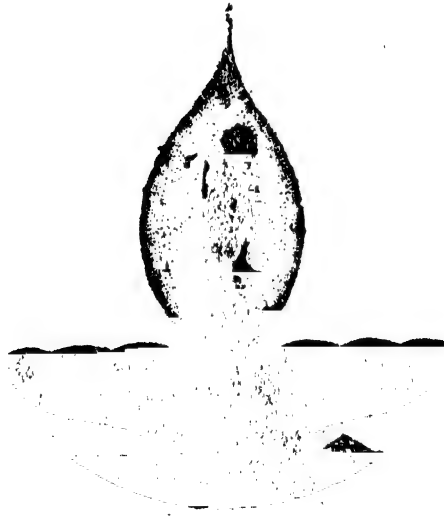

(૧૦૧)

ઉજ્જવલભાવિ

ન્યારે ત્યારે, જગત સઘળું, શાન્તિને પામવાનું
ખાલી ખોટા, કલહ-ઝઘડા, સર્વ ભૂલી જવાનું
નીતિ-પ્રીતિ, વલણ વદને, સિન્ધિને શોષવાનું
જેવું જોયું, અમલ કરવા, એમ વહેતું જવાનું. ૧

આંખોમાંથી, વિમલ ઝરણાં, પ્રેમનાં કંઈક વહેશે
સાચી સિન્ધ, સરલ સુખની, આખરે પામશે એ
ન્યારે નીતિ, અમલ કરશે, સર્વનાં અંતરેમાં
ભૂલાશે ત્યાં, ભયભર ભૂલો, ભક્તિને પામવામાં. ૨

[૧૦૨]

મસ્તી

દુનિયાને મન હું ઘેલોને, મારે મન દુનિયા ઘેલી
 હું રસમસ્તી મહીં નિત્ય મ્હાલું, પરવા નહિ કોઈની-દુનિયાને
 ઇશ્વર આદેશ, અંતર મહી કંઈ, તો નિર્ભય થઈ કરવું
 સ્વાય શ્રીગુણની જેને નિરંતર, તેને કોઈથી શું કરવું?-દુનિયાને
 મસ્ત હૃદય, મુખને અનુભવતું, દુઃખ ન દેખે કોઈ પણ
 છે સ્થગ સર્વ, રસ મુખ ભરેલાં, રસ અવિચ્છિન્ન ચિત્ત ભરે-દુનિયાને
 ગાંઠો કહે જગ તોયે શું મારે? આ હૃદ તો રસ રૂપ વહે
 મસ્ત રહી, મુજ કૃત્યને કરવું, છે બસ આજ વિચાર ઉરે-દુનિયાને

(૧૦૩)

બધું દેખાય છે સુંદર !

- પ્રિયે ! તુજ પ્રેમમાં દેખાય છે દુનિયા બધી સુંદર !
 મને તો વિશ્વ આ સધળું સતત દેખાય છે સુંદર ! ૧
- પડી છે ટેવ દુનિયાને—“ બધાં દુઃખી બધાં દુઃખી ”
 કહી અંતર-હૃદયમાં ત્રાસ ખોટો નિત્ય ભરવાને ૨
- મને જ્યારે પડી છે ટેવ, “ હું સુખી, બધાં સુખી
 મણી અંતર-હૃદયમાં સ્વર્ગનેા આનંદ ભરવાને ! ૩
- જગતમાં એક કણને પણ ખરી શ્રદ્ધા ધરી સ્હાતાં
 બને છે વિશ્વ આ સુંદર, હૃદયથી એક્ય કરવાને ! ૪
- જગત જેરી બને છે, જિન્દગીમાં ત્રાસ જોરીને
 હૃદય હરદમ બને ખેડાલ, જ્યાં ત્યાં દુઃખ ખોળીને ! ૫
- પછી એવાં હૃદયને તે પ્રિયે ! શાં સુખ દુનિયામાં ?
 બને ખેડાલને ખિમાર સાથે ઔષધો ત્યાં શાં ? ૬

(૧૦૪)

ઐક્યતાનો કરાર

તું ન્યાં હશે, ત્યાં હું રહું, તું મિત્રનો હું મિત્ર છું
તું ઐક્ય છે, આ બિન્દગીનું, તત્ત્વ તે ના વિરમણું
ન્યાં મિત્ર ! તારી મીઠી મીઠી વાતો હજુએ થાય છે
તે સ્થાનમાં મુજ સ્વર્ગનો આનંદ તો ઉભરાય છે. ૧

તું છે ગુણ, તું છે પ્રભુ ! તું મિત્ર ને તું ભાઈ છે
તું 'સત્વ' છે, આરામ છે, રસ ઐક્ય છે, રસનામ છે
તું છે પ્રતિમા બીજી, મારા નામની ને કામની
ન્યાં ઐક્યતા, ઉભય હૃદયની, લિન્નતા ત્યાં શી રહી ? ૨

x

x

x

ગમે તેવા પ્રસંગોમાં, વફાદારી હશે કાયમ
અમારું ને તમારું ઐક્ય, આ આવું હશે હરદમ ! ૧

તમે જે બોલશો એને, અમે નીતિ ગણી લઈશું
તમારા પ્રેમને આ બિન્દગીનો દહાવ સમજીશું. ૨

[૧૦૫]

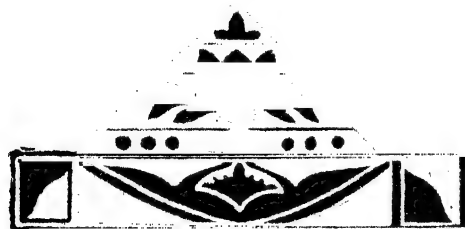
આત્માસન અને શિક્ષા

- નિત્યે રડી, શીઠ નિઃશ્વાસ મૂકે ?
પ્રભુની દયા તો જરા કંઈક જોતે !
કૃપાથી જીવે તો વૃથા કાં રડે છે ?
પ્રભુજી પરે આળ તું કેમ મૂકે ? ૧
- તને દુઃખ ના દે, કદી ના સતાવે
કર્તું કર્મ તેં જે નહિ દૂર થાયે
ફળે કર્મ ચોજ્યું, રડ્યે ના વળે કંઈ
રડયાથી મળે ના દયા કંઈ અધીકી. ૨
- પ્રભુ-ન્યાયની જ્યોતિને તું નિરખવા
કદી દ્રષ્ટિ દોડે જીવે કંઈક શીખવા
તને શાન્તિ મળશે પ્રભુ-પ્રીત થાતાં
રસિક દ્રષ્ટિએ ન્યાયનો મર્મ પીતાં. ૩
- રડી આંસુકાં પાડવાં એ નકામું
પ્રભુજી નિરંતર જીવે ન્યાય સામું
નહિ તુજને કારણે ન્યાય ત્યાગે
મળે ફળ જેવું કર્યું કર્મ આગે. ૪
- રસિકદ્રષ્ટિએ ન્યાયની જ્યોતિ જોતે !
રસિકતા શીખી ન્યાયથી આંસુ દહોતે !
તને દુઃખ દેવા પ્રભુ ના સમર્થ !
તને સુખ દેવા પ્રભુ ના સમર્થ ! ૫
- પિતાજી રડાવી હૃદય તો ન બાળે
પ્રભુ તો હસાવે-રમાડે-લડાવે
તને શાન્તિ દેવા પ્રભુ-પ્રેમ ચાલુ
મળે સુખ વા દુઃખ જેવું કરે તું. ૬
- પ્રભુએ અરેરે ! મને દુઃખ આપ્યું
“પ્રભુએ થઈ કૂર ને આમ લૂંટયો”
વચન આમ વદવાં બધાં છે નકામાં
નિરાશા ભર્યા-મૂર્ખતા-ન્યાય સૂનાં. ૭

(૧૦૬)

કિસ્મતની કરામત

- ત્યજ્યાં તેને ફરીથી, યાદ લાગ્યાથી રડું કિસ્મત !
 ડૂબ્યાં તેને ફરીથી શોધવાથી હું રડું કિસ્મત ! ૧
- થયેલી ભૂલને જ્યારે સુધારી દીલથી કિસ્મત !
 તહીં આવા પ્રસંગોમાં મરું-ડૂબું-રડું કિસ્મત ! ૨
- ન માની વાત નીતિની, ન પ્રોતિમાં ધરી નીતિ !
 કર્યું તેવું હવે મારે શિરે આવી પડ્યું કિસ્મત ! ૩
- નહોતું એમ ધાર્યું કે પ્રસંગો જગશે આવા !
 નહોતું એમ ધાર્યું કે અનીતિ દોડશે આવા ! ૪
- થયું ભૂલી જવું રહેલું નથી, દીલથી રડું કિસ્મત !
 રડું, ત્યારે રડું હું એકલો, તું ખુશ થા કિસ્મત ! ૫

(૧૦૭)

દોડનારાને

તું જાય ક્યાં? તું જાય ક્યાં? ત્યાં તિમિર સાગર છે ભર્યા
દેખાય નહિ ત્યાં દોડતાં, ડૂબી જવું, એવી દશા
રસભગ્ન થઈ રડવું ધટે નહિ, ત્યાં તને આ હોંશ શો?
પાસે રહી પ્રભૂકૃતિ-રતિમાં, માર્ગે જે માતા તણે! ૧

છે સર્વનો સંસાર આ, આધાર પર આચાર તું
તું જાય છે ત્યાં પાપ પાસે, પાછળે દુઃખ આવતું
છે સત્ય નિત્ય, પરાઈ, ભૂલે છે, પદાર્થ પ્રચારના
પ્રકટી રહે પ્રભૂ થઈ જીવન, પણ તિમિરમાં તું રે' ડૂબ્યો. ૨

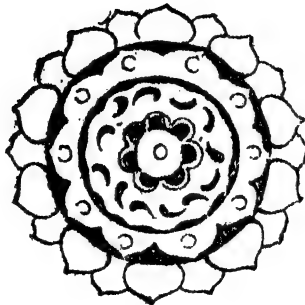
ક્યાંથી તને આવું સુખે? આદેશને અળગો કરે
ત્યાં માર્ગ નહિ જડશે, તને તો “શૂન્ય” “શૂન્ય” થઈ મરે
તુજ સ્મરણ પાસે હું રહું, પણ યોગ, દુઃખ તિમિર પટે
તું સર્વ વાતે ભૂલતો તો ન્યાય નહિ એ સહી શકે. ૩

(૧૦૮)

ક્ષમાભાવના

- નથી ફરીયાદ કરવાનો, કદી ઇન્સાફને માટે
પ્રભુ ઇન્સાફ કરશે તો, કરે છે તે વિના માગ્યે. ૧
- તમારા જે ગુન્હાઓ છે, નથી તે કાઢને કે'વા
સદા મારી ક્ષમા વરસે, ગુન્હાઓ માફ કરવાને. ૨
- હલ્લે મારું હૃદય ચીરી, તમોએ રક્ત પીધું હો
તથાપિ હું નહિ ઇચ્છું, ફરી એ પ્રાપ્ત કરવાને ૩
- કદી મારો ખમ્મનો લૂંટીને કંઈ દ્રવ્ય પામ્યા હો
બીખારી છો થયો, મથું ના, ગયેલું હાથ કરવાને. ૪
- તમોને યોગ્ય લાગ્યું તે, તમે કરવા થયા રાજી
પછી એમાં હૃદય મારું, અતાવે કેમ ઇતરાજી? ૫
- કદી ભોજો ગણી ભાષા ! મને ઠગવા મથી ચૂક્યા
ઠગાયો હું-ફસાયો હું-તથાપિ ના રહી ઇચ્છા- ૬
- મને, એવી ઠગાઇનો લઉં અદલો અને કનકું
“પ્રભૂ ! સુખી કરો તમને” હૃદયથી એટલું ઇચ્છું. ૭

(૧૦૯)

પ્રેમની ફનાગીરી

- દીલ છેા ફૂળે, પરવા નથી, પ્રીતિ મળે જો આપની
સંસારનાં સુખ સાધવા, ચિંતા કઈં શી જાતની ? ૧
- શાધી રહી છું પ્રેમને, હું પ્રેમના પ્રારબ્ધને
પ્રારબ્ધ એ ખીલવું થશે, અનતાં દિવાની આપની ! ૨
- જે પ્રેમનો નિશો ચઢ્યો, તે ના અકાળે ઉતરે
એની ખૂમારીમાં મને, લાગી બિમારી આપની ! ૩
- છો શુષ્ક વેદાન્તી, જગત્ના, આ ક્રિયાને પાપ કે
પણ પાપ હું માનું નહિ, પ્રીતિ ખીલવનાં આપની ! ૪
- સાચી યુવાનીમાં વિના, કારણ હૃદયને શાવવું
એને વિકસતું રોકવું, બૂઝી છત્રી શું આપની ? ૫
- રે ! પ્રેમ પિના શો જમતમાં, છે વિકાસ હૃદયનું તણો ?
તો કેમ ના વિકસાવવા, એને, અનું હું આપની ? ૬

(૧૧૦)

સ્નેહ સંક્રાન્તિ

(વિધવા લીલા અને અવિવાહિત ભાનૂકુમાર)

ભાનૂકુમાર:—

મુજ સ્થિર ચિત્તને, બ્રષ્ટ કરવાનો પ્રયત્ન કરીશ નહિ
 દૂઆવવા દીલ કોઈનું, તું મોહ આમ ધરીશ નહિ
 આવા વિષયનાં પાપમાં દુઝીશ નહિ—દુઃખી થઇશ નહિ
 નકો થયેલી ધર્મની સીમા ત્યજ દૂર જઇશ નહિ. ૧

તારી યુવાનીનો અમલ, તું ધર્મથી સંભાળી લે
 ઉપધારવા તુજ આત્મજીવન, સત્ય વાત વિચારી લે
 આ મોહમાં મુક્તિ નથી કે સુખની યુક્તિ નથી
 વિષયો મહોં આરામ પ્રાપ્ત થશે નહિ તમને કદી. ૨

લીલા:—

પ્રિયતમ પતિના સંગ વિનાનાં જીવન શુષ્ક મણાય
 શા માટે એ પ્રેમસુખના, શોધું ના ઉપાય?
 આ યૌવન ઉછાળા મારે, એ અંતરના પ્રેમ!
 ઇષ્ટ વાતને હાથ કરી લઉં, તો હું ગાંડી કેમ? ૩

ભાનૂકુમાર:—

લીલા! ભલે ગાલે ચઢી, લાલ્લી તને ચોવન તણી
 પણ આ હૃદય એ લાલીથી, લોભાઈ પડવાનું નથી
 સૌંદર્ય તારા દેહનું, અત્યંત આકર્ષક હશે
 પણ આ હૃદય, આકર્ષણોથી ભાન બૂલવાનું નથી. ૪

સુંદર દેહ મહીં હશે, પ્રેમાળ ને પોષક હૃદય
 પણ એ હૃદયની કેદમાં, આ હૃદય સડવાનું નથી
 તારું વિશુદ્ધ જીવન ભલે વિશુદ્ધ હો અતિ રમ્ય હો
 પણ એ જીવનથી યોગ રચવા, હૃદય ભમવાનું નથી. ૫

વિશુદ્ધ છે તારું હૃદય તો હું પ્રશંસા કાં કરું ?
એવી પ્રશંસા આદરીને, સ્તબ્ધ બનવાનું નથી
તોયે તને આશીષ દઉં, વિશુદ્ધ રો' તારું હૃદય
નીતિ નિયમથી એ દીપો, કંઈ પાપ કરવાનું નથી. ૬

થઈ દૂર ઉપાધિ બધી, વૈધવ્ય સ્થિતિ આવતાં
દુનિયા તણાં દુઃખો તણી-દુનિયા તણી ચિંતા તણી
તોયે મથે તારું હૃદય, એ દુઃખમાં પડ્યા ફરી
એ જોઈને આશ્ચર્ય અમને થાય છે ઓ સુંદરી! ૭

અહ્યર્થ-લકિત સાધવાનો યોગ જ્યાં આવી મળ્યો
તેના પ્રતિ આવા વિચારો, સેવવા સારા નથી
આવી મળેલી આ ધરી, વિષય વિચારે વહી જશે
તો બ્રહ્મ તારી જિન્દગીને શાન્તિ મળવાની નથી. ૮

પરમાત્મ પ્રભૂના સ્મરણમાં, તારા હૃદયને સ્થાપ તું
સૌંદર્ય તારા શરીરનું, એ લકિતથી દીપાવ તું
તુજ દેહને તારું હૃદય, તત્ત્વીન એમાં ચર્ચ જશે
તો આ વિષય બ્રમણ બધી લીલા ! તમે જૂલી જશો. ૯

મારા ઉપર મમતા ધરી, મારા જીવનને પામવું
એ હ્રુદ સ્નેહ સંબંધમાં, કારણ વિના ડૂબી જવું
ને ના મળી જે માર્ગમાં શાન્તિ જગતના લોકને
તે માર્ગ પર વિહરી થવું, શું મુખ જોળના સમું ? ૧૦

સેવા કરો સંસારની, જે કંઈ બને-જે કંઈ મમે
દુઃખી હૃદયનાં દુઃખ હરશે-આંસુઓ દહોશે તમે
અજ્ઞાનનાં જ્યાં આવરણો, ત્યાં જ્ઞાન જ્યોતિ જગવશે
તો વિષયના વિહારથી બચશે, તમે દેવી થશે. ૧૧

સૌંદર્યનો સાચો ઉપાસક, એજ છે નર એકલે
જે દેહનાં આકર્ષણોથી, આત્મને ભૂલતો નથી
જેને નિરંતર આત્મની, ઝાંખી થતી ઊડાણમાં
ને બાહ્ય સાધનમાં, હૃદયના રંગને ત્યજતો નથી. ૧૨

અસ્થિર અંતરૂતાં મનુષ્યો મોહથી માયા રચી
વિષય વિલાસી સાધનો “સૌંદર્ય” છે એવું કહે
પણ એ ભ્રમણુસમ માન્યતા, ઉપાસના એની નથી
પણ આત્મજીવન શોધવું ઉપાસના એની ખરી. ૧૩

મક્કમ હૃદયમાં મોહનું, જો છિદ્ર ક્યાંહી પડી જશે
તો શક્તિ સંગ્રહિત બંધી, એ માર્ગથી ચાલી જશે
ના એટલું, પણ હૃદયમાં બીજા વિકારો જાગશે
ને ધર્મ-વીર્ય વહી જતાં, તારી ગતિ નીચી થશે. ૧૪

સામાન્ય માનવ, પાપમાં પડતું હશે અજ્ઞાનથી
તે કારણે તે માનવોનાં પાપ પણ મોટાં નથી
પણ જ્ઞાન બુદ્ધિ પામનારા, પાપને રસ્તે પડે
તો પાપ તેવા માનવોનું બહુ લયંકર નીવડે. ૧૫

એવા જનોની અધોગતિનું માપ કંઈ કહવાય નહિ
જો સાક્ષરો, રાક્ષસ થતા તો જીલ્મનો અવધિ નહિ
જે પાપનો જોળે વધારે તે જીલ્મ ઝાઝો કરે
તે કારણે સાક્ષર શીડી રાક્ષસ થવું ના ચોગ્ય છે. ૧૬

x

x

x

બલે માયા તને લોભાવવા આવે કદી ભાત્ર!
પરંતુ તું ન તારા ધર્મના આદર્શથી ચળજે! ૧૭

તને એ બાહ્ય સુંદરતા મહીં પ્રીતિ હશે નહિ તો
પછી સૌંદર્ય ઈચ્છાનાં, તને તે મુગ્ધ શેં કરશે? ૧૮

- યુવાનીના મહે ચક્રચૂરને વિષયો મહીં રત જે
ભલે તે નગ્ન થઈ નાચે, પરંતુ સ્થિર તું રહેજે. ૧૯
- સ્ત્રીઓની પ્રેમ પ્રીતિ એ સદા હેતુ વિષય સુખનો
પગાવી લે પ્રભૂતા-વીર્ય-વિદ્યા-દ્રવ્ય તો ડરજે! ૨૦
- રખે એ મોહમાયામ બની બેભાન તું દુઃખતો
નહિ તો લાભને બદલે તને હાનિ થયા કરશે! ૨૧
- ગયા જે બેલવા એ બેલમાં તેઓ ગયા દુખી
ગુમાવી ગાંડનું સવળું, તને પણ સાર એ મળશે! ૨૨
- સ્ત્રીઓનાં મદભર્યાં નયનો તને આકર્ષવા મથશે
પરંતુ એવાં આકર્ષણ તને ગુલામ કરી છૂટશે! ૨૩
- દૂખે છે એ, દુઃખાવે છે, ધરીને દેહ પોતાનો
તને એ દેહમાં પ્રીતિ થતાં તું આત્મને બૂઝશે! ૨૪
- ન જે પ્રીતિ તને દે ભાન થાવા આત્મશુભનું
રખે એવી પ્રીતિમાં તું કવિતા કાંઈની બેજે. ૨૫
- બની ગાંડો-જતો બેસી કે ના લલકારતો ગઝલો
તને પ્રેમાન્ધ સ્થિતિ એ નિરંતર ત્રાસ થઈ પડશે. ૨૬
- વધારે શું કહું? ભાન! તને છે ભાન તારું જ્યાં
હૃદયનું રાજ્ય સામવતું નિરંતર ધ્રુવ તમને છે! ૨૭
- તમારો ધર્મ છે સેવા-પરાયાં દુઃખ હરવાને
ન કે કાંઈ પરાયી પ્રીતિમાં દુખી જવું એ છે! ૨૮
- વિના કારણ મને લીલા! વૃથા હેરાન કાં કરતી?
ન યાચું પ્રેમ હું તારો, છતાં તું મૂર્ખ કાં બનતી? ૨૯
- તને ઇચ્છા ભલે મારી કે મારા પ્રેમની ઉપજ.
પરંતુ આ હૃદય, નિર્લેપ રે' તોયે ન કાં ત્યજતી? ૩૦

અમીઝરણાં હૃદયના પ્રેમનાં છે સ્વાથ' વિનાનાં
વિકારી કેમ તે કરવાં ? ધરી આ દેહ પર મમતા ? ૩૧

હૃદયમાં પ્રેમ તારે હોય તો તે પ્રેમ રાખી લે
પરંતુ તે હૃદયમાં પ્રેમના વિકાર ના ભરજે । ૩૨

ભલે તું બાઇ માનીને, મને તું ખહેન થઇને રહા
પરંતુ એ હૃદયમાં પોષ ના તું વિષ વિષયનાં । ૩૩

હૃદય તારું બની પ્રેમાળ શોધે પ્રેમને જ્યારે
ધરી લે સ્વાથ' વિના પ્રેમ તો છતીશ સંસારે । ૩૪

યુવાનીના અમગ્નમાં તું, ભૂલી મઇ જાન જીવનનું
પરંતુ એમ ભૂલવાથી, શુભાવીશ જ્ઞાન ગૌરવ, તું ! ૩૫

સમાજે જે ક્રિયાઓને ભયંકર પાપ માન્યું છે
તને એ પાપ પર મમતા થઇ છે એ સમાજી લે । ૩૬

ફૂમાવેલા હૃદયને ખહેન ! તું પાછું તરાવી લે
ભૂલી જા, આ ભયંકર પ્રેમના વ્યવહારને આજે । ૩૭

વધારે શું કહું લીલા ! તને ઉપદેશ શો કરવો ?
જગતમાં એ પ્રસિદ્ધ જ છે કે પાપે પ્રેમ ના ધરવો । ૩૮

x

x

x

લીલા:—

હૃદયના પ્રેમ કારણથી તમોને રહાઈ' છું બહાલા !
વિના કારણ જગતમાં શી ક્રિયાઓ થાય છે બહાલા ? ૩૯

મને ઇચ્છા થઇ છે તે તમારા પ્રેમથી ઉપજી
અને એમાં સમાવાની, પછી એને તે શે' ત્યજવી ? ૪૦

અમીઝરણાં હૃદયના પ્રેમનાં સ્નેહી પ્રતિ વળતાં
વળ્યાં તે બહેણ બહેવાનાં, ન અટકાવ્યાં અટકતાં જ્યાં । ૪૧

હૃદયમાં પ્રેમ પ્રકટયો તો નિરંતર પોષવાનો છે.
 ક્ષણે ક્ષણ એય પોષાતો તમોને જીતવાનો છે! ૪૨

થઈ પ્રિયે મણી સ્નેહી, તમોને ચ્હાઉં તો શું છે ?
 ભલા! એમાં જગતના લોકને શો કાઈ વાંધો છે? ૪૩

જગતમાં સ્વાર્થ વિના પ્રેમની વાતો હવાઈ છે
 જગતનો સ્વાર્થ અટક્યો તો જગત ડૂબી જવાનું છે. ૪૪

ખરો કોઈ ચિરલ સાધુ, ધરી શકશે હૃદય આવું
 જગતના લોકને માટે તો એ વાતો હવાઈ છે! ૪૫

યુવાનીના અમલમાં હું ન શોધું ઈષ્ટ આશકને
 પછી મારું હૃદય, આરામ ક્યાંથી પામશે ત્યારે? ૪૬

પ્રિયતમ પ્રાણ મળવાથી હૃદયને રંગ બહુ ચઢશે
 સૂકાવું એ સુધા વિના, અમીમય થઈ જઈ રમશે! ૪૭

વિકસશે એ વિશ્વાસોમાં, જીવનના જોશને પામી
 છતાં સ્નેહી! મને આવો વિષમ ઉપદેશ ક્યાં સ્વામી? ૪૮

સમાજે પ્રેમ—પ્રીતિની ક્રિયાને પૂણ્ય માન્યું છે
 અને એ પ્રેમ—પ્રીતિને સમાજે બહુ વધારી છે! ૪૯

હૃદયનો પ્રેમ સાચો હોય તો સંસાર સાચો છે
 અને જો હોય તો જુદો તો જગત મમતા નકામી છે! ૫૦

મને જે પ્રેમ પ્રકટયો છે, સકારણ સાધુતામય છે
 અને તેથીજ આ લીલા તમારી પ્રિય! નિર્ભય છે! ૫૧

નથી એની મતિ નીચી થવાની આમ જુઠવાથી
 લીલા એમાં અટકશે નહિ ખરો આદર્શ સૂઝવાથી. ૫૨

નથી ડૂબ્યું હૃદય મારું, નથી એ ડૂબવા મથતું
 પરંતુ એ વિકસવાને વધારે ચત્ત આ કરતું! ૫૩

તમારે એ પ્રયત્નોની કદર કરતા થવાનું છે
અને લીલા તણાં લક્ષ્યો તણા સાથી થવાનું છે ! ૫૪

વધારે શું કહું રહેલી ? વિના કારણ સતાવો ના
તમારે આશ્રયે આવી ઊભી છું તો દુઃખાવો ના ! ૫૫

અહીં લ્યો હાથને રાખો, હૃદયરાત્રી કરી લઈને
ઉભયનું ઐક્ય સંધાતાં સમજશો સ્વર્ગ એ શું છે ? ૫૬

x

x

x

નલમાં થયેલા મેઘનો દેખાવ જોઈ ડોઝતું
પર્જન્યનું આતુર ચાતક દીલમાં ખુશી થતું
કે વૃષ્ટિ એની થઈ જતાં-બિન્દુ અમીનાં પામશે
ને એ અમીના પાનથી એનું જીવન તાજું થશે ! ૫૭

પણ દીલની આશા રહી ગઈ દીલમાં એની બધી
દેખાવતો એ મેઘ દૂર થયો અને વરસ્યો નહિ
વૃષ્ટિ વિના-દુષ્કાળનાં ચિન્હો બધાં ઉત્પન્ન થયાં
એ જોઈ એ પક્ષી તણાં ગાત્રો શિથિલ થઈ ગયાં. ૫૮

ને એમ જોતું રાહ એનું એ બિચારું ત્રાસતું
વારિ વિના એના જીવનનું તેજ જ્યાં ઉડી ગયું
ત્યાં મૃત્યુ એને આંગણે આવી હવે ઊભું રહ્યું
ત્યાં અંખતું પર્જન્ય આખર તરફડી પૂરું થયું ! ૫૯

જ્ઞાનકુમાર:—

બ્રમમાં પડી બૂલો કરે, જોણે કરી તેને નડે
તેમાં કહો શો દોષ અન્ય તણો લીલા ! તમને જડે ?
મારા ઉપરના મોહથી અસ્થિર થઈ દુઃખ પામતાં
ના દુઃખ મેં ઉત્પન્ન કર્યું તે દુઃખ મુજથી શેં હશે ? ૬૦

આકાશમાં ઉત્પન્ન થયેલા મેઘ ચાતકને કદી
આતુર રહેવા એમને માટે કંઈ કહેતા નથી
પણુ ટેવ ચાતકને પડી, બિન્દુ અમીનાં ઝીલવા
અમીવૃષ્ટિ એવી થાય નહિ તો દોષ શા મેઘો તણા ? ૬૧

કારણ કરાર કર્યા નથી, મેઘે વચન આપ્યાં નથી
કે તે અમીવૃષ્ટિ અચુક કરશે, અમુક પળે મહીં
ના યોગ આવે વૃષ્ટિનો તો વૃષ્ટિ કરવા રે' નહિ
ત્યાં તરફડી ચાતક મરે તો દોષ મેઘોનો નથી. ૬૨

+ + +

મારા ઉપર ઉત્પન્ન થયો છે મોહ તમને આ રીતે
એમાં લીલા ! શા દોષ મારો ? કે પ્રમાદ ગણો તમે ?
એ પ્રેમ હૃદયે પોષવા આમંત્રણો આપ્યાં નથી
તોયે તમે ભ્રમમાં પડી ગાંઠાં થયાં હાથે કરી. ૬૩

મારું હૃદય એ પ્રેમને કારણુ રહિત પીડા ગણે
આથી પડે ન પીડા મહીં, એ પ્રેમ ના પોષી રહે
ત્યારે તમે હેરાન થઈ હાથે કરી દુઃખ પામશો
ને દોષ દેશો વ્યર્થ અમને—જીવન સઘળું હારશો. ૬૪

પણુ કૂંરતા એમાં મનાશે ના, અમારી, સુંદરી !
ઉત્પન્ન કર્યાં એ દુઃખ જેણે ભોગવે તે સુંદરી !
જેને પડેલી ટેવ જે તે ટેવ તેને દુઃખ દે
તમને તમારી પ્રકૃતિનાં પાપ આખર ઘેરશે. ૬૫

મારે તમારા પ્રેમને વિવશ થઇને ચાલવું
એવી નથી કંઈ મેં ગુમાવી મુજ જીવનની યોગ્યતા
સ્વતંત્ર છું, હું કાંઈ પણ કરવા, હૃદયથી ઇચ્છતું
એથી તમારું શું થશે ? એની હું ચિંતા ક્યાં કરું ? ૬૬

લીલા:—

પ્રિય ! તેં સન્માન કર્યાં ન કર્યાં
તદપિ મુજ ચિત્ત પ્રકુલ કર્યાં
ભલે ! ઈષ્ટ પદાર્થ દીધા નહિ તેં
તદપિ દષ આશ સતેજ કર્યાં. ૬૭

કરુણા તુજ કમપ્રભાવ મહીં
તુજ દીલ તણી વિભૂતિ સરલા
કરશે મુજ જીવન તૃપ્ત અધું
ગણી એમ ઉદ્ધાસ ધરી રહી હું. ૬૮

મનનું મુજ રાગ્ય વિજ્ઞાલ થશે
ભજતાં તૂજ પ્રેમપ્રભાવ બધો
પછી સાધ્ય સધાય, સધાય ન વા
તદપિ ચિત્તનો એ વિષાદ જશે. ૬૯

પ્રણયે પમલે પમલે પ્રભૂતા
ચદિ એ લગતી ખરી તો ન્યૂનતા
સુખસ્વર્ગ મહીં નહિ સંભવતી
સમજ પ્રિયતી પ્રિયતા ધરતી. ૭૦

મનનું તન તેજ થઇ ફરશે
વળી જીવન જોશ ધણું ધરશે
દીલના દુઃખનું બળ શાન્ત થશે
પ્રિય ! એમ પ્રકાશ બધે વધશે. ૭૧

દષ આશ કદી પછી નષ્ટ કરે
મુજ દીલ તણી તું દયા ન ધરે
કદી એમ થતાં દીલ જાય તૂટી
તદપિ લઈ માની દયા તુજની. ૭૨

(૧૧૧)

અનેરૂં દર્શન

પૂજ દેહમાં દિવ્યતા જોડું છું હું
પૂજ આંખમાં તેજ ભાસે અનેરાં
ખની એમ સૌંદર્યની તું પ્રતિમા
કરે દર્શને, દીલ ઘેઝા—ઠરેલાં.

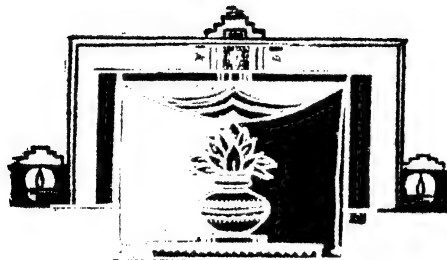
૧

કમલાક્ષિની ! ચન્દ્રવદના ! વિનોદે
વિલસે વિકાસે વધારે વધારે
સૌંદર્ય—ઓદાર્ય—લાલિત્ય—લક્ષ્મી !
ચિતા વિમોચિની—વિનોદિની છે !

૨

પૂજ દેહ છે કાવ્ય જીવન્ત જાણે
તે કાવ્ય મીઠાશ અમીથી વધારે
પણુ આમ જીવન્ત કવિતા થઈ તેં
કવિતા કવિ વર્ગની ઝાંખી કરી છે !

૩

(૧૧૨)

તો શું કરી સેવા બધી એની નકામી થઈ ગઈ ?

પૂજું ગણી હું પ્રિય એને, પ્રેમના આવેશથી
સ્નેહી ગણી રાખું બધો સંબંધ સાચો હૃદયથી
સત્કાર હું એનો કરું, એ હૃદયનો ને જીવનનો
પૂજા કરું-પ્રીતિ ગાળું અધિકાર એનો એકલો. ૧

મેં સોંપી મારી જિન્દગી, એને બહુજ નિશ્ચિત રહી
વિચાર મારા સર્વ કંઈ બહેતા જતા એના પ્રતિ
મારું હૃદય એને સ્મરે ને બુદ્ધિ એને શોધતી
ને શરીર આ બેંચાય તેમ તણાય તે સ્નેહી પ્રતિ. ૨

અપભ્રંશ કર્યું મેં દ્રવ્ય મારું, રથાન મારું સ્નેહથી
ઉપભોગ કે ઉપયોગ કરવાને સદા સ્વતંત્ર રહી
હું યાદ પણ એને કરું એકેકે ક્ષણ એ દેવને
તે છે “મહાન” “અનુપ” એવું મનવતો આ જગતને! ૩

તોયે નથી દરકાર એને કાંઈ મારા યતનની
ને ના થયું એનું હૃદય પ્રસન્ન મુજ સેવા થકી
જે કંઈ હતું તે સર્વ દીધું (પણ) સ્નેહ હું પામ્યો નહિ
તો શું કરી સેવા બધી એની નકામી થઈ ગઈ ? ૪

(૧૧૩)

ખડાવરી

વિયોગમાં બળતી હતી, બાળા બિચારી એકલી
કારણ હૃદયનો ઇષ્ટ આશક દૂર એનાથી હતો
તે માત્ર તેના સ્નેહની ભ્રમણા મહીં ભમતી હતી
ને ઇષ્ટ ને વિદૂર—કૂર ગણી થતી હેરાન કંઈ. ૧

એ ચિંતવને—એ સ્મરણમાં દિવસ બધા એના જતા
હિદાત તેમ સતેજ તેની બુદ્ધિ શૂન્ય થતી હતી
પ્રેમાળને મીઠું હૃદય ચીરાઈ જાય વિયોગથી
એ કારણે એ કન્યકાનાં આંસુઓ સૂકાય નહિ. ૨

ને કાઈપણ એના હૃદયને શાન્ત કરી શકતું નથી
ને ઇષ્ટ એનું—પ્રેય એનું કાઠે દર્ઠ શકતું નથી
એ સ્થિતિમાં અતિ ત્રાસ પામી એ રડે જો હૃદયથી
તો પ્રેમની એ દુઃખદ સ્થિતિ સંભવિતા સરલ કંઈ. ૩

તે વ્હાય છે પ્રિય ઇષ્ટને, તેથી રડે છે આમ એ
“વ્હાવું પછી એ ચુંબવું” એ પ્રણયનો જ્યાં ન્યાય છે
રે! ઇષ્ટ હોવું દૂર એ છે કષ્ટ આ અવતારનું
એ કારણે માનવહૃદય તો દુઃખથી રડતું થતું. ૪

એ વ્હાય છે જે ઇષ્ટને તે ઇષ્ટ જો પાસે રહે
તો આંખ એ આંસુભરી હસતી ફરીથી થાય છે
ને થાય જો ના એમ બટના તો બિચારી એ રડે
એમાં કહે શા દોષ એનો ? મિત્ર ! મન માની શકે ? ૫

(૧૧૪)

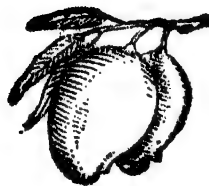
તે કાણુ ?

જાણું ન હું કે કાણુ તે, તોયે મને બોલાવતી
ના ચ્હાઉં હું એને તથાપિ કેમ તે ચ્હાતી થઈ ?
મેં છે બતાવ્યું નામ ના, માફં કદી તોયે મને
તે નામ દધ બોલાવતી, કંઈ પ્રેમની આશા વડે. ૧

નથી કાન્ય મેં કદીયે લખ્યાં, એ સુંદરીના દેખતાં
તોયે મને “કવિરાજ !” કહી બોલાવતી એ શી મજા ?
નથી ગાન મેં ગાયું કદી, એ હૃદયને રીઝાવવા
તોયે મને “ઉસ્તાદ ગાયક” એ ગણે એ શું બલા ? ૨

બોલાવું ના તોયે, મને બોલાવતી, એ શું હશે ?
“ના ચ્હાઉં તોયે ચ્હામ” એ ઘટના અગમ્ય પ્રશ્ન છે
હું ના હસું તોયે તે હસતી ન જાણે મિત્ર હું
ક્યહું ન તોયે ઈચ્છતી ઉદારતા કેવી પ્રભુ ? ૩

જીવે હૃદયમાં રસ મધુરો, હૃદયના વ્યવહારથી
અધિષ્ઠાર મારો સાચવે, એ સ્નેહના સત્કારથી
કલ્યાણમાં રાજી રહે, કલ્યાણ કરવાને મથે
આવી અગમ્ય સુંદરીના હેતુઓ તે શા હશે ? ૪

(૧૧૫)

મારી ક્ષમા ભાવના

એણે પીધું છે રૂધિર મારા હૃદયનું અતિ દૂર થઇ
તોયે ક્ષમા એને કરું છું હું હૃદયથી રસિક રહી
મારું વિશાળ-હિદાર તેમ સતેજ અંતર શાન્ત છે
ધ્રુવે અનિષ્ટ ન ધતરનું કે માર્ગ એ જોઇ શકે. ૧

વિનાશ કરવા મુજ જીવનનો યતન એણે આપ્યો
અપકીર્તિ મારી થાય એવા ભેદ પાલુ એણે વણ્યા
તોડી બધી ઉત્તમ આશાઓ હૃદયને ભાવતી
ને વિદન નાંખી મુજ કૃતિમાં છિન્નભિન્ન એને કરી. ૨

મારાં સંબંધી ભોળાઓ એણે અને દુરમન કર્યાં
વિશ્વાસ મારો ભંગ એણે તો કર્યો છે સર્વથા,
એણે હજ્યો, એણે લૂંટ્યો, એણે કર્યો હેરાન વા
એણે રિઆવ્યો, માર માર્યો, વિષ દીધાં જીલમથી. ૩

એકંદરે ધ્રુવે અધોગતિ, મુજ શરીરને આત્મની
ને શક્તિ અંતર હૃદયની એણે હણી છે દુષ્ટ થઇ
તોયે પ્રભૂ ! એને કરું છું, ક્ષમ્ય એના એ ગુન્હા
કહ્યાણુ કર તે હૃદયનું એ ભાવના મારી સદા. ૪

ધ્રુવે નથી આ હૃદયને અનિષ્ટ જોવા ધતરનું
તો ક્ષમ્ય ગણુશે તે હૃદયના સર્વ ગૂન્હાઓ પ્રભૂ !
મારે નથી, મારી મહત્તાને મૂંઝાતી રાખવી
હિદારતા, ગુન્હા પ્રતિ-ઉત્તમ ક્ષમા ઓળસભરી. ૫

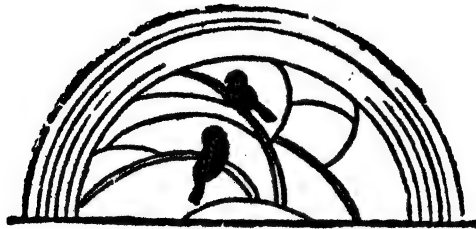
(૧૧૬)

પ્રેમ શબ્દ

મીઠી તારી વાણી વહાલી ! મારે મન તો સર્વ કંઈ
તુજ શબ્દ સાચો પ્રેમમય, આશા ભરેલી મોહિની !
સૂણી શકું નહિ શબ્દ એકે, અન્ય કંઈ તારા વિના
નિઃશબ્દ છે દુનિયા બધી, જો હોય ના તું ત્યાં રમા ? ૧

સુખ સ્વર્ગનું તુજ શબ્દમાં, માની શકું તો મૂર્ખ ના
તુજ શબ્દથી ગતિમાં રહ્યા વ્યવહાર સઘળા વિશ્વના
જો ગાન મીઠું ગાય સિંધુ, મોરલી શ્રી કૃષ્ણની
તે સર્વ મોહક શક્તિ તારા શબ્દમાં આવી વસી. ૨

બૂલો પડી ભટક્યા કરું હું અન્ય કોઈ પ્રદેશમાં
ત્યાં શબ્દ તારો સાંભળી હું આવું મારા સ્થાનમાં
મીઠાં મનોહર ગાન તારાં-ગાય તું તે સાંભળું
અહાંડની તે અહાં જંસી, માનું તારું માન હું. ૩

(૧૧૭)

અપરિમિત પ્રેમ

ઘડાવું અને સહવું સતત, જ્યાં સુધી ટકતી જિન્દગી
નહિ, પ્રેમ-શુદ્ધ-પ્રવીણ-રસિક, પરિમિત ગણશે એ સ્થિતિ
ઘડાનાર ઘડાઈ રહે ચિત્તે, આવેશથી સુખ શોધવા
જો નિયમ-નિશ્ચય એક રે' તો છે ક્રિયાઓ સ્વર્ગદા. ૧

નીચ સ્વાર્થને નમનાં રહી, જે ઉચ્ચ કાર્ય હડાવતા
તે યતન પામર માનવોની, દુઃખ-ઘર્ષ પર દોડાયે જતા
પરિમિત પ્રેમપદે નિરંતર પાપ ઊભું થાય છે
તે પાપમાં પુણ્ય પિયાઈ કાપ માયું જાય છે! ૨

(૧૧૮)

એ વાત કહેવાનો નથી

આપ્યું મને એણે કંઈ તે સર્વ સ્ત્રીકાર્ય હશે
તો એ ન 'આપ્યું' શું મને?" એ વાત કહેવાનો નથી
એણે મને જેવો ગણ્યો, તેવો રહ્યો છું હું હજી
તોયે "મને કેવો ગણ્યો?" એ વાત કહેવાનો નથી. ૧

તે રહાય શાને આ હાથ તે વાત હું જાણી રહ્યો,
તોયે મને તે "રહાય શે?" એ વાત કહેવાનો નથી
એણે કહ્યું છે જે મને તે સર્વ આજે સ્મરણમાં
તોયે "કહ્યું છે શું મને?" એ વાત કહેવાનો નથી. ૨

એણે બતાવ્યું જે મને તે સર્વ દ્રષ્ટિ પર રમે
તોયે "બતાવ્યું શું મને?" એ વાત કહેવાનો નથી
એણે કર્યું છે જે બધું તે સર્વ છે તાણું હજી
તોયે "કર્યું છે શું સખા?" એ વાત કહેવાનો નથી. ૩

(૧૧૯)

બેદરકાર

હું ત્યાં ગયો તે જ્યાં હતી, સત્કાર તોયે ના કર્યો
મારો ન કે પૂજ્યું મને “ તું કોણ ? ” ક્યાંથી આવતો ?
સોપ્યું હૃદય મેં સરલ પ્રણયે, લબ્ય રાખી ભાવના
તોયે સ્વીકાર્યું ના કંઈ, એણે ન આપ્યું ધ્યાન કંઈ. ૧

મેં પ્રાર્થના બહુયે કરી, કંઈ ખૂશ કરવા પ્રિયને
તોયે ન તેણે શબ્દ એકે સાંભળ્યો હતધ્યાન રહી
ગાયું મધુર ગાન મેં, એ હૃદયને રીઝાવવા
તોયે મધુર ગાન એણે સાંભળ્યાં—ના સાંભળ્યાં. ૨

પ્રતિહાસ મારી જિન્દગીનો મેં બધો એને કહ્યો
તોયે ન તેણે ધ્યાન આપ્યું જાણવા મારી કથા
મેં બિનવી એને કરી બહુ પ્રાર્થના ને પ્રણમતો
મૂકી બહુ ભેટો કંઈ જે સાથ હું લાગ્યો હતો. ૩

ગાયાં કરી મેં ગીતને સંગીત મુજ વીણા વડે
તોયે ન બોલી શબ્દ એકે મિત્ર ! કારણ શું હશે ?
સત્કાર મારો ના કર્યો. સંબંધ કંઈ સાંધ્યો નહિ,
શા કારણે એ સુંદરી દરકાર રહિત દોલે થઈ ? ૪

(૧૨૦)

સ્નેહ સર્વસ્વ

સૌંદર્યમાં પણ સ્થાન તારે, એવું માનીને નમું
 ઔદાર્ય છે તારી પ્રભા, એવું ગણીને હું સ્મરું
 વિચારનું વેદાન્ત તું, આચારનું તું ધ્યેય છે
 સર્વસ્વ છે સંસારનું, એવું ગણી પૂજું તને. ૧

તેં જે ક્યું છે તે બધું છે, માત્ર તારી યોગ્યતા
 દેખાય છે તે દેખવા, તેં શક્તિ દીધી સર્વથા
 ઉત્તમ પ્રતિભા વિશ્વની તારા વડે સચવાય છે,
 તારા પ્રતાપે જન્મદગીનો સ્વાદ મિષ્ટ જણાય છે. ૨

(૧૨૧)

અનંત જીવન

ના પ્રેમ, કંઈ જીલ્લમ વડે, જીતી શકાતો સુંદરી !
એ તો હૃદયની ઐક્યતાનું, શુદ્ધ ક્ષણ-મીઠું અમી !
ચિત્ત-વિત્ત ચંચળતા ત્યજે ને એક ભૂવનમાં રહે
ત્યારે પ્રભૂતા પ્રેમની, સાચી ગતિએ પ્રસરશે. ૧

જીવ માત્રથી જીવન નથી, શક્તિ નથી, સાધન નથી
વાસ્તવ જીવનની સધનતા, તે શક્તિથી આવે મળી
આદર્શ જીવન એક એ જ, નિયમમાં નીતિ ગણે
તે નિયમની નીતિ-રીતિ, સાચી પ્રીતિને આદરે. ૨

તું ચ્હાય તો ચ્હાવા, મને, રે', પ્રેરણા પ્રભૂજી કરે.
તાઈ હૃદય માઈ યશે તો, માઈ પણ તાઈ યશે,
જે ભેદભાવ હૃદય રહે તે આસુરી નીચી સ્થિતિ
હિલચ હૃદયના જીવનમાં રે ! ઝેર રેડે સુંદરી ! ૩

સ્થિતિ સદંતર સ્નેહની હિલચ હૃદયને તારશે
જો પ્રેમનો વ્યવહાર સાચો તો, બધું સાચું થશે
મુક્તિ, મનુષ્યો માન મૂકી, પ્રેમને નીતિ ગણે
ને પ્રેમની પ્રભૂતા મહીં નિજ આત્મજીવને ઠારશે. ૪

જીવન નથી પરિમિત કંઈ, ના મૃત્યુથી પૂરું થતું
તે પ્રેમના વ્યવહારમાં લંબાવતાં લાંબું થતું
જે શક્તિથી સુંદર રહી, સાચી પ્રભૂતા પામતું
અનંત જીવન તો પ્રેમમય યોગી તણું સમજી જવું. ૫

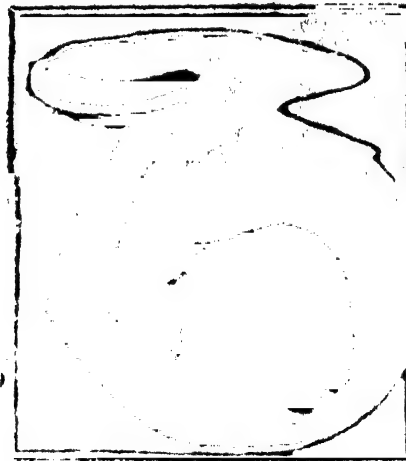
(૧૨૨)

વિદાયગીત

સોંપી હૃદય હું જાઉં છું, તેને તમે સંભાળજો
હું યાદી આપી જાઉં છું તો મિત્રને સંભારજો
સાથે રહી સુખ ભોગવ્યાં, દુઃખ દર્દની કટૂતા સહી
વાતો કરી-પ્રુદ્ધાં હૃદય પણ એક બીજનાં કર્યાં. ૧

કંઈ કહી દીધેલી વાત છાની તે બધી છૂપાવજો
ને ચર્ચવા જેવી બધી જાહેરમાં તે લાવજો
મારા ગૂંહાઓ હોય કંઈ તે, ક્ષમ્ય પણ કરશે બધા
હું જાઉં છું જ્યારે કરીને ક્ષમ્ય ગૂંહા આપના ! ૨

ધ્રુવર-પ્રભુ ઇન્સાફ કરશે, આપણા આ ઐક્યનો
તો ઐક્ય એ છૂટા પડ્યે યે સર્વથા નિભાવજો
સોંપ્યું બધું જે સોંપવું તું, સોંપીને હું જાઉં છું,
લેવું નથી મારે કંઈ, આપો ક્ષમા એ રહાઉં છું. ૩

(૧૨૩)

બદલાતી દુનિયા

- હતા જેઓ મરેલા, તેમને, છે જીવતા દેખ્યા
હતા જેઓ દૂખેલા, તેમને, છે દોહતા દેખ્યા. ૧
- હતી જ્યાં ઈશકની ખૂબી, દગાખાજ વધી છે ત્યાં
થતાં જ્યાં પૂણ્યકામો ત્યાં વધ્યાં શાં પાપ ? તે દેખ્યાં. ૨
- હતાં તેવાં સ્વરૂપો મેં, રહ્યાં ના આખથી દેખ્યાં
હતા તેવા કરારો મેં, નથી ખરા થતા દેખ્યા. ૩
- વહ્યાં જ્યાં પ્રેમનાં ઝરણાં, રમ્યા જ્યાં સ્નેહના સાથી
ગિલા ત્યાં પાપના પાજી, સંઘંધો ટાળતા દેખ્યા. ૪
- નથી કંઈ આંધળી આંખો, ન દેખે જે નવું જીવે
નથી કંઈ કર્ણું જહેરા આ, થતા સ્વર સૂણવા પામે. ૫
- બધો બદલાય છે સંસાર, પણ હું એક એવો છું
વધું નહિ કે ઘટું નહિ હું, બદલાતાં રૂપ છો દેખ્યાં. ૬
- મને જેઓ નમ્યાં તા તે, મને નિંદી થતા રાજી
મને જેઓ ગુર ગણતા, કરે ચેલો હવે પાજી. ૭
- નહોતું તે થતું દેખી, અખતયબ થાઉં છું હરદમ
ન જાણું કે બધા આ રાફડા, શા તાલ પર ફાટ્યા ? ૮

(૧૨૪)

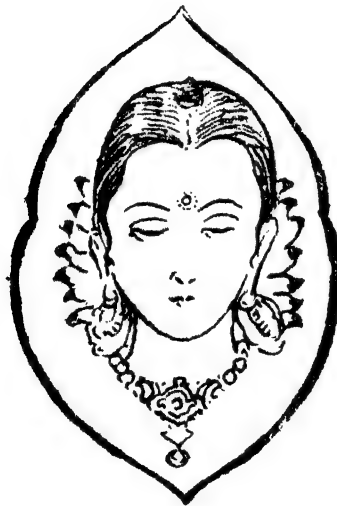
પ્રેમની ટેલ

દીલે દીલ જ્યાં મળેલાં છે, પછી દરકાર કાની છે ?
અનેહં ઐક્ય સંધાયું, પછી ચિંતા તે શાની છે ? ૧

તને પણ જો હૃદયમાં હોય આવી ભાવના જાગી
ત્યજ દે દે દુનિયાનું, બની જા ઇશ્કે વૈરાગી. ૨

મને તો પ્રેમનું કારણ પ્રમૂતામય જાણાયું છે
અને એ પ્રેમને પગલે, હૃદય રમતું રમાડયું છે ! ૩

દીલે દીલ જ્યાં મળેલાં છે, પછી દરકાર કાની છે ?
અનેહં ઐક્ય સંધાયું, પછી ચિંતા તે શાની છે ? ૪

(૧૨૫)

વિપ્રયોગ

- દિવસ ગયા પણ દુઃખ ગયું ના
અન્ય મન્યું પણ પ્રિય મળી ના —દિવસ૦ ૧
- ક્યાં ગઇ ? જે પ્રિય આ હૃદ ચ્હાતી
વહી ગઇ ક્યાં ? લલિતા ઉભરાતી ? —દિવસ૦ ૨
- હાય ! હરિ ! હરિ ! આ તે દશા શી ?
આમ સહન કરવું દુઃખ પામી ! —દિવસ૦ ૩
- ક્યાં ગઇ પ્રેમ પ્રદેશ સુવેલી ?
કેમ કરી હસતી તે અકેલી ? —દિવસ૦ ૪
- મુખ મીઠું જે કરો ન હું દેખું ?
કેમ જીવન જીવાય અકેલું ? —દિવસ૦ ૫
- આશ નથી રહી અંતર હૃદને
પ્રાપ્ત નથી પદ એ પદ પર એ —દિવસ૦ ૬
- ક્યાં ગઇ તે પ્રિય ઇષ્ટ ચક્રારી ?
ક્યાં ગઇ જે રસમાં રસ લેતી ? —દિવસ૦ ૭
- ક્યાં ગઇ જે રસમાં રસ દેતી ?
અવિરત અન્તર રનેહ સુરેખા ? —દિવસ૦ ૮
- સત્વ ગયું જે રનેહ સુધાનું
દીવ હવે દીવ ક્યાં ઠરવાનું ? —દિવસ૦ ૯

(૧૨૬)

પ્રકૃતિને !

- દુધારી દીલની તેં શી ? હૃદયમાં દિવ્યતા સ્થાપી ?
જીવે છે જે હજીયે જિન્દગીમાં સ્વર્ગની ઝાંખી ? ૧
- દુધારી દીલની તેં શા ? હૃદયમાં પાથર્યાં પ્રાણો ?
જીવે છે જે હજીયે જિન્દગીમાં જીવનો રાખી. ૨
- દુધારી દીલની તેં શા ? જિગરમાં નેશ આપ્યા છે
ધરે જે વાસના તારી, જગતનાં બન્ધનો કાપી ? ૩
- દુધારી દીલની તેં શો ? અજબ જદું જમાવ્યો છે
ક્ષણે ક્ષણ માત્ર તારા નામનો પડવો સૂણાયો છે ! ૪
- દુધારી દીલની તેં શેં ? રમ્યો સંસાર-આ માયા ?
રહે ચક્ર્યૂર એમાં ચિત્ત, એ શા મોહ ઉપજાવ્યા ? ૫
- દુધારી દીલની તેં તો, હૃદયને ડારવા દીધું
હૃદય તારું રસે ઝરતું, જીવન તેથી જળાયું છે ! ૬
- દુધારી દીલની તેં કાં ? અમી આ પ્રેમનાં પાયાં ?
અમી જે પામતાં આ ચિત્તમાં ચેતન જળાય્યાં છે ! ૭
- દુધારી દીલની તું કાં ? બની આદર્શ અંતરનો ?
અનેરી ઐક્યતા સ્થાપી, દીધો આરામ હરદમનો. ૮

(૧૨૭)

શો પ્રિય ! તે વિશ્વાસ જશે કે ?

દિન વીત્યા, પ્રિય ! માસ વીત્યા
વર્ષ વર્ષ વીત્યાં, તદપિ ન થઈ
પ્રેમ પ્રતીતિ, પ્રિયત્તમ ! તારી
કેમ હજૂ પ્રિય ! નિર્દય રહી ? ૧

જો તૂજ દીલ ઉદાર નથી
પ્રિય ! જો તૂજ પ્રેમ વિશાળ નથી
કેમ અકારણ ચિત્ત હર્ષ
પ્રિય ! કેમ અકારણ દુઃખ થઈ ? ૨

શું તૂજ સુંદર દેહમહીં પણ
દીલ વસે દુઃખ સાધન રહી ?
શું તૂજ શાન્ત સરલ ચિત્તમાં
પણ પ્રિય સખી ! એ પ્રેમ નહિ ? ૩

જો પ્રિય ! આમ રહે દૂર દૂર જ
તો પછી ક્યાં આ દીલ ઠરશે ?
જો વિશ્વાસ - વિચાર મહીં રહું
શો પ્રિય ! તે વિશ્વાસ જશે કે ? ૪

(૧૨૮)

આશા અમી એમ જવાડશે કે ?

હૃદય મહીં રસનાં હરદમ હું, સ્વપ્ન મધુર જ નોતો
હર મહીં અભિલાષ જ પ્રિયે ! પ્રેમતણા અનુભવતો. ૧

દિન જતાં દુઃખમય કાલિલ આ વિપ્રયોગના વહાલો !
સ્વર્ગ સ્નેહનું મૂલ્ય પ્રકટશે, તારે યોગ રસાળી ! ૨

આ આશા તેં ભંગ કરી તે, મુજ સરલ ચિત્તને છેદે
આમ હતાશ થતાં રડવાનું, ને પ્રિય ! આમ ન આવી શકીતું. ૩

પ્રિયે તણો પ્રેમ પરિત્યાગવાને
દેવી સમી કેમ પ્રવૃત્ત આજે ?
દયાભયું દીલ દયા ત્યજ દે
ઉદારતા, કેમ ઉદાર દીલ એ ? ૪

આ જોઇ હું મૂઢ જની રહું છું
પ્રારબ્ધને દોષ દર્શ મરું હા !
કે ભગ્ન હૃદયે ભમિત રહું વા
તુજ પ્રેમનું ગાન ગાતો ફરું વા ? ૫

તોયે તને પ્રિય ! દયા ન આવે
તું એટલી હોય નિષ્કૂર એવી
ના કદપના, બુદ્ધિ સ્વીકારતી મમ
તું પ્રિય તો પ્રિયત્તમા થવાની. ૬

આ વાત વિચાર મહીં વધે છે
ને પૂણ્યપ્રીતિ હૃદયે રમે છે
હતાશ હેયું ફરી આશા ધરતું
આશા અમી એમ જવાડશે કે ? ૭

(૧૨૯)

રમતી પ્રકૃતિને!

- અજળ મોહ તારો (૨)
 અજળ પ્રેમ તારો (૨)
 અજળ તુંજ મુંદર દેહનો દેખાવ આ —અજળ ૧
- અજળ આંખ તારી (૨)
 હૃદય હ ર ના રી (૨)
 રમા ! તું હૃદયનાં આકર્ષણ અજળ આ —અજળ ૨
- મોહે તે મોહે તું મુગ્ધજ બનાવે (૨)
 અમને અમારાં તું ભાનજ બૂલાવે (૨)
 બનાવે બેહાલ બિમાર બિમાર હા —અજળ ૩
- પ્રીતિ તે પ્રીતિનો નિશો ગજળ છે (૨)
 ચકચૂર ચિત્તની ભ્રમણા અજળ છે (૨)
 દેખે તને તે તને રમરે ને ઝંખતાં —અજળ ૪

અવતાર તું પ્રીતિ તણો
 ને સરસ ચિત્તનાં આવરણો
 આકર્ષણો અવતારનાં
 તું હૃદયનાં ઉન્મત્ત બળો—

સૌંદર્યથી તું શોભતી
 ઔદાર્યથી હિતમ થતી
 માંભીર્યથી ગતિ અર્પતી
 તું તેમ હૃદયે રહી જતી—

હું શી કરું તારી પ્રશંસા ?
 શાં કરું સન્માન હું ?
 ન્યાં હું ભૂલ્યો છું હૃદય માં
 જીવન માં—જાન હું —

રસથી ભરેલું હૃદય તારું
 ને અમી ભર દે હ ને
 હું સર્વથા સુંદર ગણી
 આશક બન્યો છું આ પળે—

x

x

x

તો તું બની જા હૃદયની રમાને
 જીવનની વિષાતાને પ્રીતિ પ્રધાને
 દર્ધ દે દુલારી થઈને બધું તું
 હૃદયને જીવનનું બધું દાન, યાચું

અજબ તૂજ પ્રેમનો પૂનિત પ્રભાવ આ —અજબ ૫

(૧૩૦)

પ્રેમનાં દર્શન

એ શાન્ત એકાન્તમાં હું હજીયે
વ્યવહારનાં આવરણો દૂર રાખી
ભૂતકાળના ભાનમાં જાગતો રહું
હું પ્રિયનો પ્રેમ અદ્વૈત દેખું— ૧

તિમિરથી વ્યાપ ભલે જાગત હો
દેખાય છે ના દુનિયા સકલ એ
કે આંખ મીંચાઈ ભલે રહે સ્થુલ
તોયે પ્રિયા, દર્શન દિવ્ય દેશે.— ૨

એ રમ્ય દેવી-રસિકા-દુલારી
એ જ્યોત્સ્ના જિન્દગીની રસાળી
ને સર્વ સૌંદર્યનો એ ખજાનો
સૌંદર્ય શોભાવશે—પ્રાણ મારો.— ૩

જાંડાણે જાંડાણે એનાં, દર્શન દિવ્ય જણાય
ધીમે ધીમે જ્યાન મહીં પ્રતિભા પ્રિયની ઉભરાય
ક્ષણે ક્ષણે એ હૃદય મહીં દે, ચેતનના ચમકાર
પળે પળે પ્રીતિ ઉપજવી, મુગ્ધ કરે મન પ્રાણ.— ૪

ન્યાં સ્થુલ વ્યવહાર ધીમા પડે છે
કે સ્થુલગ્રંથાર સ્મૃતિ રહે ના
કે પ્રેમનો સ્થુલ સંબંધ છૂટયો
ત્યાં દિવ્ય પ્રીતિ પ્રકટી રહે છે.— ૫

ને દિવ્ય પ્રીતિ રહી નિર્મળા ન્યાં
ત્યાં પ્રિયનો હોય સંચાર શું ના ?
દેવી બની દિવ્ય દીલે પધારે
ને પ્રેમનો પૂણ્ય પ્રભોદ દેહે.— ૬

ત્યાં પ્રિયનો દેહ તો ભવ્ય ભાસે
સંપૂર્ણ, આદર્શ અવતાર શું ના ?
કે માત્ર પ્રીતિ તણી જ બાણે
ઉત્પત્ત થઈ આજ ઉપા—પ્રભાતે !— ૭

ઉપા બધી એ અચનવી, હાથા રવિની પણ રવિ
ઉર્મિ બધી એ ઉરતણી, ઉર્મિ, છતાં ઉપગવતી.— ૮

મોઢે ભરી મુખમુદ્રા જણાય
પ્રકાશમય પ્રેમ અંધાર થાય
તેજે ભયું તોયે મૃદુ શરીર
વિરહી હૃદયને કરી રે' જ સ્થિર.— ૯

શું વર્ણવું રત્નહારી લતાને ?
શું વર્ણવું પ્રેમભરી ઉપાને ?
એણે ક્યો આજ અવતાર ધન્ય !
એ સર્વ છે પ્રેમનાં નિત્ય પૂણ્ય !— ૧૦

બિભી રહી દ્રષ્ટિ પંથે રમા આ
સૌંદર્યનું સ્વર્ગ ઉભરાવતી વા
ઔદાર્યની દહાણ વધુ દઈ રહી
કે મુગ્ધ મનને હજૂ મારતી રહી ?— ૧૧

દેખાય ને દિવ્ય છતાં દુસારી
અમીઝયું સ્મિત કરી હસાવે
ઓજસ્વિની દ્રષ્ટિથી ખેંચતી ને,
મારું હૃદય મુગ્ધ કરી સરે છે.— ૧૨

ને “પ્રાણ” કહી પ્રાણ ઉદ્દેશ્યતી એ
“હે પ્રિય !” કહી ચિત્ત આહ્વાહતી એ
“ઓ દેવ ! ઓ નાથ ! અને “પ્રભૂતું”
વહી મિષ્ટ વાણી વિકસાવતી શું ?— ૧૩

“આશા ભરેલી આપની, પ્રીતિ ભરેલી આપની
દુનિયા બધી દીધી ત્યજી, તોયે રહી છું આપની !— ૧૪

શિખરી રહી આ સ્વર્ગગણ, ત્યજવાને મમતા આપની
તોયે ન હું એથી ભરું, હરદમ રહી છું આપની!—૧૫
જે સમય પર મંસારના, વિચારથી-વ્યાકૂળ થઈ
મારી સ્મૃતિ છૂપાય છે, ત્યારે ગતિ મુજ અટકતી!—૧૬
બહાલાં પ્રભુ! તૂજ હૃદયમાં, આવી હૃદયથી ખેલવા
એ યોગ ના આવી મળે, ને દહાણુ એ ચાલી જતાં.—૧૭
પ્રેમાળ મારા હૃદયમાં, પીડા વધે છે આપની
માટે મને ત્યાં ખેલવા દેજો રણીને આપની!—૧૮

x

x

x

એણે ધર્યો દેહ આ દિવ્ય કેવો?
જે દેહની દિવ્યતાના પ્રભાવે
પ્રકટી પરમપૂણ્ય પવિત્ર કવિતા
હૃદયે જતાં, બહાર અપૂર્ણ આવે.— ૧૯
એ દિવ્યતા ત્યાગતાં કાળ એ શું?
નિજ મૂળ વ્યક્તિત્વ ધારી રહે શું?
આવી જતાં બહાર અપૂર્ણ થાય
જ્યોતિ ગઈ જામું થઈ બહીલાય!— ૨૦
કે ના રહે કાંઈ રસે ભરેલું
ન્યાં દૂર થઈ એની વિમૂર્તિ બહાલી
એણેજ એમાં રસ સિંચતોથી
ન્યાં કાળ્યને કાળ્ય થવા દીધું તું!— ૨૧

આ કારણસર પ્રિયાને, હું નથી શક્યો વર્ણવી
જેવી જોઈ તેવી પ્રિયા, નથી કવિતામાં સૂરી.—૨૨
જામું એનું જે કંઈ ચિત્ર, સ્મૃતિપટે રહી ગયું
એમાંથી આ ઉપજવેલું, જગતને દઈ રહું.—૨૩

(૧૩૧)

ક્ષમાનો આર્તનાદ

આવ્યો છું હું તારે દારે, હવે દયા તું લાવજે
આશ્વાસે આ ઊલેલાને, પ્રભૂ! દર્શન આપજે! ૧

ત્યાગ્યો તો તેં મારે પાપે, ગુન્હા ધણા થઈ જતાં
ધન્યું છું હું ક્ષમા તારી, પસ્તાવો પાપનો થતાં. ૨

પસ્તાઈં છું પ્રાણુ! પસ્તાઈં છું હું
પસ્તાઈ પૂનિત થવા ચહું હું
રે! જે થઈ ભૂલ મુધારવા તે
હું આજ ઉત્સુક થઈ નમું છું. ૩

મેં જે કર્યું પાપ તે પાપનો તું
જે કંઈ ઘટે દંડ તે દે કરી તું
પ્રિયે! છતાં દંડ દૂર રાખવાનો
કરતો રખે, દંડ અસહ્ય આ તો. ૪

તેં જે કર્યો ત્યાગને દૂર રાખ્યો
સ્થિતિ મને ત્રાસ ભરી જણાઈ
હું નિત્ય રોતો રહ્યો વિપ્રયોગે
રડતા હૃદય-ફાટતા દીન હૈયે. ૫

તારા વિના પ્રાણુ ધીમા થયાંતા
તારા વિના ચિત્ત ચીરાઈ જાતું
આંસુ ભરી આંખથી આંસુ પાડી
પ્રિયે! સતત ઝંખતું નામ તારું. ૬

દુનિયા મહીં દુઃખ સર્વત્ર ભાર્યું
શાન્તિ તાણું શાન્ત અમી મળ્યું ના
એવાં ધણ્યાં દુઃખ સહી સહી ને
અશકત છું દૂર થવા ફરીને.

૭

પ્રિયે! હવે દૂર થઈ શકું ના
એ ત્રાસમય દંડ સહી શકું ના
દે ના ક્ષમા તો પ્રભૂ! પ્રાણુ લઈ લે
પણ ત્યાગ ના, દૂર કરવા, ફરીને.

૮

પ્રિયે! એવી દશા મારી, દયા તારી રે ! તે જતાં
જેવી થઈ, એવી મેં તો, દીન મુખે કહી બધી.

૯

ને ધાર્યું છું પુનઃ પુનઃ, સદા સમીપે રાખવા
પાપી છું હું, તોયે તારો, પ્રિયત્તમ ! પ્રિય સદા.

૧૦

તારા દયાળુ દીલે તો, સાચી દયા આવશે
જાલા ! શો વિલંબ જ થશે, દયા ઝરે છે જ્યાં સદા ?

૧૧

ને છે દયા જેને દીલે, વણુમાગ્યે કરે ક્ષમા
ના અપરાધી જાલાને, તે દોરે ક્ષમા ચાચવા !

૧૨

(૧૩૨)

સ્નેહીની શોધમાં

ચાકી મયું ચિત્ત હતાશ આજે
તેને પ્રિયે! કાણુ પ્રપ્રુલ્લ કરશે ?
કે સિંચશે કાણુ આશા હૃદે એ ?
વા પ્રેમનાં દાન હૃદ જીવન દે ?

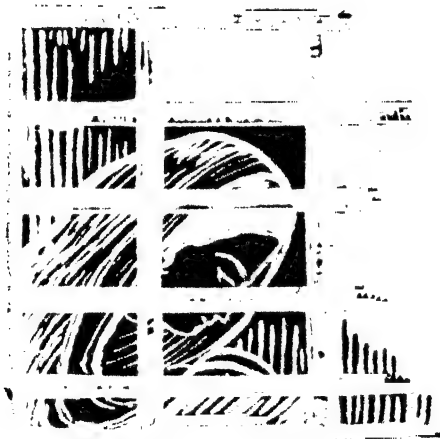
૧

શોધી પ્રિયે! વિશ્વ વિશાળ થાક્યો
તોયે ન તારો જ દિદાર દેખ્યો
કે ના મળી ભાળ ક્યાંહી જ તારી
તો બોલ ક્યાં ફાંડવા જઈ ફરીથી ?

૨

દેહ હતો તુજ સ્થુલ સનાતન, પણ દિવ્ય હતી તૂજ પ્રીતિ
તે પ્રીતિથી દિવ્ય થઈ શું ? દિવ્યલોકમાં તું વહી ગઈ ?

૩

[૧૩૩]

ચંદાને !

પ્રિયતમ પ્રીતિની ઉત્પાદક, અમલ કરી રહી ચંદા
સરલ હૃદયનું સત્ત્વ ધરી રહી, વિમળ બહેણુ અમીનાં
વિમળ બહેણુ અમીનાં ચંદા ! તારા સ્નેહ અમીના-પ્રિય ૧

ને તૂજ ચેતનથી ચમકેલું ચિત્ત, તને પ્રિય ! દૂટે
જળ, સ્થળ, વ્યોમ અનંત પ્રદેશે, દ્રષ્ટિ કરી દીલ દષ્ટ રે'
દ્રષ્ટિ કરી દીલ દષ્ટ રે' દીલના વૈભવ એમ વરી લે-પ્રિય ૨

તેં ઉરના અભિલાષ પૂરીને બહુ આશ્વાસન દીધાં
ને વળી ભગનું જીવન દષ્ટ દષ્ટ, મન તન કીધાં મીઠાં
મન તન કીધાં મીઠાં, સલુણી ! અણુ દીધાં સુખ દીધાં-પ્રિય ૩

ને તુજ દીલ વિશાળ બધું, વ્યવહાર બધા વિકસાવે
શ્રમિત ભયભર હૈયું ઠારી, એને શુદ્ધ બનાવે
પ્રિય ! તું પ્રીતિ શુદ્ધ બનાવે, આત્મનો યજ્ઞ બધો ઉપભવે-પ્રિય ૪

દુઃખની દવા દીલદાર ! તું
મુજ હૃદયના પણુ પ્રાણુ તું
સંસારનું સન્માન તું
તું સ્વર્ગમય પ્રિય શું કહું ?

રોજ રહી હૃદયે રસ દેજે, ને મુજ ત્રાસ હરી લે
પ્રાણુ મહીં પ્રીતિ તું હજૂયે, પળે પળે સિંચી લે
બહાલી ! પળે પળે સિંચી લે, બહાલી ! અમી ભરી થઈ
રહેને-પ્રિય ૦

[૧૩૪]

મારા રામ

હૃદયની હૃંફ, હૃદયના પ્રાણ
 હૃદયનું અમી! હૃદયના રામ
 મારા રામ! મારા રામ
 મારા જીવનનો આરામ—મારાં ૧

દૂર દૂરની દ્રષ્ટિમાં દોડે
 ઉર ઉરના અંતરમાં જોડે
 ક્ષણ પણ સ્નેહ સંબંધ ન છોડે
 એવા મારા રામ—મારાં ૨

બહાલા બહાલ વધારી પોષે
 મુજ જીવનના જવડા શોષે
 હૃદય મહીં રસના પુવારા
 રેલાવે મુજ રામ—મારાં ૩

પ્રેમ પૂણ્યની ભરતી લાવે
 શુદ્ધ સનાતન સ્નેહ બતાવે
 હૃદય મહીં એ રમણ કરી રે!
 ભાવ ભર્યા ભગવાન—મારાં ૪

મારી પાસે પાસે આવે
 દીલના દીલને લાડ લડાવે
 આત્મતેજ અજવાળ્યાં મારાં
 એવા મારા રામ—મારાં ૫

મારી પાસે મારું એવું
 જે કંઈ તે મેં પ્રમૂને સોંપ્યું
 સ્વીકાર્યું તે બધું સાચવવા
 હાજર મારા રામ—મારાં ૬

તે પ્રેરે તે કમ' કરે હું
જ્યાં દોરે ત્યાં હું દોરાઉં
એ આગળ હું પાછળ ચાલું
એ મારે સુકાન—મારાં ૭

જે રામે રાવણને માર્યો
એણે પથ મારે અજવાળ્યો
જટિલ આવરણો જગનાં તોડ્યાં
દોડું જ્યાં જ્યાં રામ—મારાં ૮

જેણે શબ્દ બધા સંચાર્યા
શબ્દપૂંજનાં તેજ વધાર્યા
તેજપૂંજમાં “તત્ત્વમસિ”ના
જગવ્યા છે જણકાર—મારાં ૯

જેણે શબ્દ બધા સળગાવ્યા
તે સળગાવી જેણે માયા
માયા શુદ્ધ કરીને ત્યાગી
એવા મારા રામ—મારાં ૧૦

જેણે મારાં આંસુ લહોયાં
બેઠાં આંસુ જેણે જોયાં
દોડી દોડી પાસે આવ્યા
પ્રકટયા બારે ધામ—મારાં ૧૧

મારા રામ હૃદયમાં રે' છે
તોયે દીલ તેને તલસે છે
એક ક્ષણ પણ એવી ન હોજો
જેમાં ભૂલું રામ—મારાં ૧૨

[૧૩૫]

પ્રભૂ! હું પરમજીવનને પામ્યો

પ્રભૂ! હું પરમજીવનને પામ્યો

પ્રભૂ! હું પરમજીવનને પામ્યો

જીડો ઝવડો જગત જીવનનો

એ જીવનમાં લય પામ્યો

સ્વાત્મ સમભાવ સુધાકર જાણ્યો—પ્રભૂં ૧

આન્તરુ જીવનમાં યોગ્યતા, અવતારની આવી રહી
ને પ્રેમભર આવેશમાં, તારી પ્રભૂતા પ્રકટતી
સુખ-સ્વાદ આનંદે અનુભવવા મને આશ્ચિષ દે
દીન-હૃદય હવે દર્દી નથી, સાચું નિરોગી એ બને
હવે હું હરિ-હર થઈ જામ્યો—

પ્રભૂં ૨

આવેશ ખોટા વિષયના, વિરમી ગયા, શાણા થયા
શત્રુ સમાં એ આવરણો, સાચાં સંબંધી થઈ રહ્યાં
જ્યાં હું થયો મારો, મને વશ થઈ રહી મુજ પ્રકૃતિ
રીઝવે હવે એ હૃદયભર; રહી ઈષ્ટ વ્યવહારો રચી
હવે હું મુક્ત થયો મનમાન્યો—

પ્રભૂં ૩

[૧૩૬]

અનંત સત્તા

સિદ્ધ થઈ અનંત સત્તા તારી

સિદ્ધ થઈ અનંત સત્તા તારી

તોયે દીન બની દુનિયામાં

કેમ રહે છે લિખારી ?—સિદ્ધ ૧

નિર્ભય છતાં, ભયભિત રહી, નિર્બળ હરે છે કેમ તું ?

સાચો છતાં, આ સ્વપ્નસમ, જીવન નિભાવે કેમ તું ?

ઐશ્વર્યમય હોવા છતાં, ઐશ્વર્ય બીજે શોધતો ?

તું સ્વાત્મભાવે સરલ તોયે, મુર્ખ કાં જીલમી થતો ?

રહે કાં પાપપુંજ તું ધારી ?— સિદ્ધ ૨

જે જગત્ તેં ઊભું કર્યું, તે જગત્નો ગુલામ તું

થઈને મથે શું પ્રાપ્ત કરવા ? કેમ ભૂલે જ્ઞાન તું ?

માલિકની મરજી વિના, ગુલામ શી કરશે ક્રિયા ?

જ્ઞાને ત્યજે તું માલિકી તારી ? ગુલામ થઈ જવા ?

જીવન તું જીવ રહી અધિકારી— સિદ્ધ ૩

[૧૩૭]

સ્વાત્માર્પણ

તુજ દેહ સંતોષવા દેહ લઈ લે
 તુજ પ્રાણ સંતોષવા પ્રાણ લઈ લે
 તુજ પ્રેમ સંતોષવા પ્રેમ લઈ લે
 તુજ શક્તિ સંતોષવા શક્તિ લઈ લે. ૧

ખગ્નનો કંઈ હોય મારી કને જે
 અધો તે લૂંટાવી દઉં લૂંટી લે ને
 પરંતુ પ્રિયે! આ હૃદયમાં રહીને
 હૃદય ધારજે સ્થિર એને કરીને. ૨

જતાં દેહને પ્રાણ ને હૃદયે એ
 વિશુદ્ધ હેયું વિશુદ્ધ તા એ,
 રે! પ્રેમને રેલતું આર્દ્ર અનતું
 સમજશે સુધાકર મળી મુક્તિ એને. ૩

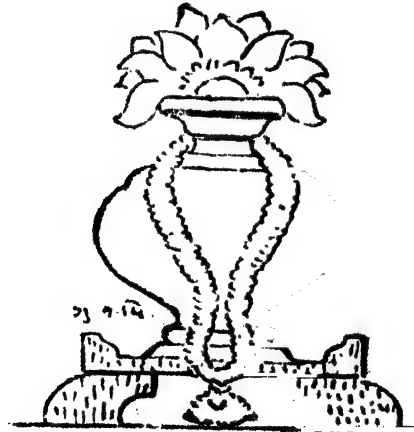
હૃદયમાં રહી તું પછી દેહની શી ?
 કે પ્રાણની કંઈજ મમતા રહી શી ?
 શક્તિ તણીયે શી પરવા રહે ત્યાં ?
 હૃદયે વિરાગ રહી દિવ્ય માયા. ૪

દીલ ધ્વિજશે દેહ પ્રકટાવવાને
 પ્રકટાવશે પ્રેમમાયા ફરી એ
 તુજ પ્રેમથી પીગળાને રહેશે
 એ સુદ્ધ વિરાટ રૂપે સ્ફુરી રે! ૫

સૂર્યો દેહ ત્યાં પ્રાણ સંચારવાના
ને શક્તિનાં સ્થાન ઉપભવવાના
ને શક્તિમાંથી અમારા ખળના
લૂંટાળ્યા હતા હાથ તે આવવાના. ૬

એ છે બધી દૈવી લીલા તમારી
પછી પ્રાણને શક્તિ શાની અમારી ?
કહો ના છતાં તે બધું આપને દઉં
લાલે જાય ના પણ ઉપાધિ તરી રહું. ૭

તમારે બધું-સર્વ સંભાળવાનું
અમારું હૃદય-પ્રાણ-જીવન સંપૂર્ણ
અમારે અમારું બધું આપવાનું
પ્રિયે! ત્યાગ આવા-દૂરી પામવાનું. ૮

[૧૩૮]

ડોલતો પ્રશ્ન

અંદ્ર તણા ચિત્તની અંદા ! તું કેમ ચકોરી અર્ધ રહી ?
સુધાકરના સરલ હૃદયમાં, તું સરિતા કાં વહી રહી ? ૧

આશ્રક અંતરૂ એ ઉપજાવી, કેમ બની તું દેવી ?
મોહ સકારણુ આકર્ષણુનું કારણુ કેમ બનેલી ? ૨

ઢેઢ છતાં પણ કેમ વિઢેહી અષ્ટને હૃદયે વિરાજે ?
પ્રેમપૂર્ણ પણ દૂર રહી કાં પ્રિયજનને સંતાપે ? ૩

પરિમિત સત્તા, પરિમિત ગૌરવ, પરિમિત જીવનવાણી
આજ જણાતી ક્યાંથી, બહાલી ? અપરિમિત પ્રતિભા તારી ? ૪

[૧૩૯]

ના.

ના, ના, નથી આ હૃદય તારા જીવનનું કારણ કદી
ના, ના, નથી આ આંખ તારા અમલનું સાધન કદી
ના, ના, નથી આ બુદ્ધિ, કારણ, જિન્દગી જીવાડવા
એ બાહ્ય સાધન તો બધાં, જૂઠાં ઈર્ષ્યા છે જગતમાં. ૧

[૧૪૦]

નિર્ભયતા

- નથી આ જિન્દગીમાં તેં મરી જાણ્યું, છતાં મુજ
રહ્યો છે મૃત્યુના લયથી, અગ્નયમ વાત આ કેવી? ૧
- લલા! જેનો અનુભવ ના, હશે એ યાતના એવી
થયેલી માન્યતાને માનવી, એ મૂર્ખતા કેવી? ૨
- અનેરા સ્વર્ગનાં સુખો, કદી એ યોગ પર મળતાં
હશે, તો એ તમારાથી, થવાનો આજ નિર્ણય ક્યાં? ૩
- બધા એ નિર્ણયો તેમજ અનુભવ એમને મળશે
ડરે ના મૃત્યુના લયથી, પરંતુ મૃત્યુથી મળશે. ૪
- પડી છે ટેવ દુનિયાને, અકારણ દુઃખ ધરવાની
નથી જે ચીજ જેવી, તેવી તેને માની લેવાની. ૫
- અને જેમાં ખરો લય છે, કરે છે ખેલ એનાથી
જગત એવી રીતે ઉલટી ગતિ રાખી ચતું દુઃખી. ૬
- લલા! જેનો અનુભવ ના, પછી અફસોસ એનો શો?
અને ઈચ્છા વિના મૃત્યુ તણો એવો અમલ શો છે? ૭
- તમારા પ્રાણ શોષી લે, તમારો દેહ ઘેરી લે
નથી લય, મૃત્યુ ત્યાં શાનાં? લલા! ત્યાં ત્રાસ શાના છે? ૮
- તમારા પ્રાણને ગુંગાવનારી વ્યક્તિ આપજ છે
અકારણ ત્રાસ ધરવાથી, તમે જાતે મરી રહો છો! ૯
- તમે નિર્ભય થઈ જાઓ, પછી જાતે અમરજ છે
જગતમાં લય અને વિષાદ એ પોતેજ મૃત્યુ છે. ૧૦
- તમારો જાતને કેદી બનાવી, કેદખાનામાં
સડો તો મુક્ત કરવાની, પછી ત્યાં કાણની સત્તા? ૧૧
- પરંતુ મુક્ત જાતે રહી, તમારાં બન્ધનો કાપો
ન ચાલે કાઠની સત્તા તમોને કેદ કરવાની. ૧૨
- જગતમાં જીવવાનું બજ, ખરેખર આ વિચારો છે
છતાં દીન-દહીં જે હાથે ખતો તો અન્યને શું છે? ૧૩
- સમગ્ર એ સત્ય કુદરતનું, સતત નિર્ભય થઈ વિચારો
તમે હાથે કરો એ મૃત્યુને પાસે ન ખોલાવો. ૧૪

[૧૪૧)

એને

મુજ હૃદયમાં નથી પ્રેમ પ્રિયે! કેમ બોલાવી શકું?
નથી મોહ-મનમય તૂજ પ્રતિ તો કેમ સંભારી શકું?
તું જ્યારથી ગઈ સ્થાન છોડી, પ્રિય પતિનું ત્યારથી
મારા વિચાર ફરી ગયા, હૃદ આ રમે ના બહાલથી. ૧

ના યાદ આવે તુજ છબી, વિચાર ના તારા થતા
ઝાંખા જીવનનાં સ્મરણુ તો છૂપાયને ભૂંસાય હા!
તુજ પ્રેમની મસ્તી નથી-નિશા-હવે એ રીતનો
ઉન્મત્ત રાગી સમય ઉપર આજ વિરાગી થયો. ૨

કટૂતા વહી આ હૃદયમાં, કાનો ગુન્હો એમાં ગણું?
સમજ શકાય ન એ સમય-ખૂબી પ્રિયે! હું શું કહું?
દીલમાં વધાયું દદં તેં, એવું નથી હું માનતો
તોયે ગણું છું કે કર્યો છે પ્રિયનો તેં કંઈ ગુન્હો! ૩

કારણ ગુન્હા વિના ગતિ મુજ પ્રેમની ઘટતી નથી
કંઈ ભેદભાવ વિના હૃદયની ઐક્યતા તૂટતી નથી
કંઈ ગેર-સમજૂતી થવાથી પ્રેમ પણ પલટાય છે
પ્રિય! આ હૃદય ખાંડે થયું તો કંઈક કારણ પણ હશે! ૪

રે! રે! હૃદયમાં જે રહી, તે ના રહે તો કીક છે
એવું હવે માને હૃદય માંડે કહો એ શું હશે?
મુજ જીવંતીના સર્વ વ્યાપારો મહીં જે મહાલતી
તેને ત્યજ દેવા થયો તૈયાર એ ફરી ગતિ? ૫

(૧૪૨)

સ્નેહ સમાધિ

પ્રિયાના નામની સાચી સમાધિ મેં લગાવી છે
ને સાચી પ્રેમ પ્રીતિની અજન્મ જ્યોતિ જમાવી છે! ૧

ભલેને એ સમાધિ આપને જૂઠી બધી લાગે
પરંતુ સાધકે તો ધારણા સાચી ઠસાવી છે. ૨

મને એ ધ્યાનમાં દર્શન, પ્રિયાનું થાય છે પૂજન
છૂપાયું હાય આવે ધ્યાનમાં એ વાત માની છે. ૩

અને હું એ રીતે નિત્યે કરું છું પ્રિયાનાં દર્શન
પ્રિયાને હાય કરવાની, ખરી બાજી જમાવી છે. ૪

જો આજ દર્શન થાય છે, તો કાલ તે હસતી ચ
કાલે હસેલી કોઈ દિન, પ્રીતિ ધરીને બોલશે
પ્રીતિ ધરીને બોલશે તો, મધુર ગાન સજીવશે
ને ગાન ગાતી સુંદરી ઉન્મત્ત થઇને નાચશે. ૫

ને નાચશે તો નચવશે, આ ચરીરને, આ હૃદય
ને એમ તન્મય થઇ ઉભય, અન્તર હૃદયથી રેલશે
એવી રીતે એ પ્રેમની, આશા ભરેલી યોજના
દર્શન થયાં છે દેવીનાં તો કો સમય પૂરી થશે. ૬

(૧૪૩)

વિષયની આગ

ચિંતા કરી રસિકા તણી
ચિત્તની વૃત્તિ ચંચળ બની
કર્તવ્ય કર્મ બૂઝી મધ
આલસ્ય મહીં દૂખી રહી— ૧

પ્રિયના સ્મરણમાં સ્વાસ્થ્ય
શાન્તિનો અનુભવ ના થતો
તોયે હૃદયમાં વિરહની
શેં આગ હજૂ સળગી રહી?— ૨

એ વિરહ કારણ વિષયનું
પણ પ્રેમનું માની ખૂર
તો શું બને એ વિષય
સાચા પ્રેમનું કારણ કહી?— ૩

ખૂઝાય નહિ એ આગ ભૂંડી
વધતી વ્યથા દૂર થાય નહિ
સાચાં વિરલ અમી પ્રેમનાં
એ હૃદય પર સીંચાય નહિ— ૪

(૧૪૪)

રોનારને

૨૩ તેતે! ૨૩ છે એકલું કાઈ નહિ સાથે
 હસે તો હારયનાં સાથી બને એવાં હજારો છે— ૧
 વિચારેમાં વિના કારણ, બની દદી અને રડવું
 વિચારેની બિમારીમાં, હૃદયના સ્વત્વને હણવું— ૨
 જીવનમાંથી જીવનની ન્યોત્તરનાને પાડવી ઝાંખી
 નથી ભય-ત્રાસના ઝંખડા, છતાં કંપી ખરા માની— ૩
 બને બેહાલ હોયેને શરીરે એ બધું બહોરે
 બધા વ્યવહાર આતો છે, જીવનનો ધાત કરવાને. ૪
 વૃથા શીદ બહોરવી બ્રમણ? વૃથા શીદ પાડવાં આંસુ?
 હસે ના મગ્ન થઈ આનંદથી તે ક્યાં પ્રકાશે છે? ૫
 પ્રભૂ! આનંદનું કારણ, હસે તે ભકત શ્રી હરિને
 પ્રભૂ સાથી થઈ રહેતો, હસ્યાં-હસનાર દુનિયાનો— ૬
 ૨૩ છે એ રડાવે છે, પિતાને ને પ્રભૂતાને
 હસે છે એ હસાવે છે, પિતાને ને પ્રભૂતાને. ૭
 મળેલી જિન્દગીમાં ત્રાસને કાં સ્થાન આપે છે?
 અમલ કર, જિન્દગીમાં પ્રેર પ્રીતિ એ પ્રભૂતાની. ૮
 હૃદય આનંદનાં ઝરણાં, સુકાતાં શુષ્ક ચિંતાથી
 અમી-અમૃત હૃદયનું-ઝેર બનતું માત્ર રેવાથી. ૯
 વધે છે બ્યાધિઓ સધળા, જીવનમાં માત્ર રેવાથી
 ઘટે છે જિન્દગી સાચી, રુદ્ધનો ત્રાસ રહેવાથી. ૧૦
 હૃદય રમતું રહે ના તો વધે બન્ધન વધુ તમને
 નિરાશામાં ડૂબેલાં ના રડુરે છે શાન્ત થઈ સધળે. ૧૧
 ૨૩ છે એ નિસાસામાં અમોલી જિન્દગી છેદી
 કરે છે વર્ષ પૂરાં સો, જીવન ઉપા મહીં પૂરાં. ૧૨

(૧૪૫)

જીવનનો જુગાર

જીવનમાં જીવનનો જુગાર,
નથી સમજાતી જીત કે હાર—જીવનમાં ૧

હરે દૂરના પડછાયા પડતા,
તેજ આવરી લઇને નડતા
અમણાના ભણુકાર—જીવનમાં ૨

ભાગ્યમહીં ભૂનાવળ જાગે
હર રહી દોરે એ આગે
મથતા મોહ હજાર—જીવનમાં ૩

હર દૂરની દષ્ટિ દૂર જાતી
સ્તબ્ધ કરી રહી ક્રોમળ છાતી
ચમકે ચિત્ત વિકાર—જીવનમાં ૪

મન આજે માયાને જગવે
તન પર સ્વારી કરી ખૂબ નચવે
રિથર નથી સરદાર—જીવનમાં ૫

જાંચે—નીચે પાસે—સમીપે
મોહ મદિરા, મન બહુ દીચે
ધરતું વેગ હજાર—જીવનમાં ૬

સ્વત્વ ભરેલાં સધળાં સાધન,
મોહ પિપાસા કરી લે છિન્નભિન્ન
રહે ત્યાં સાધનનો ઉતાર.—જીવનમાં ૭

તન તપતું રે', મન બગતું રે'
સ્વાસ્થ્ય-શાંતિનું સ્વપ્ન જતું રે'
તિમિર તોત પ્રહાર—જીવનમાં ૮

કોણ જીતે ? ક્યાં ? ક્યારે જીતે ?
અર્થ—અનર્થ ભર્યું બળ વીત્યે ?
શ બેઠો ના શ બુ ગા ર—જીવનમાં ૯

ક્ષણ ભર સ્તબ્ધ બની સમજ લે
હર જતું દીલ હાથ કરી લે
પડશે ત્યાં પોતાર.—જીવનમાં ૧૦

(૧૪૬)

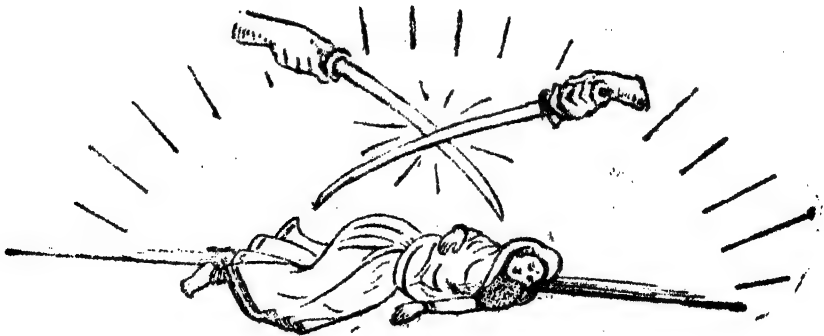
આવે તો આવજો

આવે તો આવજોને હૈયુંયે લાવજો
 આવે તો એક થઇ આવજો
 પ્રેમના મીઠા સંદેશ નિત્ય કહાવજો—આવે૦ ૧

હું તો ઊભો છું અહીં, તુલશીના વૃંદ મહી
 માયામાં મુગ્ધ તેમ, માયાથી દૂર નહિ
 વાગે મુજ બંસરી ત્યાં આવજો—આવે૦ ૨

ગોપી તું તેથી, હું ગોપ થઇ નાચું
 નાચું નચાવું વિશ્વ, આખું હું સાચું
 નાચું ત્યાં નાચવા તું આવજો—આવે૦ ૩

ટળશે જો ભેદ, ખેદ રહેશે ન એક પણ
 મળશે મહાન જ્યોત, વહેશે વિચાર બળ
 બનવા તું એકરૂપ આવજો—આવે૦ ૪

(૧૪૭)

જીવનારને મરનારની

જ્યાં જ્યાં હતા જીવનાર, ત્યાં મરનારના ટોટા હતા
જ્યાં જ્યાં હતા મરનાર, ત્યાં જીવનારના ટોટા હતા
જીવનાર ના સાચું જીવ્યા, મરનાર ના સાચું મર્યા
મરનારને જીવનારના જીવન તણી આવી કથા. ૧

(૧૪૮)

હનૂયે પ્રાણ પૂરાતા

હનૂયે એ જીવનમાં આ જીવનની જીવતી છાયા
 હનૂયે એ હૃદયમાં આ હૃદયના પ્રેમના પડમા. ૧
 હનૂ એના વિચારોમાં વધેણે વેગ છે મારો
 હનૂયે એ જીવન વ્યવહારમાં હું પ્રાણ પૂરાતો. ૨

(૧૪૯)

મથ્યા સ્મરણુ

કરે ના યાદ કે કાળે, છતાં કે “યાદ તું આવે”
મથે છે સ્વાર્થને માટે, તને તે મ્હાત કરવાને. ૧
ભરી લે આંખમાં આંસુ, અને બહુ નમ્ર થઈ બોલે
મધુરા શબ્દથી રીઝવી તને પાગલ બનાવે છે. ૨

૧૫૦

અંતિમ પરીક્ષા

- ગાઈ હું કેમ ગીત ? સંગીત સરખવું કેમ ?
ગીત તેમ સંગીત ઝીલનાર કાણુ છે ?
સોંપું હું કેમ દીવ ? પોપું હું પ્રેમ કેમ ?
દીવ-પ્રેમ બને નભાવનાર કાણુ છે ? ૧
- ચારે દિશાએ જ્યારે, અંધારી રાત છે
અંધારી રાત બને મોટા ઉત્પાત છે
એને અજવાળનાર, કોઈ જણાય નહિ
લાખો ઉત્પાતને સમાવનાર કાણુ છે ? ૨
- પાસે છે કાણુ ? અને દૂર દૂર કાણુ રહ્યું ?
એને સંભાળનાર અહીંયાં તે કાણુ છે ?
દોડીને આવનાર દેખાય દૂર દૂર
સાચા તલસાટ ભર્યાં, એમાં તે કાણુ છે ? ૩
- એકા છે મૂઠ બની, ખઠાવરા દગ્ગર અહીં
તલસી રહ્યા છે બધા, જોવા, જોનારને
સંગીતના સૂર મીઠા, સાંભળીને ડોલવા
આવ્યા છે, ઝંખી રહ્યા છે, ગાનારને. ૪
- દોહું છે સ્થાન નિત્ય, દોડી દોડી આવતા
જુવે મને ન તેથી ભ્રમણામાં ભાસતા
ચોક્કસ છે સ્થાન છતાં, હું તો દેખાઉં નહિ.
સંગીતના સૂર તેમ રેલ્લો રેલાય ના. ૫
- જૂલ્યા શું સ્થાન બલા ? એણે શું સ્થાન ત્યજ્યું ?
ગાવા શું ગીત મીઠાં એ છે તૈયાર ના ?
પ્રશ્નો પૂછે છે રાહ જોતાં અધીર થઈ
પ્રશ્નોના પ્રત્યુત્તર તોયે પમાય ના. ૬

સર્વેનું લક્ષ્ય એક, ધ્યેય એક લાગતું
આવે છે સર્વ અહીં આશા ઉછાળતા
તોયે છે તેમના વિચાર વેગ ભિન્ન ભિન્ન
તીવ્ર હરીફાઈ મહીં દ્રેષને વધારતા. ૭

કાઈ કહે 'પ્રેમ' 'પ્રેમ' કાઈ કહે 'ગીત' 'ગીત'
કાઈ કહે "જીવનનો મર્મ" વિકસાવવા
જીવનનાં ધર્મ-કર્મ માયામાં હોમવા
માયાના જીવનર્મ જીવન સમાવવા. ૮

અહીં રાહ જોતા જે હજારો, આખરે અકળાય છે
આશા ત્યજી, ઝીંઝા થઈ, ધીમે ધીમે વિખરાય છે
છે રાત અંધારી અને આકાશમાં વાદળ ચઢ્યાં
છે, મેઘનાં, ને ગર્જનાઓ મેઘની થઈ રહી પ્રચન્ડ. ૯

ચારે દિશાએ ચમકતી રહી, વિજળી, કંઈ વિજળી
નિર્જન શાન્ત પ્રદેશમાં જનનારનું દર્શન બની
નિરાશ હોયે, નમ્ર વેગે, અમિત થઈ તેઓ જતા
એ જોઈને મુજ આત્માનાં તેજ હાલી ઉડતાં. ૧૦

આગળ વધે, પાછળ જૂને, મુજ સ્થાનમાં હું ક્યાં હતી?
હું તો હતી મુજ સ્થાનમાં, એ સર્વની સામે છતી
તો એ મને દેખે નહિ, હું તો બધું જોઈ રહી
તલસાટ હોવાનો નથી, દ્રષ્ટિ રૂંધાઈ રહે બધી. ૧૧

જે દેહના બૂખ્યા હતા તે, એકદમ દોડી ગયા
જે સ્નેહ સંગીતના પીપાસુ, મંદગતિએ ચાલતા
દષ્ટ ધ્યાન બધું સંગીતના સ્વરનો રમે રણુકાર કે
હજૂયે પ્રકટશે મેઘગર્જનના પૂનિત પડ્યા સમે. ૧૨

દીવદાર દેખાતી નથી, તોયે નથી તે દૂર કંઈ
સ્વર-સૂર આવે ના લાગે, પણ ગીત બંધ થયું નથી
આશા ધરી આવી અને સંગીત સાધન કલ્પતા
ધીમે ધીમે પ્રિયજન તણા પ્રતિકારને ઉલ્લાસતા. ૧૩

જે દેહ, મન, સંગીત નહિ, પણ આત્માને પૂજતો
સાચો હતો તે શાન્ત સ્થિતિમાં હજૂ બેસી રહ્યો
મુજ દ્વાર આગળ, પ્રેમ પ્રીતિની ખરી દિક્ષા લઈ
પાસે રહું કે દૂર રહું, ચિંતા નહિ જેને કશી. ૧૪

દોડી ગયા તે ખૂબ દોડ્યા, ખૂબ દોડ્યા, ક્યાં ગયા ?
દ્રષ્ટિ મહીં દેખાય નહિ, એવા બધા દોડી રહ્યા
આકાશમાં ચમકી રહેલી વિજળી શિરપર પડે
એ ભય વડે ધૂણ ધૂણ, દોડી ગયા-દોડી ગયા. ૧૫

ક્યાં હતા ને ક્યાં જશે ? એ વાત ભૂવાને પડી
આજે ગયા, કાલે ગયા, એવા ફરી દેખ્યા નથી
નિર્ભય હતાં નયનો બધાં ને રાહ પણ નિર્ભય હતા
તે ત્યાં સુધી અહીં આવતા, પણ તે હવે અટકી ગયા. ૧૬

સંગીત-ગીત રણુકારનો મીઠો ધ્વનિ જે જાગતો
આકાશમાં ઉત્પન્ન થતો, આન્દોલનને ઉપજાવતો
એને ચૂણી, મારો ગણી, મારી પૂજા કરનારનાં
દર્શન કદાચિત્ થાય છે, એ આવતા, એ આવતા. ૧૭

જેણે ત્યજ્યું ના સ્થાન માફ કે મને શોધી નહિ
આંખો નથી એની તવસતી, દેહ જોવા આ ફરી
સંગીત-ગીત તણી હવે, એને તમન્ના ના રહી
એણે મને આખી સમાવી છે હવે એના મહીં. ૧૮

હું બહાર આવું છું હવે, પૂણું હવે એ પ્રેમને
સાચો ઈર્ષ્યો જે વિરલ સ્નેહી આજ સત્કારે અને
હઉ દીલ બધું, જીવન બધું, આશા બધીને આત્મા
એની મીઝેલી આંખ આગળ હું બની રહું દિવ્યતા. ૧૯

લષ્ટ પુષ્પ કર, શિર પર ચઢાવું, સ્નેહની સંવેદના
નમતી નમું, કરૂં પ્રાર્થના, પ્રિયજન પ્રેમ વધાવરા
જગો, હવે જગો, સમાધિ સ્નેહની પૂરી થઈ
આવી ઉભી છે આપની દેવી તમારા દીલ મહીં. ૨૦

દીલમાં ડૂબેલી આત્માના વૈભવોને રહો વરી
અદૈત સાચી ભાવનાના થર મહીં જે ઊજળી
આવો અને આ વિશ્વના હેયા મહીં જઈ બેસીએ
મીઠા જીવનનાં તેજ અહીં આકાશમાં ઊછાળીએ. ૨૧

ગાઉં હવે તો ગાન મીઠું, ગીત મીઠું પ્રેમનું
સંગીત પણ સાચું સૃજનું, આત્માના વેદનું
સોપું હવે હું દીલ આપું, દેહ આપો, આત્મા
ઝીલનારને જોનાર અહીં જ્યાં આખરે આવી મળ્યા. ૨૨

જ્યાં પ્રેમ ત્યાં ઉત્પાત શો ? કે રાત અંધારો રહી ?
અજવાળનાર મળી ગયા, ઉત્પાત સર્વ ગયા સમી
ગાનાર ગાયે જાય છે, ઝીલનાર ઝીલ્યે જાય છે
એ પ્રેમના સંગીત મહીં આ વિશ્વ ઝોલાં ખાય છે. ૨૩

(૧૫૧)

તાડું નહિ માગું અજવાળું

અંધારું છે સારું, મારું, નહિ માગું અજવાળું
 તાડું નહિ માગું અજવાળું
 મુજ જીવનની જ્યોત કરી દે, ઝાંખી, એ અજવાળું
 એવું નહિ માગું અજવાળું—અંધારું છે. ૧

જ્યાં છું ત્યાં હું, જે મુજ સાધન
 જે કંઈ જીવન, જે કંઈ દર્શન
 એ દષ્ટિ રે દીક્ષ મારું, તાડું નહિ માગું અજવાળું—અંધારું છે. ૨

આમ કરી અજવાળું આપે
 એ પથ મારે! મુગમ ન કાપે
 ક્ષણ ક્ષણમાં અંધારું, તાડું નહિ માગું અજવાળું—અંધારું છે. ૩

દૂર દૂરતું એ તેજ નકામું
 અથડામણ કરતું રહી સામું
 ભ્રમણાને ભરનારું, તાડું નહિ માગું અજવાળું—અંધારું છે. ૪

અન્ધ થઈ આંખો અટવાતી
 મન્દ થઈ ગતિ બુદ્ધિ મૂંઝાતી
 દૂર થતું બળ મારું, તાડું નહિ માગું અજવાળું—અંધારું છે. ૫

વેગ બધું જે તેજજ આવે
 પાછળ પાછળ પ્રલય જમાવે
 અંધારું પણ હાથું, તાડું નહિ માગું અજવાળું—અંધારું છે. ૬

ભૂત અને ભૂતાવળ ભરતું
 તેજ નથી પણ તમ ચમકતું
 છે સર્વત્ર અકારું, તાડું નહિ માગું અજવાળું—અંધારું છે. ૭

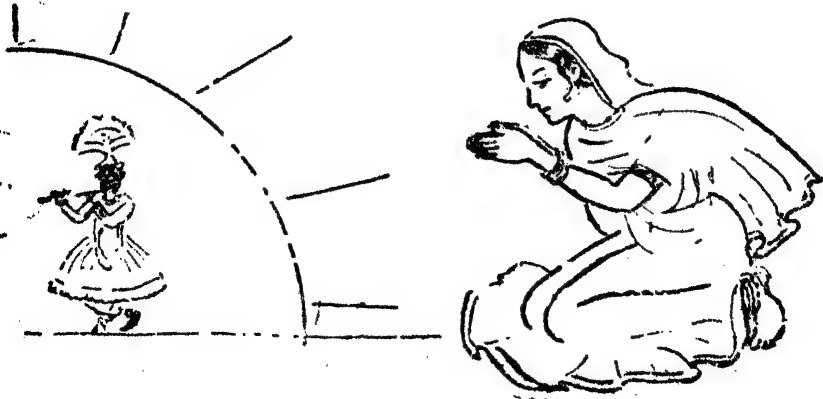
આકર્ષણના આ ધર્ષણનાં
ચમક ચમકતાં તેજ ન બનતાં
બૂલું ત્યાં શું મારું ? તારું નહિ માગું અજવાળું-અંધારું છે. ૮

હો રહી મારી રાત મગની
શાન્ત જીવનની નિર્વિકારી
અવતરશે બળ મારું, તારું નહિ માગું અજવાળું-અંધારું છે. ૯

અંધારું ત્યાં “આતમ” જગે
પરમ જ્યોત્સ્ના પૂનિત પ્રકાશે,
દષ રે’ સુખ સ્વીકાર્યું, તારું નહિ માગું અજવાળું-અંધારું છે. ૧૦

આકર્ષણથી “આતમ” ખેંચી
મન, તન મારાં નાંખે ઠહેંચી
બૂલું બૂલું મારું, તારું નહિ માગું અજવાળું-અંધારું છે. ૧૧

તારું તેજ તને પ્યારું હો !
તારો વેગ તને બળ દષ રે’ !
મારે હો અંધારું, તારું નહિ માગું અજવાળું-અંધારું છે. ૧૨

(૧૫૨)

જય ભારત જય હિન્દ !

આ લઘ્યભૂમિ, આ દિવ્યભૂમિ, જય હિન્દ ! સતત, જય હિન્દ !
 ખોલો, માઓ ને પોકારો, જય ભારત ! જય હિન્દ !
 જય ભારત ! જય હિન્દ ! ૧

લઘ્ય ભૂમિને લઘ્ય ખનાવો
 દિવ્ય ભૂમિને દિવ્ય ખનાવો
 જ્ઞાન, જ્ઞાનને માન જમાવો, જય ભારત ! જય હિન્દ !
 જય ભારત ! જય હિન્દ ! ૨

જીવનમાં જીવનજીન જગવો
 પ્રેમ પૂણ્ય પ્રતિજ્ઞાને વણી લ્યો
 અવિરત આન્દોલન ઉપજવો, જય ભારત ! જય હિન્દ !
 જય ભારત ! જય હિન્દ ! ૩

મન તનની પામરતા છોડો
 દ્વેષ વૈરનાં પડળ વિખેરો
 પ્રેમ ઐક્યથી પુલકિત હૃદયે, જગવો જય ! જય હિન્દ !
 જય ભારત ! જય હિન્દ ! ૪

પ્રાણ મહીં પામરતા જ્ઞાને ?
 દિવ્ય ભૂમિમાં બન્ધન જ્ઞાને ?
 શોરખકોર, મિથ્યા વિખવાદો દૂર કરી, જય હિન્દ !
 જય ભારત ! જય હિન્દ ! ૫

અસ્ત નથી એ અવિરત બળનો
 દિવ્ય સંસ્કૃતિ પરમ જીવનનો
 લઘ્ય ભૂમિ તો લઘ્ય જ રહેશે, પૂકારો જય હિન્દ !
 જય ભારત ! જય હિન્દ ! ૬

એના શ્વાસ મહીં સુખ-સાધન
એને હૈયે પરમ જીવન-ધન
એની હૃદ્ મહીં આજોડે, ખીસે હિન્દી જન !
જય ભારત ! જય હિન્દ ! ૭

હિન્દુ, મુસ્લિમ કે ઈસાઈ
ધર્મ ભેદથી લિન્ન ગણાઈ
હિન્દી નથી મરવાના કદીયે, ગાશે જય ! જય હિન્દ !
જય ભારત ! જય હિન્દ ! ૮

જે ભૂમિમાં પ્રાણ પ્રકટતા
જે ભૂમિમાં પોષણ મળતાં
એ ભૂમિનું રક્ત નસોમાં, ગાશે જય ! જય હિન્દ !
જય ભારત ! જય હિન્દ ! ૯

ધર્મે હિન્દુ તે પણ માનવ
મુસ્લિમ તોયે એ પણ માનવ
એ માનવતા લગ્ય ભૂમિની વહતી રહી નિશ્ચિન !
જય ભારત ! જય હિન્દ ! ૧૦

જે અહીં જન્મ્યા તે અહીં વસશે
લગ્ય ભૂમિમાં ગૂંજન કરશે
માતૃભૂમિનું નામ ઉગળી, ગાશે જય ! જય હિન્દ !
જય ભારત ! જય હિન્દ ! ૧૧

જે અહીં જન્મ્યા તે સૌ સાથી
ધર્મભેદથી ત્યાં શી આંધી ?
ભાતૃભાવના, પરમ ઐક્યતા, માનવતાનાં ગીત !
જય ભારત ! જય હિન્દ ! ૧૨

ભાષ ભાષમાં દ્વેષ રહેા ના
 નિર્બળતામાં કાષ્ટ દૂખો ના
 સાથે મળી સહકારો સૌથે, પરમ તેજ નવનીત !
 જય ભારત ! જય હિન્દ ! ૧૩

દૂર દૂરથી નહિ દર્શન આવે
 દૂર દૂરથી નહિ જીવન આવે
 જે જીવન છે તે અહીંયાં છે, ગર્જે જય ! જય હિન્દ !
 જય ભારત ! જય હિન્દ ! ૧૪

એ ધમ્મકારા હેયે ઝીલો
 પ્રેમભાવને પ્રકટ કરી દ્યો
 સાથે મળી સધળા સરજવો, ભારતનાં સંગીત !
 જય ભારત ! જય હિન્દ ! ૧૫

કાર્ય વેગ, કાયરતા છોડો
 ગુલામી માનસને તોડો
 એક સૂર આકાશે ગજવો, જય ભારત ! જય હિન્દ !
 જય ભારત ! જય હિન્દ ! ૧૬

(૧૫૩)

પર્યાપ્તિ

પણ અપરાધે શાને ત્યાગે
ત્યાગી ત્યાગીને ક્યાં જશે ?
દોડી દોડી દૂર જશે પણ
દષ્ટિમાં તું ઘેરાશે — ૧

દેહ બલે તારો દૂર થાશે
પણ મન તારું મુજમાં રહેશે
મનના તાર કદી તું તોડે
તારો આતમ ઘેરાશે — ૨

બ્રહ્મ બલે તુજ ભુદ્ધિ બનતી
પ્રેમ પવિત્ર જ તારો રહેશે
સૃષ્ટિનાં બે સાચાં સાથી
એક જ દષ્ટિમાં અવતરશે — ૩

(૧૫૪)

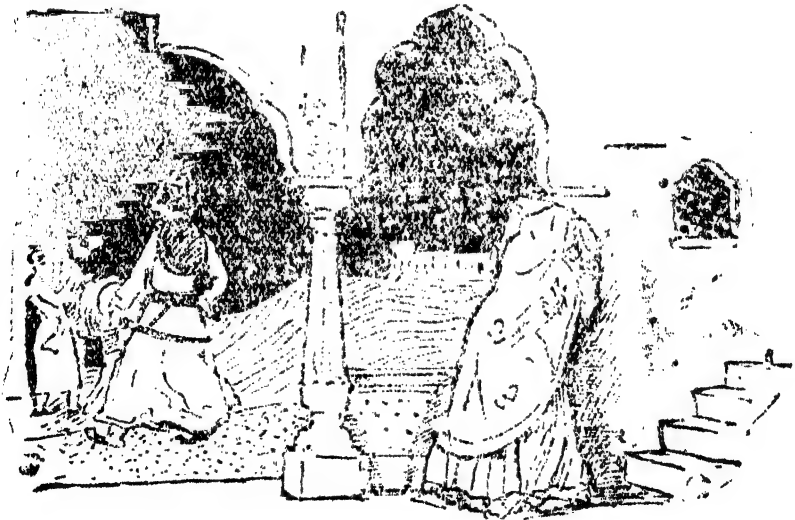
પ્રકટ મન્થન

દયાવી દદં હેયાનાં, સમાવી પ્રેમની આશા
મહામન્થન વિચારોનાં, પ્રકટ પ્રારબ્ધની વાચા - ૧

બ્રિંડાણે આત્મા સળગે, શરીરે હીર ચૂસાતાં
સતત શોષાઇ રે' મનડાં, જીવનતા જેવ જેલાતા. ૨

જીવાનીની જીવાની ગઇ, અમીમાંથી અમી ખૂટયું
પ્રભૂતા-પ્રાણ પરવાર્યાં, અકાળે સર્વ કંઇ લૂંટયું. ૩

રૂઠી રે' આંસુડાં સારી, પડયાં આંસુ નિરર્થક ના
ભર્યાં એ ગિન્દુમાં, મન્થન, મહામન્થન કવિતાનાં. ૪

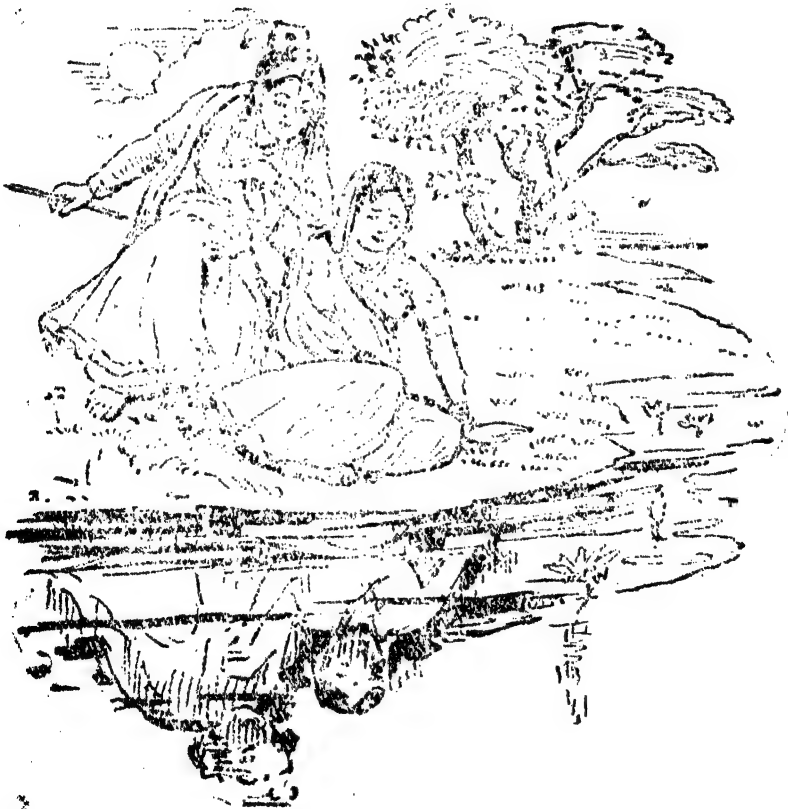

(૧૫૫)

ધતિ

જૂઠાં જરૂર પડ્યાં અને જૂઠાં જરૂર થઈયું
મળેલા દીલના તારો, અને તો તોડતાં રહીયું. ૧

વિયોગે પ્રેમની જે વેદના, તે તે સલા કરયું
મિલન જે ભૂલવા નહોતું, હવે તે ભૂલવા મથયું. ૨

(૧૫૬)

ચૈતન્ય વીણા

- જગું ફરી, ત્યારે હવે દેખાય છે, તારી છબી
 બહેતો થયો રસ, હૃદયમાં તે શોધશે, તારૂં અમી
 ઝંખી રહે તારૂં અમી, ધમ્મી રહે તારૂં અમી
 જગત થતાં આ જિન્દગી, ધમ્મી હવે તૂજ જિન્દગી. ૧
- મુજ જિન્દગીની કલ્પનાનું, ધ્યેય જે ફરતું હતું
 વિચારના વેદાન્તનું, ઓજસ હતું, ન્યાં દૂર થતું
 સાચી પ્રભૂતા જિન્દગીની, જીવન હોડી નાસતી
 તેવે પ્રસંગે તેં અહો છે, હાથ બહુજ ઉદાર થઇ. ૨
- તૂટ્યા, વિચારો તે ફરીથી એકઠા કરવા મથ્યો
 તો તે થયું તારી દયાથી એમ હજૂંએ માનતો
 વિચારને આચારની બ્રમણા હવે દૂર થઇ જતી
 એ જોઇને, હું શાન્ત રહી, કહું યાદ તૂજ સુંદર છબી. ૩
- પ્રતિભા, પ્રભૂ ! તૂજ કાર્ય છે, સાચી વ્યવસ્થા સાધવી
 લાખો-કરોડો ચિત્ત, વ્યવસ્થાહીન, તેં તાર્યાં હશે
 તારી વ્યવસ્થાથી વ્યવસ્થા વિશ્વની સચવાય છે
 તારૂં વ્યવસ્થિત તેજ મારી આંખ આગળ ઝળહળે. ૪
- જે આંખમાં શક્તિ નથી, તારી વ્યવસ્થા શોધવા
 તે આંખમાં તેં અજબ બળ મૂક્યું પ્રભૂ ! એ દેખવા
 બહુ શક્યો ના શક્તિ તારી, વર્ણવે વેદાન્ત જે
 તે શક્તિના સંગીત-પડવા, આજ હૈયા પર પડે. ૫
- પરિમિત માનવ કલ્પના, તારી પ્રતિભાની ખૂબી
 જોઈ શકે ના સ્વપ્ન સમયે, મૂર્ખ હોવાથી કદી
 તોયે મને તો આજ એની કંઇક ઝાંખી થઇ રહી
 છપું રહેલું જીવન તારૂં, દ્રષ્ટિ આગળ તરવરે. ૬

- ‘આમ ના’ ‘તે એમ ના’ એવું હવે ખોલી શકું
 ઉદાર તું-અદ્ભૂત તું-એવું હવે જાણી શકું
 તારી મધુરી મોરલીનો મિષ્ટ સ્વર કણે પડે
 ને એ સ્વરોની મોહિનીમાં હૃદય રતબધ થયા કરે. ૭
- જેણે કર્યો ખેડાલ, તે ખેડાલ થઈને નાસતું
 વિષ એ બધું વિષયો તણું, ત્યાગી મને ઉડી જતું
 સ્પર્શ રહી ના સાન, એમાં સ્પર્શ તારો થાય છે
 માયિક જૂઠા સ્પર્શ જીવન બાળનારા, જાય છે. ૮
- હું દેખતો તો ખતો, પહેલાં બધું તારા વિના
 રે ! માત્ર માયિક વિશ્વના, દ્રવ્યો બધાં, તારા વિના
 જ્યારે હવે દેખાય કેવળ એક તું, ‘બીજું’ ન કંઈ
 અદ્વાઈત ગઈ દ્રષ્ટિ બધી, સૃષ્ટિ બધી જીવન તણી. ૯
- પહેલાં, પ્રભૂ ! તું કોણ ? એનો ખ્યાલ પણ કોને હતો ?
 અસ્તિત્વ હરદમ અવગણ્યું, કેવો હડીકો હું હતો ?
 માની રહ્યો હું જિન્દગીને વિવિધતા વિષયો તણી
 આજે હવે દેખાય તું મારી કને, કેવો મઝા ? ૧૦
- વિષયો વડે, વિષયો વધે, સંસારના એ જોઈને
 સાવધ થયું, સુખ શોધવા, વિષયો તણું વિષ ટાળવા
 આંસુ વહાવાં હું રહું કે આ જગતની જિન્દગી
 ઉન્મત્ત બની વિષયો મહી, તો શી થશે એની ગતિ ? ૧૧
- જન્મે જીવનમાં વિષમતા, વિષયો તણી, એ વિકલતા
 સંસારનાં સાધન તણી, છીનવી રહે એ સાધના
 વિકૃત બનતી વાસના, ઘેરાય આખો આત્મા
 આવી પરિસ્થિતિ થતાં, ભૂલાય છે પરમાત્મા. ૧૨
- આજે બધે આંસુ ભરેલી આંખ જોવાની રહી
 પ્રસરી રહેલા પાપની પ્રકટેલ જ્વાળા દેખવી
 હોમાઈને એમાં હજારો, વેદના વેડી રહ્યાં
 શીડી રહ્યા પાછળ હવે પોકાર, એના ત્રાસના. ૧૩

આજે નથી જીવન મહીં, સાચું જીવન સંસારને
એને નથી આજે પ્રતીતિ, સુખ-સ્વાસ્થ્ય તણી કરી
વ્યાધિ વડે-પીડા વડે-દુઃખો વડે-ત્રાસો વડે
નિશ્ચિન નિરાશા ધરી રાતાં રહે-બહોતાં રહે. ૧૪

ના રામ કે આરામની હૈયે રહી છે વેદના
સંવેદના સત્યો તણી વિકસાવવા તૈયાર ના
ભૂલાં પડી ભ્રમણા મહીં, ગોયાં ખરેખર ખાય છે
દુઃખ દર્દમાં ડૂબી રહ્યાં, તોયે હજૂ હરખાય છે ! ૧૫

હોમી રહું છે સુખ સાચું, સુખ ખોટું શોધવા
વ્યાપાર આવો વિષમ, એમાં સુખ ક્યાંથી પામવાં ?
સાચા જીવનના ત્યાગમાં સુખનો કદી રસ્તો નથી
સાચી વ્યવસ્થા ત્યાગતાં, શું શાન્તિ સાચી પ્રકટી ! ૧૬

આરોગ્યની ઈચ્છા છતાં, આરોગ્યને હોમી રહ્યાં
આરોગ્ય એમાં જીવનનાં સચવાય તે શી રીતથી ?
દર્દી નથી તોયે જગત્ આરોગ્યને હોમી અને
દર્દી અને આખર રડી, આરોગ્યને માટે મથે. ૧૭

શોધે દવા આરોગ્યની, વૈદ્યો કને—હકીમો કને
જાણે ન વૈદ્યો હોય ધનરા જગત્—આરોગ્યના
આરોગ્યને હોમી જગત્ આરોગ્ય લેવા જાય છે
એમાં મળે શો ફાયદો કે હેતૂ કાઢ સધાય છે ? ૧૮

વૈદ્યો વધારે દર્દ નહિ કે દર્દને કાઢી શકે
વૈદ્યો હવે વધતા રહ્યા તો જગત્ દર્દી થાય છે
દુનિયા અને દર્દી બધી, બસ માત્ર નિજ પ્રમાદથી
એ દર્દ સર્વ નિવારવાનો માર્ગ “પ્રીતિ જીવનની.” ૧૯

વૈદ્યો કને વિષ વિષયનાં, ઉતારવાની છે દવા
એવું જગત્ માની રહું છે, એ જ મ્હોટો ભ્રમ હા !
દર્દી થયો એ દર્દની સાચી દવા મળતી નથી
દુનિયા મહીં કંઈ વૈદ્ય એ વિષયો તણાં વારણ નથી. ૨૦

મનની વ્યવસ્થા હેય નહિ, તનની વ્યવસ્થા ના રહે
મન, મૂર્ખ થઈ દર્દી બને, ત્યાં વ્યાધિઓ ઉભરાય છે
મનને વ્યવસ્થિત રાખનારો, સિદ્ધ સુખી છે સદા
દુનિયા મહોં દુઃખ પ્રકટતું, તે માત્ર મનની મૂર્ખતા. ૨૧

જાતે બની મન મૂર્ખને વિષયો મહોં પ્રેરાય છે
ઓજસુ ગુમાવી અમલનું, હેરાન હાથે થાય છે
દીલની ગુલામી જો ટળી, દુઃખ દર્દની સાથે ટળી
દીલ જો પરિમિત વિષયમાં રેતાં શિખે તો દુઃખ નહિ. ૨૨

કલ્પિત સુખોનો વખો છે ભ્રમ આ સંસારમાં
એને જ અંગે નિત્ય અહીં, દેખાય છે સઘળે પીડા
“આ જોઈએ” “આ હીક છે” એ વાસના પીડા રચે
પરિગ્રહ-વિષય ઉન્માદ, માનવજીવનને ઝાંખું કરે. ૨૩

માનવ જીવના ઉમંગકા, મન તનથી ઉભરાય
સત્ય સમજવા શક્તિ રહે નહિ, ત્યારે ત્રાસ પમાય
અવોગત જીવન એનું થાય
મૂર્ખ બનીને, દર્દી બહારતી, દુનિયા રોતી બાય. ૨૪

હાથ રહે નહિ હૈયું જેનું
સરલ, શાન્ત જીવન શું એનું?

જડ-સૃષ્ટિ સંગતથી બનતો, જડ, હેરાન જણાય. ૨૫
પરિમિત બળ પ્રકટાવતું, પરિમિત જીવન પામતું
જીવતું જીવન ઉત્તમ-મધુર, કાર્ય એ માનવ તણું
માનવ-ગતિ મનથી વધે-મનથી ઘટે-સઘળી રીતે
સુખી થવા ગતિ તેજ શાન્તિભર-બધી રીતે જીતે. ૨૬

જ્યાં ગાન આજ ગવાય છે, વિષયો તણા વ્યાપારનાં
જ્યાં ચિત્ર આલેખાય છે, વિષયો તણા વ્યાપારનાં
જ્યાં સ્મરણ સુધાનું ઘટે, ત્યાં સ્થાન પામે મોહિની
જ્યાં હૃદયની નીતિ ઘટે, ત્યાં પ્રીતિ પ્રકટે મન તણી. ૨૭

૨૧ ૨૧ અમીભર આંખમાં, નિશો ચડ્યો છે ત્રાસનો
કર્તવ્યની કવિતા મહી, ઉભરાય ઇશક વિલાસનો
વિચારના વેદાન્ત મહી વાગે સિતારો તર્કની
સુધા ભરેલા સ્વર્ગમાં, દેખાય દૈત્યો નર્કના. ૨૮

આરોગ્ય ઉત્તમ જિન્દગીનું, જિન્દગીમાં છે નહિ
આરોગ્યને વિદારનારા, વ્યાધીઓ ઓછા નથી
આશિષ એ આરોગ્યની, ભૂંસાઈ ગઈ-ભૂંસાઈ ગઈ
દુનિયા ઉપર ચાલી રહી છે, અમલ આવાં દર્દનો. ૨૯

સેવા નથી-સુધા ભરેલી-પ્રેમના પ્રાપ્ત્યથી
સેવા ઠર્યો છે દંભ ખાલી, શુષ્ક કીર્તિ પામવા
“ઉપદેશ એ સેવા અને કર્તવ્ય એ સેવા નથી.”
એવો અન્યથા કાયદો દુનયા પ્રસાર કરી રહી. ૩૦

જે પ્રેમ-પ્રીતિ શોધનારાં, વિષય આજે શોધતાં
જે ધર્મ નીતિ જાણનારાં, એ અધર્મે મહાલતાં
કર્તવ્યથી જે ના ચળે, કર્તવ્ય તે જાણે નહિ
વિચારથી દુષિત જે, આચારમાં ઠરતાં નથી. ૩૧

અપરાધ કરવા જિન્દગીનો, જિન્દગી વિદારતા
સમયે બનીને મૂર્ખ એ, પરિણામમાં રડતાં થતાં
જોવાય નહિ તે દેખવા, લેવાય નહિ તે પામવા
પ્રેરાય જે દુનિયા બધી, તો હાલ એના થાય શા ? ૩૨

વિષયો તણા હિન્માદમાં, કોને થયો છે ફાયદો ?
વિષયો વડે જીવન વધે, એવું ન હું જોઈ શક્યો
કે ના વિષય હિન્માદથી, આરામ પામે જિન્દગી
કે ના વિષય વ્યાપારમાં, અન્તર હૃદય બનતું સુખી. ૩૩

તો આ પિતા ! આ જિન્દગીમાં વિષ એ ક્યાંથી ભર્યું ?
કે વિષ એ સમયે કરીને, ક્રમ કાતિલ થઈ જતું ?
જુના જમાનાની હતી જડ જિન્દગી વહાલા પિતા !
ત્રોયે હતી નીતિ ભરી, નહોતાં કંઈ દહીં બધા ! ૩૪

જ્યારે જમાનો આ ચપળ, સૌંદર્યનાં સાધનમયો
ને જિન્દગીના કાયદાઓ-ફાયદાઓ જાણતો
જ્ઞાની બધાં-સુંદર બધાં-નાનાં અને મોટાં બધાં
તોયે અનીતિ-દ્વંદ્વથી પીડાય કાં માનવ બધાં? ૩૫

સૌંદર્યને શોધે બધાં-સૌંદર્યને જાણે બધાં
સૌંદર્યને સૌ ઇચ્છતાં સૌંદર્યને પામે બધાં
તોયે ઠરે છે કેમ એ સૌંદર્ય જોડું કાં પ્રભૂ?
શરીરે અને સુંદર અને મન મન્થિત રાખે એજ શું? ૩૭

દેખાવમાં હું દેવ થઈ, જો કર્મ કરું સેતાનનાં
સૌંદર્ય એ મુજ શરીરનું, કદી છે ન સાચી દિવ્યતા
મનની મલિનતામાં સરળતા શરીરની સચવાય નહિ
તો કેમ એ સૌંદર્ય બાહ્ય શરીરનું સાચું કદી? ૩૭

મનની મલિનતામાં ખરી ખૂબી ખરા સંદર્ભની
ઊડી જતી, આ જોઈને, આ હૃદય કંપે છે ફરી
કે આ જગત્ અનતું પૂજરી માત્ર ખાલી દંભનું
સૌંદર્ય જોડું માનવોને વિષમ રસ્તે દોરતું. ૩૮

મનમાં નથી સૌંદર્ય જો, તનમાં કદી દીપે નહિ
ઓજસુ વિના આન્તરૂ હૃદયમાં સ્થાન એ પ્રકટે નહિ
આરામ અંતરૂને નથી સૌંદર્યે એને નથી
નીતિ વિના આરામ કાષ્ઠ, આત્મ જીવનને નથી. ૩૯

સુંદર થઈ દુનિયા બધી પણ મલિન મનથી રહી ગઈ
આશક થઈ જીવન તણી, પણ રે! જીવન હારી ગઈ
શોધી રહી છે જિન્દગી, નિજ જિન્દગી વિહારવા
ઢોળી રહી છે મિષ્ટ અમી, એ વિષમ વિષે પામવા. ૪૦

જડતા જતાં, કંઈ ચપળતા, ચિત્તની વધી છે જગતમાં
પણ એ ચપળતા મહી વધ્યો છે ભ્રમ માનવ-જીવનનો
ને એ ચપળતા, સંસ્કૃતિ વિના ઠગાઈ આદરે
ચંચળ થયું જો ચિત્તથી-ઠગવા-ઠગાવા આખરે. ૪૧

અંચળ થવાથી ચિત્તની અસ્થિરતા કાયમ રહે
કે એ અપગતા એ હૃદયમાં ત્રાસને ઊભો કરે
કે એ અપગતામાં ગુલામી વિષયની વધતી રહે
તો હે પિતા ! આવી દશામાં લાભ શો છે જગતને ? ૪૨

દુનિયા મહીં દેખાય છે, કંગત!—કંગતોં માનવો
દુનિયા મહીં દેખાય છે, સુંદર શરીરના દાનવો,
દેખાય નહિ તે દેખતાં, ત્રાસી તને હું પિતવું
કે હે પિતા ! આ જગતને ઉદ્ધારવાને આવ તું ! ૪૩

x

x

x

બ્રમિત દુનિયા લયથી કંપી, રેતી રેતી જાય
બ્રમ વડે, લય આવી પડે, ત્યાં માનવ તેજ દરાય
પ્રભૂ ! આ ત્રાસ સહોના જાય-પ્રભૂ ! તૂજ બાળક ગોથાં ખાય. ૪૪
સ્થિર જીવનને, અસ્થિર કરતાં, આવે ઉપાધિ હજાર
શોધક મનને, સારક કરતાં, સત્ત્વ બધું વહી જાય
પ્રભૂ ! આ ત્રાસ સહોના જાય-પ્રભૂ ! તૂજ બાળક ગોથાં ખાય. ૪૫

પ્રેમપ્રસંગ, પ્રપંચ વિષયનો-વિષયનો વ્યવહાર
સત્ત્વસંબંધનું સત્ય ન સમજે, જીવન બ્યર્થ હણાય
પ્રભૂ ! આ ત્રાસ સહોના જાય, પ્રભૂ ! તૂજ બાળક ગોથાં ખાય. ૪૬

સ્નેહ સકારણ સત્ય વિના પ્રભૂ ! ક્યાંથી પ્રેમ પમાય ?
આન્તરૂ ઓજસ્ દૂર રહે, ત્યાં કોને ? શો આરામ ?
પ્રભૂ ! આ ત્રાસ સહોના જાય, પ્રભૂ ! તૂજ બાળક ગોથાં ખાય. ૪૭

x

+

x

આજે યુવાની અમલમાં, નિશો ચડે છે ધૃશ્કનો
ના, પ્રેમનો, પણ ધૃશ્કનો, અધર્મનો-અન્યાયનો
સાચી પ્રજ્ઞતાથી રહી છેટાં સધનતા (I) સાચવે
શિકાર શોધે સરલ સત્યોનો, જમાનો તો હવે. ૪૮

ન્હાની વયે નયનો બને છે, નાયતાં એ મોહમાં
એ ફંદમાં ફરતાં થતાં-નિજ આત્મતેજ ગૂમાવત ।
ગાંડાં થતાં-ઉન્મત્ત થતાં-આદર્શ એને માનતાં ।
ના હાથ આવે એ પદાર્થ ઉપર જીવન ઓવારતાં. ૪૯

શું સ્વત્વ હોમ ક્યાં વડે, કંઈ સ્વત્વની સિદ્ધિ મળે ?
શું સ્વત્વથી છેટાં રહે, સત્યો સુધા દેખાય છે ?
શું જિન્દગીના હોમમાં, આ જિન્દગી લાંબી થતી ?
શું નીતિને નિવારવાથી પ્રકટની સ્થિતિ સુખી ? ૫૦

માયિક મોહ ઉપર મનુષ્યો, જિન્દગીને ત્યાગતાં
શું સ્વરૂપ એ સાધન મહીં, સુખો વસ્ત્રાં સંસારનાં ?
માયિક મોહ, મનુષ્ય જીવન, સુખનું કારણ રહે
જ્યારે પરિમિત હોય ક્ષણ, મોહના વ્યવહારની. ૫૧

જડ જિન્દગીથી જિન્દગી નેડી સુખોને શોધવા
અતિ નિંદ એ આચાર તો દેખાય જોડી કલ્પના
જડ સૃષ્ટિ પર પ્રીતિ ધરી, ચૈતન્યને ભૂલી જતાં
ગાંડાં બનેલાં માનવો દહીં થઈ રડનાં થતાં. ૫૨

ચૈતન્યની ચિંતા વિના સ્થિરતા રહે ના ચિત્તની
ચૈતન્યની પ્રીતિ વિના, જડ સૃષ્ટિ સુખમય થાય નહિ
ચૈતન્યના આવેશથી, જડ જિન્દગી દેખાય છે
જડતા મહીં ચૈતન્યને વિસરી જવું એ ન્યાય ના. ૫૩

જડતા ઉપરના મોહમાં ચૈતન્યને ભૂલી જતાં
વિષમ પરિણામો પ્રકટતાં જગતમાં દેખાય આ
સુખ શોધવામાં સુખ તો પલ્લટાઈને દુઃખરૂપ થતું
સુંદર થતાં શરીર જન્મતું મન મહિન તો રહી જતું. ૫૪

આરામ જ્યાં શોધે શરીર, સુંદર થયેલું જગતમાં
આરામને 'અલ્પે મિત્યારુ' દર્દથી પીડાય એ
વ્યાધિ વડે હેરાન થઈ, ત્રાસો વડે તે કંપતું
સુંદર થયું, પણ મલિન મનથી ના જરીયે જંપતું ૫૪

મનની મલિનતા એ વિષમ વિક્ષેપ છે સૌંદર્યમાં
મનની મલિનતા એ વિષમ છે ત્રાસ સૌ આરામમાં
મનની મલિનતા એજ દર્દો વ્યાધિઓ સંસારની
મનની મલિનતા જે ઘટે તે દર્દો દેખાય નહિ. ૫૬

મનની મલિનતા હોય કાયમ ત્યાં સુધી કોઈ દવા
સુંદર શરીરને શકત કરવા-શાન્ત કરવા સક્ત ના
વૈદ્યો કને, હજીએ કને, એની દવા મળતી નથી
મનની મલિનતા ટાળવી, એ વાત સૌને હાથ રહી. ૫૭

શીશ્વા દવાઓના પીધે, દર્દો કદી મટતાં નથી
કે ના રસાયણ-ભરમથી એ ત્રાસ પણ ધટતા કદી
એ છે બધો વ્યાયાર ખાલી દીવને કંગવા તણો
રે ! માત્ર કેવળ દંભ એ દુનિયા મહીં જીવવા તણો. ૫૮

જે એવકા જીવન પ્રતિ, એ જીવન શું પામી શકે ?
જે એવકા જીવન પ્રતિ, એ સ્વાદ શું જાણી શકે ?
કમેં રહે ના સાન, એને જ્ઞાન શું આરામનું ?
જીવે બલે એ જિન્દગી, પણ એ જીવન છે નામનું. ૫૯

સુંદર શરીર મહીં વધે છે, અમિ જ્યારે વિષયના
સુંદર શરીર સળગી જતાં, લૂખાં પડે ગાત્રો બધાં
ઓજસૂ રહે ના આત્મનાં-ના ઐક્ય ગાત્ર મહીં રહે
સાચી સધનતા શરીરની, એ તાપથી ઝાંખી બને. ૬૦

છે વિષય, એ ચિંતા હૃદયની—ચૂસનારી હૃદયને
એ નીચત્તમ વિષયો વિના ચિંતા ન કાઢને રહે
જે છે વધારે વિષયમાં, એ ચિંતામાં ચિંતા વધુ
ને એજ કારણથી જગત્ ગૂમાવતું જીવન ખરું. ૬૧

ચેતાં રહીને હૃદયમાં, ચિંતા વધાર્યાં જે કરે
એને જગતના જીવનનું અર્થ્ય તે ક્યાંથી મળે ?
એકાક્ષને બિમાર છે, દર્દી જગતમાં વિષયથી
ને મોહ એ વધતો જતાં, દર્દી બની દુનિયા બધી. ૬૨

વિદ્યા ભણેલા જ્ઞાન પામે છે જગતમાં વિષયનું
પાંડિત થઈ, પાપી બને છે, હૃદય રચવા વિષયનું
શિક્ષિત માનવ જિન્દગીમાં, પાપ જે પ્રકટયા કરે
તો જ્ઞાન એ શા કામનું ? શો લાભ એથી જગતને ? ૬૩

જે જ્ઞાનથી સેવા જગતની સ્વરૂપ પણ કદી થાય નહિ
જે જ્ઞાનમાં અંતરૂ—હૃદય, અમીભર થઈ પોષાય નહિ
જેથી વધે ના ધર્મ—નીતિ, સ્થાન એ સચવાય નહિ
તો વિષયવર્ષક સાધનોની સાધના શા કામની ? ૬૪

(૧૫૭)

વિષયો તણી આવી ગુલામી એકદમ બારે પડે !

તૂજ પ્રેમને માટે વધ્યો છે, બ્રમ સહુ વ્યવહારમાં
તૂજ પ્રેમને માટે બન્યું અસ્થિર અંતર ત્રાસમાં
ખેલાલ ને ખિમાર બનતું ચિત્ત તો ભટક્યા કરે
તૂજ પ્રેમની આવી ગુલામી તો બહુ બારે પડે. ૧

જે આંખમાંથી કોઈ દિન આંસુ હજૂ ટપક્યું નથી.
એકેકે કદી કો ત્રાસથી, એ આંખથી આંસુ વહે
રે ! માત્ર તારા વિરહમાંને માત્ર તારા સ્મરણમાં
રાતું પડે જે પ્રેમમાં તે પ્રેમમાં શો લાલ છે ? ૨

તારા વિરહના તર્કમાં બૂલી ગયો મારી કળા
કર્તવ્યને કર્મો તણી છેદાઇ ગઇ સાચી દશા
છૂંદાઇ ગઇ સત્તા સુખોની-હાસ્યની-આરામની
એ સૌ બન્યું જે કારણે તે સર્વ કારણ તું બની. ૩

શું હૃદ એક મનુષ્યના વિરહે રીખાઇને મરે ?
શું હું સ્મરણ એનું કરું જે અંગ છે વિષયી બધું ?
જે શુષ્ક છે, સુધા વિના-તારક નથી-પાલક નથી
સુંદર બન્યો દેખાવ જે સૌંદર્ય શું સાચું કદી ? ૪

નિશા વધ્યા ન્યાં પ્રેમના-શીશા વધ્યા વૈદો તણા
દાખલ થયા દદો હૃદયમાં પ્રેમ આવા શોધતા
પ્રિયતમ ! આવા પ્રેમમાં દદો થઇ લાખો રડે
એ સર્વમાંના એક હું તો આખરે થાક્યો હવે. ૫

નિર્જિવ તારા વિરહમાં રડતું, હૃદયની મંદતા
માનું હવે એવી ક્રિયા નિર્જળ હૃદયની નીચતા
રે ! પ્રેમ-આવા પ્રેમને-તે કોણ ઉત્તમ માનશે ?
રે ! કોણ એવો મૂખ કે ગુલામ વિષયોનો થશે ? ૬

લયલા સ્મરણમાં નામ હો મજનુનનું સ્થાયી રહ્યું
પણ હું ગણું છું “ એ વિચારાનું જીવન એળે ગયું ? ”
૩ । માત્ર એના સ્મરણમાં પૂરી થઈ ગઈ જિન્દગી
કર્તાવ્ય માનવદેહનું એણે કંઈ જાણ્યું નાદ । ૭

તારી કવિતા ગાઇને મારી કૃતિ ઝાંખી કરી
ઓજસ ભરેલાં કાવ્ય મારાં એકદમ નિસ્તેજ થઈ
મુજ નામને, મારી પ્રતિભાને લજવતાં, લાભ, એ
આખર મળ્યો અમને પ્રિયો તારી ગુલામીમાં મને. ૮

સુંદર શરીર દહીં બની, રિખાય એ તારા વિના
એ પ્રેમનો વંદિ ગણું હું કેમ સુંદર સ્વર્ગ કાં ?
બળવું અને રડવું બની દહીં હશે શું સ્વર્ગ એ ?
એ કદપનાને માન્યતા, નિર્બળ હૃદય ધારી રહે. ૯

જેમાં જીવન હારી જવાયે લાભ શો વ્યાપારનો ?
મન-તન-ધનની સંપત્તિ ગૂમાવવી, શો કાયદો ?
સચવાય ના જેમાં ખૂબી, સંસારના સાધન તણી
એનું મહત્ત્વ મનાય ના દુનિયા મહીં કો રીતથી. ૧૦

વિચારમાં “ બહાલી ” રહે-આચારમાં “ પ્રિયા ” રહે
એ જીવનમાં કર્તાવ્યના સંકલ્પ શેં જાગી શકે ?
જે હૃદય હરદમ ગાય ખાલી નામ ખોટા પ્રણયનું
એ હૃદયમાં ઉભરાય કયાંથી પ્રેમ-ગહેણુ પ્રભુ તણું ? ૧૧

દષ્ટિ થતાં બન્ધન વધે-વિચારથી ઓજસ વહે
આચારથી શક્તિ વહે-બુદ્ધિ ભમે-ચંચળ બને
જીવન પરત્વે જીવવાનું ભાન પણ સચવાય નહિ
એ તે પ્રતિમા પ્રણયની કે દુઃખદાયક રાક્ષસી ? ૧૨

૧૫૮)

લગ્નભાવના

સદૃશ તારો સ્નેહ, મારા ચિત્તને ચ્હાતું કરે
સદૃશ તારી ભાવના, મારા હૃદય ઉપર ઝરે
સદૃશ તારી સિદ્ધિનો, રસયોગ છે ઉત્તમ સખી !
મન જો મળ્યાં તો તન મળે, એ લગ્નનો વિધિ અલી ! ૧

રે ! પ્રાણુ સાથે પ્રાણુ, પ્રીતિ, પ્રીતિથી પ્રીતિ કરે
ચિત્ત, ચિત્તથી જોડાય, ત્યારે નીતિને જાલી કરે
રે ! આત્મ જ્યોતિ-આત્મ ઉભયો દહાણુ લઈ દહને હસે
સર્વસ્વનું તે અક્ય સાચું, લગ્ન માનો આ ખરે ! ૨

તારું અનુપમ લગ્ન જે ઉત્તમ ક્રિયાથી થઈ રહ્યું
તે શ્રેષ્ઠ છે સુંદર ક્રિયા સાચી, પ્રણયની સર્વથા
ના કાંઈ મૂર્ખા, પ્રમાદ એમાં વિક્રિયા કંઈ સ્થાપશે
સાચું સ્વરૂપ ન સ્નેહનું છેદાય છે કાંઈ રીતે. ૩

ઉભય હૃદયનો ધરક એનું લગ્ન છે જાડી મતિ
ને ગહન તેનું તેજ ના સમજી શકાયજ મૂર્ખથી
આદેશ જેની જિન્દગીનો સ્થિર ને ઉત્તમ હશે
તે પ્રેમના ઉત્તમ પ્રકારે તેજ તે સમજી શકે. ૪

+

+

+

+

છે લમનો હેતુ, હૃદયનું રાખ્ય જોવું હૃદયથી
છે લમનો હેતુ જીવનને, ધર્મ જેવો કર્મથી
છે લમનો હેતુ સમાજ સ્વરૂપને સમજી જવા
છે લમનો હેતુ પ્રિયા ! પરમાર્થમાં પ્રીતિ થવા. ૫

છે લમનો હેતુ કંઈ કલ્યાણ કરવા સ્વાર્થનું
છે લમનો હેતુ પ્રભુત્વ પાળવા પરમાર્થનું
સાથે રમી સુખ સ્થાનમાં, આ દેશને ઉદ્ધારવા
મન, તન, અને ધન હોમવાં એ લમની ઉંચી દશા. ૬

શું આપણે એ લમનો ઉંચો હેતુ નહિ શું પામીએ ?
શું આપણે એ લમનાં લક્ષણ બધાં ના જાણીએ ?
શું આપણે એ લમના ધર્મો બધા પાળી શક્યાં ?
ને ને થયું ના એમ તો તો લમ એ ઝોરી પીડા ! ૭

ચ્છાતી મને તું ચ્છાય, ને આ દેશને સાચી રીતે
ચ્છાતી મને તું જાય ને કલ્યાણ કરવા દેશનું
પ્રીતિ ધરે તે દેશ પર ને પ્રેરણા પ્રિયને કરે
પરમાર્થમાં વધતા પતિને સહાય ને સાચી કરે. ૮

તો સુખ તારં રૂપ, તારા હૃદયનો બળ મંત્ર છે
કલ્યાણકર તૂજ જિન્દગી, સંસારમાં દીપી શકે
ને હું વધું મુજ કર્મથી ને કાર્ય કંઈ કરી શકું
દીપે ઉભય જીવન અને આ હૃદય દીપે હૃદયસુ. ૯

મગ્ધું પ્રિયે ! હું એટલું, બસ એટલું પૂરું બધું
જેમાં થશે કલ્યાણ મારું, તારું, તારા દેશનું
સાચો અને શાણો પતિ, આ ભાવના ધારી શકે
સાચી અને શાણી પ્રિયા, એ ભાવને અનુસરી રહે. ૧૦

(૧૫૯)

ખની જા હૃદય તણો રખવાળ !

ખની જા હૃદય તણો રખવાળ
 મારા જીવન તણો રખવાળ
 લેવા જીવન ભર સંભાળ
 ખની જા હૃદય તણો રખવાળ—ખની૦ ૧

પ્રેમ તણાં તું મન્યન કરજો
 પ્રેમ પ્રતિભા હયે ભરજો
 મુજ દીલમાં દીલકું થઇ કરજો
 આશાનો અવતાર—ખની૦ ૨

જ્યાં જ્યાં હું પગલાં માંડું ત્યાં
 પાછળ પાછળ તું આવ્યે જા
 રાહ ચૂકું કે મન મુંઝાયે
 ત્યાં કરજો ચમકાર—ખની૦ ૩

આગ સળગતી હોય કારમી
 ચિત્ત ચિંતાની, વિષમ વેદના
 મુજ દીલને—જીવનને ઘેરે
 ત્યાં મળજો પળવાર—ખની૦ ૪

નિર્ભય રે' નયનોની દ્રષ્ટિ
 પૂનિત ભાવના ભરતી સૃષ્ટિ
 તારી સાથે સાથે ચાલે
 હો જીવન બચહાર—ખની૦ ૫

હું આંસુ પાડું તો લહોજો
 આગળ પાછળ મુજને જોજો
 પડું એકલો, બનું જ્ઞાવશે
 ત્યાં કરજો સંચાર—ખની૦ ૬

તું અહીં છે, તેથી હું અહીં છું
કાચ વેગ અપનાવી રહું છું
અહીં વિરમું કે આગળ દોડું
ત્યાં કરજે સત્કાર—મનીં ૭

પુષ્પ પાથરી વૃજને પૂજું
આત્મનિવેદન કરીને રીઝું
પ્રિયજન ! દીક્ષની વાત સાંભળી
દેજે ત્યાં હુંકાર—મનીં ૮

હું ને તું, ત્યાં બીજું ન કોઈ
ગુપ્ત વાત ત્યાં ગુપ્ત રહી ગઈ
ભાવ અભાવ રહ્યો નહિ કંઈ
ત્યાં ભવના શા ભણુકાર ?—મનીં ૯

આવ આવ અંતરમાં રમીએ
એકમેકનાં જીવન વણીએ
તાર ન વૂટે, દીલ ન છૂટે
ગાઢો થાય વણાય—મનીં ૧૦

વિશ્વ વિશાળજ, પરિમિત બનશે
દીલ મળશે ત્યાં દીક્ષડાં ઢળશે
ભવ્ય હશે તે એક અણુમાં
આવીને રહેવાર—મનીં ૧૧

હું કેવળ છું તારી છાયા
મુજ જીવન છે તારી માયા
દૂર દૂરમાં કે ખૂબ સમીપે
તારે તેજ પ્રસાર—મનીં ૧૨

મુજ હયુ તારા પર ધબકે
 મુજ વાણી તારા પર અટકે
 શબ્દ હજારો બલે સળગશે
 અવિચળ તારું નામ—ખની૦ ૧૩

ફરી ફરી પ્રિયજન! પોકારું
 ફરી ફરી દીલ કડું રસાળું
 એ દીલમાં તૂજ પ્રેમની ભરતી
 આવો અપરંપાર—ખની૦ ૧૪

તૂજ દર્શનનો ખની પિપાસુ
 મુજ મંદિરમાં તને ઉપાસું
 “આવ, આવ, અંતરૂના સાથી”
 એ ઉઠ્યો પૂકાર—ખની૦ ૧૫

મુગ્ધ ખનો મન એવું મારું
 તું આવે તોયે ના ભાળું
 શાન્ત સમાધિ એ વી લાગે!
 સંધળું એકાકાર—ખની૦ ૧૬

(૧૬૦)

તું અને હું

તું અને હું એમ, બંને સ્નેહનાં સાથી હતાં
સાથી બની, સાથે રહીને, મળલ લાંબી કાપતાં
રાહ, દિશા, લક્ષ્ય એકજ એમ પગલાં પાડતાં
પળવાર પણ એ કૂચમાં કદી ના જરા થંભી રહ્યાં. ૧

આગળ નહિ, પાછળ નહિ, સાથે ને સાથે ચાલતાં
ના ત્વરા, ના મંદતા, સરખી ગતિ મંભાળતાં
તેં જે લીધું, તે મેં લીધું, તેં જેટલું, મેં એટલું
મક્કમ થયા નિર્ણય અને તેં જે ક્યું તે મેં ક્યું. ૨

નિજ સ્વાર્થ સાધનમાં બની પામર અને દુનિયા સુતી
ત્યાં ઊંઘતાં જગી ઉઠ્યાં ને કૂચ આરંભાઈ ગઈ
પાછળ રહ્યું પામર જગત, આગળ વધ્યાં બે પ્રેમીઓ
છટાં, સ્વતંત્ર, સુખી બની નિજ રાહ પગતાં પ્રેમીઓ. ૩

દોડ્યાં છતાં થાક્યાં નથી, નિર્ભય રહીને એકત્રાં
દોરાય પોતે દીલ ત્યાં શીદ દોરનારા શોધવા ?
જોયું નથી, જાણ્યું નથી, તે સ્થાન પર જવા મથી
પહોંચી જવાનાં એક બીજાની ફાંદે વિજયી બની. ૪

છે રાત અંધારી હજી ને પન્થ પણ ના સૂઝતો
ને શાન્ત દિશા શૂન્યવત્ત તોયે પ્રણયનો પન્થ તો
છે કાપવાનો વેગલર, ક્ષણ એક પણ થોભ્યા વિના
પહોંચી જવાનું ઇષ્ટ સ્થાને, એજ છે નિર્ધાર બ્યાં. ૫

પાછું અમે જોતાં નથી, પાછળ હવે શું શું રહ્યું ?
પ્રત્યેક પગલે સ્મરણ ઓછું થાય છે દુનિયા તણું •
દુનિયા તણાં દોઢ તણી-કટૂતા તણી આધી ચઢે
દેશ મહાં પળવાર પણ ઓછી થતી એ જાય છે. ૬

દોરે ન પું, દોરું ન હું, ના માન કે અભિમાન ન્યાં
અદૈત આત્મનિવેદને મસ્તી ચઢી ગઈ પ્રેમની
એણે કરી આ પ્રેરણા ને ઊઘનાં ઊઘાં થયાં
હોડી જગત્તા લાખ ઝંઝકા દૂર દૂર જઈ રહ્યાં. ૭

ગુજ હાથમાં મુજ હાથ લપ્પ, ધીમે ધીમે હસતી રહી
ને પ્રેમની સંવેદના એ હાથને ચૂમી ચૂમી
ખોલ્યા વિના ખોલી રહી ને પ્રેમદાન દષ્ટ રહી
આગળ વધું ના એક પગલું એમ પું પકડી રહી. ૮

મસ્તી ભરેલું અંગ આપું, આત્મા ન્યાં વિલસતો
પગલાં પડે, ધરણી ધ્રજે, નિશો ચઢ્યો છે પ્રેમનો
ઓઝસ ભરેલા આત્માની ઉજ્જ્વળતા પ્રકટી રહી
તે શાન્ત, નિર્જન સ્થાનમાં, તે ખૂબ હાંફે દર્પ રહી. ૯

પૂછે ન તે, પૂછું ન હું, કે રાહ લાંગો કેટલો ?
ક્યારે અમે ત્યાં પહોંચશું ? એ પ્રશ્ન પણ જાગ્યો ન કા
છે આમ અંધારું, પછી તો તેજ ક્યારે આવશે ?
જેણું નથી ત્યાં જઈ રહ્યાં, તો અન્ત ક્યાં એનો હશે ? ૧૦

ન્યાં આત્માનાં તેજ ત્યાં તે તમસ શાં દુનિયા તણ્યાં ?
ન્યાં પ્રેમભર રહી અક્યતા, ત્યાં પ્રશ્ન શા છે કાળના ?
સાચી ગતિ ન્યાં સ્નેહનો, ત્યાં માપવાની શી દિશા ?
હોડી રહેલાં હોડતાં તે પામવાને સ્થિરતા. ૧૧

“જોજો ન તમે આગળજતા, જોજો ન પાછળ રહીજતા”
“જો જો ન દૂર જરા થતા, જો જો નહિ થંભી જતા”
“જો જો ન મારો હાથ મૂકી, મૂંઝવી દેતા મને”
“પ્રિયતમ ! પન્થ વખ્યા કરે તો ખૂબ ખૂબ મઝા રહે !” ૧૨

“આ જીવનમાં આવી મજલ, કાયમ રહો, ના અન્ત હો !”
“ફોડી સંબંધી સહ જીવનની કૂચ કદી ના બંધ હો !”
હોડી રહ્યાં છે દૈત, પણ અદૈત આખર થઈ જશે
ન્યાં પહોંચશું ત્યાં મે જણ્યાં પણ એક રૂપ બન્યાં હશે ! ૧૩

છે કેટલું સુખમય જીવન ? આનાંદ હેરે કેટલો ?
પ્રિયતમ ! પ્રિય ! અહીં પ્રેમનો પોકાર શો ઉડી રહ્યો ?
મીઠાં મધુરાં બહેણ કેવાં સ્નેહ ને મુધાભર્યાં ?
નગી ઉડેલા આત્માનાં તેજ કેવાં ચમકતાં ? ૧૪

બોલે ન તું તોયે અહીં, તૂજ શબ્દના પડલા પડે
ગાતો નથી તું ગાન તોયે, નિત્ય ગીત વલા કરે !
એમાં રહી જે ભાવના, એમાં રહ્યો જે આત્મા
મીઠી મીઠાશ દઈ રહ્યો, ધનકાવવા હૈયાં જ્યાં. ૧૫

તારી અને મારી ગતિનું, સામ્ય મારા હૃદયને
સાચી વિમુક્તિ દઈ રહ્યું, સાચું થઈને ધનકશે
આજે ભણે ધનકે જૂઠું, પણ કાલ ભેગું ધનકશે
તેવી રીતે તારું ને મારું જીવન એકજ થઈ જશે. ૧૬

આ દેહમાં જે દિવ્યતા, તે દિવ્યતા તારી બધી
આ દેહમાં જે રમ્યતા, તે રમ્યતા પણ તેં સજી
આંખો મહી આંખો મળી, હૈયા મહી હૈયું મળ્યું
નગ્યો ધ્વનિ જે પ્રેમનો એણે જીવન મારું ધડ્યું. ૧૭

તું નાચ, હું નાચી રહું, તું બોલ, હું બોલી શકું
મારું શરીર, મન, આત્મા, તારાં બન્યાં, તારું બધું
મારી કને, મારી ગણું, એવી ન વસ્તુ કો રહી
હું મુક્ત થઈ, પ્રિયજન સહે, પ્રિયજન મહી રહું હું મળી. ૧૮

પ્રિયતમ પ્રિયાની ભાવના આ, આત્માને સ્પર્શતી
મારા હૃદયમાં જગવતી આન્દોલનો એવાં ફરી
માન્યું જીવન મેં ધન્ય મારું, પ્રાપ્ત થઈ જાંચી ગતિ
મુજ આત્માના હૃદયને મળી હૃંદ સાચા હૃદયની. ૧૯

સાથે મળી સાથેને સાથે એમ આગળ ચાલતાં
પ્રિયતમ પ્રિયાની ભાવનાના શુદ્ધ પડલા પાડતાં
બોલો કહ્યો મુજ આત્મા “તેં જે લીધું, તે મેં લીધું
તેવી રીતે સોપું તને મારું હવું તે હું તને.” ૨૦

નિસ્તેજ મારા જીવનમાં, જે તેજ, પ્રિય ! તે તેં ભર્યું
ને પ્રેમજળ પ્રવાહ પ્રકટાવ્યો, પ્રિયા ! તો તેં પ્રિયે !
જગી ચૂક્યો મુજ આત્મા, તે જગૃતિ તારા વડે
સાચું સ્વરૂપ, જીવન તારું, સમજી શક્યો તારા વડે. ૨૧

તૂજ પ્રેમની ભરતી મહીં, મુજ દીવ હીસોળે ચઢ્યું
તારી પ્રતિમા પૂજતાં, મુજ આંખમાં આવ્યાં અમી
તારા સ્મરણમાં સ્નેહની સાચી ખૂમારી રહી ચડી
આજે બન્યો, હું જે કંઈ, તે પ્રિયજન ! તારા થકી. ૨૨

તૂજ પ્રેમભાવ, જીવન સમર્પણ, જોઈ ગાંઠો હું બન્યો
તેં જે ક્યું છે, તેટલું કરવા, ગતિ મારી નથી
સંદેશ સાચા સ્નેહનો આપ્યો હતો તો તેં પ્રિયે !
સંદેશ તે ઝીંકી શક્યો, “આશિર્વાદ” પ્રિયે !! પ્રિયે !! ૨૩

ઝંઝા શમ્યા છે જગતના, પામર પરિસ્થિતિ નથી
આગળ વધ્યાં છે સ્નેહીઓ, પાછાં હવે પડશે નહિ
નાચો પ્રિયે ! નાચો પ્રિયે ! આનંદનો અવધિ નથી
આ જીવન કે તે જીવનમાં, કૂચ રેશે ચાલતી. ૨૪

યુગે યુગે આ આત્માનાં ગીત ગાવાનાં રહ્યાં
યુગે યુગે આ પ્રેમનાં સ્પન્દન જગવવાનાં રહ્યાં
છે દિશ્-કાળ અનંત, જીવન તેમ અનંત વહ્યા કરે
તો પ્રેમની આ કૂચને ક્યાં થંભવાનું છે પ્રિયે ? ૨૫

(૧૬૧)

આ ભૂતાવળ ક્યાંથી જાગી ?

આ ભૂતાવળ ક્યાંથી જાગી ? ક્યાંથી જાગીને શેં જાગી ?
હસે, રડે, કદે ને નાચે, એ ભૂતાવળ ક્યાંથી જાગી ? ૧

ખૂબ કરે ઘોંઘાટને ગરજે
અહીં તહીં કાળી છાયા સરજે
આત્મતેજને ફરી હરનારી, આ ભૂતાવળ ક્યાંથી જાગી ? ૨

દૂર ખસીને પાસે આવે
પાસે આવી ચિત્ત ચમકાવે
રૂપ-ચિત્ર નવજાં ધરનારી, આ ભૂતાવળ ક્યાંથી જાગી ? ૩

કેવા વેષ વિચિત્ર સજાવે ?
કેવા દેહ વિચિત્ર બતાવે ?
આંખો પર અંગારા ધરતી, આ ભૂતાવળ ક્યાંથી જાગી ? ૪

અહીંથી તહીં હું નાસું દોડું
તોયે આગળ એનું ટોળું
જ્યાં જાડે ત્યાં પાછળ ધસતી, આ ભૂતાવળ ક્યાંથી જાગી ? ૫

મુજ છાતી પર સ્વાર થવાને
રકત હૃદયનું ચૂસી જવાને
વેગ ધરી રહી, ધાંધલ કરતી, આ ભૂતાવળ ક્યાંથી જાગી ? ૬

દિવસો જાતા જેમ જેમ, તેમ
રૂપ ભયંદર ધરે એમ એમ
મુજ જીવનનું, જીવનહરતી, આ ભૂતાવળ ક્યાંથી જાગી ? ૭

મુજ જીવનની શાન્તિ હણાઈ
પરમ વેદના રહી વણાઈ
મુજ અંતરૂપર સ્વારી કરતી, આ ભૂતાવળ ક્યાંથી જાગી ? ૮

ક્યાંથી આવીને ક્યાં જાશે ?
શાથી જન્મી ? કેમ સમાશે ?
સુખ સાધનને સ્વાદા કરતી, આ ભૂતાવળ ક્યાંથી જાગી ? ૯

હાય ! હવે હું આખર યાકરો
ભૂત--ભૂતાવળથી છું તારયો
આખર એને કમજો પડતાં, આ ભૂતાવળ ક્યાંથી જગી ? ૧૦

ત્રાસ તાપ ખૂબ સહી સહીને
દુઃખ--વેદના સહી સહીને
એ સત્યો હું આજે સમજ્યો, એ ભૂતાવળ મારી જગી. ૧૧

ધર્મ કર્મનો મર્મ ન જણ્યો
પાપ પૂણ્યનો ભેદ ન માન્યો
સ્વાર્થ સપાટે દુનિયા દુલવી, એ ભૂતાવળ મારી જગી. ૧૨

મેં દીલડાં દુનિયાનાં તોડ્યાં
સ્નેહ મંથન સતત તરછોડ્યા
દયા, ક્ષમા દીલમાં ના રાખી, એ ભૂતાવળ મારી જગી. ૧૩

પ્રેમ, પૂણ્ય કે પ્રેમ કર્યા
ક્યાં વરસાની ? કેવળ ઘૃણા
સ્નેહ ભર્યો હું સાથી કોનો ? એ ભૂતાવળ મારી જગી. ૧૪

સત્ય વાત મેં નથી સ્વીકારી
સાચી વાત મેં હરદમ ટાળી
જૂડી મેં જંગળ વધારી, એ ભૂતાવળ મારી જગી. ૧૫

માનના વિહોણાં કર્મો
જે જે આજ મુઘી મેં કીધાં
એ કર્મોની આ છે છાયા, એ ભૂતાવળ મારી જગી. ૧૬

એક નહિ પણ અનેક પગલે
એ આવે ને એ દેખાયે
ત્રાસ સહ, દુઃખ દર્દ રહું છું, એ ભૂતાવળ મારી જગી. ૧૭

યાદ ક્યાં ના કદી હરિને
એને યાદ કરી પૂઠારં,
પ્રભુ ! બચાવો આ પાપોથી, આ ભૂતાવળ મારી જગી. ૧૮

(૧૬૨)

થતી પ્રિયાને !

ધડી ધડી મને તું, યાદ કાં આમ આવે ?
પ્રિય થઇ પડીને, ચિત્ત કાં તું ભભાવે !
હૃદય રમી સરે છે, કેમ તું પ્રેમ દેવા !
મધુ મમ ચિન્તે તે, સ્થાપ્યું છે નામ લેવા. ૧

સ્મિત કરી કરીને, દીલ આ વિકસાવે
હૃદય દર્પ મહીને, રૂપ તારું બતાવે
વળી વળી હસે છે, નિત્ય આચાર ધારી
ધડી ધડી કરે છે, તૂળનો ભોગો વહાલી ! ૨

રતિ થઇ સરે છે, ઉતરે છે ઊંડાણે
મન મહીં રમે છે, દૈવી મૂર્તિ વધારે
ધડો પથ્ય બૂલું ના, દેવીનું મુખ વહાલું
ધડી પથ્ય ચૂકું ના, ચિંતન તવ રસાળું ! ૩

ચિત્ત મહીં સરે છે, નિત્ય તારા વિચારે
હૃદ મહીં સિંચે છે, ભાવ તારો વધારે
પ્રિય થઇ પડ્યાની, યાદી તાજી રહે છે
દીલ દીલ વણીને, દેહ તારો બને છે. ૪

(૧૬૩)

નિરાશાના સૂર !

- હજૂયે મોહનો નિશો, નયનમાંથી નથી ઉતર્યો
હજૂયે પ્રેમથી હેયું ભરાયું ના—ભીંખયું ના ! ૧
- ઊંડાણે જે હતું સાચું, ખૂંધું મિથ્યા કરી માન્યું
જીવન હારી ગયો તોયે, જીવનનો મર્મ જાણ્યો ના ! ૨
- મળે કે ના મળે એની, નિરંતર રાહ જોઈ મેં
મળેલું તો મરી ચુક્યું, નવાં સર્જન થવાનાં શે ? ૩
- અરેરે ! જ્યાં હતી આશા, નિરાશા ત્યાં જવાઈ રહી
જગત્ક્રમાયા તણા પાશો મહીં આનંદ આવે શે ? ૪

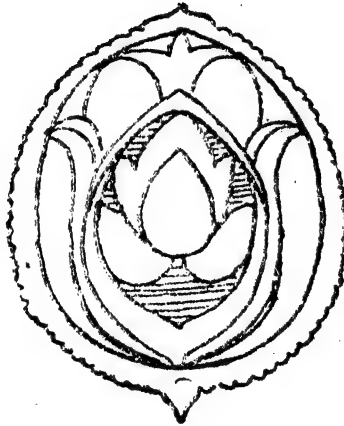

(૧૬૪)

સેવાનું સ્વરૂપ *

હૂબતા હૃદયને તારવું, બળતા જીવનને ઠારવું
ભમતા ભટકતા ચિત્તને, વળી યોગ્ય રસ્તે વાળવું
સમજાવવાં સત્યો જીવનનાં, ધર્મ નીતિ કાય સૌ
એના સમી સેવા જગતમાં, અન્ય ના માની શકું. ૧

ઉદ્ધાર કરવો અન્યતો, એના સમી સેવા નથી
દુઃખી જીવનને ઠારવાં, એના સમી પ્રીતિ નથી
જે પાપ રસ્તે જાય, તેને પૂણ્ય માર્ગ બતાવવો
દુનિયા તણા ધર્મો તણા, આ સાર મેં જોયો બધો. ૨

(૧૬૫)

નિર્ભળ સ્થિતિ

મને કુષ્ટ માનીને ત્યજ્યો, તોયે ત્યજ્યો હું નથી
મને મૂર્ખ માનીને લૂંટ્યો, તોયે લૂંટ્યો હું નથી
વિશ્વાસુ માનીને ઠગ્યો, તોયે ઠગ્યો હું નથી
જીદાસુ માનીને ઃશિખાવ્યું પાપ તે, શિખ્યો નથી. ૧

આશક ગણીને ઇસ્ક સોખ્યો, ઇસ્ક મેં પોખ્યો નથી
માશુક ગણી આશક થયો, પણ હૃદય મેં સોખ્યું નથી
ગુરુ ગણી ચેત્તા થયા, પણ જ્ઞાન મેં આપ્યું નથી
ચેલો ગણી ગુરુ થયા, ઉપદેશ મેં સૂણ્યો નથી. ૨

રોગી ગણી, થઈ વૈદ્ય આવ્યાને દવા આપી મને
તોયે દવા પીધી નથી મેં “આપ” જાણી આપને
જ્યારે તમે વ્યાધિ વડે, હેરાન થઈ સડતા હતા
ત્યારે થઈ હું વૈદ્ય આગ્યો, આપને અવલોકવા. ૩

ધમ્મજા હતી, મારી દવા લેવા, તમેને જલુ ભલે
તોયે દવા આપી ન મેં, એ વાત તમને યાદ છે ?
જ્યારે હતો ભૂખ્યો અને હું, અન્ન અહીં તહીં શોધતો
ત્યારે તમે ખાવાનું લઈને આપવા આવ્યા હતા. ૪

આપ્યું મને, “ખાશે જિખારી” એવું જાણીને મયા
તોયે નથી મેં અન્ન ખાધું, એ તમારા હાથનું
જ્યારે તમે ભૂખ્યા હતા, ત્યારે તમે રડતા હતા
તે સમય પર હું આપને મળવા કદી આવ્યો હતો. ૫

સાથે હવું ખાવાનું કંઈ, જે આપને પણ દઈ શકું
તોયે ન મેં આપ્યું તમોને, પ્રાર્થના કરવા છતાં
મારા ઉપર મમતા ધરી, ઉદાર થઈ આપ્યું મને
તે ના સ્વીકાર્યું મેં કદી, એ વલણ-હેતુ શો હશે ? ૬

સ્વીકારવા રાજી હતા મારો દયાનાં દાનને
તોયે ન દીધાં દાન મેં, એ વલણ-હેતુ શો હશે ?
સાચા તમે કે હું હવે, ઇન્સાફ એનો ક્યાં થશે ?
ઉદારતા જ્યારે તમારી શ્રેષ્ઠ બાસે મુજ થઈ. ૭

(૧૬૬)

ગોરખ વાણી

શુરુ જ્ઞાનમાં છે પ્રભૂતા હૃદયની
તને નીતિ દેવી, હૃદય ઐક્ય સિદ્ધિ
રહે જે હૃદે, તે હૃદે, ધર્મ જોજો
કરે કાર્ય તો તું, જીવે જ્ઞાન શોધે. ૧

વિષય ધર્મમાં ધ્યાન ડૂબી જશે તો
તને માર્ગ સાચો, જડી ના, શકે કો
જશે જિન્દગી, દુઃખ ત્રાસે ભરેલી
ગણાશે વૃત્તિને રતિ છેઠ ઘેડી. ૨

સ્ફુરે સાધના, જ્ઞાન શોધી, વધારે
તને સુખ દેવું ઘટે છે, સુધારે
યદા કર્મ સિદ્ધિ મહી, મર્મ શોધે
શુરુ ત્યાં જોભો, હર્ષનો પ્રાણ જોજો. ૩

રહે જે હૃદય દુઃખ-ત્રાસે દબાઈ
દીપી ના શકે, તે જીવનમાં મૂંઝાઈ!
હઠાવી અનીતિ, પહે આવજો ને
પ્રભૂની પ્રિયામાં મને શાન્ત જોજો! ૪

સમય જાય છે, જ્ઞાન્તિનું રાજ્ય જોવા
સમય જાય છે, જ્ઞાનનું જ્ઞાન થાવા
સમય જાય છે, સિદ્ધિ-નીતિ વિકાસે
મથે તો મથી લે પ્રભૂના પ્રકાશે. ૫

તને જે રથજે દુઃખ-પીડા પડે ત્યાં
મને દેખજે કલ્પના જ્ઞાનમાં ત્યાં
રહી તે રથજે દુઃખને દૂર રાખું
મથું હું, તને શાન્તિમાં રાખવાને. ૬

રડે તું, ન તે ત્રાસ જોઈ શકાશે
હૃદય પ્રેમભર આવતું આસુ દહોશે
જીભો એકલો તેજ પૂંજે વીધાશે
વિકાસે ગયો આત્મરૂપે વિકાસે. ૭

તું સર્વથી જ્ઞાન્ત એકાન્તમાં છે
તથાપિ ગુણોમાં પ્રભૂતા રમે છે
તે દ્રવ્ય તે સર્વ તૂટીને વરણું
હસાવે, રમાવે, પછી દુઃખ ત્યાં શું? ૮

થતું દ્રવ્ય તે દ્રષ્ટિમાંથી જાણી
રચી લે હૃદય, ઐક્યતા સાધવાને
મજેકી ગતિમાં જીવન ધૈર્ય પામે
જીવે છો જીવન, સત્યના સર્વ નામે. ૯

દુઃખી તું ભણે થાય, દુઃખી નથી તું
સુખી તું ભણે થાય, સુખી નથી તું
છે સુખ તે સત્યની બાહ્ય શિક્ષા
છે દુઃખ તે સત્યની દ્રવ્ય શિક્ષા. ૧૦

ડૂબાડે, ડૂબે જ્યાં દુઃખોથી ડરે છે
તરાવે, તરે જે દુઃખોને ભણે છે
નથી સત્ય તે કંઈ ન માની શકાશે
હવું સત્ય તે સત્યને શોધવાને ૧૧

(૧૬૭)

સાચા સંકલ્પ

મુજ જિંદગી મ્હારે અચેતન લાવથી ભરવી નથી
મ્હારૂં હૃદય મ્હારે અનિષ્ટ ઇકમાં ધરવું નથી
મ્હારે અયોગ્ય વિચાર કે કર્તવ્ય કંઈ કરવાં નથી
જે જીવન મૃત્યુ સમ મણાતું એ પથે જીવવું નથી. (૧)

મ્હારા વિચાર, મધુર, શાન્ત, પવિત્રને વિવેકી હો !
મ્હારૂં હૃદય વળી દેશપ્રીતિમાં નિરંતર મગ્ન હો !
મ્હારાથી કંઈ કમ્યાણુ થાએ દેશ-દેહ સમાજનું
ધન્યું પ્રભુ પ્રતિ પ્રાર્થના ને લાવના બસ આજ હું ! (૨)

મુજ પૂનિત રક્ત મહીં વહો સાચી પ્રભૂતા આર્થની !
મુજ રસિક પાત્ર હૃદય મહીં હો જગૃતિ મુજ કાર્યની !
મુજ દેહ, દેશ સમાજ માટે વજ્ર સમ પણુ થઇ રહો !
માયિક નીચા સ્વાર્થને કંઈ મોહ દૂર જતા રહો ! (૩)

મ્હારૂં હૃદય મ્હારૂં રહો, મ્હારૂં જીવન મ્હારું રહો !
તોયે હૃદયને જીવનનાં કર્તવ્ય દેશ તણાં થજો !
મુજ આસોઝાસ મહીં વહો સાચી પ્રભૂતા દેશની
આ દેશ મ્હારો દેહ હો ને દેહ મ્હારો દેશ હો ! (૪)

બળ જગૃતિ-રસ ધર્મમાં—રસકર્મમાં—રસમર્મમાં
પામે પદાર્થ નીતિ વળી કર્તવ્ય સહુ વ્યવહારમાં
અવતાર વિવશ જિન્દગીને જીવવાનું જ્ઞાન હો !
હું આર્થ હો કર્તવ્યથી, કર્તવ્ય મ્હારૂં જ્ઞાન હો ! (૫)

દારિદ્ર્ય મ્હારા દેશનું—દુઃખ ત્રાસ મ્હારા દેશનાં
અજ્ઞાનતાનાં આવરણો નિવૃત્ત થજો આ દેશનાં
પામે પ્રભૂત્વ પદાર્થ મ્હારી ઐશ્વર્ય બુદ્ધિ આર્થની
વિશાલ હો મ્હારૂં હૃદય ગ્રહવા સરલતા કાર્યની ! (૬)

(૧૬૮)

તારી ફરજ !

કવિ હોય તો તું કર કવિતા, શ્રી પ્રભૂના નામની
એના પ્રવિત્ર પ્રકાશની—એના પવિત્ર વિદ્યાસની
સિદ્ધાંત સાચા ધર્મના—નિઃસર્ગના સમગ્રવ તું
જેથી પ્રભૂનાં બાળકા—તૂજ બન્ધુઓ નિકસે બહુ. (૧)

તૂજ જ્ઞાનતું ગૌરવ, અમીમય, દેશને ઉદ્ધારશે
ને સર્વથા તૂજ હૃદયના, રસ રાજ્યની સેવા થશે
રેડાય ત્હારું હૃદય જેમાં—આત્મજ્યોતિ—યોગ્યતા
એવા અનુપમ કાવ્ય ત્હારાં, પ્રદર્શે આ દેશમાં. (૨)

તું હોય લેખક, તો લખી લે, તે કૃતિ પરમાત્મની
સિદ્ધાંતનું શોધન કરી, શોભાવ તારી જિન્દગી
ઉત્તમ અનુભવ, ઐક્યતાનો—યોગ્યતાનો, પામ તું
ને રેડ ત્હારું હૃદય, ત્હારા દેશને માટે બધું. (૩)

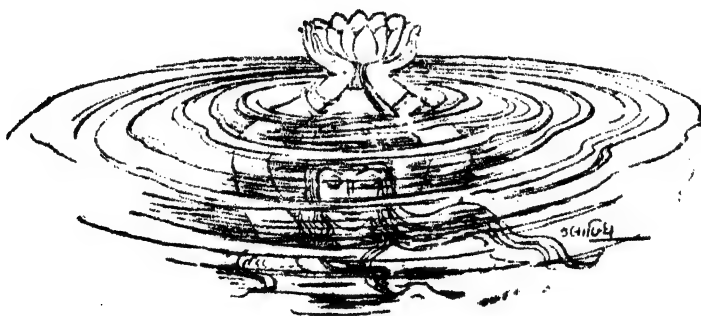
તું હોય સાધુ તો, સધનતા સાધી લે, તૂજ સ્વાર્થની
સમગ્રવ આ સંસારને, પરમાર્થ પ્રીતિ આત્મની
નીતિ—વિવેક વિચારનું સાચું વલણ સમગ્રવતો
તું દેશ—ઉદ્ધારક થજે, તૂજ બન્ધુઓને તારતો. (૪)

તું હોય કારીગર કરી લે, કામ ત્હારું આદ્યુત્ત
સંસારને અનુકુળ થાય, પદાર્થ એવા શોધ તું
વિજ્ઞાનની વિદ્યા વડે, તું દેશને ઉદ્ધારજે
તૂજ સ્વાર્થ સાથે, સ્વાર્થ ત્હારા દેશનો વિચારજે ! (૫)

તહાઈં શરીર સશક્ત હોય, અમી ભરેલું, આખરે
તો દેશ માટે દેહ તહારો અર્પજો—ઉભો થજો !
જ્યાં જરૂર તહારી હોય, ત્યાં તું એકદમ હોંસે જજો !
ને દેશનું કલ્યાણ કરવા, સ્વાર્થ તહારો હોમજો ! (૬)

મનથી મનુષ્ય સમાજનું, કલ્યાણ જે ન કરી શકે
તે માત્ર તનના હોમથી, રહાયક સમાજને થાય છે
છે દેશ સેવાના વિધિ, લાખો અને લાખો રીતે,

રે ! માત્ર એની ભાવના, પ્રક્ટી શકે તો સર્વ છે. (૭)
તું રાજ્યદારી હોય તો કંઈ રાજ્યનીતિ આશ્રયે
કલ્યાણ તહારા દેશનું, તું હોંસથી કરતો જજો
પરમાર્થ પ્રીતિ આશ્રયે, તું સ્વાર્થ તહારો સાધજો
ને દેશસિદ્ધિનું અનુપમ સુત્ર તું સમજ જજો ! (૮)

(૧૬૬)

વિષયની વિષમતા

- અતિ ભટ્ટ ઇચ્છા વિષયની, ઉત્પન્ન થઇ જ્યાં હૃદયમાં
સામર્થ્ય જીવનનું ધીમે ધટતું જતું પરિણામમાં
કંઈ આક્રમણ દુઃખ-ત્રાસનાં, આ જિન્દગી ઘેરી રહે
વિષયે થવું બેહાલ-વિષયો એજ મોટી આપદા. ૧
- ધોરણુ રહે ના ધૈર્યનું-આવેશ ના આશા ભર્યા
શક્તિ રહે ના-શૌર્ય ના-શુદ્ધ મહી બળ હોય ના
સાધી શકાય ન પ્રાપ્ત ઇચ્છા, થાય ના સન્માન કંઈ
ગુલામ એ દુનિયા તણો-ગુલામી વિષયોની કરી. ૨
- ના સત્યની ઝાંખી થતી-ના સત્ય સમીપે આવતું
ના સત્યના સાધન વડે, ઔદાર્ય એનું દીપતું
પામી શકે ના પ્રેય, એની જિન્દગીનું એ કદી
કદ્યાણુ થાય ન એ જીવનનું, બ્યર્થ મહેનત, જે થતી. ૩
- શક્તિ ગૂમાવી શરીરની, ઝાંખો જીવનથી થાય છે
ઇશ્વર-પ્રભૂની એ પ્રતિમા, શુષ્ક સાવ જણાય છે
ના યોગ્ય સમયે, જિન્દગી એની કદી ઊભી રહે
સેવા વડે સ્વાતંત્ર્યથી, દુનિયા મહી દીપે ન એ. ૪
- ગૌરવ ભરેલી જિન્દગીનો, અંત બહેલો આવતો
નિર્જીવ જેવાં કાર્યમાં પણ વિજય એને વેગળો
તો કાર્ય તે શું મહત્વનાં, કરશે પરાર્થ પ્રકારનાં ?
જે નિજ શરીર ન સાચવે શું સાચવી શકશે બીજું ? ૫
- નિજ પ્રાપ્ત દેહ પ્રતિ નથી, જેને વફાદારી કદી
તે શે વફાદારી બતાવે, અન્ય નજ બંધુ પ્રતિ ?
બાળક પ્રતિ, પિતા પ્રતિ, બહાલાં પ્રતિ-બહાલો પ્રતિ ?
દુનિયા મહી એ જિન્દગી છે માત્ર ત્રાસભરી બધી. ૬
- મન, તન બળે, વિષયી નરોનાં વિષ પીવાથી સદા
આં સ્વાસ્થ્ય એ પામી શકે ? જ્યાં હૃદયમાં ભડકા ભર્યા
હેરાન થઇ, હાથે કરી, એ જિન્દગી ગૂમાવતો
વિષયી સમો ના આત્મધાતી, આ જગતમાં દેખશો. ૭

(૧૭૦)

વિયોગિનીના ઉદ્દગાર

હે શૂન્ય આ સંસાર સધળે, રસિક તવ પ્રતિમા વિના
સુખ સ્વપ્નમાં પણ નહિ પ્રકાશે, દુઃખીણિ છું સર્વથા
પતિ વિન, ચેતનહીન જીવન, ઉમંગ રંગ વિના જતું
હે શુષ્ક કાયા મન ભરીને આંસુનું પૂર વહી જતું. ૧

કપે છે કાયા કામ બળથી, હામ હારી ધૂજતી
સૂઝતું નથી હું શું કરું ? છું કામ વિનાની રતિ
પતિ! અતિ વિકલ યર્ષ વાટ જોતી, 'ક્યારે મળશે નાથજી!
ક્ષણ જાય છે, દુઃખ થાય છે કે "નાથ, આઆ ના રહી !" ૨

મન, મુગ્ધ થઈ રહતું ગિચાડું, દગ્ધ થઈને ડરી જતું
આ જીવન રંગ વિના જતું, અભિલાષમાં દુઃખ દેખતું
પ્રિય દૂર છે તો કૂર છે, પાસે રહો તો પ્રેમી છે
સાચા હશે પણ સ્વપ્નસમ લાસો મને, દૂર કાં રહો ? ૩

પ્રિયતમ ! પૂનિત તૂજ પ્રેમની ભૂખી ભમું, દુઃખી થઈ
પ્રિયની દશા ન જોવાય, આ તો, આવશે જલદી ફરી
નિઃસર્ગની લીલા બધી જોતાં હૃદય સુખ પામતું
પણ હાય ! હું જોઉં ભણે, પણ દુઃખ ના જરી વામતું. ૪

સરવે સખી રમતી અહીં, પતિ કંઠમાં વળગી રહી
નિરખી બધાં પ્રિય ! દ્રવ્ય આ, હૃદ શાન્ત, કાન્ત ! રહે નહિ
તો કંઈ દયા આ દાસી પર, કરવા હવે તો પધારશે
ને અગિયથી પણ આ ભૂડો વિયોગ તે ન વધારશે. ૫

(૧૭૧)

મૃત પ્રિયાનું પ્રેમશ્રાદ્ધ

- તું મૃત્યુ પામી કેમ જ્ઞાતી ? આમ અળગી કાં થઈ ?
અંબાંધ સાંધેલો દષ્ટ તોડી, શું દૂર થવું સખી ?
મારું હૃદય રડતું બિચારું, રે ! હૃદય એતન જતાં
હું શું કરું ? તારા વિયોગે, જીવવામાં ના મઝા. ૧
- મારું હૃદય, કોઈ ક્ષણે, જ્ઞાતી ! તને ભૂલ્યું નથી
ના પ્રેમમાં દીધો દગો, તારું હૃદય ત્યાગ્યું નથી
તોયે અહીં ! તું હૃદય દેવી ! આમ શેરીસાઇ ગઈ ?
ના, ના, ઘટે જ્ઞાતી ! તને, આ માર્ગે લેવો કૂર થઈ. ૨
- સાંધ્યાં જીવન, સાચાં કરી, પણ આમ તેં છૂટાં કર્યાં
સાથે રમ્યાં, સાથે ભમ્યાં, તોયે જતાવી કૂરતા !
કે લાગ કરીને એકલી ગઈ, એકલો મૂંઝી મને
તારા વિયોગે, હું જીવું, પણ જીવું ભારે પડે. ૩
- જો આપણે સાથે ત્યજી દુનિયા ગયાં જો હોત તો
પ્રિય ! લાલ ઉભયને હતો, વિયોગ પણ દૂરજ હતો
કારણ, વિયોગે સ્વર્ગમાં પણ તું કદી રડતી હશે
ને હું રડું અહીં આંતુ ભરી, તે તું કદી જોતી હશે ! ૪
- જો ઉભયને રડવું પડે, છૂટાં થઈ, છોટાં રહી
તે પ્રેમનું પરિણામ શું ? “ આ દુઃખ ? ” મારી મીઠડી !
ઓ જ્ઞાતી ! જ્ઞાતી ! આ હૃદય, આભાત એ કેમે સહે ?
એ એ બિચારું કુમળું-પ્રેમી અને સ્મરવા તને ! ૫
- તે મિત્ર, મૃત્યુને ગણ્યું તે જો ગણ્યું ? શાને સખી ?
શું તવ હૃદયનું દુઃખ મારાથી હરાવું નહિ અહીં ?
સાથે સતત સાથે રહ્યાં ને ગાન પણ ગાતાં હતાં
એ સર્વને તું સ્વર્ગ કેતી, તોયે ગઈ શું સ્વર્ગમાં ? ૬

આ હૃદય મિત્ર કને હતું, અહીં સ્વર્ગ રસ પ્રેમે લયુતું
તેને ત્યજી, એ શુષ્ક જોવા, સ્વર્ગમાં મન શેં વળ્યું ?
હું તો તને આ સ્વર્ગમાં રે'વા, સદા કે'તો હતો
તો તું સદા ધીમે હતી, એ સ્વર્ગમાં રે'તી હતી ! ૭

તોયે તને આ શું ગમ્યું ? શેં કૂર થાવું મીઠડી ?
માઈ જીવન ખાઈ થયું, જ્યાં દૂર તું મારા અમી !
અલી ! ઓ ! તને હું શું કહું ? તું સમજતી મારી દૃશા
ઓ સ્વર્ગ ! મારા સ્વર્ગના, તારા વિના રે' ના મઝા ? ૮

સૌભાગ્ય ! તું તો ભાગ્ય મારા હૃદયનું ને જીવનનું
સર્વસ્વ તું માઈ હતું, તું નર-હીર-પ્રભૂત તું
રહી મસ્ત તારા આશ્રયે, હું એકલો જીવતો હતો
હું પ્રેમયોગી, પ્રેમ માટે, પ્રેમને મળતો હતો. ૯

તું સાચી મારી સ્નેહદેવી, અંતરે ઝહાતી હતી
પ્રેમી હતી, તું પૂનિત બહાલી, ત્યાગ પણ શીખી હતી
નિઃસ્વાર્થ તારા હૃદયમાં, માઈ હૃદય રમતું હતું
તારી પ્રતિભાની પ્રસાદી, પામતું વધતું હતું. ૧૦

તું મધુર વચ્ચે બોલતી, મીઠી કળી ! તું ક્યાં ગઈ ?
આશક તને ભૂલે ન તોયે કેમ તું ભૂલી ચાકી ?
ના, તું કદી ભૂલે મને, માઈ હૃદય એ માનતું
પણ એકલો મૂકી ગઈ, તેથી પડે છે માનવું. ૧૧

પ્રિયજન તને ભૂલ્યો નથી ને ભૂલશે પણ નહિ કદી
ને સ્મરણ કરતો સ્નેહદેવી, એ રડે છે વિરહથી
પ્રીતિ મહીં આવી અનીતિ ગ્રાહ્ય તેં જ્ઞાને ગણી ?
વિશ્વાસુને દેવો દગો, એ ન્યાય છે શું મીઠડી ? ૧૨

આ પુસ્તક જેમણે વાંચ્યું છે,

તેઓ પણ હજી વાંચવા પ્રેરાય છે !

“ ભક્તિ ” અને “ ભક્તિના ખેલ ” એમાં મોટો તફાવત છે. પરમાત્માની ભક્તિ કરવી, એ પ્રત્યેક મનુષ્યની પવિત્ર કરજ છે, પરંતુ સાચી ભક્તિ બૂઝી જઈ, મનુષ્ય જ્યારે જ્ઞાતને તેમજ જગતને છેતરવા “ ભક્તિના ખેલ ” આદરે છે, ત્યારે મનુષ્ય જીવનમાં પ્રેવા અનર્થ ઉત્પન્ન થાય છે, તેનું રહસ્ય સમજવા માટે આવી રસમય અને સરલ શૈલીમાં લખાયેલું વાર્તાનું પુસ્તક તમને ખીજું કયાંય ભાગ્યે જ મળશે. જેમણે વાંચ્યું છે, તેઓએ તેનો અદ્વિતીય ઉત્તમ અભિપ્રાય આપ્યો છે. અંગ્રી શૈલીમાં ગુજરાતમાં એ એક અજોડ કૃતિ છે. આજે જ વાંચો.

“ ભક્તિના ખેલ ”

ઉત્તરાર્ધ—પાકું બીટનું ‘આઈન્ડીંગ’, પૃષ્ઠ સંગ્રહનં. ૧૭૦૦.

મૂલ્ય રૂ. ૪-૦-૦

માત્ર જૂજ નકલો સીલકે છે.

આજે જ લખો:—

ચાતકચન્દ્ર નાગર દિવેદી,

કલોલ (ઉ. ગ.)

